T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

KADIN DİN GÖREVLİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

–BURSA ÖRNEĞİ-

(DOKTORA TEZİ)

Esma SİMAV

BURSA – 2024

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

KADIN DİN GÖREVLİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

–BURSA ÖRNEĞİ-

(DOKTORA TEZİ)

Esma SİMAV

Danışman:
Prof. Dr. Abdurrahman KURT

BURSA – 2024

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda 710921004 numaralı Esma SİMAV'ın hazırladığı "KADIN DİN GÖREVLİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME -BURSA ÖRNEĞİ-" konulu doktora tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 25 / 04 / 2024 günü 14.00-16.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı / başarısız) olduğuna (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Prof. Dr. Abdurrahman KURT

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Vejdi BİLGİN

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Enver UYSAL

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL

Bursa Teknik Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Rıdvan ŞİMŞEK

Bursa Teknik Üniversitesi

Tarih

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 04/03/2024

Tez Başlığı / Konusu: Kadın Din Görevlilerinin Toplumsal Cinsiyet Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme -Bursa Örneği-

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d kısımlarından oluşan toplam 240 sayfalık kısmına ilişkin, 04/ 03 / 2024 tarihinde şahsım ta Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanaral olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

Kaynakça hariç

Alıntılar hariç

5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Esma SİMAV
Öğrenci No:	**710921004**
Anabilim Dalı:	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı:	Doktora
Statüsü:	☐Y.Lisans☒ Doktora

Danışman

Prof. Dr. Abdurrahman KURT

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum "KADIN DİN GÖREVLİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME -BURSA ÖRNEĞİ-" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Esma SİMAV

Öğrenci No : 710921004

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Doktora

Statüsü : Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Esma Simav
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Sosyolojisi
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Abdurrahman Kurt

Kadın Din Görevlilerinin Toplumsal Cinsiyet Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme -Bursa Örneği-

Kadının ev dışında ve ücretli bir işte çalışmasının yaygınlaşması ve eğitimli kız çocuklarının sayısının artmasıyla birlikte toplumda kadına yüklenen rollerde önemli değişiklikler oluşmuştur. Türkiye'de 1980'li yıllar sonrasında dindar kadınların da gerek kamuda gerek özel sektörde çalışması, muhafazakâr kesimde de aile içerisindeki bireylerin rol ve sorumluluklarında değişimlere yol açmıştır. Bu çalışmanın amacı, hem kamu çalışanı hem dindar olan kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet rol tutumlarını ölçmek ve toplumsal cinsiyet algılarını sosyolojik olarak değerlendirmektir. Bu çalışma, yetişkin din eğitiminde aktif olarak rol alan ve kendi alanlarında toplumun her kesiminden gelen talep ve sorularla muhatap olan kadın din görevlilerine odaklanmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde konuyla ilgili kavramlar ve kuramlar, ikinci bölümünde kadının sosyal ve dini hayatı ve üçüncü bölümünde ailedeki sorumluluk paylaşımı ile ilgili verilerin analizine yer verilmiştir.

Bu çalışmada karma yöntem tercih edilmiştir. Bursa İl Müftülüğünde görev yapan kadın Kur'an kursu öğreticilerine, içinde Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinin ve demografik bilgilerle ilgili soruların bulunduğu anket uygulanmış ve bu anket SPSS 25.0 programıyla analiz edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme için yine Bursa İl Müftülüğünde görev yapan 20 kadın Kur'an kursu öğreticisi ile görüşülmüş ve elde edilen veriler, çalışmanın amaçları doğrultusunda temalar ve alt temalar tanımlanarak MAXQDA 2018 kullanılarak analiz edilmiştir.

Bu araştırmaya göre kadın din görevlilerinin Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği puan ortalaması, en yüksek puan olan 5 üzerinden 3,33'tür. Bu puan, bize kadın din görevlilerinin eşitlikçi tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Yapılan derinlemesine görüşmelerle kadın din görevlilerinin erkeğin aile reisi olduğu ve geçim sorumluluğundan asıl sorumlu olanın erkek olduğu yönündeki anlayışı devam ettirdikleri; aile içi alınan kararlarda ve kadının çalışmasıyla ilgili konularda eşitlikçi tutum içerisinde oldukları anlaşılmıştır. Kadınla ilgili tartışılan çok kadınla evlilik ve miras dağılımı ile ilgili ayetler, günümüz okumaları çerçevesinde yorumlanırken bekâret ve aldatma gibi konularda hem kadının hem erkeğin uyması gereken kurallar olduğunun altı çizilmiştir. Kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet tartışmalarında eşitlikçi yaklaşımdan ziyade dengeleyici ve tamamlayıcı bir dil kullandıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Toplumsal Cinsiyet, Kadın Din Görevlisi, Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları, Geleneksel Cinsiyet Rolleri, Eşitlikçi Cinsiyet Rolleri, Çalışan Kadın

ABSTRACT

Name and Surname : Esma SİMAV
University : Bursa Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religious Sciences
Branch : Sociology of Religion
Degree Awarded : Doctorate
Supervisor : Prof. Dr. Abdurrahman Kurt

A Sociological Evaluation on the Gender Perception of Female Religious Officials - The Case of Bursa-

With the widespread employment of women outside the home and in paid work and the increase in the number of educated girls, significant changes have occurred in the roles attributed to women in society. The fact that religious women have been working in both the public and private sectors in Turkey since the 1980s has led to changes in the roles and responsibilities of individuals within the family in the conservative circles. The aim of this study is to measure the gender role attitudes of female religious officials who are both public employees and religious and to evaluate their gender perceptions sociologically. This study focuses on female religious officials who are actively involved in adult religious education and who deal with demands and questions from all segments of society in their field.

In the first part of the study, the concepts and theories related to the subject, in the second part, the social and religious life of women, and in the third part, the analysis of the data on the sharing of responsibilities in the family are included.

In this study, mixed method was preferred. A questionnaire including the Gender Roles Attitude Scale and questions about demographic information was applied to the female Qur'an course instructors working in Bursa Provincial Muftiate and this questionnaire was analyzed with SPSS 25.0 program. For the semi-structured interview, 20 female Qur'an course instructors working in Bursa Provincial Muftiate were interviewed and the data obtained were analyzed using MAXQDA 2018 by defining themes and sub-themes in line with the objectives of the study.

According to this study, the mean score of the Gender Roles Attitude Scale of female religious officials is 3.33 out of 5. This score shows us that female religious officials have an egalitarian attitude. Through in-depth interviews, it has been understood that female religious officials maintain the understanding that the man is the head of the family and that he is the one who is primarily responsible for the livelihood; they have egalitarian attitudes in family decisions and in matters related to women's work. The verses on multiple marriage and the distribution of inheritance, which were discussed in relation to women, were interpreted within the framework of contemporary readings, and it was emphasized that there are rules that both men and women should follow in matters such as virginity and adultery. It has been determined that female religious officials use a balancing and complementary language rather than an egalitarian approach in gender discussions.

Keywords:

Gender, Female Religious Officials, Gender Role Attitudes, Traditional Gender Roles, Egalitarian Gender Roles, Employed Women

ÖNSÖZ

"İslam ve Kadın" konusuna mesafeli durmama rağmen doktora tez çalışmamı, toplumun kadın ve erkeğe yüklediği rolleri temel alan bir konuda yapmaktan uzak kalamadım. Kadın din görevlilerinin, kadının ailede/toplumda yaşadığı ayrımcılık ve kadın ve erkeğe yüklenen rollerdeki farklılıklarla ilgili bakış açılarını öğrenme isteği, bu araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Araştırmaya başlarken zihnimde iki temel soru vardı: 1. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan tüm görevlilerin içerisinde doğrudan kadınla muhatap olan ve yetişkin kadın eğitiminde anahtar rol oynayan Kur'an kursu öğreticileri, toplumsal cinsiyet meseleleri hakkında ne düşünmektedir? 2. Kur'an kursu öğreticilerinin toplumsal cinsiyet okumaları çerçevesinde kadınla ilgili tartışılan konularla ilgili bakış açısı nedir?

Araştırmaya başladığımda özellikle din sosyolojisi alanında bu konuyla ilgili yapılan çalışma çok azdı. Ama hem çalışan kadın hem annelik görevlerimle birlikte akademik çalışmalarımı disiplinli bir şekilde yürütememem, bu çalışmanın süresinin uzamasına sebep oldu. Bu süre içerisinde bu konuda yapılan pek çok çalışma, yayımlanan tez ve makalelerin artması, bana bu konuyu seçmede isabetli karar verdiğimi gösterdi. Akademik bir çalışma, pek çok kişinin desteği ile olmaktadır. Bu çalışmada bana destek veren, beni yüreklendiren, zaman geçtikçe azalan şevkimi görüp gayrete getiren pek çok kişi oldu. Sorduğum soruları içtenlikle cevaplayarak araştırmama katkı sağlayan katılımcılar başta olmak üzere araştırmamın ortaya çıkmasında destek olmuş herkese teşekkür ederim. Bununla birlikte burada ismini anmadan geçemeyeceğim kişilere ayrı ayrı teşekkür etmeyi bir borç olarak görüyorum.

Tezi yazma sürecimin başından sonuna kadar bilgi, tecrübe ve akademik alandaki uzmanlığıyla araştırma verilerinin işlenmesi, sınıflandırılması ve doğru yorumlanmasında tezimi yönlendiren; geri bildirimler, düzenlemeler ve eleştirilerle araştırmamın bütün aşamalarında rehberlik yapan kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Abdurrahman Kurt Hocam'a minnettarlığımı ve şükranlarımı sunarım.

Tez izleme komitesinde bulunup tavsiyeleriyle araştırmama katkı sağlayan Prof. Dr. Vejdi Bilgin Hocam'a; jürimde bulunarak değerli yorumlarda bulunan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Enver Uysal'a, Prof. Dr. Ahmet Zeki Ünal'a ve Doç. Dr. Rıdvan Şimşek'e ayrı ayrı teşekkür ederim.

Lisans dönemimde lisansüstü çalışmalar yapmam için beni ilk teşvik eden ve henüz ikinci sınıftan itibaren bunun için hazırlık yapmamda destek olan Prof. Dr. Muhammet Tarakçı Hocam'a teşekkür ederim.

Lisans dönemimden itibaren her türlü desteğini yanımda hissettiğim arkadaşım Dr. Öğretim Üyesi Seda Ensarioğlu'na, doktora sürecimde tanıştığım ve alanımla ilgili sorularımla kendisini meşgul ettiğim Dr. Öğretim Üyesi Sümeyra Ünalan Turan'a ve bu uzun akademik yolculukta her daim yanımda olan Bilge Çağlar Şen başta olmak üzere tüm arkadaşlarıma ve verilerimin SPSS programına kodlanmasında bana yardımcı olan kuzenim Emine Keskin'e teşekkür ederim.

Bu çalışmanın tamamlanmasında ve hayatımın her anında maddi-manevi destekleriyle ve dualarıyla yanımda olan, her daim sırtımı dayadığım, haklarını ödeyemeyeceğim anne ve babama; maddi-manevi desteklerini yanımda hissettiğim kayınvalidem ve

kayınpederime; sevincimi ve üzüntümü paylaştığım ve bu süreçte bana destek olan canım kardeşlerime teşekkür ederim.

Bana her zaman her konuda destek olan, yüksek lisans savunmam sonrasında o yorgunlukla ertelemeyi düşündüğüm doktora eğitimime hemen başvuru yapmam için teşvik eden, özellikle tezime yoğunlaştığım son dönemde ev içi sorumluluğu paylaşmanın ötesinde tamamen üstlenen kıymetli eşime ve onlarla beraber geçireceğim vakti tezime harcamam için beni motive eden ve tezimi bitirmem için planlar yapan iki güzel kızıma en özel teşekkürlerimi sunarım.

Esma Simav

Bursa 2024

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **ii**
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iii**
YEMİN METNİ ..... **iv**
ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
TABLOLAR ..... **xii**
ŞEKİLLER ..... **xvi**
KISALTMALAR ..... **xvii**
GİRİŞ **1**
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI 2
2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ, ARAŞTIRMA SORULARI VE HİPOTEZLER 3
3. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ 5
4. ARAŞTIRMANIN UYGULANMA SÜRECİ VE SINIRLILIKLARI 9
5. ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER 10
5.1. Veri Toplama Araçları 14
5.2. Veri Toplama Süreci 16
5.3. Veri Analiz Süreci 17
5.4. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği 18
5.4.1. Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğine Ait Geçerlik ve Güvenirlik Analizi Sonuçları 20
5.4.2. Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğine Ait Bazı Analiz Sonuçları 28
6. LİTERATÜR TARAMA VE ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ 34,

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. KAVRAMLAR 39
1.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramı 39
1.1.1. Cinsiyet Kavramı 40
1.1.2. Toplumsal Cinsiyet Kavramı 41
1.2. Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının Tarihi 43
1.3. Cinsiyet ve Din 45
1.4. Toplumsal Cinsiyet Rolleri 47
1.5. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Eşitsizlikler 48

1.6. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Hak ve Adalet 50
2. TEMEL SOSYOLOJİK KURAMLARDA TOPLUMSAL CİNSİYET 51
2.1. Yapısal İşlevselci Kuramda Toplumsal Cinsiyet 51
2.2. Çatışmacı Kuramda Toplumsal Cinsiyet 53
2.3. Sembolik Etkileşimci Kuramda Toplumsal Cinsiyet 54
3. TOPLUMSAL CİNSİYET GELİŞİMİ KURAMLARI 55
3.1. Biyolojik Kuram: Yaratılıştan Gelen Özellikler 55
3.2. Sosyal Öğrenme Kuramı 57

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL VE DİNİ HAYATTA KADIN

1. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK BİLGİLERİ 59
2. TOPLUMSAL CİNSİYET TUTUMLARININ FARKLI DEĞİŞKENLERE GÖRE ANALİZİ 65
2.1. Katılımcıların Mesleki Statülerinin "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkisi 65
2.2. Katılımcıların Yaş ve Medeni Durumlarının "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkileri 66
2.3. Katılımcıların Eğitim Durumunun "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkisi 70
2.4. Katılımcıların Gelir Durumunun "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkisi 73
2.5. Evli Kalınan Sürenin "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkisi 75
2.6. Çocuk Sayısı ve Cinsiyetinin "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkileri 76
2.7. Evliliğin Gerçekleşme Şeklinin "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkisi 78
2.8. Evlenme Yaşının "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkisi 80
2.9. Anne-Baba Mesleğinin "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkileri 81
2.10. Katılımcıların Eşlerinin Eğitim ve Mesleğinin "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkileri 84
3. KAMUSAL ALANDA KADIN 87
3.1. Kadının Çalışması 87
3.1.1. Maddi İhtiyaç Olmadığında Kadının Çalışması 91
3.1.2. Kadının Çalışmasının Mutlu Olmasına Etkisi 97
3.2. Kadının Yöneticiliği 102
3.3. Kadının Tek Başına Seyahati ve Akşamları Dışarı Çıkabilmesi 113
3.4. Çocukların Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı 123
4. AİLE HAYATINDA KADINLA İLGİLİ BAZI TARTIŞMALI KONULAR 126
4.1. Çok Kadınla Evlilik 127

4.2. Miras Paylaşımında Kadın 132
4.2.1. Miras Paylaşımındaki İslami Hükmün Denge Açısından Yorumlanması 134
4.3. İddet (Bekleme Süresi) 137
4.4. Kadına Yönelik Şiddet 139
4.4.1. Şiddet Davranışında Kök Ailenin Etkisi 147
4.4.2. Namus Meselesi ve Cinsel Ahlak 149

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AİLE KURUMUNDA YÖNETİM VE SORUMLULUKLARIN PAYLAŞILMASI

1. OTORİTE İLİŞKİLERİ 159
1.1. Karar Mekanizması 159
1.1.1. Kararlarda Kadınların Etkinliği 160
1.1.2. Erkeği Otorite Olarak Kabul Etme 172
1.1.3. Babanın Yetişkin Kız Çocuğu Üzerindeki Otoritesi 178
1.2. Eşler Arasındaki Eğitim Düzeyi ve Yaş Farkının Aile Yönetimine Etkisi 180
1.2.1. Aile İçi İletişimin Önemi ve Kişiliğin Yönetime Etkisi 184
1.2.2. Evliliklerde Denkliğin Önemi 188
1.3. Dini Bir Terim Olarak Kavvam Kavramı Bağlamında Aile Reisliği 191
1.3.1. Sorumluluklar Yönünden Erkeğin Kavvamlık Rolü 194
2. EKONOMİ YÖNETİMİ 201
2.1. Geçim Sorumluluğu 202
2.1.1. Sorumluluğun Erkekte Olması 204
2.1.2. Aile Üyelerinin Geçimi Beraber Sağlaması 208
2.2. Aile Bütçesi Yönetimi 210
2.2.1. Havuz Hesabı Bütçe 215
2.2.2. Gelirlerin Ayrı Tutulduğu Bütçe 218
3. SORUMLULUKLARIN PAYLAŞILMASI 223
3.1. Ev İşlerinin Eşit Paylaşımı 225
3.2. Ev İşlerinde Erkeğin Yardımcı Olduğu Statü 231
3.3. Yardımcı Desteği 235
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 238
KAYNAKÇA 245
EKLER 255
Ek.1. Anket soruları 255
Ek.2. Mülakat Soruları 260
Ek.3. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları 261
Ek 4: Mülakat Yapılan Katılımcıların Sosyodemografik Bilgileri 264
Ek 5: Etik Kurul Onayı 264
ÖZGEÇMİŞ 267

TABLOLAR

Tablo 1: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğine İlişkin İstatistikler 21
Tablo 2: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinin Madde ve Toplam Ölçek Korelasyonu Değerleri 22
Tablo 3: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğine Ait KMO Ve Barlett Testi Sonucu 23
Tablo 4: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinin Öz Değerleri Ve Açıkladıkları Varyans Düzeyleri 24
Tablo 5: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinin Ölçeği, Maddeleri, Faktör ve Yük Değerleri 25
Tablo 6: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğine Ait %27 Alt-Üst Dilim Analizi Sonucu 28
Tablo 7: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğine Ait DFA Bulgularına İlişkin Madde İstatistikleri 29
Tablo 8: Uyum İndeksi Kriterlerine Ait Değerler 32
Tablo 9: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği Uyum İyiliği Değerleri 32
Tablo 10. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarına Ait Bakış Açılarına İlişkin Betimsel Bulgular 33
Tablo 11: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumuna Ait Bakış Açılarına İlişkin Verilerin Dağılımına Ait Normallik Testi Sonuçları 33
Tablo 12. Katılımcıların Mesleki Statülerine Göre Dağılımı 59
Tablo 13. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı 60
Tablo 14. Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı 60
Tablo 15. Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı 61
Tablo 16. Katılımcıların Eğitim Durumunun Lise Türüne Göre Dağılımı 61
Tablo 17. Katılımcıların Gelir Durumlarına Göre Dağılımı 62
Tablo 18: Katılımcıların Evli Kaldıkları Süreye Göre Dağılımı 62
Tablo 19. Katılımcıların Çocuk Sayısı ve Cinsiyetine Göre Dağılımı 63
Tablo 20. Katılımcıların Evliliklerini Gerçekleştirme Şekline Göre Dağılımı 63
Tablo 21. Katılımcıların Evlendikleri Yaşa Göre Dağılımı 63
Tablo 22. Katılımcıların Anne-Baba Mesleğine Göre Dağılımı 64
Tablo 23. Katılımcıların Eşlerinin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı 64
Tablo 24. Katılımcıların Eşlerinin Mesleğine Göre Dağılımı 64
Tablo 25: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Statülerine Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları 65
Tablo 26: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Yaşa Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları 66
Tablo 27: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Medeni Durumlarına Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları 68

Tablo 28: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Eğitim Durumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları 70
Tablo 29: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Lise Türüne Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları 72
Tablo 30: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Gelir Durumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları 74
Tablo 31: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Evli Kalınan Süreye Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları 75
Tablo 32. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Çocuk Durumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları 77
Tablo 33. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Evliliği Gerçekleştirme Şekline Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları 78
Tablo 34. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Evlenme Yaşına Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları 80
Tablo 35: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Anne Mesleğine Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları..... 81
Tablo 36: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Baba Mesleğine Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları..... 82
Tablo 37. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Eşlerinin Eğitimine Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları 84
Tablo 38. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Eş Mesleğine Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları 86
Tablo 39. “Kadının Temel Görevi Anneliktir.” Önermesine Katılım Puanları 88
Tablo 40. “Kadının Temel Görevi Anneliktir.” Önermesi ile Eğitim Durumunun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu..... 89
Tablo 41. “Erkeğin Maddi Gücü Yeterliyse Kadın Çalışmamalıdır.” Önermesine Katılım Puanları 92
Tablo 42. “Erkeğin Maddi Gücü Yeterliyse Kadın Çalışmamalıdır.” Önermesi ile Medeni Durumun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu 92
Tablo 43. “Mesleki Gelişme Fırsatlarında Kadınlara ve Erkeklere Eşit Haklar Tanınmalıdır.” Önermesine Katılım Puanları 103
Tablo 44. “Mesleki Gelişme Fırsatlarında Kadınlara ve Erkeklere Eşit Haklar Tanınmalıdır.” Önermesi ile Eğitim Durumunun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu..... 104
Tablo 45. “Erkekler Statüsü Yüksek Olan Mesleklerde Çalışmalıdır.” Önermesine Katılım Puanları 105
Tablo 46. “Erkekler Statüsü Yüksek Olan Mesleklerde Çalışmalıdır.” Önermesi ile Yaşların Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu 105
Tablo 47. “Bir Kadın Akşamları Tek Başına Sokağa Çıkabilmelidir.” Önermesine Katılım Puanları 115
Tablo 48. “Bir Kadın Akşamları Tek Başına Sokağa Çıkabilmelidir.” Önermesi ile Eğitim Durumunun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu 116

Tablo 49. “Bir Kadın Akşamları Tek Başına Sokağa Çıkabilmelidir.” Önermesi ile Medeni Durumun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu 116
Tablo 50. “Ailede Erkek Çocuğun Öğrenim Görmesine Öncelik Tanınmalıdır.” Önermesine Katılım Puanları 123
Tablo 51. “Bir Erkek Gerektiğinde Karısını Dövmelidir.” Önermesine Katılım Puanları 142
Tablo 52. “Bir Erkeğin Karısını Aldatması Normal Karşılanmalıdır.” Önermesine Katılım Puanları 151
Tablo 53. “Bir Erkeğin Karısını Aldatması Normal Karşılanmalıdır.” Önermesi ile Eğitim Durumlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu Katılım Puanları 152
Tablo 54. “Bir Kadın Cinsel İlişkiyi Evlendikten Sonra Yaşamalıdır.” Önermesine Katılım Puanları 153
Tablo 55. “Bir Kadın Cinsel İlişkiyi Evlendikten Sonra Yaşamalıdır.” Önermesi ile Yaşların Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu 153
Tablo 56. “Erkeğin Evleneceği Kadın Bakire Olmalıdır.” Önermesine Katılım Puanları 155
Tablo 57. “Bir Genç Kızın, Flört Etmesine Ailesi İzin Vermelidir.” Önermesine Katılım Puanları 155
Tablo 58. “Evlilikte, Kadın İstemediği Zaman Cinsel İlişkiyi Reddetmelidir.” Önermesine Katılım Puanları 156
Tablo 59. “Ailede Kararları Eşler Birlikte Almalıdır.” Önermesine Katılım Puanları. 160
Tablo 60: “Ailede Kararları Eşler Birlikte Almalıdır.” Önermesine Katılım ile Katılımcıların Yaşlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu..... 161
Tablo 61: “Ailede Kararları Eşler Birlikte Almalıdır.” Önermesine Katılım ile Katılımcıların Eğitim Durumlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu.... 162
Tablo 62. “Kadının Yaşamıyla İlgili Kararları Kocası Vermelidir.” Önermesine Katılım Puanları 162
Tablo 63. “Erkeğin Evde Her Dediği Yapılmalıdır.” Önermesine Katılım Puanları ... 163
Tablo 64: “Evde Erkeğin Her Dediği Yapılmalıdır.” Önermesine Katılım ile Katılımcıların Yaşlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu..... 164
Tablo 65: “Evde Erkeğin Her Dediği Yapılmalıdır.” Önermesine Katılım ile Katılımcıların Eğitim Durumlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu.... 165
Tablo 66: “Evde Erkeğin Her Dediği Yapılmalıdır.” Önermesine Katılım ile Katılımcıların Medeni Durumlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu .. 165
Tablo 67. “Kadınlar Kocalarıyla Anlaşamadıkları Konularda Tartışmak Yerine Susmayı Tercih Etmelidir.” Önermesine Katılım Puanları 166
Tablo 68: “Kadınlar Kocalarıyla Anlaşamadıkları Konularda Tartışmak Yerine Susmayı Tercih Etmelidir.” Önermesine Katılım İle Katılımcıların Medeni Durumunun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu..... 167
Tablo 69: “Kadınlar Kocalarıyla Anlaşamadıkları Konularda Tartışmak Yerine Susmayı Tercih Etmelidir.” Önermesine Katılım İle Katılımcıların Eğitim Durumunun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu..... 168

Tablo 70. “Bir Genç Kızın Evleneceği Kişiyi Seçmesinde Son Sözü Baba Söylemelidir.” Önermesine Katılım Puanları 178
Tablo 71: “Bir Genç Kızın Evleneceği Kişiyi Seçmesinde Son Sözü Baba Söylemelidir.” Önermesine Katılım ile Katılımcıların Medeni Durumlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu 179
Tablo 72. “Bir Genç Kız, Evlenene Kadar Babasının Sözünü Dinlemelidir.” Önermesine Katılım Puanları 180
Tablo 73. “Evlilikte Erkeğin Öğrenim Düzeyi Kadından Yüksek Olmalıdır.” Önermesine Katılım Puanları 181
Tablo 74. “Evlilikte Erkeğin Öğrenim Düzeyi Kadından Yüksek Olmalıdır.” Önermesi ile Yaşların Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu 182
Tablo 75. “Evlilikte Erkeğin Öğrenim Düzeyi Kadından Yüksek Olmalıdır.” Önermesi ile Medeni Durumun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu 183
Tablo 76. “Evlilikte Erkeğin Yaşı Kadından Büyük Olmalıdır.” Önermesine Katılım Puanları 183
Tablo 77. “Evin Reisi Erkektir.” Önermesine Katılım Puanları 192
Tablo 78. “Evin Reisi Erkektir.” Önermesi ile Eğitim Durumunun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu 193
Tablo 79. “Erkeğin En Önemli Görevi Evini Geçindirmektir.” Önermesine Katılım Puanları 203
Tablo 80. “Erkeğin En Önemli Görevi Evini Geçindirmektir.” Önermesi ile Yaşların Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu 203
Tablo 81. “Erkeğin En Önemli Görevi Evini Geçindirmektir.” Önermesi ile Medeni Durumun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu 204
Tablo 82. "Ailede Kazancın Nasıl Kullanılacağına Erkek Karar Vermelidir.” Önermesine Katılım Puanları 210
Tablo 83. “Ailede Ev İşleri, Eşler Arasında Eşit Paylaşılmalıdır.” Önermesine Katılım Puanları 225
Tablo 84: “Ailede Ev İşleri, Eşler Arasında Eşit Paylaşılmalıdır.” ile Katılımcıların Yaşlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu 226
Tablo 85: “Ailede Ev İşleri, Eşler Arasında Eşit Paylaşılmalıdır.” ile Katılımcıların Eğitim Durumlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu 227
Tablo 86. “Alışveriş Yapma, Fatura Ödeme Gibi Ev Dışı İşlerle Erkek Uğraşmalıdır.” Önermesine Katılım Puanları 228
Tablo 87. “Alışveriş Yapma, Fatura Ödeme Gibi Ev Dışı İşlerle Erkek Uğraşmalıdır.” Önermesi ile Eğitim Durumunun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu 228
Tablo 88. “Alışveriş Yapma, Fatura Ödeme Gibi Ev Dışı İşlerle Erkek Uğraşmalıdır.” Önermesi ile Medeni Durumun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu 229

ŞEKİLLER

Şekil 1: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği Scree Yamaç Grafiği 25
Şekil 2: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği Path Diyagramı 31

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
akt.	Aktaran
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
DFA	Doğrulayıcı Faktör Analizi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
İHL	İmam Hatip Lisesi
İLİTAM	İlahiyat Lisans Tamamlama Uzaktan Eğitim Programı
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
S.	Sayı
s.	Sayfa
TCRTÖ	Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

Kadın, değişimin başladığı ve en çok göründüğü konumda olduğundan dolayı modernleşmenin bir ölçütü kabul edilmiş ve akademik çalışmalarda temel belirleyici temalardan biri olmuştur. Kadınların çalışması ve çalışan kadının farklı yönleri pek çok araştırmada ele alınmıştır. Kadının kamusal alana çıkması, Osmanlının son dönemlerinde başlamış ve bu durum da erkeklerle eşit düzeyde bulunma tartışmalarını doğurmuş ve günümüze kadar bu konu, gündemde ilk sıralarda yerini almaya devam etmiştir.[1] Bunun sonucu olarak feminizm tartışmaları, 1970'li yıllardan sonra 'toplumsal cinsiyet' adı altında yine kadın ve erkek, iki ayrı kategoride ele alınmış ve tartışmalar hızlanarak devam etmiştir.

Günümüzde toplumsal cinsiyet tartışmalarının odağında daha çok kadınların sorunları ve hakları ile ilgili tartışmalar bulunmakta; ailenin ve akrabaların bulunduğu büyük fotoğraf, sadece kadına odaklanarak çözümlenmeye çalışılmakta; fotoğraftaki diğer bireyler ve bireyler arası ilişkiler göz ardı edilip aile ilişkileri ele alınmamaktadır. Nasslar yani Kur'an ve sünnet, aileyi bir bütün olarak ele alsa da son dönemde dini esas alarak yapılan çalışmaların da 'kadın' konusuna odaklandığı gözlenmektedir.

Kadının İslam'daki yerinin ele alındığı miras, kadının tek başına seyahati, çok eşlilik, kadının çalışması, kadının eğitimi gibi pek çok konuda, çok sayıda araştırma ve yayın mevcuttur. Ancak toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rolleri oluşturan faktörler açısından bu konuların ele alındığı çalışmalar sınırlıdır. Araştırmamız, kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet rol tutumlarını ölçmesi ve kadınla ilgili tartışılan konularla ilgili yorumlarını analiz etmesi açısından anlamlıdır. Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde araştırma konusu ile ilgili kavramlar ve kuramlar ele alınarak genel bir çerçeve çizilmiştir. Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde nicel ve nitel araştırma bulguları ele alınmış, ikinci bölümde kadının sosyal ve dini hayatı, üçüncü bölümde ailedeki sorumluluk paylaşımıyla ilgili verilerin analizine yer verilmiştir.

---

[1] Mustafa Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu* (İstanbul: Açılım Kitap, 2004), 97.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Tüm dünyada son yüzyılda hızlı bir sosyal değişim süreci yaşanmaktadır. Değişim süreci pek çok şeyi etkilediği gibi kadın ve erkeğe yüklenen rolleri de etkilemiştir. Dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de kadın ve erkeğin cinsiyet rol tutumları değişmektedir.[2] Toplumsal cinsiyet konusunun genelde kadın üzerinden tartışılması[3], bizim çalışmamızın konusunu toplumsal cinsiyet ve din tartışmalarını kadın odaklı ele almamızı sağlamıştır.

Bu çalışmanın konusu, kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet algılarının sosyolojik analizidir. Çalışmanın odak noktasında Bursa İl Müftülüğünde Kur'an Kursu öğreticisi olarak görev yapan kadın din görevlilerinin günlük yaşamlarındaki toplumsal cinsiyet yapısının ortaya çıkarılması yer almaktadır. Din, kültürü belirleyen en temel faktörlerden biridir. Araştırmanın kadın din görevlilerine yönelik olarak yapılmasının amacı, toplumsal cinsiyet rol tutumlarını şekillendirmede en etken faktörlerden birinin din olduğu yönündeki genel kabulle birlikte bu kabulün analiz edilmesi için kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet algılarının ve bu algıyı şekillendiren belli başlı faktörlerin ortaya konulabilmesidir. Kadın din görevlileri, yaygın din eğitiminde en aktif rol alan meslek gruplarındandır. Evlilikleriyle ilgili problem yaşayan, aile bireyleriyle iletişim kuramayan, herhangi bir konuda çıkmaza giren kadınların bir kısmının, bu konunun dindeki yerini öğrenmek için veya sadece konuyu paylaşmak için çoğunlukla başvurdukları kişi; mahallelerinde görev yapan veya tanıdıkları Kur'an kursu öğreticileri olmaktadır. Kur'an kursu öğreticileri, böylelikle hem kendi özel yaşamlarında hem de mesleki hayatlarında pek çok kadına ve dolayısıyla aileye dokunmaktadır. Bu araştırmada toplumun şekillenmesinde öncü olan kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet algıları ele alınacaktır.

Araştırmada öncelikli amacımız, kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet rol algılarının sosyolojik değerlendirmesini yapmaktır. Toplumsal değişim, kadın üzerinden sorgulandığından dolayı kadınlara dini yönden eğitim veren kadın din görevlilerinin son yarım yüzyıldır tartışılan konularda sahip oldukları görüşlerinin analizi hedeflenmiştir.

---

2 Aysel Günindi Ersöz, *Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti, Tutum, Davranışlar ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı (Kamuda Çalışan Yönetici Kadınlar Örneği)* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 4.

3 Erdal Yıldırım, "Kur'an Sosyolojisi Açısından Toplumsal Cinsiyet Meselesi", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 14/1 (2014), 438.

Toplumsal cinsiyet ve din ilişkisi çerçevesinde kadın din görevlilerinin cinsiyetle ilgili meseleleri ve kadın konusuyla ilgili algılarını öğrenmek için hem nicel hem nitel teknikler kullanılarak her iki tekniğin avantajlarından faydalanmak amaçlanmıştır. Kadınla ilgili sıkça tartışılan konuların başında gelen kadının çalışması, çok kadınla evlilik, miras paylaşımında kadına az pay düşmesi, evliliğin bitmesi durumunda kadının iddet beklemesi, kadının şiddet görmesi ve erkeğin aile reisi olması gibi konuları kadın din görevlilerinin nasıl yorumladıklarını analiz etmek ve medeni durum, yaş, eğitim, anne-baba meslekleri ve eğitim durumları gibi demografik değişkenlerin kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet rol tutumlarına etkisini ortaya koymak tezin amaçları arasında sıralanabilir.

2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ, ARAŞTIRMA SORULARI VE HİPOTEZLER

Araştırma, çeşitli soruları cevaplandırmanın disiplinli bir şekilde cevaplanma sürecidir. Araştırma için en önemli şey problemi belirlemek ve doğru soruları sorabilmektir.[4] Nicel araştırmalarda araştırma soruları, kapalı uçludur ve açıkça tanımlanmış değişkenler ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin ölçülmesini içerir. Değişkenlerin açık tanımını veren kapalı uçlu sorulardır. Nitel araştırmalarda ise sorular açık uçludur ve değişkenler net değildir. Araştırma süreci içinde toplanan verilerin analizi ile değişkenler ortaya konur ve bunların ilişkilerinin ortaya çıkarılması hedeflenir. Nitel araştırma sorularında betimlemeye, açıklamaya ve yorumlamaya yönelik ifadeler yer alır.[5] "Neden?" ve "Nasıl?" soruları nitel araştırma sorularında, "etki" ve "ilişki" kavramları nicel araştırma sorularında bulunur. Nicel ve nitel yöntem araştırmalarına göre tasarlanmış araştırma soruları ve hipotezler, araştırma yöntemleri ile ilgili çalışmalarda net bir şekilde belirtilirken karma yöntem araştırmaları için araştırma sorularına daha az rastlanır. Karma yöntem araştırmasında hem nitel hem nicel soru veya hipotez ve bir karma yöntem sorusu hazırlanarak her iki araştırmaya da dayanan araştırma soruları üretilmelidir.[6]

---

4 Hüseyin Bal, *Sosyolojide Yöntem Ve Araştırma Teknikleri* (Ankara: Sentez Yayınları, 2014), 157.

5 Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin, 2016), 351.

6 John W. Creswell, *Araştırma Deseni*, çev. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap, 2017), 148.

Her araştırmada temel bir problem ve bu problemi daha iyi çözmeye yardımcı olacak alt problemler bulunur.[7] Bu araştırmada ele alınacak temel ve alt araştırma problemleri şu şekilde belirlenmiştir:

Temel problem: Yaygın din eğitiminde aktif rol alan ve toplumun her kesiminden gelen talep ve sorularla muhatap olan kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet algısı nasıldır?

Alt Problemler:

1. Kadın din görevlileri toplumsal cinsiyet konusu çerçevesinde aile reisliği, ailede karar mekanizması, ev işi ve ev dışı işlerin sorumluluğu, ailenin geçim sorumluluğu ve ekonomik yönetimi gibi konuları nasıl değerlendirmektedir?

2.Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolü tutumları nedir ve demografik bilgileri ile toplumsal cinsiyet rolü tutumları arasında bir ilişki var mıdır?

3. Kendileri de kamu çalışanı olan kadın din görevlileri, kadının çalışmasını ve yöneticiliğini dini açıdan nasıl değerlendirmektedir?

4. Kadın din görevlileri, kadın ve din başlığı altında sıkça tartışılan çok kadınla evlilik, miras, iddet ve kadına şiddet konularını nasıl yorumlamaktadır?

5. Kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin TCRTÖ toplam puan ortalamaları nedir?

6. Kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin TCRTÖ alt boyutları puan ortalamaları nedir?

Hipotez, araştırmanın problemiyle ilgili doğruluğu geçici olarak kabul edilen ve iki veya daha fazla kavram arasındaki ilişkiler hakkında test edilebilir iddialardır. Test edilmesi gereken iddialar olan hipotezler, araştırmanın problemi ve amacıyla ilişkili olmalıdır.[8]

H_1: Geçici görevli Kur'an kursu öğreticilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları resmi görevlilere göre daha gelenekseldir.

---

7 Bal, *Sosyolojide Yöntem Ve Araştırma Teknikleri*, 170.
8 Bal, *Sosyolojide Yöntem Ve Araştırma Teknikleri*, 179.

H_2: Katılımcıların yaş aralığı yükseldikçe toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarında geleneksellik artmaktadır.

H_3: Bekâr katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları evli olanlara göre daha eşitlikçidir.

H_4: Katılımcıların eğitim düzeyi yükseldikçe toplumsal cinsiyet rol tutumlarının eşitlikçi olma eğilim düzeyi yükselir.

H_5: Liseden örgün eğitimle mezun olan katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları Açık Öğretim Lise mezunlarına göre daha eşitlikçidir.

H_6: Ailenin gelir durumu arttıkça katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları daha eşitlikçi olmaktadır.

H_7: Yeni evli çiftlerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları daha uzun süreli evli olanlara göre daha eşitlikçidir.

H_8: Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumları çocuk sayısına ve cinsiyetine göre farklılıkları anlamlıdır.

H_9: Kocasıyla kendi tanışarak evlenenlerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları, aile büyüklerinin tanıştırmasıyla evlenenlere göre daha eşitlikçidir.

H_{10}: Erken yaşta evlenen katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları daha geç yaşta evlenenlere göre daha gelenekseldir.

H_{11}: Annesi 'çalışan kadın' statüsündeki katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları annesi ev hanımı olan katılımcılara göre daha gelenekseldir.

H_{12}: Katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının baba meslek gruplarına göre farklılıkları anlamlıdır.

H_{13}: Eşi üniversite mezunu katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları eşi lise mezunlarına göre daha eşitlikçidir.

H_{14}: Katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının eşin meslek gruplarına göre farklılıkları anlamlıdır.

Karma Yöntem Sorusu: Toplumsal cinsiyet rolleri tutumuyla ilgili nitel mülakat verisi, nicel olarak ölçülen TCRTÖ sonuçlarını nasıl açıklamaktadır?

3. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Sosyal bilimlerde en çok olasılıklı ve amaçlı örneklem kullanılmaktadır. Olasılıklı örneklem daha çok nicel çalışmalarda, amaçlı örneklem ise nitel çalışmalarda kullanılır.

Bu iki tekniğin art arda kullanımı sıralı karma yöntem örneklem çeşidine girmektedir.[9] Sıralı nicel-nitel örnekleme tekniği, karma yöntemlerde en çok tercih edilen tekniktir.[10] Araştırmamızda sıralı karma yöntem örnekleme türü tercih edilmiştir. Karma yöntem araştırmalarında örneklemin, kullanılan her iki teknik çerçevesinde ayrı ayrı açıklanması gerekir.[11] Bursa ilinde görev yapan tüm Kur'an kursu öğreticilerinin anket çalışmasına katılması hedeflenmiş ve derinlemesine görüşmeler yapmak için bir katılımcı grubu belirlenmiştir.

Türkiye'de dini söylemlerin resmi olarak en yetkili yapılanması, 4121 sayılı DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunda[12] belirtilen görevi "toplumu din konusunda aydınlatma" olan Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. Devletin, nüfusunun çoğunluğunun sahip olduğu Sünni-Hanefi İslam anlayışını denetlemesi ve modernleşme çalışmalarına katkı sağlamasına aracı olması yönüyle Osmanlı-Türk modernleşme sürecinin önemli bir parçası olan[13] DİB, 3 Mart 1924'te 429 sayılı kanunla Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuş ve 10.07.2018'de yayınlanan 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır.[14] Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2003 yılında Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının açılmasıyla genişleyen yetki sahası, 2010 yılında Başbakanlığa bağlanması ve 2018 yılından Cumhurbaşkanlığına bağlanmasıyla daha da geniş alanı kapsamıştır. Sadece cami ve Kur'an Kursu odaklı hizmet sahası bu düzenlemelerle Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı sevgi evleri, sığınma evleri gibi kurumlar, cezaevleri, hastaneler, üniversite yurtları şeklinde genişlemiş ve bu genişleyen hizmet sahasında daha çok kadın din görevlileri, görünür şekilde artmıştır. Kesintisiz 8 yıllık eğitimin yerini 4+4+4 eğitim sisteminin almasıyla hafızlık yapan kız öğrencilerin sayısının artması ve yeni açılan 4-6 yaş Kur'an kurslarında kadın Kur'an kursu öğreticilerinin istihdam edilmesi, DİB'te kadın görevli sayısının hızla artmasını sağlamış; bu da kadına bakışta yeni açılımları ve düzenlemeleri beraberinde getirmiştir.

---

9 Adnan Baki - Tuba Gökçek, "Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 1/42 (2012), 7.

10 E Kemper vd., "Mixed Methods Sampling Strategies in Social Science Research.", *Handbook of Mixed Methods in Social & Behavioral Research* (CA: Sage: Thousand Oaks, 2003), 275.

11 Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 331.

12 4121 sayılı Kanun, https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.633.pdf

13 Serpil Sancar, "Diyanet'in 'Kadınlaşması': Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yeni Kadın ve Aile Politikası", *Kadın Odaklı*, ed. Çiğdem Kağıtçıbaşı vd. (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016), 204.

14 D.İ.B. Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, *Resmî Gazete*, 10.07.2018, 30474. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710.htm

2-4 Aralık 2011 tarihleri arasında yapılan "Kadın Konulu Dini Yayınlar" başlıklı V. Dini Yayınlar Kongresi Sonuç Bildirgesi'nde kadının erkek üzerinden tanımlanması anlayışına karşı çıkılması ve kadının ve erkeğin insanlığın iki temel taşı olarak tanımlanması[15] bu değişimle ilgilidir.

Geniş bir hizmet sahası olan Diyanet, her yaştan, cinsiyetten ve farklı sosyokültürel yapıdan gelen taleplere ayrım yapmadan hizmet götürmekle yükümlüdür. Bu hizmet sahasında cami ve Kur'an kursları dışında en çok kadınlara hitap eden Diyanet, bu rehberliği kadın din görevlileri aracılığıyla yapmaktadır. Bu çalışma, halkla birebir muhatap olan ve onlara aile, evlilik, çocuk yetiştirme, ibadetlerini yapma gibi her türlü dini ve sosyal alanda olarak rehberlik sunan kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet algılarını analiz etmeyi hedeflemiştir.

Sosyal bilimlerde evrenin bütününe ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Bu hem maddi imkânlar açısından hem de emek açısından zordur. Bu çalışma, kadın din görevlileriyle yapılması planlanmış bir çalışmadır. Ancak Türkiye'deki bütün kadın din görevlileri araştırmaya dâhil edilmemiştir. Bunun yerine Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak Bursa Müftülüğünde görev yapan kadın Kur'an kursu öğreticileri çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu çalışmada "kadın din görevlileri" kavramı, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak görev yapan kişileri ifade etmektedir.

İl Müftülüğü bünyesinde görev yapan kadın müftü yardımcısı ve vaizler de kadın din görevlisi olmalarına rağmen bu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bursa'da tek kadın müftü yardımcısı bulunmaktadır. Hem vaizlerin hem müftü yardımcılarının çalışma şartları Kur'an kursu öğreticilerinden farklıdır. Kadın müftü yardımcısının idari görevinin olması ve Bursa'da tek olması, vaizlerin çalışma şartlarının farklı olması ve sayılarının Kur'an kursu öğreticilerine göre çok az sayıda olması, çalışmayı sadece Kur'an kursu öğreticileri ile sınırlandırmıştır. İlahiyat mezunu olup, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde görev yapan öğretmenlerin statüsü, din görevlisi olmayıp öğretmen kategorisinde olduğu için araştırmaya dâhil edilmemiştir. Çalışma, sadece kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet algılarının sosyolojik analizini hedeflediği için erkek din görevlileri de çalışmaya dâhil edilmemiştir.

---

15 https://www2.diyanet.gov.tr/DiniYay%C4%B1nlarGenelMudurlugu/Sayfalar/Kongre5.aspx (Erişim Tarihi: 30.03.2024)

Toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeğinin ve demografik bilgilerin yer aldığı anketin uygulandığı örneklem grubu, Bursa İl Müftülüğü bünyesinde görev yapan tüm Kur'an kursu öğreticileridir. Bu çalışmada Osmangazi, Nilüfer, Yıldırım ilçeleri ve diğer tüm ilçelerdeki Kur'an kursu öğreticilerine ulaşılması hedeflenmiştir. İl Müftülüğü bünyesinde görev yapan kadın Kur'an kursu öğreticilerinin toplam sayısı, 02.03.2018'de 924'tür.[16] Araştırmamıza 924 öğreticiden 768 öğretici katılmıştır. 33 öğreticinin doldurduğu anketler, eksikleri nedeniyle çalışma dışında bırakılarak toplam 735 katılımcının anketi değerlendirilmeye alınmıştır. Kur'an kursu öğreticileri genel olarak ilçe müftülüklerinde aylık toplantılarda bir araya gelmektedirler. Merkez ilçelerde bizzat toplantılara katılarak anket dağıtılmış ve anket tamamlandıktan hemen sonra 30-40 dakika içerisinde toplanmıştır. Diğer ilçelerden Orhangazi, Yenişehir, Kemalpaşa ve Gemlik ilçelerine bizzat gidilmiştir. Kalan diğer ilçelere ulaşım, o ilçelerde görev yapan vaizler aracılığıyla olmuştur. Nisan 2018'de tüm ilçe vaizlerinin bir araya geldiği toplantıda, ilçede görev yapan öğreticilerin sayısına göre anket formu vaizlere verilmiş, vaizler aylık toplantılarda öğreticilere anketi uygulamıştır.

Derinlemesine görüşme yaptığımız 20 kadın din görevlisi, Bursa Müftülüğünde görev yapan Kur'an kursu öğreticilerinden oluşmaktadır. Genellikle karma yöntem araştırmalarında, nitel araştırmanın katılımcıları nicel araştırmaya da dâhil edilmektedir.[17] Görüşme yaptığımız katılımcılar, anket çalışmasına da katılmışlardır. Ulaşımın zorluğu sebebiyle çevre ilçelerde görev yapan Kur'an kursu öğreticileri, nitel teknik çerçevesinde örnekleme dâhil edilmemiş, nitel çalışmanın örneklemi sadece Osmangazi, Yıldırım ve Nilüfer ilçe müftülüklerinde görev yapan Kur'an kursu öğreticileriyle sınırlandırılmıştır.

Toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeği uygulanan katılımcıların %58,1'i resmi görevli, %41,9'u geçici görevlidir. Katılımcılar en fazla %27,3 oranında Osmangazi ilçesindendir. En az katılım, %2,9 oranında Keles, Orhaneli, Büyükorhan ve Harmancık'tandır. Katılımcıların yarıya yakın kısmı (%49,8) 31-40 yaş aralığındadır. Katılımcılar en az %4,4 ile 51 yaş ve üstü grubundadır. Katılımcıların %17,3'ü bekar,

16 Görev yapan kadın Kur'an kursu öğreticileriyle ilgili sayılar Bursa İl Müftülüğü Personel İşleri biriminden alınmıştır.

17 Creswell, *Araştırma Deseni*, 222.

%78,4'ü evlidir ve %4,4'ü boşanmıştır. Katılımcıların %46,8'i ön lisans, %35,8'i lisans mezunudur. Katılımcıların sadece %4,5'inin annesi ücretli bir işte çalışmaktadır.

Derinlemesine görüşme yaptığımız 20 öğreticinin biri dışında hepsi resmi görevlidir. Çalışmamızın nicel kısmı için Bursa ilinde görev yapan tüm öğreticilere anket uygulanmış ancak mülakat sadece Bursa merkez ilçeleri Osmangazi, Nilüfer ve Yıldırım ilçelerinde görev yapan öğreticilerle yapılmıştır. 9 katılımcı Osmangazi ilçesinde, 6 katılımcı Nilüfer ilçesinde ve 4 katılımcı Yıldırım ilçesinde görevlidir. Katılımcılar 35-45 yaş arasında yoğunlaşmıştır. Katılımcıların 5'i ön lisans, 5'i lisansüstü ve 10'u lisans mezunudur. 3 katılımcı bekâr, 3 katılımcı boşanmış, 14 katılımcı evlidir. Evli katılımcılardan birinin ikinci evliliğidir. Katılımcıların anneleri genel olarak ilkokul mezunu ve ev hanımıdır. 1 anne emekli memur, 1 anne öğretmendir. Katılımcıların babalarının meslekleri ve eğitim durumları çeşitlilik göstermektedir. 3 katılımcının eşi lise mezunu, diğer katılımcıların eşleri üniversite mezunudur. Genel olarak katılımcıların eşleri öğretmen ve serbest meslek sahibidir.

4. ARAŞTIRMANIN UYGULANMA SÜRECİ VE SINIRLILIKLARI

Araştırmamızda karma yöntem çalışması tercih edildiği için hem nitel hem nicel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Anketleri 2018 yılında, mülakatları 2019 yılında yaptığımız için araştırmamız, nicel çalışma için 2018 yılında ve nitel çalışma için 2019 yılında Bursa'da görev yapan kadın Kur'an kursu öğreticileriyle sınırlıdır. Araştırmanın kolay yürütülebilmesi açısından araştırma kapsamında sadece aynı çalışma şartlarına sahip olan Kur'an kursu öğreticileri bulunmaktadır.

Müftülüklerde genellikle düzenli olarak aylık toplantılar yapılmaktadır ve bu toplantılara katılım resmi olarak mecburidir. Bu durum, görevdeki Kur'an kursu öğreticilerinin çoğunluğunun toplantılarda olmasını sağlamaktadır. Hemen her ilçe müftülüğünde görevli olan kadın ve erkek vaizler bulunmaktadır. Vaizler, ilçelerindeki Kur'an kursu öğreticileriyle birebir iletişim halindedirler ve aylık yapılan toplantılarda vaizler de bulunmaktadır. Araştırmacının, Bursa'nın 17 ilçesine bizzat giderek toplantılara katılması ve anket formunun öğreticiler tarafından doldurulduktan sonra toplanmasını sağlaması güç olduğu için şehir merkezine uzak ilçedeki görevlilere ilgili ilçe müftülüklerinde görev yapan vaizler aracılığıyla formların dağıtılması ve toplanması sağlanmıştır. Merkez ilçelerde Kur'an kursu öğreticilerinin aylık

toplantılarına bizzat katıldım. Merkez ilçeler dışında Gemlik, Orhangazi, Yenişehir ve Kemalpaşa ilçelerine bizzat giderek anket yaptım. Bu yedi ilçe dışındaki ilçelerdeki katılımcılara vaizler aracılığıyla ulaşımı sağladım.

Mülakatlar, Bursa merkez ilçeleri Osmangazi, Yıldırım ve Nilüfer ilçe müftülüklerinde görev yapan Kur'an kursu öğreticileriyle sınırlı tutulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşmeler bir öğretici ile İlahiyat Fakültesinde, bir öğretici ile öğreticinin isteği üzerine kendi evinde, iki öğretici ile görev yaptığı ilçe müftülüğü binasında yapılmıştır. Mülakatlar, diğer tüm öğreticiler ile görev yaptıkları Kur'an kursunda görev saatleri dışında yapılmıştır. Kur'an kurslarında öğrencilerin eğitim gördükleri sınıflar haricinde yönetici odası bulunmaktadır. Genellikle görüşmeler, yönetici odasında karşılıklı oturarak gerçekleştirilmiştir. Kur'an kurslarının hepsinde –üçü hariç- internet imkânı bulunmaktadır. İnternet bulunan yerlerde görüşmeler ses kaydına alınırken aynı zamanda başka bir cihazla sesler doğrudan Word belgesi üzerinde yazıya çevrilmiştir. Yazıya çevrilme esnasında internetten veya ses kaynağının azalmasından kaynaklı eksiklikler olsa da görüşmelerin ses kayıtlarının deşifresi sırasında kolaylık sağlamış, eksiklikler ses kaydını dinleme suretiyle tamamlanmıştır. Araştırmanın verileri anket yapılan 735 kadın Kur'an kursu öğreticisi ve mülakat yapılan 20 kadın Kur'an kursu öğreticisi ile sınırlıdır.

5. ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER

Bir araştırma yapılırken belirli bir araştırma planına bağlı kalınması, araştırmanın geçerlik ve güvenirliği açısından önemlidir. Bir konuyu araştırırken hangi yaklaşımın kullanılacağı araştırma öncesinde belirlenmelidir. Araştırmalar, genel olarak araştırılacak olan konuyu tasvir eden betimleyici yaklaşımla veya neden-sonuç ilişkisinin kurulduğu ve hipotezlerin test edildiği açıklayıcı yaklaşımla[18] veya bu her iki yaklaşımın birlikte ele alınmasıyla yapılır. Üç temel araştırma yaklaşımı bulunmaktadır: Nitel, nicel ve karma yöntem. Nitel araştırmalar, bireylerin görüşlerini derinlemesine analiz etmeyi, nicel araştırmalar ise katılımcıların görüşlerini ölçmeyi sağlamaktadır. Nitel ve nicel yaklaşımlar, farklı felsefi temellere dayansa da bu iki yaklaşımı, zıt kutuplar olarak değil bir süreklilik çizgisi üzerindeki farklı uçlar olarak görmek

[18] Bal, *Sosyolojide Yöntem Ve Araştırma Teknikleri*, 188.

gerekir.[19] Karma yöntem araştırması, her iki yaklaşımın öğelerini içerdiği için bu çizginin ortasında yer almaktadır. Karma yöntem araştırması, hem isimlendirme yönüyle[20] hem tanımlama[21] yönüyle çeşitlilik göstermektedir. Karma yöntem, nitel ve nicel verilerin toplandığı ve bu iki veri türünün bütünleştirildiği bir araştırma yaklaşımıdır.[22] Nitel ve nicel araştırmalar farklı ilke ve kuramsal temele dayandığı için her ikisinin aynı araştırmada kullanılması tartışılsa da son yıllarda karma yöntem araştırmalarının sayısı artmaktadır. Karma yöntem araştırmaları, nitel ve nicel teknikleri bir arada sunması yönüyle güçlü olmasının yanı sıra her iki tekniğin sınırlılıklarını da en aza indirger. Araştırmacının nitel ve nicel verilere ulaşma imkânı varsa karma yöntem, en ideal araştırma stratejisi olarak görülmektedir.[23] Bu araştırmada, kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet algısının incelenmesi için daha kapsamlı ve güvenilir bilgi elde etmek amacıyla karma araştırma yöntemi kullanılmıştır. Karma yöntem araştırmaları, nicel ve nitel tekniklerle veri toplama, analiz etme ve bütünleştirmeye olanak veren araştırmalar olup, farklı yöntemlerle toplanan verilerin birbirini desteklemesi ve derinlemesine analiz yapılması amacıyla, elde edilen araştırma sonuçlarının güvenirliğinin daha güçlü olmasını sağlamaktadır.[24]

Aynı araştırmada hem nitel hem nicel tekniklerin kullanılması ve bunların bir bütünlük içinde değerlendirilmesi zor olsa da araştırmanın farklı yanlarını sunduğu için araştırmanın güvenirliğini artırmaktadır. Nicel ve nitel araştırma tekniklerinin aynı anda kullanıldığı karma yöntem araştırmaları her iki tekniğin avantajlı yönlerini tek araştırmada toplamakta ve araştırmacıya araştırma sorularına cevap aramada birden fazla tekniği uygulama imkânı sağlamaktadır.[25] Araştırma yaparken karma yöntem kullanmanın farklı amaçları vardır. Greene vd. bu amaçları beş ana başlıkta -üçgenleme, tamamlayıcılık, gelişim, başlangıç ve genişletme- toplamıştır.[26] Araştırmamızda

---

19 Isadore Newman - Carolyn R. Benz, *Qualitative-Quantitative Research Methodology: Eploring the Interactive Continuum* (Carbondale and Edwardsville: Southern Illionis University Press, 1998).

20 Bu isimlendirmelerden birkaçı şöyledir: "Çoklu yöntemler", "nicel ve nitel yöntemler", "karma model araştırması", "karma desen araştırması", "karma desen araştırması".

21 Farklı tanımlamalar ile ilgili bkz Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 322.

22 Creswell, *Araştırma Deseni*, 3-4.

23 Creswell, *Araştırma Deseni*, 218.

24 John W. Creswell - Vicki L. Plano Clark, "Understanding Mixed Methods Research", *Designing and Conducting Mixed Methods Research*, ed. John W. Creswell (California: Sage, 2007), 1.

25 Baki - Gökçek, "Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış", 3.

26 Jennifer C. Greene vd., "Toward a Conceptual Framework for Mixed-Method Evaluation Designs", *Educational Evaluation and Policy Analysis* 11/3 (1989), 255.

üçgenleme ve genişletme amaçlı karma yöntem kullanılmıştır. Üçgenleme; araştırmada nitel ve nicel tekniklerin birlikte ve bağımsız olarak kullanılıp her iki teknik sonucu elde edilen sonuçları birlikte ele almaktır. Araştırmamızda her iki teknik sonucu konuyla ilgili başlıklar altında beraber analiz edilerek üçgenleme amaçlı karma yöntem kullanılmıştır. Genişletme ise, araştırmanın farklı boyutları için farklı teknikleri kullanmak yani aynı araştırmada farklı olguları farklı teknikler kullanarak ele almaktır.[27] Araştırmamızda katılımcıların toplumsal cinsiyet rol tutumlarını ölçmek için kullanılan ölçekte yer almayan kavvamlık, iddet, mirastaki taksimat gibi konularla ilgili kadın din görevlilerinin bakış açılarını öğrenmek için yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak genişletme amaçlı karma yöntem tercih edilmiştir.

Karma yöntem araştırmalarında nitel ve nicel teknikle elde edilen sonuçların gelişigüzel değil belli bir sistematik içerisinde bir araya getirilmesini sağlayan alt desenler mevcuttur. On-on beş yıl öncesine kadar karma yönteme dayalı desenlerden bahsedilmezken günümüzde bu desenler sosyoloji, psikoloji, eğitim vb. alanlarda kabul görmüştür. Karma yöntem stratejileri ile ilgili pek çok tipoloji bulunmaktadır. Creswell, üç temel karma yöntem tasarımından bahsetmiştir[28]: Yakınsayan paralel karma yöntemler, açımlayıcı sıralı karma yöntemler ve keşfedici sıralı karma yöntemler. Karma yöntem seçiminde veri toplamanın zamanlaması, verilerin nasıl kullanılacağı, nitel veya nicel veri tabanına verilen önem gibi faktörler etkilidir. Cresswell ve Clark bu desenleri dört grupta toplamıştır[29]: Çeşitleme deseni, gömülü desen, açıklayıcı ve açımlayıcı desen. Karma yöntem araştırmalarında en fazla çeşitleme deseni kullanılmaktadır. Çalışmamızda da çeşitleme deseni tercih edilmiştir. Bu desende, nitel ve nicel yöntemler birlikte ve aynı ağırlıkta kullanılmaktadır. Bu desende araştırmacının amacı, elde edilen verileri çeşitlendirmek, karşılaştırmak, bütünleştirmek ve bir yöntemin zayıf yanlarını diğer yöntemin güçlü yönleriyle gidermektir.[30] Araştırmamızda da nicel tekniklerden ölçek uygulaması ve nitel tekniklerden görüşme yöntemi tercih edilmiş ve araştırmanın konu başlıkları altında her iki teknik sonuçları birlikte analiz edilerek bir yöntemin zayıf yönleri diğer yöntemle güçlendirilmiştir.

---

27 Baki - Gökçek, "Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış", 4.
28 Creswell, *Araştırma Deseni*, 219.
29 Creswell - Plano Clark, "Understanding Mixed Methods Research", 63-65.
30 Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 326.

Araştırmanın nitel bölümünde araştırma deseni olarak olgu bilim (fenomoloji) deseni kullanılmıştır. Araştırma sorularında algılar, deneyimler ve anlamlar ön plana çıktığında olgu bilim desenini tercih etmek daha uygun olmaktadır.[31] Olgubilim deseni; farkında olduğumuz ancak derinlemesine bilgi sahibi olmadığımız olgulara odaklanır, bu olguları araştırmayı amaçlar. [32] Deneyim esası ve özü ile kastedilen şey "insanların deneyimlerindeki ortak noktalar" olarak ele alınmaktadır. Olgubilim deseni ile yaşantılardaki bu ortak noktaların anlaşılması, bir olgunun tam olarak ne anlama geldiği ve neye benzediğinin kavramsal olarak çıkarımının yapılmasını sağlamaktadır. [33] Olgubilim deseninin merkezinde "olgu" kavramı yer alır. Olgu kavramı, diğer bir yaygın kullanımıyla fenomen, yaşantı içinde deneyimlenen her şeyi ifade eder. Algı, bilinç, düşünce, duygu, bellek ve dil gibi konuların her biri olgu kavramı içindedir. Vagle'a göre olgu, kendimizi günlük yaşantılar içinde dünya ile nasıl ilişkilendirdiğimizle ilgilidir. [34] Olgubilim araştırmaları, yaşantıları ve bu yaşantılar içinde bireylerin bizzat elde ettikleri deneyimleri süreç içinde anlamaya ve açıklamaya çalışır. Buradaki temel amaç, yaşantıları mümkün olan en derin ve en zengin şekilde anlamaya çalışmak ve yorumlamaktır. Bu nedenle bu tür çalışmalarda olguların açıklayıcı bir yaklaşımla değil, betimleyici bir yaklaşımla el alınması sağlanmaktadır.

Araştırmada olgu bilim deseni, kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet algısını ortaya koymak ve sosyolojik olarak analizini yapmak için seçilmiştir. Bu desen ile elde edilen veriler, nicel araştırma sorularının derinlemesine analizinde önemli bir kaynaktır. Nicel araştırma yöntemleri, bir evrenle veya bir durumla ilgili genel temaların bulunmasını sağlar. Nitel araştırma yöntemi, bu sonuçların derinlemesine analizine imkân sağlar. Nitel araştırma sonuçları, nicel verileri detaylandırır ve onlara anlam kazandırır.[35] Araştırmamızda ilgili konu başlıkları altında hem nitel hem nicel veriler birlikte ele alınmış ve birbirleriyle ilişkilendirilmiştir.

---

31 Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 353.
32 Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 69.
33 Robert Burke Johnson - Larry B. Christensen, *Educational Research: Quantitative, Qualitative, And Mixed Approaches.* (California: Sage, 2017), 365.
34 Mark Vagle, *Crafting Phenomenological Research* (United Kingdom: Routledge, 2014), 30.
35 Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 340.

5.1. Veri Toplama Araçları

Araştırma, çeşitleme yöntemiyle derinlemesine görüşme ve likert anket tekniği kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın modeli karma yöntem araştırması olduğu için araştırma kapsamında nicel ve nitel veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler ayrı olarak aşağıda verilmiştir.

Araştırmanın nicel verileri için Ek 1'de yer alan anket kullanılmıştır. Ankette iki bölüm bulunmaktadır. Birinci bölümde kişilerin demografik bilgilerini toplamak için çoktan seçmeli 16 soru yer almaktadır. Demografik formda katılımcıların yaş, medeni durum ve eğitim durumu gibi kendilerine ait bilgileri ve eşi-annesi-babası ile ilgili eğitim ve mesleklerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde ise Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği[36] yer almıştır. Bu ölçek 5'li likert tipte olan 38 maddeden oluşmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği bu araştırma için ayrıca ölçülmüştür (Alpha = 0,866). Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi cinsiyet rolleri tutum cümleleri için "Tamamen katılıyorum" cevapları 5 puan, "Kesinlikle katılmıyorum" cevapları 1 puan olacak şekilde puanlanmıştır. Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel cinsiyet rolleri tutum cümlelerinde ise eşitlikçi tutum cümlelerinin tam tersine "Tamamen katılıyorum" 1 puan, "Kesinlikle katılmıyorum" 5 puan alacak şekilde puanlanmıştır. Ölçekte "Kesinlikle Katılmıyorum" cevabının "1" puan olarak kabul edildiği eşitlikçi tutum önermesi olan maddeler; 1., 4., 8., 12., 13., 18., 19., 20., 21., 22., 26. ve 27. maddelerdir. Bunların dışındaki maddeler geleneksel tutum önermeleridir ve "Kesinlikle Katılmıyorum" cevabı "5" puan olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük ortalama puan 1, en yüksek ortalama puan 5'dir. Ortalama puan yükseldikçe eşitlikçi cinsiyet rollerini benimseme eğilimi artmaktadır. Düşük ortalama puanı geleneksel cinsiyet rollerini benimseme eğilimini göstermektedir.[37]

Araştırmanın nitel verileri için tarafımdan hazırlanan ve Ek 2'de yer alan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma konusu belirlendikten sonra yapılan okumalar, konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalar, ilgili alan yazının taranması ve araştırmacının gözlemlerinden hareketle sorular hazırlanmıştır. Sorular

---

36 Simge Zeyneloğlu - Füsun Terzioğlu, "Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi Ve Psikometrik Özellikleri", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 40 (2011), 409-420.

37 F. Şule Kaya - Veysel Uysal, "Günümüzde Dindarlık Ve Toplumsal Cinsiyet Rolü Algıları Üstüne Bir Araştırma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (2015), 656.

yarı yapılandırılmış şeklinde oluşturulmuş, görüşme esnasında katılımcının anlatımına göre ilaveler veya eksiltmeler yapılabilecek esneklikte olmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca alan uzmanlarının da görüşleri alınarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular, görüşmenin akışına bağlı olarak sırası değiştirilmiş ve gerektiğinde ilave sorular sorularak konunun iyice anlaşılmasına çalışılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırmanın çalışma grubunun sosyodemografik özelliklerini belirlemeye yönelik 22 kapalı uçlu soru ve toplumsal cinsiyet algılarına ilişkin yarı yapılandırılmış 22 açık uçlu sorudan oluşmuştur.

Derinlemesine görüşme yapmak için sorular iki ana çerçeve kapsamında hazırlanmıştır. İlk aşamada katılımcıların toplumsal cinsiyet rol tutumlarını öğrenmeye yönelik ve toplumsal cinsiyet rollerini nasıl değerlendirdikleriyle ilgili sorular hazırlanmıştır. İkinci kısımda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini meşrulaştıran bir kurum olarak görülen (genel anlamda dinlerin, özelde) İslam dininin feminist yaklaşımda eleştirilen konularla (iddet bekleme süresi, miras paylaşımında kadına az pay düşmesi, kadının uzun yolculuklarda tek başına seyahati, aile içi şiddet, kız çocukların eğitimi) ilgili sorular bulunmaktadır. Yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeden sonra demografik bilgilerin sorulduğu formun katılımcılar tarafından doldurması sağlanmıştır. Ön görüşme yapılan iki kişiye önce demografik form doldurulmuş ancak sonrasında görüşmeden önce formun doldurulmasından vazgeçilmiş ve görüşmenin samimi bir ortamda geçmesini sağlamak için demografik form, görüşme sonrası doldurtulmuştur.

Gözlem, herhangi bir ortamda oluşan davranışa, ayrıntılarıyla tanık olmak amacıyla kullanılan bir tekniktir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerin gözlemle desteklenmesi, araştırmanın geçerlik ve güvenirliğini artırmaktadır. Bu araştırmada derinlemesine görüşmelerin yanı sıra katılımcı gözlem tekniği kullanılmıştır. Katılımcılarla aynı kurumda çalışıyor olmam, katılımcıları genel olarak tanıma imkânını sağlamıştır. Görüşmelerin çoğunu Kur'an kursunda yaptığım için ve görüşmelerin uzun sürmesinin de etkisiyle öğreticiyi görev yerinde gözleme fırsatını yakalamış oldum. Mülakat öncesinde ve sonrasında katılımcının kurs öğrencileriyle ve kursta görev yapan öğretici arkadaşlarıyla iletişimlerine tanık oldum. Yatılı bir kurs yöneticisiyle yapılacak görüşme öncesinde dışarıdan gelen bir kadının, içinde bulunduğu zor durumu paylaşması esnasında katılımcının durumu gözlemlemiş oldum.

5.2. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın nicel verileri, ölçek ve demografik bilgilerin yer aldığı anketin uygulanmasıyla; nitel verileri mülakat ve katılımcı gözlem yoluyla elde edilmiştir. Araştırmanın her aşamasında etik ilkelere uymaya dikkat edilmiştir. Uygulamaya başlamadan önce hem anket hem mülakat uygulaması için Uludağ Üniversitesinden etik kurul onayı ve Bursa İl Müftülüğünden onay alınmıştır (Ek 5 ve 6). Anketin ilk sayfasında araştırmayla ilgili yazılı şekilde kısa bir bilgi verilmiş, uygulama öncesi sözlü olarak da bilgilendirme yapılmıştır. Bu bilgilendirmelerde çalışmaya katılımın gönüllü olduğu ve verilerin sadece akademik çalışma amaçlı kullanılacağı açıklanmıştır.

Anket, Haziran 2018–Aralık 2018 tarihleri arasında yapılmıştır. Katılımcılar, ölçeğin içinde bulunduğu anketi ortalama 35 dakika içerisinde doldurmuştur. Anketler dağıtılmış ve hemen orada doldurulmaları istenmiş, en son kişi dolduruncaya kadar beklenmiştir.

Nitel araştırma verilerinde en sık kullanılan teknikler; görüşme, gözlem ve yazılı materyallerin incelenmesidir.[38] Bu araştırmanın nitel verileri, görüşme ve gözlem tekniğiyle toplanmıştır. Görüşme tekniği, eğitim alanında en yaygın kullanılan görüşme türlerinden biridir. Birebir görüşmeler, katılımcıların düşüncelerinin rahat ve açık bir şekilde ifade edilmesine imkân sağlayan ideal görüşmelerdir. Araştırmanın nitel çalışması, Bursa ili sınırları içinde katılımcıya uygun bir mekânda, yüz yüze ve katılımcıların rızasıyla ses kaydı ve not alınarak Mayıs 2019-Aralık 2019 tarihleri arasında toplanmıştır. Ayrıca, görüşme başlamadan önce görüşmeyi yapan araştırmacı tarafından sesli kayıt alınması için katılımcıların onayları alınmıştır. Görüşmeler katılımcıların belirledikleri zaman diliminde yapılmıştır ve ortalama yaklaşık 50-70 dakika sürmüştür.

Görüşmeler, cep telefonunun ses kayıt özelliği kullanılarak kaydedilmiş, aynı zamanda cep telefonunda bulunan not alma özelliği sayesinde yazıya dökülmüştür. Aynı zamanda not defteri tutularak önemli kısımlar not edilmiştir. Görüşme öncesi tüm bunlar katılımcıya anlatılmış ve onayı alınmıştır. Ancak katılımcılardan birkaçı, kaydın sadece araştırmacıda bulunacağı ile ilgili teyit almış, iki kişi ise görüşme yazıya geçirildikten

[38] Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 41.

hemen sonra silinmesini istemiştir. Genel olarak ses kaydı olmasından dolayı rahatsızlık duyulmamıştır.

Derinlemesine görüşmeler yapılırken araştırmacının, bir uzman veya otorite olarak algılanmasına yol açmamak için görüşme öncesi konu anlatılmış, görüşmenin sohbet havasında geçmesine gayret edilerek görüşmelerin samimi bir ortamda geçmesine imkân oluşturulmuştur. Ancak geçici görevli statüsündeki katılımcılarla bu rahat ortamın sağlanamayacağının görülmesi üzerine geçici öğreticilerle değil kadrolu öğreticilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Geçici öğreticiyle yapılan bir görüşme öneminden ötürü veriler arasına dâhil edilmiştir.

5.3. Veri Analiz Süreci

Nicel araştırmalar kapsamında demografik bilgilerin ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinin bulunduğu anket 735 kadın din görevlisine uygulanmıştır. Anketin analizinde, elde edilen verilerin işlenmesi, çözümlenmesi ve yorumlanmasında SPSS 25.0 programı kullanılmıştır. Veri analizinde ilk olarak kadın din görevlilerinin demografik bilgilerine ait frekanslara ve grup içi yüzdelik dağılımlara ait betimleyici istatistiklere yer verilmiştir. Sonrasında ölçeğin alt boyutlarına ilişkin verilerin normallik dağılım testlerine ilişkin bilgilere ait tablolara yer verilmiştir. Her bir alt boyutun demografik bilgilere göre farklılaşmasını belirlemek için bağımsız örneklem T-testi ve Varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Varyans analizi sonucunda anlamlı bir farkın ortaya çıkması üzerine farkın hangi gruplardan kaynaklandığının belirlenmesi için post hoc test grupları içerisinden Scheffe testi kullanılmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik analizi, bu çalışma için ayrıca yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılığını belirlemek için cronbach’s alpha güvenirlik analizi yapılmış olup değer incelendiğinde ölçeğin güvenirlik düzeyinin oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir (Alpha = 0,866).

Derinlemesine görüşmeler, 20 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların onayıyla hem ses kaydı alınmış, hem notlar alınmış, hem de ikinci bir cihazla konuşmalar doğrudan yazıya aktarılmıştır. Sonrasında her bir katılımcıyla yapılan görüşme, deşifre edilmiştir. Ses kayıt cihazıyla birlikte not alma özelliğinin kullanıldığı görüşmelerin yazıya dökülmesi, sadece ses kaydı alınarak yapılan görüşmelerden daha kolay olmuştur. Konuşmaların yazıya döküldüğü görüşmelerde ses kaydı tekrar dinlenerek kayda geçen yanlış sözcükler düzeltilmiş, eksikler ilave edilmiştir. Deşifreler

yapıldıktan sonra tüm ses kayıtları tekrar dinlenmiş ve vurgulara dikkat edilerek noktalama işaretleri düzeltilmiştir. Katılımcılar, gerçek isimleriyle değil kod isimlerle çalışmaya dâhil edilmiştir.

Nitel veri analizinde deşifre edilen metinler üzerinde içerik analizi uygulanmıştır. Bu analizin amacı, elde edilen verilerin araştırma kapsamındaki kavramalara ve ilişkilere ulaşılmasıdır. Buna göre, içerik analizinde hedef, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirerek, bunların okuyucunun anlayabileceği biçimde organize ederek yorumlanmasını sağlamaktır.[39]

Araştırma verileri kodlanmış, temalar ilgili literatüre dayalı olarak belirlenmiş ve nitel araştırmaya uygun bir içerik çözümlemesi yapılmaya çalışılmış ve bulgular sunulmuştur. Elde edilen veriler, çalışmanın amaçları doğrultusunda temalar ve alt temalar tanımlanarak MAXQDA 2018 kullanılarak analiz edilmiştir.

5.4. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Bir araştırmanın en önemli özelliği, araştırmanın geçerlik ve güvenirliğinin yüksek olmasıdır. Doğru bilgiye ulaşmak için gerekli önlemlerin alınması araştırmanın geçerliğini, araştırmanın başka araştırmacıların değerlendirmesine imkân sağlayacak şekilde ortaya konması araştırmanın güvenirliğini ortaya koyar.[40] Nicel çalışmaların geçerlik ve güvenirliğini ölçmek için belirli tekniklerden yararlanılmaktadır. Nitel çalışmalar da nicel çalışmalar gibi fakat onlardan farklı olarak geçerlik ve güvenirlik ölçütlerine sahiptir. Bu araştırmada hem nitel hem nicel teknikler kullanıldığı için her iki tekniğin geçerlik ve güvenirlik ölçütlerine uymaya çalışılmıştır. Nicel teknik olarak kullanılan Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği için gerekli geçerlik ve güvenirlik ölçütleri detaylı bir şekilde ölçüldüğünden aşağıdaki başlıkta ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Nitel araştırmanın geçerli ve güvenilir olması için gereken ölçütlere, araştırma sürecinde uyulmaya çalışılmıştır.

Nicel araştırmada geçerlik, ölçme aracının ölçmeyi planladığı olguyu doğru ölçmesiyle ilgili iken nitel araştırmada araştırmacının olguyu olduğu biçimiyle ve olabildiğince

---

39 Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 242.
40 Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 285.

yansız bir şekilde gözlemlemesi ile ilgilidir.[41] Araştırmalarda nesnellik konusu tartışılmaya devam etse de bir araştırmacı araştırmasını olabildiğince yansız sunmaya çalışmalıdır. Bu araştırmada katılımcıların görüşleri olduğu gibi yansıtılmıştır. Nitel çalışmalarda araştırmacının esnek olması, geçerlik konusunda önemli bir kazanımdır. Esneklik, iç geçerlik konusunda duyarlı olmayı ve gerekirse ek önlemler alabilmeyi sağlar. Bu araştırma için görüşmeler yapılırken esnek olunmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak, planlanan sorulara yeni sorular eklenip çıkartılarak veya soruların sırası değiştirilerek katılımcının görüşünün net anlaşılması sağlanmıştır. Araştırma alanına yakınlık, yüz yüze görüşmeler yoluyla ayrıntılı bilgi sahibi olma ve gözlem yoluyla doğrudan bilgi toplama, nitel araştırmanın geçerliğini sağlayan özelliklerdendir. Toplanan verilerin detaylı bir şekilde rapor edilmesi ve sonuçlara ulaşırken takip edilen yolun ayrıntılı bir şekilde tarifi de nitel araştırmanın geçerliğini sağlayan ölçütlerin başında gelmektedir.[42] Bu araştırmada görüşmeler yüz yüze yapılmış ve gözlem yoluyla araştırma alanıyla ilgili ayrıntılı bilgi sahibi olunmuştur. Görüşme sonuçları ve araştırma süreci ayrıntılı bir şekilde tezde yer almıştır.

Nitel araştırmada güvenirlik için geçerli etkenler nicel araştırmadan farklıdır. Nicel araştırmalarda aranan tekrar edilebilirlik ve sonuçların her araştırmacı için aynı olması, nitel araştırmalar için farklı olarak ele alınmaktadır. Nitel araştırmalarda araştırmanın aynen tekrar etmesi değil de geçen zaman içinde aynı biçimde ölçülebilmesi güvenirliği göstermektedir. Nicel çalışmalarda her araştırmacının aynı sonuçlara ulaşması, nitel araştırmalarda aynı zaman diliminde farklı araştırmacıların aynı olgu ya da olayı farklı biçimde ölçmesi anlamına gelmektedir.[43] Araştırmacı, konumunu açık bir şekilde bildirmiş, katılımcıları detaylı bir şekilde tanıtmış, verilerin analizinde kullanılacak kavramsal çerçeveyi detaylı bir şekilde bildirmiş ve veri toplama ve analiz süreçleri ayrı bir başlık altında okuyucuya sunulmuştur. Katılımcıların görüşleriyle ilgili doğrudan alıntılara yer verilmiş, elde edilen bulgular nicel bulgularla birlikte ele alınmıştır Tüm bunlar, nitel çalışmanın güvenirliğini artırmaktadır.

---

41 Jerome Kirk - Marc L. Miller, *Reliability and Validity in Qualitative Research* (Beverly Hills: Sage Publications, 1986).

42 Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 270.

43 Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 273.

5.4.1. Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğine Ait Geçerlik ve Güvenirlik Analizi Sonuçları

Araştırmamızda nicel teknik olarak ölçek kullanılmıştır. Ölçek kullanılan akademik çalışmalar için en önemli özellik, kullanılan ölçeğin geçerli ve güvenilir olmasıdır. Herhangi bir tutum ölçeğinde yer alan her bir önermeye deneklerin verdiği cevaplar ile ölçekten alınan toplam puan arasındaki ilişki miktarı, geçerlik ve güvenirlik testleri aracılığıyla yapılır.[44]

Ölçek, ölçülmek istenen şeyi doğru ölçüyorsa geçerli bir ölçek, tekrarlanabiliyor ve tekrarlarda da tutarlılık varsa güvenilir bir ölçek olarak kabul edilmektedir. Herhangi bir ölçüm aracı, aynı olguyu farklı zamanlarda ölçtüğünde aynı sonucu veriyorsa güvenilirdir. Güvenilirliği ölçmenin çeşitli yollarından birisi içsel tutarlığı ölçmektir. Bir içsel tutarlık modeli olan Cronbach'ın Alfası[45] en çok kullanılan tekniklerden biridir ve bu tekniği uygulamak için testteki ölçek sayısı 30'dan büyük, denek sayısı da 50'dan fazla olmalıdır.[46] Araştırmamızda uyguladığımız Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinin 38 maddesi olduğu ve 735 kişiye uygulandığı için güvenirlik ölçmede bu teknik kullanılmıştır.

Araştırmamızda kullandığımız Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği, Zeyneloğlu tarafından Ankara İli Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde yer alan üniversitelerin Hemşirelik Fakültesi'nde eğitim gören birinci sınıf öğrencilerine yönelik olarak geçerlik güvenirlik çalışması yapılmış bir çalışmadır.[47] Ancak bizim örneklemimiz kamu çalışanlarına yönelik olduğu için aynı ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışması, bu araştırma için tekrar yapılmıştır.

Toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeğine ilişkin madde analizi sonuçları tablo 1'de verilmiştir. Bu aşamada bir maddenin diğer maddelerle ilişkisinin 0,30'un altında olmaması durumunun yeterli olduğu[48] bilinmektedir.

---

44 Zeki Arslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma Metot Ve Teknikler SPSS* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016), 169.

45 Necmi Gürsakal, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2001), 22.

46 Arslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma Metot Ve Teknikler SPSS*, 169.

47 Simge Zeyneloğlu, *Ankara'da Hemşirelik Öğrenimi Gören Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008).

48 Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem, 2020), 128.

Tablo 1: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğine İlişkin İstatistikler

Maddeler	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
M1	123,23	250,72	0,31	0,86
M2	120,68	250,83	0,33	0,86
M3	122,10	239,75	0,51	0,86
M4	120,54	251,89	0,32	0,86
M5	122,93	250,64	0,34	0,86
M6	120,32	250,64	0,30	0,86
M7	121,74	237,13	0,48	0,86
M8	120,75	251,95	0,31	0,86
M9	120,57	250,28	0,33	0,86
M10	120,87	250,75	0,31	0,86
M11	122,07	242,75	0,45	0,86
M12	120,54	250,39	0,39	0,86
M13	120,76	251,13	0,36	0,86
M14	120,16	251,88	0,37	0,86
M15	120,52	251,15	0,37	0,86
M16	123,06	251,13	0,30	0,86
M17	122,07	240,60	0,48	0,86
M18	120,91	252,06	0,35	0,86
M19	123,24	251,67	0,36	0,86
M20	120,41	251,65	0,34	0,86
M21	122,81	252,90	0,32	0,86
M22	120,81	252,19	0,33	0,86
M23	121,94	239,63	0,50	0,86
M24	122,29	239,02	0,48	0,86
M25	122,02	239,76	0,51	0,86
M26	121,01	253,72	0,32	0,86
M27	120,71	250,35	0,31	0,86
M28	121,66	240,30	0,48	0,86
M29	123,45	251,79	0,37	0,86
M30	121,35	237,28	0,48	0,86
M31	122,98	251,71	0,34	0,86
M32	122,11	239,87	0,49	0,86
M33	121,62	240,89	0,50	0,86
M34	121,52	240,21	0,46	0,86
M35	121,15	236,75	0,44	0,86
M36	120,42	251,41	0,38	0,86
M37	122,89	251,49	0,36	0,86
M38	121,77	242,64	0,44	0,86
Cronbach's Alpha= 0,866				

Tablo 1 incelendiğinde, ölçek maddelerin diğer maddelerle ilişkisinin 0,30'un altında bulunan maddeler olmadığı belirlendiğinden ölçekten madde çıkarılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılığını belirlemek için cronbach's alpha güvenirlik analizi yapılmış olup değer incelendiğinde ölçeğin güvenirlik düzeyinin oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir (Alpha = 0,866).

Değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemede kullanılan korelasyon, iki veya daha çok değişken arasındaki ilişkiyi gösterir. İki değişken arasındaki ilişkinin derecesini gösteren sayı da korelasyon katsayısıdır ve sembolü r harfi ile gösterilir. Değişkenler aynı yönde değişiyorsa katsayı pozitif, farklı yönde değişiyorsa aralarındaki ilişki negatif olduğunda katsayı da negatiftir; aralarında ilişki yoksa katsayı 0'dır.[49]

Tablo 2: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinin Madde ve Toplam Ölçek Korelasyonu Değerleri

Madde No	r	p	Madde No	r	p
M1	0,356	0,000**	M20	0,317	0,000**
M2	0,371	0,000**	M21	0,327	0,000**
M3	0,560	0,000**	M22	0,382	0,000**
M4	0,389	0,000**	M23	0,553	0,000**
M5	0,316	0,000**	M24	0,536	0,000**
M6	0,352	0,000**	M25	0,562	0,000**
M7	0,548	0,000**	M26	0,302	0,000**
M8	0,300	0,000**	M27	0,357	0,000**
M9	0,377	0,000**	M28	0,534	0,000**
M10	0,353	0,000**	M29	0,317	0,000**
M11	0,508	0,000**	M30	0,541	0,000**
M12	0,341	0,000**	M31	0,303	0,000**
M13	0,315	0,000**	M32	0,542	0,000**
M14	0,320	0,000**	M33	0,551	0,000**
M15	0,325	0,000**	M34	0,523	0,000**
M16	0,344	0,000**	M35	0,512	0,000**
M17	0,539	0,000**	M36	0,330	0,000**
M18	0,303	0,000**	M37	0,315	0,000**
M19	0,310	0,000**	M38	0,492	0,000**
****p<0.01**					

Madde-toplam korelasyon değeri tüm maddeler için 0,30'un üstünde olmasından dolayı maddelerin ölçme gücünün yeterince iyi olduğu belirlenmiş olduğu ve ölçmek istenilen

[49] Arslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma Metot Ve Teknikler SPSS*, 235.

yapıya ait düzeyin saptanmasında yeterince katkı sağladığı söylenebilir. Bu bağlamda r>,30 düzeyindeki ilişkiler veri setinin faktör analizine uygunluğuna işaret etmektedir. Tablo 2 incelendiğinde, ölçek maddeleri ile toplam ölçek arasındaki ilişkinin tamamının söz konusu ölçütü karşıladığı görülmektedir. Tablo 2'ye göre maddelerle toplam ölçek arasındaki ilişkiler 0,300-0,562 arasında değişmekte ve ilişkilerin istatistiki açıdan anlamlı olduğu belirlenmiştir (p<0.01). Bu bilgiler ışığında maddelerin tutarlılık açısından problem yaratmadığı belirlenmiştir.

Ölçeğin faktör yapısını incelemek için açıklayıcı faktör analizi yapılmış ama daha öncesinde faktör analizinin ön şartları olan değişkenler arasında belli oranda korelasyon bulunmasının sonucunda veri setinin faktör analizine uygunluğuna karar vermek amacıyla KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değeri, Barlett Küresellik testi ve değişkenler arasındaki ilişkiler esas alınmıştır.[50] KMO değerinin, 60'tan büyük olması veriler üzerinden faktör analizi yapılabileceğini göstermektedir.[51]

Tablo 3: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğine Ait KMO Ve Barlett Testi Sonucu

KMO Örneklem Yeterliliği		0,930
Bartlett's Test of Sphericity	Ki-kare Değeri ($\chi 2$)	27088,638
	Serbestlik Derecesi (df)	703
	Anlamlılık Değeri (p)	0,000

Tablo 3'de KMO değeri 0,930>0,60 ve Barlett küresellik testi p<0,01 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu değerler örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğu ve verilerin çok değişkenli normal dağılımdan elde edildiğini göstermektedir.[52]

Açıklayıcı faktör analizi (AFA) sonucunu belirlemek için temel bileşenler analizinden dikey döndürme tekniklerinden varimax dik döndürme tekniği kullanılmıştır. Ölçekteki maddelerin kalması ya da kalmaması durumuna karar vermede faktör yük değerlerinin 0,45 veya daha üzeri bir değer olması ölçüt olarak alınmıştır.[53] Bununla birlikte

50 Barbara G. Tabachnick - Linda S. Fidell, *Using Multivariate Statistics* (Allyn and Bacon: Boston, 2013), 30.
51 Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 129.
52 Adnan Kan - Ahmet Akbaş, "Lise Öğrencilerinin Kimya Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çabası", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/2 (2005), 230.
53 Büyüköztürk v.dğr., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, s. 129.

maddelerin binişikliğe bakılarak tek bir faktör altında yük değeri taşıma özelliği de dikkate alınmıştır. 38 maddelik ölçekte faktör analizi sonucu toplam varyansın %74,591'ini açıklayan 5 faktörlü bir yapı ortaya çıktığı görülmüştür.

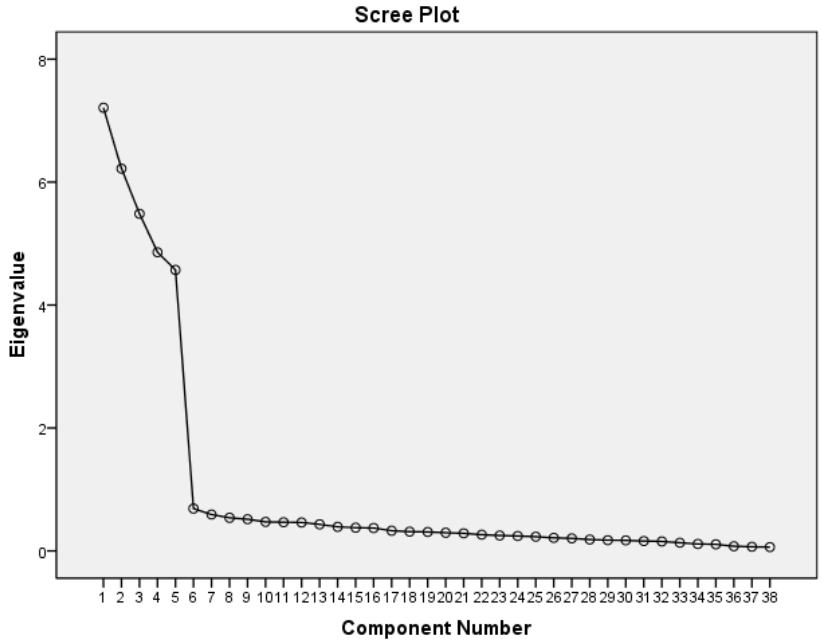
Tablo 4: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinin Öz Değerleri Ve Açıkladıkları Varyans Düzeyleri

Bileşenler	Başlangıç Öz değerleri			Döndürme Sonrası Yüklerin Kareler Toplamı		
	Toplam	Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Varyans %	Kümülatif %
1	7,210	18,974	18,974	6,485	17,066	17,066
2	6,220	16,368	35,342	5,866	15,437	32,503
3	5,485	14,434	49,776	5,610	14,763	47,266
4	4,859	12,786	62,563	5,229	13,761	61,027
5	4,571	12,028	74,591	5,155	13,565	74,591

Tablo 4'e göre, toplumsal cinsiyet rolleri ölçeği öz değeri 1'den büyük 5 faktörlü bir yapı sergilemektedir. Birinci faktör toplam varyansın %17,066'sını; ikinci faktör toplam varyansın %15,437'sini, üçüncü faktör toplam varyansın %14,763'ünü, dördüncü faktör toplam varyansın %13,761'ini ve beşinci faktör toplam varyansın %13,565'sini açıklamaktadır. Beş faktörün birlikte toplam varyansın %74,591'ini açıkladığı belirlenmiştir. Açıklanan varyansın %40 ile %60 arasında olması yeterli kabul edilmektedir.[54]

Faktör yapısını doğrulamak amacıyla değerlendirilen diğer bir nokta ise ölçeğin çizgi yamaç (Scree plot test grafiği) grafiğidir. Scree plot grafiği aşağıda verilmiştir.

[54] Robert F. Scherer vd., "Dimensionality of Coping: Factor Stability Uing the Ways of Coping Questionnaire", *Psychological Reports*, 3 Cilt, 1988, 763-770.

Şekil 1: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği Scree Yamaç Grafiği

Yukarıdaki grafikte kırılmanın beşinci boyuttan sonra gerçekleştiği, beşinci boyuttan sonra eğimin diğer faktörler için durağanlaştığı belirlenmiştir.

Tablo 5: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinin Ölçeği, Maddeleri, Faktör ve Yük Değerleri

Maddeler	Faktörler					Güvenirlik
	1	2	3	4	5	
25.Erkeğin maddi gücü yeterliyse kadın çalışmamalıdır.	0,878					**0,965**
23.Kız bebeğe pembe, erkek bebeğe mavi renkli giysiler giydirilmelidir.	0,879					
11.Bir genç kız, evlenene kadar babasının sözünü dinlemelidir.	0,883					
24.Erkeğin en önemli görevi evini geçindirmektir.	0,887					
7.Kadının doğurganlık özelliği nedeniyle, iş başvurularında erkekler tercih edilmelidir.	0,888					
32.Alışveriş yapma, fatura ödeme gibi ev dışı işlerle erkek uğraşmalıdır.	0,889					
17.Evin reisi erkektir.	0,900					
3.Kadının yapacağı meslekler ile erkeğin yapacağı meslekler ayrı olmalıdır	0,960					
18.Dul kadın da dul erkek gibi yalnız başına yaşayabilmelidir.		0,764				**0,947**
22.Eşler boşandığında mallar eşit paylaşılmalıdır.		0,795				
13.Çalışma yaşamında kadınlara ve erkeklere eşit ücret ödenmelidir.		0,822				
8.Ailede ev işleri, eşler arasında eşit paylaşılmalıdır.		0,831				
27.Mesleki gelişme fırsatlarında kadınlara ve erkeklere eşit haklar tanınmalıdır.		0,866				

12.Ailenin maddi olanaklarından kız ve erkek çocuk eşit yararlanmalıdır.	0,908			
4.Evlilikte çocuk sahibi olma kararını eşler birlikte vermelidir.	0,911			
20.Ailede kararları eşler birlikte almalıdır.	0,918			
26.Evlilikte, kadın istemediği zaman cinsel ilişkiyi reddetmelidir.		0,707		
10.Kadınlar kocalarıyla anlaşamadıkları konularda tartışmak yerine susmayı tercih etmelidir .		0,770		
15.Kadının çocuğu olmuyorsa erkek tekrar evlenmelidir.		0,800		
9.Kadının yaşamıyla ilgili kararları kocası vermelidir.		0,837		**0,937**
36.Evlilikte gebelikten korunmak sadece kadının sorumluluğudur.		0,848		
6.Kadının erkek çocuk doğurması onun değerini artırır.		0,882		
2.Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır.		0,885		
14.Bir erkeğin karısını aldatması normal karşılanmalıdır.		0,929		
38.Evlilikte erkeğin yaşı kadından büyük olmalıdır.			0,870	
33.Erkekler statüsü yüksek olan mesleklerde çalışmalıdır.			0,911	
34.Ailede kazancın nasıl kullanılacağına erkek karar vermelidir.			0,932	
30.Ailede erkek çocuğun öğrenim görmesine öncelik tanınmalıdır.			0,945	**0,968**
35.Bir erkek gerektiğinde karısını dövmelidir.			0,949	
28.Evlilikte erkeğin öğrenim düzeyi kadından yüksek olmalıdır.			0,959	
21.Bir kadın akşamları tek başına sokağa çıkabilmelidir.				0,711
31.Erkeğin evleneceği kadın bakire olmalıdır.				0,759
19.Bir genç kızın, flört etmesine ailesi izin vermelidir.				0,773
37.Bir kadın hastaneye gittiğinde kadın doktora muayene olmalıdır.				0,784
16.Kadının temel görevi anneliktir.				0,807 **0,918**
5.Bir genç kızın evleneceği kişiyi seçmesinde son sözü baba söylemelidir.				0,810
29.Bir kadın cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşamalıdır.				0,824
1.Kızlar, ekonomik bağımsızlıklarını kazandıklarında ailelerinden ayrı yaşayabilmelidir.				0,913

Tablo 5'de ölçeğe ait ortak faktör yük değerleri, döndürme sonrası oluşan faktör yapısına ait sonuçlar bulunmaktadır. Tablodaki bulgular değerlendirilirken faktör yük değerinin >,45 ve iki faktör yük değeri arasındaki farkın en az >,10 olması dikkate

alınmıştır.[55] Faktör yük değerleri 0,707 -0,960 arasında değişmekte ve faktör yükleri arasında binişiklik olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 5'e göre, faktör 1 altında toplanan maddeler incelendiğinde faktör 1'e kaynak ölçekteki[56] "**Geleneksel Cinsiyet Rolü"** adının verilmesinin uygun olacağına karar verilmiştir. Alt boyuta ait güvenirlik katsayısı (α= 0,965) sonucunun yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Faktör 2 altındaki maddeler incelendiğinde faktör 2'ye de yine kaynak ölçekte verilen "**Eşitlikçi Cinsiyet Rolü**" adının verilmesinin uygun olacağına karar verilmiştir. Boyuta ait güvenirlik analizi (α= 0,947) sonucunun yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Faktör 3 altındaki maddeler incelendiğinde faktör 3'ün kaynak ölçekteki adının korunarak "**Evlilikte Cinsiyet Rolü"** olarak kalmasının uygun olacağına karar verilmiştir. Boyuta ait güvenirlik analizi (α= 0,937) sonucunun yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Faktör 4 altındaki maddeler incelendiğinde faktör 4'e kaynak ölçekteki gibi "**Erkek Cinsiyet Rolü"** adının aynen kalmasının uygun olacağına karar verilmiştir. Boyuta ait güvenirlik analizi (α= 0,968) sonucunun yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Faktör 5 altındaki maddeler incelendiğinde faktör 5'e de kaynak ölçekteki adının korunarak "**Kadın Cinsiyet Rolü"** kalmasının uygun olacağına karar verilmiştir. Boyuta ait güvenirlik analizi (α= 0,918) sonucunun yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeğinin, ölçtüğü özellik açısından kişileri ayırt etmede ne kadar yeterli olduğunu belirlemek amacıyla madde toplam korelasyonları ile ölçekte toplam puana göre belirlenmiş Alt-Üst % 27'lik grup ortalamaları farkına dayalı madde analizi yapılmıştır.[57] Alt-Üst % 27'lik gruplar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t-testine başvurulmuş olup analiz sonuçları tablo 6'da verilmiştir.

---

55 Ömay Çokluk vd., *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik* (Ankara: Pegem, 2021), 276.

56 Zeyneloğlu, *Ankara'da Hemşirelik Öğrenimi Gören Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları*.

57 Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 128.

Tablo 6: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğine Ait %27 Alt-Üst Dilim Analizi Sonucu

Madde No	t	sd	p	Madde No	t	sd	p
Madde 1	-7,876	394	0,000**	Madde 20	-6,331	394	0,000**
Madde 2	-7,665	394	0,000**	Madde 21	-6,208	394	0,000**
Madde 3	-19,233	394	0,000**	Madde 22	-5,988	394	0,000**
Madde 4	-5,566	394	0,000**	Madde 23	-5,121	394	0,000**
Madde 5	-7,226	394	0,000**	Madde 24	-18,216	394	0,000**
Madde 6	-7,881	394	0,000**	Madde 25	-17,767	394	0,000**
Madde 7	-19,929	394	0,000**	Madde 26	-18,883	394	0,000**
Madde 8	-19,929	394	0,000**	Madde 27	-4,942	394	0,000**
Madde 9	-5,355	394	0,000**	Madde 28	-8,089	394	0,000**
Madde 10	-7,943	394	0,000**	Madde 29	-19,813	394	0,000**
Madde 11	-7,465	394	0,000**	Madde 30	-6,202	394	0,000**
Madde 12	-16,949	394	0,000**	Madde 31	-21,814	394	0,000**
Madde 13	-7,110	394	0,000**	Madde 32	-6,615	394	0,000**
Madde 14	-6,178	394	0,000**	Madde 33	-18,927	394	0,000**
Madde 15	-6,945	394	0,000**	Madde 34	-19,793	394	0,000**
Madde 16	-7,075	394	0,000**	Madde 35	-19,156	394	0,000**
Madde 17	-7,079	394	0,000**	Madde 36	-20,758	394	0,000**
Madde 18	-18,046	394	0,000**	Madde 37	-6,979	394	0,000**
Madde 19	-5,935	394	0,000**	Madde 38	-6,991	394	0,000**
**p<0.01							

Tablo 6 incelendiğinde Alt-Üst % 27'lik gruplar arasında puan ortalamaları açısından farkların istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmüştür (p<,01). Bu bulgular, ölçek maddelerinin ayırt etmede yeterli olduğunu göstermektedir.

5.4.2. Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğine Ait Bazı Analiz Sonuçları

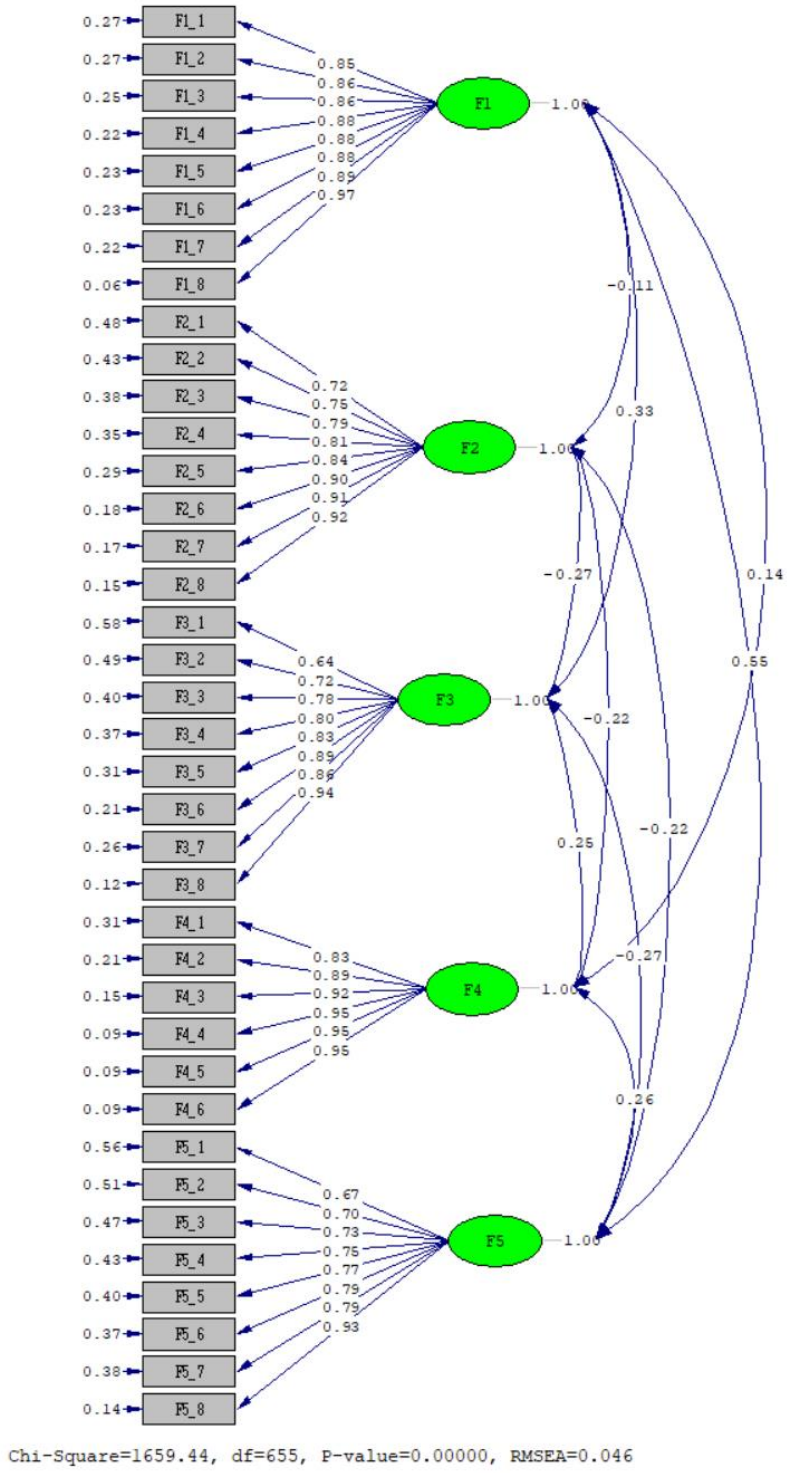
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğine ait doğrulayıcı faktör analizine ilişkim madde istatistikleri bulguları, uyum indeksi kriterleri, uyum iyiliği değerleri ve ölçekle ilgili betimsel bulgular bu başlık altında yer alacaktır.

Tablo 7'de toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeğine ait faktör yapısını test etmek amacıyla yürütülen DFA analizi sonucunda elde edilen madde istatistikleri bulguları yer almaktadır.

Tablo 7: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğine Ait DFA Bulgularına İlişkin Madde İstatistikleri

Faktör	Madde No	Faktör Yük Değeri	R^2	t
Geleneksel Cinsiyet Rolü	1	0,85	0,72	28,84**
	2	0,86	0,74	28,99**
	3	0,86	0,74	29,37**
	4	0,88	0,77	30,39**
	5	0,88	0,77	30,25**
	6	0,88	0,77	30,01**
	7	0,89	0,79	30,62**
	8	0,97	0,94	36,09**
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	1	0,72	0,52	22,36**
	2	0,75	0,56	23,82**
	3	0,79	0,62	25,25**
	4	0,81	0,66	26,23**
	5	0,84	0,71	28,1**
	6	0,90	0,81	31,53**
	7	0,91	0,83	32,01**
	8	0,92	0,85	32,71**
Evlilikte Cinsiyet Rolü	1	0,64	0,41	19,28**
	2	0,72	0,52	22,19**
	3	0,78	0,61	24,82**
	4	0,80	0,64	25,72**
	5	0,83	0,69	27,37**
	6	0,89	0,79	30,46**
	7	0,86	0,74	29,03**
	8	0,94	0,88	33,74**
Erkek Cinsiyet Rolü	1	0,83	0,69	27,59**
	2	0,89	0,79	30,66**
	3	0,92	0,85	32,97**
	4	0,95	0,90	34,88**
	5	0,95	0,90	34,85**
	6	0,95	0,90	34,97**
Kadın Cinsiyet Rolü	1	0,67	0,45	19,98**
	2	0,70	0,49	21,33**
	3	0,73	0,53	22,58**
	4	0,75	0,56	23,54**
	5	0,77	0,59	24,39**
	6	0,79	0,62	25,38**
	7	0,79	0,62	25,14***
	8	0,93	0,86	32,70**

Tablo 7 incelendiğinde, toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeğinin AFA sonucunda elde edilen faktör yapısının madde istatistikleri açısından DFA bulguları ile de doğrulandığı söylenebilir. Buna göre, maddelerin faktör yük değerleri 0,64– 0,97 arasında değişmektedir. Söz konusu değerlerin kabul edilebilir faktör yükü olarak değerlendirilebilir. Maddeler ile örtük değişkenler arasındaki ilişkilerin istatistiksel anlamlılık düzeyinin ifadesi olan t değerleri ise p<,01 düzeyinde anlamlı bulunmuş ve bütün değerlerin 2,59'dan büyük olduğu görülmüştür. Aşağıda DFA'ya ait path diyagramı sunulmuştur. Path diagramında görüldüğü gibi faktörler arasındaki en yüksek düzeyde ilişkinin 0,55'lik kat sayı ile geleneksel cinsiyet rolü ile kadın cinsiyeti rolü arasındaki pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir. Path diyagramı incelendiğinde modele ait uyum indeksleri istenilen seviyede çıktığından herhangi bir modifikasyon yapılmasına gerek duyulmamıştır.

Şekil 2: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği Path Diyagramı

Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller'e göre[58] kabul edilebilir ve mükemmel uyum kriterleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8: Uyum İndeksi Kriterlerine Ait Değerler

Uyum Kriterleri	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
$\chi 2/sd$	≤3	≤5
RMSEA	0 < RMSEA <0.05	0.05 ≤ RMSEA ≤ 0.10
RMR	0 ≤ SRMR <0.05	0.05 ≤ SRMR ≤ 0.10
SRMR	0 ≤ SRMR <0.05	0.05 ≤ SRMR ≤ 0.10
NFI	0.95 ≤ NFI ≤ 1	0.90 ≤NFI ≤ 0.95
NNFI	0.95 ≤ NNFI ≤ 1	0.90 ≤NNFI ≤ 0.95
CFI	0.95 ≤ CFI ≤ 1	0.90 ≤CFI ≤ 0.95
GFI	0.95 ≤ GFI ≤ 1	0.90 ≤GFI ≤ 0.95
AGFI	0.90 ≤ AGFI ≤ 1	0.85 ≤ AGFI ≤ 0.90

DFA sonucu elde edilen uyum indeksi kriterleri kabul edilebilir uyum indeksi kriterlerini sağladığı belirlenmiştir.

Tablo 9: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği Uyum İyiliği Değerleri

X^2/df	p	RMSEA	CFI	GFI	AGFI	NNFI	NFI	RMR	SRMR
2,533	0,000	0,046	0,980	0,940	0,900	0,980	0,970	0,030	0,025

Bir modelin bütün olarak kabul edilebilir olması için raporlanan uyum iyiliği indekslerinin kabul edilebilir sınırlar içinde olması gerekmektedir. DFA sonucu elde edilen uyum indeksi değerlerinin kabul edilebilir veya mükemmel uyum indeksleri içerisine düştüğü görülmektedir. En önemli uyum indeksi değeri olan X^2/df değerinin 2,533 ile mükemmel uyum aralığına, RMSEA değerinin 0,046 ile mükemmel uyum aralığına düştüğü diğer uyum indekslerinde kabul edilebilir uyum indeksleri içerisinde olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar açıklanan faktör yapısının doğrulandığını göstermektedir.

[58] Karin Schermelleh-Engel vd., "Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures." 8/2 (2003), 56.

Tablo 10. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarına Ait Bakış Açılarına İlişkin Betimsel Bulgular

Ölçek	$\bar{x}$	ss
Geleneksel Cinsiyet Rolü	2,77	1,03
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	4,33	0,38
Evlilikte Cinsiyet Rolü	4,40	0,38
Erkek Cinsiyet Rolü	3,38	1,17
Kadın Cinsiyet Rolü	1,76	0,48
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	3,33	0,34

Toplumsal cinsiyet rolleri tutumu incelendiğinde, ölçeğin genel ortalamasının **($\bar{x}$=3,33)** olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin alt boyutları incelendiğinde geleneksel cinsiyet rolü alt boyut ortalamasının **($\bar{x}$=2,77)**, eşitlikçi cinsiyet rolü alt boyut ortalamasının **($\bar{x}$=4,33)**, evlilikte cinsiyet rolü alt boyut ortalamasının **($\bar{x}$=4,40)**, erkek cinsiyet rolü alt boyut ortalamasının **($\bar{x}$=3,38)** ve kadın cinsiyet rolü alt boyut ortalamasının **($\bar{x}$=1,76)** olduğu belirlenmiştir.

Tüm alt boyutlarda toplumsal cinsiyet rolü tutumlarına baktığımızda katılımcıların en düşük puana sahip oldukları alt boyut, kadın cinsiyet rolü tutumlarıdır (1,76). Toplumsal cinsiyet rolü tutumlarının ölçekte 1 ve 5 arasında puanlandırıldığı göz önüne alındığında diğer alt boyutlarda en düşük puan 2,77 iken kadın cinsiyet rolü alt boyutunda 2'nin altındadır. En yüksek puana sahip oldukları alt boyut ise evlilikte cinsiyet rolü tutumlarıdır (4,40).

Parametrik testlerin bir varsayımı olan normal dağılım, sürekli değişkenlere ait dağılımların özelliğidir. Sürekli değişkenlere ait olan verilerin aritmetik ortalaması, mod yani tepe değeri ve medyan yani ortanca değerlerin birbirine eşit olması, verilerin normal dağıldığını gösterir.[59]

Tablo 11: Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumuna Ait Bakış Açılarına İlişkin Verilerin Dağılımına Ait Normallik Testi Sonuçları

Ölçek	Statistic	Sd	p	$\bar{x}$	Medyan	Çarpıklık	Basıklık
Geleneksel Cinsiyet Rolü	0,245	735	0,000	2,77	2,25	0,429	-1,310
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	0,119	735	0,000	4,33	4,37	-0,392	-0,470
Evlilikte Cinsiyet Rolü	0,154	735	0,000	4,40	4,50	-0,881	0,483
Erkek Cinsiyet Rolü	0,254	735	0,000	3,38	4,00	-0,541	-1,286
Kadın Cinsiyet Rolü	0,181	735	0,000	1,76	1,75	1,012	1,201
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	0,109	735	0,000	3,33	3,23	0,274	-0,468

[59] Arslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma Metot Ve Teknikler SPSS*, 172.

Verilerin hangi dağılımdan geldiğini belirlemek için; aritmetik ortalama, medyan, çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiş olup, aritmetik ortalama ve medyanın eşit ya da yakın olması, çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 2 sınırları içinde bulunmasından verilerin dağılımının normallikten geldiği belirlenmiştir.[60]

6. LİTERATÜR TARAMA VE ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

1980'li yıllardan sonra dinle ilgili çalışmaların akademik yazında yer bulmaya başlaması ve kadınla ilgili çalışmaların artmasıyla birlikte kadın ve din konusu ile ilgili araştırmalar da görünür hale gelmeye başlamış ve 'dindar kadın' olgusu devreye girmiştir.[61] Ancak bu çalışmaların bir kısmında pozitivist ve materyalist öncüllerin etkisiyle din alanı sorgulanmakta; İslam dini, kadının geleneksel konumunu pekiştiren bir faktör olarak ele alınmaktadır.[62] Son dönemde doğrudan kadın ve din konusu yerine daha çok toplumsal cinsiyet rolleri açısından kadın ve erkek rolleri ve toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumunda dinin rolü ele alınmaya başlanmıştır. Biz de bu tezimizin başlığını din, kadın ve toplumsal cinsiyet konularının kesişimi olan "Kadın Din Görevlilerinin Toplumsal Cinsiyet Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme-Bursa Örneği" olarak belirledik.

Toplumsal cinsiyet konusu, pek çok bilim dalı tarafından ele alınmış, konuyla ilgili yüksek lisans ve doktora çalışmaları yapılmıştır. Araştırmamız için sosyoloji alanı başta olmak üzere tüm alanlarda toplumsal cinsiyet, din ve kadın konusunu ele alan tezler taranmış; toplumsal cinsiyet ve din konusunu ele alan tezler ve araştırmamızda uyguladığımız Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğini kullanan tezler ve araştırmamızın örneklemini kamu çalışanı olan kadın din görevlileri oluşturduğu için dindar kadınlar ve kamuda çalışan kadınlar üzerine yapılan tezler incelenmiştir.

2015'te tez konusunu belirlediğimizde din sosyolojisi alanında din ve toplumsal cinsiyet konusunu ele alan az sayıda çalışma[63] bulunmaktaydı. Bu çalışmalardan biri 2007 yılında Sema Güzel Oruk'un "Toplumsal Cinsiyetin Oluşumunda Psiko-Sosyal Ve

---

60 Tabachnick - Fidell, *Using Multivariate Statistics*, 35.

61 Zekiye Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık* (Bursa: Sentez Yayınları, 2020), 21.

62 Necdet Subaşı, "Din ve Kadın Konulu Çalışmalarda Akademik Özgünlük ve Sahicilik Sorunu", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 32 (2012), 46.

63 1990 yılından 2016 yılına kadar yapılan toplumsal cinsiyet ve din temalı tezlere ulaşmak için bkz. Fatma Kenevir - Şeyda Kurt Koçak, "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Din Temalı Tez Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Dini Araştırmalar* 19/49 (2016), 347-383.

Dinsel Faktörlerin Rolü ve Önemi" başlıklı yüksek lisans tezidir. 2013 yılında Adnan Kürkçü'nün "Toplumsal Cinsiyet ve Din: Son Dönem Dindar Kadın Yazarların Bakışıyla Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Algısının Dönüşümü ve Din" başlıklı yüksek lisans tezi ve 2013 yılında Harun Tunç'un "Toplumsal Değişim Sürecinde Din ve Toplumsal Cinsiyet (Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma)" başlıklı yüksek lisans tezi din sosyolojisi alanında 'toplumsal cinsiyet ve din' başlığı ile yapılan ilk çalışmalardır.

2015 sonrasında hem din sosyolojisi dalında hem de kadın araştırmaları başta olmak üzere pek çok alanda toplumsal cinsiyet ve din üzerine yüksek lisans tezleri hazırlanmıştır. Hem diyanet çalışanlarına yönelik olması hem de Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği kullanması itibariyle bizim tezimize en yakın olan yüksek lisans tezi Gülşah Tam'ın hazırladığı tezdir[64]. Erkek ve kadın diyanet çalışanlarına yönelik yapılan bu tezde diyanet çalışanlarının eşitlikçi tutuma sahip olduğu bulunmuştur.

2015 sonrasında din sosyolojisi alanında yapılan doktora tezlerinin sayısında artış olsa da öncesinde az sayıda çalışma bulunmaktadır. Pervin Demirulus'un 2013 yılında yaptığı "Dinsel Rol Gerilimi: Kadın Din Eğitimcilerinin Kadınla İlgili Din Algıları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (İzmir - Van Örneği)" isimli doktora çalışması, doğrudan toplumsal cinsiyeti ele almasa da din sosyolojisi alanında kamuda çalışan kadın din görevlileri üzerine yapılmış bir tez olması yönüyle araştırmamız için önem arz etmektedir. Kadın din görevlileri üzerine yapılan bir başka doktora çalışması, Sümeyya Akyol Kahveci'nin 2014 yılında yaptığı "Türk Modernleşmesi ve Din-Devlet İlişkileri Bağlamında Kur'an Kursu Öğreticilerinin Yetkeleri Ve Toplumsal Cinsiyet Algıları" başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışma, kadın Kur'an kursu öğreticilerinin toplumsal cinsiyet algıları üzerine yapılması açısından tezimiz için önem arz etmekle birlikte bizim tezimiz kadın Kur'an kursu öğreticilerinin toplumsal cinsiyet rollerini analiz etmesi ve aile kurumunda otorite, ekonomi yönetimi ve sorumlulukların paylaşılması konularıyla ilgili kadın din görevlilerinin bakışını sunması açısından farklıdır.

Tez konumuzla ilgili çalışmalarımızı yaparken din sosyolojisi alanında yayımlanan en önemli doktora tezlerinden birisi Sümeyra Ünalan Turan'ın "Toplumsal Cinsiyet Tutumları Bağlamında Aile İçi Sorumluluk Paylaşımı: Yükseköğrenim Görmüş Çalışan

64 Gülşah Tam, *Diyanet Çalışanlarının Toplumsal Cinsiyet Rolleri ile İlgili Tutumları* (Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

Dindar Kadınlar ve Eşleri Örneği" başlıklı çalışmasıdır. Ünalan Turan'ın tezinde doğrudan kadın din görevlilerine odaklanılmasa da dindar ve yükseköğrenim görmüş kişilerle çalışma yapıldığı için bizim tezimiz açısından önem arz eden çalışmalardan birisidir.

Din sosyolojisi alanında toplumsal cinsiyet algısıyla ilgili yapılan önemli bir doktora çalışması da 2021 yılında yapılan "Türkiye'de İslam İlmihallerine Toplumsal Cinsiyet Algısındaki Değişim Çerçevesinde Sosyolojik Yaklaşım" başlıklı tezdir. Kadın din görevlilerinin dini alanda sorulan soruları cevaplarken yararlandıkları kaynak olan ilmihalleri, toplumsal cinsiyet algısındaki değişim çerçevesinden ele almasından dolayı önemlidir.

Ayşe Çağrıcı Zengin'in "Dindarlık ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı" isimli doktora tezi araştırmamız için karma yöntem kullanılmada örnek alınan bir çalışmadır. Bu tez, hem Simge Zeyneloğlu'nun geliştirmiş olduğu "Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği"ni kullanması itibariyle hem de karma yöntemi tercih etmesi yönüyle bizim çalışmamız için önem arz etmektedir.

Toplumsal cinsiyet konusunda din sosyolojisi alanında yapılan en yeni çalışmalardan biri, Harun Tunç'un "Türk Toplumunda Sekülerleşme Ve Toplumsal Cinsiyet: Beden Odaklı Gündelik Yaşam Pratikleri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı doktora tezidir. Bu tezde toplumsal cinsiyet ve din konusu sekülerleşme kavramıyla birlikte ele alınmıştır.

Araştırmamızla ilgili tezleri taradıktan sonra konuyla ilgili yayımlanan eserleri incelediğimizde[65] Türkiye'de toplumsal cinsiyet ve din başlığı altında yapılan ilk çalışmalardan birinin İSAV'ın başkanlığında 2011 ve 2012 yıllarında İstanbul'da yapılan "Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet" konulu ilmi toplantıların kitaplaştığı tartışma olduğunu gördük. İlahiyatçıların "cinsiyet" ve "toplumsal cinsiyet" kavramlarını tartıştığı ilk çalışmada cinsiyetin toplumsal boyutlarıyla ele alındığı ve toplumsal cinsiyetin İslami açıdan tartışıldığı iki ana tebliğ ve çoğunluğu ilahiyatçı 21 kişinin sunduğu müzakereler, ikinci çalışmada "toplumsal cinsiyet" kavramının hadis, fıkıh, tasavvuf, din eğitimi ve din sosyolojisi gibi İlahiyatın farklı alanlarındaki uzman kişilerin sunduğu tebliğ ve müzakereler bulunmaktadır. 2012 ve 2013 yıllarında Türkiye

[65] Türkiye'de yapılan kadın ve din konulu çalışmalarla ilgili geniş bilgi için bkz. Harun Tunç, "Türkiye'de Kadın ve Din Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma", *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2021), 175-190.

Diyanet Vakfı KAGEM bünyesinde yapılan ve sonrasında kitaplaştırılan "İslam Toplumlarında Cinsiyet, Mahremiyet ve Sosyal Hayat" başlıklı iki çalıştay, Diyanet çalışanlarının organize ettiği önemli bir çalışmadır.

Aliye Çınar Köysüren'in 2013 yılında yayınlanan *Kültürel ve Dini Algıda Toplumsal Cinsiyet* isimli eseri, toplumsal cinsiyet kavramının, namus, kadın algısı ve şiddet başlıkları altında din felsefesi alanında ele alındığı önemli bir çalışmadır.

F. Şule Kaya ve Veysel Uysal'ın İstanbul'da ikamet eden 968 kişi ile Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğini kullanarak 2013'te yaptıkları çalışma[66], toplumsal cinsiyet algıları ve dindarlık üzerinedir. Bu çalışma, demografik değişkenlerin toplumsal cinsiyet rol tutumları üzerindeki etkisini incelemesi yönüyle bizim araştırmamız için önemlidir.

Mustafa Arslan'ın 2013 yılında yayımlanan *Kadın Kur'an Kursu Öğreticilerinde İş ve Aile Hayatının Dengelenmesi* isimli eseri, araştırmanın örneklemi ve karma yöntem kullanması açısından ve çalışan kadının iş-aile yaşam dengesinin/çatışmasının incelemesi yönüyle önemli bir eserdir.

Bu konudaki diğer önemli çalışma, 2016 yılında yayımlanan Asım Yapıcı'nın *Toplumsal Cinsiyet ve Din* isimli eseridir. Konunun sosyal psikolojik olarak ele alındığı çalışmada İslam'da ve diğer dinlerde kadın algısına kısaca temas edilmiş ve örneklemini Çukurova Üniversitesi öğrencilerinin oluşturduğu çalışmanın bulguları tartışılmıştır.

2020'de yayımlanan çalışan bireylerden oluşan geniş bir kitleye ulaşmış bir araştırmanın sonuçlarının paylaşıldığı Zekiye Demir'in *"İş"te Kadın* başlıklı eseri, çalışan kadın ve dindarlığı ele alması, çalışan kadının değişen rollerine odaklanması yönüyle ve hem nitel hem nicel teknik kullanmasıyla bu alandaki literatür için önemli bir kaynaktır.

Toplumsal cinsiyet ve din başlığı altında yapılan çalışmalar son dönemde artsa da toplumsal cinsiyet rolleri, din, kadın ve dindarlar üzerine yapılan çalışmalar sayıca çok azdır. Bununla birlikte kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet algılarının ele alındığı çalışmalar daha da az sayıdadır. Tezimiz, kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet algılarını katılımcıların doğrudan kendi ifadeleriyle ele alması ve bu ifadeleri sosyolojik

66 Kaya - Uysal, "Günümüzde Dindarlık Ve Toplumsal Cinsiyet Rolü Algıları Üstüne Bir Araştırma".

olarak analiz etmesi açısından toplumsal cinsiyet ve din konusunda yapılan çalışmalardan ayrılmaktadır.

Araştırmamız, nicel ve nitel araştırma tekniklerinin bir arada kullanılması yönüyle ve konusu itibariyle araştırma grubu açısından özgün ve önemli bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de yapılan pek çok çalışmada toplumsal cinsiyet rolleri ele alınmasına rağmen din görevlilerinin toplumsal cinsiyet rolleri, sosyolojik literatürde ihmal edilmiştir. Araştırmamızın sonuçları, kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet tutumlarını ortaya koyması ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algı, davranışlar ve değerlerini doğrudan katılımcıların ifadeleriyle belirlemesi açısından önemli bir çalışmadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. KAVRAMLAR

1.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Cinsiyet, insanın biyolojik olarak sahip olduğu kadınlık ve erkeklik özellikleri iken toplumsal cinsiyet, toplumun kadın ve erkekten cinsiyetinden dolayı beklediği özellikleri, kadın ve erkek arasında biyolojik değil sosyokültürel olarak oluşturulmuş farklılıkları ifade eder. İnsanın yaratılışından gelen farklı cinsiyet özellikleri, erkek ve kadına toplum tarafından yüklenen cinsiyet rollerini etkilemektedir. Farklı cinsiyet özellikleri ve iktidar ilişkileri arasındaki ilişkinin niteliği son dönemlerde ele alınan önemli bir alandır. Cinsiyet kavramı ve toplumsal cinsiyet kavramı arasındaki ilişki, toplumsal cinsiyetle ilgili tartışmaların ana noktasını oluşturmaktadır.

Cinsiyetler arasındaki farklar biyolojik farklardan mı kaynaklanmaktadır yoksa toplumun cinslere yüklediği rollerle mi alakalıdır? Sosyologlar ve özellikle feministler toplumsal cinsiyeti daha belirgin bir şekilde tanımlamaya ve kişinin davranışının doğuştan mı toplumsal mı olduğunu belirlemeye ve anlamaya çalışırlar.[67] Erkek ve dişi arasındaki farklılıkların doğal mı sonradan mı öğrenildiği üzerinde çok sayıda tartışma yapılmıştır. Erkek egemenliğine dayalı düşüncede doğacı görüş hâkimdir.[68] Bourdieu da erkek egemen sistemin meşrulaşmasının kaynağını doğacı görüşe yani farklılıkların biyolojik olarak kabul edilmesine bağlamıştır.[69] Doğacı/özcü görüş erkek ve dişi arasındaki farklılıkların doğal olduğunu savunur. Bu farkların doğal değil sonradan öğretildiğini ve üretildiğini savunan görüş, erkek ve dişi arasındaki farkların çeşitli kurumlar aracılığıyla kültürel olarak üretildiğini ileri sürer.[70] Yapılan araştırmalarda farklı toplumsal kesimlerdeki erkeklerin çoğunlukla doğacı görüşü benimsediği

67 Martin Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, ed. Ümit Tatlıcan, çev. Özlem Balkız vd. (Bursa: Sentez Yayınları, 2008), 341.
68 Serpil Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar* (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), 176.
69 Pierre Bourdieu, *Eril Tahakküm*, çev. Bediz Yılmaz (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2014), 23.
70 Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi* (Bursa: Sentez Yayınları, 2018), 193.

söylenebilir ve erkeklerin çoğunluğu, farklı cinsiyet davranışlarının kaynağını yaratılıştaki farklılığa, bir başka deyişle biyolojiye indirmeye eğilimlidirler.[71]

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımının bu kadar keskin bir şekilde ayrılmasına karşı çıkan düşünürlere [72] göre bu iki kavram karşılıklı etkileşim içerisinde olarak düşünülmelidir. Aslında her iki görüş de abartılıdır. Yani toplumsal cinsiyetin inşasında ne fiziksel, genetik ve hormonal faktörlerin etkisi yok sayılabilir ne de tamamen bu faktörlere bağlanabilir. Hem fiziksel karakterlerin hem de kültürel faktörlerin etkili olduğu dikkate alınmalıdır.[73]

1.1.1. Cinsiyet Kavramı

Cinsiyet kavramı, kişinin biyolojik yönünü; kadın ya da erkek olmayı ifade eder. Cinsiyet kavramıyla erkek ve kadınlar arasındaki fiziksel ve biyolojik farklılıklar kastedilir. [74] Cinsiyet, bireye yönelik olarak toplumsal değerleri, rolleri belirleyen, toplumun beklentilerini oluşturan önemli bir sosyal kategoridir. [75] Cinsiyet kategorisi kişinin bireysel ve toplumsal hayatının en temel özelliklerini oluşturur ve tüm zamanlarda ve bütün toplumlarda aynıdır, değişmez.

Kadın ve erkek farklılıklarının biyolojik mi yani doğuştan mı olduğu yoksa kültürel mi yani sonradan mı öğrenildiği konusu cinsiyet ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının merkezinde olmuştur. Bu iki kavramın ayrımının net olmadığı gibi aralarına kesin bir çizginin çekilmesi de zordur ve bu kavramlara yüklenen anlamlar kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Cinsiyet kelimesi, Batılı toplumlarda "sex" kelimesi ile ifade edilirken aynı kelime Türk toplumunda cinsiyetten çok cinselliği ifade etmektedir. [76] Türk toplumunda "sex" ve "gender" yerine "cins" ve "cinsiyet" kavramlarının kullanılmasını önerenler olsa da[77] "sex" yerine biyolojik ayrımı ifade eden "cinsiyet";

---

71 Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 184. (Bu konuda Sancar, aynı eserde 2005-2007 yılları arasında yaptığı çalışmasından örnekler verir.)

72 Slattery bu düşünürlere örnek olarak David Morgan ve Linds Birke'yi örnek olarak verir.

73 Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 345.

74 Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 341.

75 Ersan Ersoy, "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/2 (2009), 209.

76 Ersoy, "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)", 211.

77 Mualla Türköne, *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü* (Ankara: Ark Yayınevi, 1995), 8.

"gender" yerine kültürel yüklemeleri içeren "toplumsal cinsiyet" kavramlarının kullanımı daha kabul görmüştür.[78]

Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeğe yüklenilen rollerin birini diğerine göre farklılıkları esas alarak tanımlamaktadır ve birey olmayı ön plana çıkartarak cinsiyetleri eşitleme amacı taşımaktadır.[79] Modern dünya, kadın ve erkeği farklılıkları üzerinden ele alıp karşılaştırırken Havva'nın yaratılmasının Âdem için kendisini benzeşim yoluyla yani ortak özellikler itibariyle tanıma imkânı oluşturduğunu göz ardı etmektedir. Havva olmasaydı Âdem, Âdem olmasaydı Havva nasıl bir varlık olurdu bilinemez ama Havva olmasaydı Âdem kendisini sadece farklılık perspektifinden değerlendirebilirdi. Havva'nın yaratılmasıyla Âdem benzeşme perspektifinden kendisini görebildi. Farklılık, ortak olmayandan hareket ettiği için ötekileştirirken, benzeşme ortak olandan, ortak paydadan hareket etmektir ve Âdem'i Âdem yapan bu benzeşme yoluyla kendisini tanımasıdır.[80]

Kur'an'da Allah, insanı kadın ve erkek olarak yarattığını[81] ifade etmekte ve bazen birlikte bazen ayrı ayrı seslenmektedir. İslam dininde her bir cinsin kendisine has özeliklerle birlikte yaratıldığı ve bunun sonucunda da cinsiyete göre ibadetlerdeki ve sosyal muamelattaki hükümlerin farklı olduğu kabul edilen bir durumdur. Modern anlayış, her iki cinsin farklılıklarını göz ardı edip birbirine yaklaştırmakta iken İslam dini, her iki cinsin farklılıklarını belirginleştirmektedir.

Biyolojik özelliklerin sabit olduğunu kabul edip iktidar ilişkilerini belirleyenin toplumsal cinsiyet olduğunu kabul eden düşünceye göre biyolojiyi değil verili sabit özellikleri anlamlı kılan toplumsal bağlamları anlamak gerekmektedir.[82]

1.1.2. Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Toplumsal cinsiyet kavramı ilk olarak ABD'de 1960'lı yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramın ilk kez Ann Oakley tarafından 1972'de kullanıldığı kabul edilse bile daha önce bu kavramı R. Stoller, 1968'de yayımladığı *Sex and Gender*

78 Ersoy, ilgili makalesinde "cinsiyet kültürü" kavramını kullanmayı tercih etmiştir.
79 Hülya Terzioğlu, "Toplumsal Cinsiyet Anlayışına Katkısı Bağlamında Dini Söylemin Etkisi", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016), 541.
80 Hafsa Fidan, *Kur'an'da Kadın İmgesi* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2006), 15.
81 Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), 516.
82 Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 177.

başlıklı kitabında kullanmıştır.[83] Daha öncesinde bunun yerine 'cinsiyet rolü, erkek rolü, kadın rolü' gibi terimler 1940'lı yıllardan itibaren kullanıldığı bilinmektedir.[84]

Toplumsal cinsiyet, bireylerin kadın veya erkek olmaya bağladığı sosyal konumları ve kişisel özellikleri ifade eder.[85] Toplumsal cinsiyet ile kişiye cinsiyetinden dolayı toplumun yüklediği rol ve sorumluluklar ve kişinin toplumsal statüsü kastedilir. Toplumsal cinsiyet denilince erkek ve kadınları birbirinden ayıran fiziksel özellikler değil, toplumun erkeklik ve kadınlık hakkındaki oluşturduğu farklılıklar akla gelir.[86] Kısacası toplumsal cinsiyet, kişinin biyolojik cinsiyetine göre toplumun beklentilerini ifade eder. Toplumsal cinsiyet ilişkileri, içinde bulunulan topluma, ülkeye, etnik gruba ve zamana göre değişkenlik gösterir ve zamanla değişir.[87]

Cinsiyet, biyolojik olarak kadın ya da erkek olmayı yani bireylerin doğal yaradılışları ve fiziksel özelliklerini ifade ederken; toplumsal cinsiyet, kadınlık ve erkeklik olgusunun sınırlarını belirleyen toplumsal bir inşadır. Bireyin cinsiyetine göre sosyopsikolojik ve kültürel açıdan kadın ya da erkek olmaya atfedilen toplumsal konum ve kişisel özellikler toplumsal cinsiyeti ifade eder.[88] Toplumsal cinsiyet, verili bir özellik değil, doğumdan itibaren an be an biyolojik cinsiyetimiz ekseninde oluşan bir inşa sürecidir ve birey doğduğu andan itibaren bu inşa sürecinin bir nesnesi haline gelir.[89]

Etnometodolojik görüşün kurucusu Garfinkel, 1950'lerde Agnes'le tanıştı. Agnes, doğuştan erkek olan fakat 16 yaşından sonra bir şeylerin ters gittiğini hissedip kız gibi giyinmeye çalışarak kadın olmaya çalışan biriydi. Ancak Agnes, kadın gibi giyinmenin yeterli olmadığını, kadın olarak kabul edilmesi için kabul edilen kalıpları öğrenip kadın gibi davranmayı öğrenmek zorunda kaldı. Garfinkel, Agnes'in toplumda kadın olarak

---

83 Massimo Borlandi vd., *Sosyolojik Düşünce Sözlüğü*, çev. Bülent Arıbaş (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 794.

84 R. W. Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, çev. Cem Soydemir (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998), 56.

85 John J. Macionis, *Sosyoloji*, çev. Vildan Akan (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015), 328., Serpil Sancar vd., *Bir de Buradan Bak Cinsiyet Eşitsizliği Bir Kadın Sorunu Değil Toplumun Sorunudur* (Ankara: Ka-der Yayınları, 2006), 13.

86 Erhan Arda (ed.), *Sosyal Bilimler El Sözlüğü* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2003), 588., Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005).

87 William Outhwaite (ed.), *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, çev. Melih Pekdemir (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 787.

88 Kurt, *Din Sosyolojisi*, 193.

89 Celalettin Vatandaş, "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı", *Sosyoloji Konferansları* 35 (2007), 30.

kabul edilmesini sağlayan pratiklerle ilgilendi. Erkek veya kadın olarak doğmak yeterli değildir. Erkek veya kadınlara dönüşmemize sebebiyet veren basmakalıp pratikleri öğrenmek ve rutin olarak onları kullanmamız gereklidir. "Böylece atfedilen bir statü olduğu düşünülen toplumsal cinsiyet gibi bir kategori bile bir dizi yerleşik pratiğin yerine getirilmesi olarak anlaşılabilir".[90]

Toplumsal cinsiyet rolleriyle ilk yıllarda karşılaşılıp aileden ve yakın çevreden kadınlık ve erkeklikle ilgili toplumsal roller öğrenilse de daha sonra medya, okul, devlet, yaşanılan zaman ve mekân toplumsal cinsiyet rollerini kişiye öğretmeye devam eder.

Toplumsal cinsiyet kavramının, sosyal tabakalaşma, ideoloji ve bilgi analizinde sınıf kavramının yanında yer alması dolayısıyla sosyolojinin ana konuları arasına girmeye başladığı söylenebilir. Bununla birlikte kavramın geleceğiyle ilgili soru işaretleri bulunmakta, sabit toplumsal rollerin anlamını kaybettiği toplumlarda bu kavramın önemini koruyup korumayacağı sorusu sorulmaktadır.[91]

1.2. Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının Tarihi

Kurucu sosyologların toplumsal cinsiyet kavramıyla ilgili doğrudan görüş beyan etmedikleri ve eserlerinde bu kavramı kullanmadıkları bilinmektedir.[92] Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyolojide kadınlarla ilgili çalışmalar ilgi odağı olmuş,[93] toplumsal cinsiyet sosyolojisi çalışmaları 1950'li yıllarda ağırlık kazanmıştır. ‘Kadın çalışmaları’, 1970’li yıllar sonrasında yerini ‘toplumsal cinsiyet çalışmaları’na bırakmıştır. Bu, sadece bir isim yenilenmesi değildir. Kadın çalışmalarında merkezde ‘kadın’ varken toplumsal cinsiyet çalışmalarının merkezinde erkek-kadın karşılaştırmaları, farklılıklar ve eşitsizlikler vardır.[94] Toplumsal cinsiyet, İkinci Dalga feminizmin etkisiyle sosyolojide merkezi bir kavram olarak yerleşmiştir. Toplumsal cinsiyet, ilgili araştırmalarda kaçınılmaz bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.[95] Toplumsal cinsiyet kavramı, sosyolojinin ilgilendiği yan konulardan biri olmaktan çıkıp

---

90 George Ritzer, Jeffrey Stepnisky, *Sosyoloji Kuramları*, çev. Himmet Hülür, 10. bs., De Ki Basım Yayım Ltd.şti., 2019, ss. 383-384.
91 Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 351.
92 Kurt, *Din Sosyolojisi*, 194.
93 Aysel Günindi Ersöz, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2016, s. 15.
94 Borlandi vd., *Sosyolojik Düşünce Sözlüğü*, 795.
95 Ritzer, Stepnisky, *Sosyoloji Kuramları*, s. 442.

ana akım konularına girmeye ve sosyal tabakalaşma gibi bazı konularda sınıf kavramıyla birlikte ele alınmaya başlamıştır.[96]

Toplumsal cinsiyete duyulan ilgi, feminist araştırmacıların ilgisini sosyolojide toplamış ancak feminist kuramın aşağıdaki iki öncelikli ilgisinden de uzaklaştırmış olabilir:

1.Kadınların özgürleşimi
2.Dünyanın kadınların deneyimleri açısından dile getirilişi.

Toplumsal cinsiyetle ilgili çalışmalar bu tasarımlarla tam uyumlu değildir. Toplumsal cinsiyet maddeci veya sosyalist feminizmin etkisini devam ettirmiş, kesitlerarasılık kuramının gelişmesini sağlamış, cinsiyet farklılığı kuramını canlandırmıştır. Ancak feminist kuram ile aynı şey değildir.[97]

Türkiye'de kadınların konumlarını sorgulamaları, erkeklerle kendilerini kıyas etmeleri, kadın hakları mücadelelerinin başlaması, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında olmuştur. *Hanımlara Mahsus Gazete, Kadınlar Dünyası* gibi yayın organları bu mücadelenin sesi olmuştur. Osmanlı döneminden itibaren kadın aydınlar, kadınların ikincil konumundan kurtulmak ve geleneksel kadın tanımının dışına çıkıp aktif rol almak istemiştir.[98]

1980 sonrasında aydın kadın sayısının artmasına bağlı olarak erkek-kadın rolleri sorgulanmaya ve değişmeye başlamıştır. Bu süreç, kadın-toplum ilişkilerini yeniden tanımlama sürecini beraberinde getirmiştir. [99] Türkiye'de 1980li yıllardan sonra toplumsal cinsiyet çalışmaları, popüler hale gelmeye başlamıştır ve özellikle son yıllarda iktisat, sağlık, sosyoloji, sosyal psikoloji gibi pek çok alanda kadına yönelik şiddet, kadınların ev içi emeği, kadının statüsü, eğitimde ve iş olanaklarında eşit fırsat imkânı, ataerkillik, cinsiyete özgü tabakalaşma gibi konularda çalışmalar yoğunlaşmıştır.

Toplumsal cinsiyet çalışmalarında bizatihi doğal olarak sosyalleşme üzerinde durulmaktadır. Bunun sebebi, cinslere yüklenen anlamın, rollerin ve sorumlulukların doğal olup olmadığını ortaya koyma çabasıdır. Toplumsal cinsiyet çalışmaları, iki cins arasındaki eşitsizliklere odaklanmıştır.

---

96 Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 351.
97 Ritzer, Stepnisky, *Sosyoloji Kuramları*, s. 443.
98 Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu*, 83.
99 Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu*, 92.

1.3. Cinsiyet ve Din

İslam dininin indiği Arabistan yarımadasında ve neredeyse tüm dünyada yedinci asırda katı bir ataerkil sistem mevcuttu. İlahi dinler, bu ataerkil sistemi yıkacak öğretiler getirmiştir. Yahudilik ve Hristiyanlığın başlangıç aşamalarında var olan cinsiyet ayrımıyla mücadele, İslam dininde de gerek Kur'an'da gerek Hz. Peygamberin hadislerinde devam etmiştir.[100]

İlahi dinlere göre insan, kadın ve erkek olarak yaratılmıştır. Bu iki farklı cinsin mutlak olarak birbirine eşit olduğunu söylemek mümkün olmadığı gibi birbirinden üstün veya aşağı olduğunu da söylemek imkânsızdır. Her ikisini eşit kabul etmek veya eşitlemeye çalışmak yaratılışlarına aykırı olur.[101]

Cinsiyetlere has bazı özellikler bulunsa da din, bireylerin toplumsal cinsiyet rol ve tutumlarını etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Modernizm, cinsiyetler arasındaki farkları ortadan kaldırıp eşitlemeye çalışırken İslam dini, sorumluluklar yönüyle cinsiyete vurgu yaparak cinsiyetler arasındaki farkı ortaya koyar.[102]

Dinin toplumsal cinsiyet rollerini meşrulaştırdığı kabul edilen bir gerçekliktir. Ortodoks Yahudilerin katı bir şekilde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini benimsediklerini, her sabah kadın olarak doğmadıkları için şükretmelerinde görebiliriz. Eski İsrail hukukunda kadının statüsü başlık parası ile satılan cariye ya da hizmetçi statüsündeydi. Hıristiyan geleneği de Yahudi geleneğinin devamı olarak ataerkil yapıyı sürdürmüş, kadınlara karşı dışlayıcı ve ayrımcı tavrı devam ettirmiştir. Yaşayan Hıristiyan inancında Tanrı "Baba Tanrı" diye kabul edilir ve Tanrıya erkek cinsiyeti atfedilir. Eski Ahite göre Yeni Ahit'te daha çok "Baba Tanrı" ifadesi kullanılmaktadır. Kadın hem yaratılış hem de gündelik hayat açısından ikincil konumdadır.[103]

İslam ilahiyatında ise Tanrı, herhangi bir cinsiyet özelliğinden uzaktır. Allah, cinsiyet üstü kabul edilir. Kur'an-ı Kerimde Allah'ın varlığı, birliği ve tekliği üzerinde

---

100 Abdurrahman Kurt, "İslâm'ın İlk Döneminde Ailenin Sosyolojik Analizi", *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Abdullah Kartal (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2019), 128.

101 İbrahim Sarmış, *Rivayet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013), 12.

102 Hülya Terzioğlu, "Gençlerin Toplumsal Cinsiyet Anlayışına Katkısı Bağlamında Dini Söylemin Etkisi", *Gençliğin Gelişimi ve Problemleri Karşısında Din Görevlileri-7. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu Bildirileri*, ed. Abdullah İnce - Kübra Cevherli (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 334.

103 Kurt, *Din Sosyolojisi*, 195.

durulmuştur. İslam inancında Allah, ırktan, cinsiyet yansıtan ifadelerden ve ataerkil değerler sisteminden uzaktır. Katolik yazar Maura O'Neill'in "Müslümanlar cinsiyet rollerinin inşasında bilinçli veya bilinçsiz bir araç olarak bir erkek Tanrı kullanmazlar" ifadesinde belirttiği gibi İslam dünyasında eril bir Tanrı tasavvuru söz konusu değildir.[104]

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin faturası kimi İslam karşıtları tarafından her ne kadar dinlere –özelde Türkiye'de- İslam dinine, Kur'an-ı Kerime ve Hz. Peygambere kesmeye çalışsa da bu yaklaşım, tarihi gerçeklikleri göz ardı etmekten ve bugünün değerleriyle geçmişi yargılamaktan başka bir şey değildir. Tanzimat'tan itibaren Osmanlı'nın geri kalmasının sebebi, kadının statüsünün geri kalması görülmeye başlanmıştır. Kimi aydın kadınlar, İslam'ın kadınları ikincil konumda görerek kadınların statüsünü geri bıraktığını, dolayısıyla geri kalmışlığa sebep olduklarını savunmuşlardır.[105] Cinsel rollerle ilgili tutumlarda İslami inanç ve geleneklerin toplumda geçerliliğini korumasını, kadınların statüsünü iyileştirmeyle ilgili yapılan hukuki yeniliklerin başarılı olmasını kısıtlayan faktör olarak gören yorumlar[106] da mevcuttur.

Olaylar, durumlar, kişiler, kurumlar kendi zamanına göre, kendi tarihsel bağlamında değerlendirilmelidir. Geçmişi bugünün gözlükleriyle değerlendirmek anakronik yaklaşımdır. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin günah keçisi olarak dinleri özelde İslam dinini ilan etmek, sadece anakronik bir yaklaşım değil bilinçli bir şekilde tarihi kaynakları çarpıtmak ve kendi tezlerinin doğruluğunu ispat için kasıtlı suçlamalarda bulunmaktır.[107] Oysa Kur'an, kadın ve erkeği kadın/erkek diyalektiğine indirgemeden, uzlaşamaz iki karşıt kutup gibi değil her iki cinsi de insan olması temelinde ele alır.[108] Sorumluluklar, tavsiyeler, yasaklar, kurallar ve cezalar koyan Kur'an'ın muhatabı, kadın-erkek tüm akıl sahipleridir. Özellikle inanan her kadın ve erkek, Allah'a karşı ahlaki sorumluluk anlamında tam bir sorumlulukla mükelleftir.[109] Kur'an, ataerkil yapıyı ve erkek egemenliğini çağrıştıran, kadını ikincil konumda bırakan uygulamaları

---

104 Kurt, *Din Sosyolojisi*, 196.
105 Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu*, 184.
106 Binnaz Toprak, "Türk Kadını ve Din", *Türk Toplumunda Kadın* (İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, 1982), 367.
107 Kurt, *Din Sosyolojisi*, 197.
108 Yıldırım, "Kur'an Sosyolojisi Açısından Toplumsal Cinsiyet Meselesi", 442.
109 Hidayet Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri* (Ankara: Kitabiyat, 2000), 135.

şiddetle eleştirir.[110] Hz. Peygamberin toplumda dezavantajlı konumda bulunan yaşlı, fakir, zenci, köle gibi kimselerin hayat standartlarını iyileştirmenin yanında kadınların ailede ve toplumda statülerini iyileştirme yolunda çaba sarf ettiği bilinen bir husustur.[111]

1.4. Toplumsal Cinsiyet Rolleri

Rol denilince akla ilk gelen, bir aktörün bir oyunda kurgusal veya tarihsel bir karakterin kişilik ve davranışlarını geçici olarak oynamasıdır. Toplumsal rol kavramı ise geçici ve kurgusal değil, kalıcı ve gerçek olandır. Kişi, toplumsal rolde başkasını değil kendisini oynamaktadır ve bu rolü oynamayı toplumsallaşma sürecinde öğrenir.[112]

Kültürler, kişinin nasıl davranması gerektiğini belirleyen cinsiyete yönelik belirli statü ve rollere sahiptir ve bu statü ve roller o toplum içinde ayırıcı özellikleri taşımaktadır.[113] Statüye bağlı rollerin gerçekleştirilmesiyle ayırıcı özellikler ortaya çıkar. Belirli bir toplumsal işlev etrafında toplanan birbirleriyle ilişkili davranış kalıplarına toplumsal rol denir. Toplumsal rol, toplumun bireyden beklediği davranışları ifade eder ve belirli bir toplumsal konuma bağlı olarak gerçekleşmesi beklenen davranışlar bütünüdür. [114] Toplumsal rolün oynanmamasında bir takım toplumsal yaptırımlar vardır.[115]

Toplumsal cinsiyet rolleri, bir toplumun her iki cinsiyetle de ilişkilendirdiği tutum ve faaliyetlerdir. [116] Yani cinsiyetine göre toplumun kişiden beklediği hal, tavır, alışkanlıklar ve değerler gibi beklentileri ifade eder.[117] Ailede ilk öğrenilen rol, cinsiyete dayalı rol olup aile içerisindeki cinsiyete dayalı olarak öğrenilen roller, toplumsal cinsiyet rollerini oluşturmaktadır.[118]

Sanayi öncesi toplumlarda fiziksel güç ön planda olduğu için kadın ve erkeklerin yaptıkları işbölümü daha belirgindir. Ancak sanayileşme kadın ve erkek rolleri

---

110 Kurt, "İslâm'ın İlk Döneminde Ailenin Sosyolojik Analizi", 128.
111 Kurt, *Din Sosyolojisi*, 197.
112 Joseph H. Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, çev. Nilgün Çelebi (Ankara: Anı Yayıncılık, 2016), 110.
113 Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji* (Ankara: Savaş Yayınları, 1988), 165.
114 Mahmut Tezcan, *Sosyolojiye Giriş* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2015), 74; Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, 110.
115 Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, 116.
116 Macionis, *Sosyoloji*, 332.
117 Ersoy, "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)", 215.
118 Saniye Dedeoğlu, "Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emeği", *Toplum ve Bilim* 86 Güz (2000), 141.

arasındaki bu belirginliği kaybettirse de genel olarak toplumlarda erkeklerin baskın olması devam etmektedir.

Kadınlar, aile ile ilgili ve evin çekip çevrilmesiyle ilgili pek çok iş yapmalarına rağmen yaptıkları iş görülmemekte ve kendileri bile kendilerini "çalışmayan kadın" olarak tanımlamaktadırlar. "Ev kadını", aslında iş olarak görülmeyen ancak yapılmadığında ortaya çıkan büyük bir iş yığınını her gün mesai mefhumu olmadan halletmektedir.[119] Kadının çalışmaya başlamasıyla sosyal hayatta cinsiyet rolleri birbirine yaklaşmış olsa da aile içi ilişkilerde geleneksel rollerin devam etmesi, kadınların sorumluluklarını artırmıştır. Dolayısıyla çalışan kadın, evine döndüğünde ev kadının yaptığı görünmez işleri yine yapmaya devam etse de ne kadar geleneksel olursa olsun her toplum bir değişme içindedir ve toplumsal değişim, toplumlarda ve kültürlerde doğal olarak varlığını sürdürmektedir.

Çalışmamızda kullandığımız ölçeğin beş alt boyutu vardır. *Eşitlikçi Cinsiyet Rolü,* kadınların ve erkeklerin günlük yaşamdaki rolleri ve sorumlulukları eşit olarak paylaşmalarını ifade etmektedir. *Kadın Cinsiyet Rolü*, toplum tarafından kadına yüklenen roller ve sorumluluklardır. *Evlilikte Cinsiyet Rolü*, toplum tarafından kadın ve erkeğe evlilik yaşamında yüklenen roller ve sorumluluklardır. *Geleneksel Cinsiyet Rolü,* toplum tarafından kadın ve erkeğe günlük yaşamda yüklenen roller ve sorumluluklardır. Bu rol, hem erkek hem kadınla ilgili geleneksel yaklaşımı yansıtmaktadır *Erkek Cinsiyet Rolü* ise toplum tarafından erkeğe yüklenen roller ve sorumluluklardır.

1.5. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Eşitsizlikler

Sosyal eşitsizlik türleri ırk ve etnisiteye dayalı eşitsizlikler, dine dayalı eşitsizlikler ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler olarak üçe ayrılarak ele alınabilir.[120] Her üç kavram üzerinde ittifak edilmiş bir tanım söz konusu değildir. Her üçü de toplumda 'biz' ve 'onlar' ayrımını vurgulamaktadır. Din, insanüstü bir varlık tarafından belirlenip yine insanlar tarafından yorum ve anlam kazanırken ırk kategorileri ve toplumsal cinsiyet, insanlar tarafından inşa edilmektedir. Bu eşitsizlikler arasında günümüzde en çok ele

---

119 Aksu Bora, "Aile, Ataerkillik ve Toplumsal Cinsiyet", *Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar,* ed. Emre Gökalp (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2014), 99.

120 Kurt, *Din Sosyolojisi,* ss. 185-198.

alınan ve tartışılan eşitsizlik, toplumsal cinsiyet algısının oluşturduğu eşitsiz uygulamalardır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği denilince bireylerin cinsiyetlerinden dolayı karşı karşıya kaldıkları ayrımcılık akla gelmektedir. Her birey farklı niteliklerde ve potansiyelle dünyaya gelmesine rağmen bazen sahip olduğu potansiyeli ortaya çıkartmaya fırsat ve imkân bulamaz. Hem kız çocuklarını hem erkek çocuklarını yetiştirirken başta aile olmak üzere toplumun cinsiyetlere yüklediği yargılar, kız ve erkek çocuklarının kimi özelliklerini bastırırken kimi özelliklerini destekler. Ancak burada dikkat çeken nokta şudur ki, 'erkeksi' nitelikler övülürken, 'kadınsı' nitelikler ikincil değerdedir.[121]
Cinsiyet eşitsizliğinin en önemli sonucu, iş bölümündeki cinsiyetçi ayrımdır. Erkekler çalışmalarının karşılığında maddi kazanç elde ederken kadınların evde gün boyu yaptıkları ev işlerinin karşılığı manevi olarak değer görür.[122] Üretim alanı ve aile farklı olarak sınıflandırılıp, üretim alanı/iş üzerine çalışmalar yapılırken hane, analizlerden uzak kalmıştır. Kadınların yaptığı işler, 'özel alan' dairesinde ele alınıp âdeta 'görünmez' olmuştur. [123] Kadınların iş hayatında daha az kazanmalarının ve ilerleyememelerinin önündeki engeller üç faktör altında sırlanabilir: 1. İşin türü (büro ve hizmet işlerini yapmaları) 2.Ailevi sorumluluklar (çocuk sahibi olmalarının esnek işlere, yarı-zamanlı işlere ve geçici izinlere yönelmelerine sebep olması) 3. Kadına yönelik ayrımcılıklar.[124]

Toplumsal statüsü olmayan, gelir getirmeyen ve ancak yapılmadığında fark edilen bir çalışma alanında ömür tüketmek olarak görülen ev kadınlığı [125] kadınların ikincil konumda olmalarının başlıca sebebi olarak görülmektedir. *"Toplumsal güç eşitsizliği, kadınlar ve erkekler arasındaki refah, güç ve saygınlık farkını gösterir."* [126]

Kendisini eşitlik düşüncelerinin savunucusu olarak tanımlayan eğitimli, meslek sahibi ve şehirlerde yaşayan erkekler, erkek egemenliğini temel bir toplumsal eşitsizlik sorunu

121 Bora, "Aile, Ataerkillik ve Toplumsal Cinsiyet", 98.
122 Bora, "Aile, Ataerkillik ve Toplumsal Cinsiyet", 99.
123 Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 53.
124 Macionis, *Sosyoloji*, 337.
125 Bora, "Aile, Ataerkillik ve Toplumsal Cinsiyet", 99.
126 Kurt, *Din Sosyolojisi*, 194.

görmemektedir. Bu, onların kadınların mücadelesine açıktan destek vermemelerine sebep olmaktadır.[127]

1.6. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Hak ve Adalet

Eşitlik, Fransız İhtilalinin temel ilkelerinden biriydi ve ihtilal sonrası kurulan yeni modern toplumların kurucu ilkelerinin en önemlilerinden oldu. Köle-hür, beyaz-zenci, ağa-işçi arasındaki statü farkını sonlandırmayı amaçlayan eşitlik ideali, insanların doğuştan sahip olduğu özellikler sebebiyle daha üstün ya da daha aşağıda olmasını sonlandırmayı hedeflemişti.[128] Bu gelişmenin doğal sonucu olarak kişinin cinsiyetinden dolayı maruz kaldığı eşitsizlikleri de sonlandırmaya karşı çalışmalar başladı ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı ortaya çıktı. Toplumsal cinsiyet eşitliği, her alanda/her kurumda kadın ve erkeğin eşit şartlarda mevcut kaynakları kullanabilmesini, fırsatlara ve güce eşit olarak ulaşabilmesini[129], kadınlarla erkeklerin eşit haklara ve sorumluluklara sahip olmasını[130] ifade eder.

Kur'an'ın dolayısıyla İslam dininin eşitlik kavramına yaklaşımı, mutlak olarak her bir bireyin diğer bireye eşit olduğu şeklinde değildir. Çok eşlilik ve kölelik gibi o dönemde olan uygulamaları da içeren bir eşitlik anlayışıdır. Günümüzün eşitlik anlayışında da bütün dünya bireylerini kapsayan mutlak bir eşitlik uygulamasından söz edilemez.[131] İslam, kadın ve erkeği bir elmanın iki yarısı gibi birbirinin aynısı değil birbirini tamamlayan iki farklı cins olarak ele alır ve hak ve sorumluluklarını eşit olarak değil yaratılış özelliklerine göre belirler.[132] İslam, kadın ve erkek arasındaki farklılıkları; bir cinsi diğerine üstün tutma sebebi olarak görmek yerine her iki cinsin eksikliklerini tamamlama ve her farkın değerli olduğu tamamlayıcılık yaklaşımıyla[133] ele alır. İslam dini, "eşitlik" yerine daha çok "hak" ve "adalet" kavramına odaklanır; tüm insanlara sınıf, ırk, dil, cinsiyet hatta din ayrımı yapılmadan "hakkaniyet" ölçüleri çerçevesinde davranılmasını emreder. İslam'ın toplumsal cinsiyet anlayışının temelinde 'adalet'

---

127 Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 11.
128 Bora, "Aile, Ataerkillik ve Toplumsal Cinsiyet", 95.
129 Suna Başak, "Toplumsal Cinsiyet", *Sosyoloji'ye Giriş*, ed. Çapcıoğlu İhsan - Beşirli Hayati (İstanbul: Grafiker Yayınları, 2013), 239.
130 Bora, "Aile, Ataerkillik ve Toplumsal Cinsiyet", 96.
131 Mehmet Paçacı, "Bir Yorum Eleştirisi: Çağdaş Kur'an Yorumu Üzerine", *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 5/1 (25 Ocak 2009), 31.
132 Yıldırım, "Kur'an Sosyolojisi Açısından Toplumsal Cinsiyet Meselesi", 443.
133 Toker, İhsan, "Eşitlik Ve Adalet Kavramları Çerçevesinde Müslüman Kadınlarda Toplumsal Cinsiyet Örüntüleri", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2009), 154.

bulunur.[134] Tüm insanları temel hak ve özgürlüklerini kullanma bakımından bir tarağın dişleri gibi eşit gören Hz. Muhammed, hayatı boyunca bu prensibi uygulamış ve Müslümanlara bu konuda tavsiyelerde bulunmuştur. İslam dini, insanın kendi elinde olmayan, yaratılıştan kaynaklı cinsiyet, ırk, renk ve dil gibi özellikleri, eşitliği bozan ve birini diğerine üstün tutmasına neden olacak bir özellik olarak görmez.[135] Ancak uygulamada ortaya çıkan bir takım eşitsizlikler sanki İslam dininden kaynaklanmış gibi görünmektedir. Oysa genel olarak eşitsizlikler ve özelde cinsiyetler arası eşitsiz rol dağılımları, İslam'ın uygulamasında ortaya çıkan yorum farklılıklarından kaynaklanmaktadır.[136]

Aile bağlamında kadın erkek arasındaki eşitliği ele aldığımızda kadın ve erkeğin eşit olduğu söylenemez. Kadın ve erkek birbirlerine göre artı ve eksileriyle birbirini tamamlayan iki farklı cinstir. Aile, eşit olmayan iki farklı cinsin karşılıklı ve birbirine bağımlı olarak birbirini tamamlamasıdır.[137]

Dini bilincin eşitliği mutlak olarak algılayıp eşitlikten ziyade adalete vurgu yapmasına seküler bilinç, sübjektiflik barındırdığı ve erkeğin üstünlüğünü en baştan kabul ederek oranlı eşitliği savunduğu için eleştirir.[138]

2. TEMEL SOSYOLOJİK KURAMLARDA TOPLUMSAL CİNSİYET

Cinsiyetler arasındaki toplumsal farklılığın kabul edilmesi, tüm kuramlarda yer alan ortak noktadır.[139] Çatışmacı ve feminist sosyologlar toplumsal cinsiyete şiddetle karşı çıkarlarken, yapısal işlevselciler toplumsal cinsiyetin tamamlayıcı rolünü ön plana çıkartmaktadırlar.[140]

2.1. Yapısal İşlevselci Kuramda Toplumsal Cinsiyet

134 Terzioğlu, "Gençlerin Toplumsal Cinsiyet Anlayışına Katkısı Bağlamında Dini Söylemin Etkisi", 346.
135 Kurt, *Din Sosyolojisi*, 178-179.
136 Harun Geçer - Celaleddin Çelik, "Kadının Çalışma Hayatına Girmesiyle Oluşan Aile İçi Roller Sistemindeki Değişim ve Din İlişkisi (Niğde Örneği)", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2017), 4.
137 Mustafa Aydın, "Ailenin Geleceği", *Umran*, Mayıs (2011), s. 32.
138 Harun Tunç, *Türk Toplumunda Sekülerleşme Ve Toplumsal Cinsiyet: Beden Odaklı Gündelik Yaşam Pratikleri Üzerine Bir Araştırma* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 80.
139 Borlandi vd., *Sosyolojik Düşünce Sözlüğü*, 794.
140 Başak, "Toplumsal Cinsiyet", 225.

Yapısal işlevselci kuramda toplumda çatışma olmaması, olduğunda da ortadan kaldırmak için çözüm üretilmesi gerektiği düşüncesi hâkimdir. Bu kuramda çatışma olmaması için çevreye adaptasyon önemlidir. Bunun için kültürel örüntülere uymak gerekir. Kültürel süreklilik olursa davranış kalıpları aynı olur ve istikrar sağlanır. Bu sürekliliği ve uyumu da din ve eğitim gibi kurumlar sağlar.[141] Toplumsal roller, bireyler ve toplumsal yapı arasındaki bağlantıyı sağlamakla toplumun gündelik hayattaki özünü oluşturur ve kültürel değerlerin ve normların insanların hayatlarında olmasına aracılık ederler.[142]

Yapısal işlevselciler her bir cinsin biyolojik özelliklerine göre uygun görevleri yerine getirmesinin toplumsal denge ve uyuma katkı sağladığını savunur. Onlara göre cinsiyetler arasındaki farklı iş bölümünün temeli biyolojik farklılıklardır.[143] Toplumsal cinsiyet kavramında oluşan farklılıkların toplumda denge ve uyumu sağladığını savunurlar. Yapısal işlevselcilere göre, toplumsal cinsiyet rollerinin cinsiyetlere göre farklı olması, tamamlayıcı rol niteliğindedir ve ailedeki iş bölümünü sağlar.[144] Yapısal işlevselci kuramın temsilcisi Talcott Parsons, aile içindeki rol farklılaşmasını biyolojik cinsiyetle yani kadının doğurması ve doğurduğu yavruyla kurduğu anne-çocuk bağı ile açıklarken [145] cinsiyete dayalı rol farkını, ailenin ve toplumun sistemlerin farklı fonksiyonlarını yerine getirmeye bir cevabı olarak görür.[146] İşlevselci kuramda aile ve erkek-kadın rollerinin ayrışması, birincil alan olarak görülür.[147]

Dinî anlayışta da kadın-erkek ilişkilerindeki temel dinamik fıtrattan yani yaratılıştan kaynaklanan farklılıklar üzerinedir ve bu farklılıklar, her iki cinsi tamamlaması ve her iki cinse farklı görevler yüklemesi yönüyle işlevsel olarak görülür. Dinî anlayış, bireyin yaratılışına uygun cinsiyet rollerine göre davranmayı uygun görür.[148]

---

141 Ruth A. Wallace - Alison Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, çev. Leyla Elburuz - M. Rami Ayas (İzmir: Punto Yayıncılık, 2004), 47; Ritzer - Stepnisky, *Sosyoloji Kuramları*, 243.

142 Ümit Tatlıcan, *Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar*, ed. Emre Gökalp (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012), 211.

143 Abdurrahman Kurt, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (13 Mayıs 2014), 194.

144 Başak, "Toplumsal Cinsiyet", 225.

145 Aysel Günindi Ersöz, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2016), 38.

146 Wallace - Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, 490.

147 Outhwaite, *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, 789.

148 Tunç, *Türk Toplumunda Sekülerleşme Ve Toplumsal Cinsiyet: Beden Odaklı Gündelik Yaşam Pratikleri Üzerine Bir Araştırma*, 79.

İşlevselcilik, toplumun birliğine, dengede olmasına ve değerlere önem verirken, çatışmacı kuramda toplumdaki bölünme ve insanların farklı maddi çıkarlar için birbirleriyle yaptıkları mücadele üzerinde durulur.[149]

2.2. Çatışmacı Kuramda Toplumsal Cinsiyet

Çatışma kuramı, yapısal işlevselciliğe tepki olarak ortaya çıkmış ve 1950'lerde ve 1960'larda işlevselciliğe alternatif olmuştur. Çatışma kuramcıları, işlevselciler gibi toplumsal yapılar ve kurumları araştırmaya önem verir. İşlevselciler, toplumdaki dengeyi ve toplumsal değerlerin yarattığı uyumu; çatışmacılar, toplumdaki farklılığı ve çatışmayı ve toplumdaki düzenin sürmesinde etkili olan iktidarı ön plana çıkarır.[150]

Çatışma kuramı, toplumu organik bir bütün olarak değil, "süreç" olarak ele alır. Bu kuramda toplumun yapısında doğal olarak çatışmanın bulunduğuna, çatışmanın kaçınılmaz hatta toplum için gerekli olduğuna inanılır. Bu kuramcılara göre çatışma, sosyal değişmenin kaynağıdır.[151] Çatışma kuramları, sosyal yaşamda 'denge', 'uzlaşma' ve 'bütünleşme'yi temel alan fonksiyonalizm, yapısalcılık veya sembolik etkileşimcilik gibi kuramlardan tamamen farklı bir düşünce zeminindedir.[152] Çatışma kuramcıları topluma baktıklarında dengeden ziyade güç mücadelesini görürken din, aile ve eğitim gibi kurumları, bir grubun diğer grup üzerinden fayda sağlama aracı olarak görürler ve işlevselcilerin aksine sosyal sistemin her noktasında çatışma olduğunu vurgularlar.[153]

Çatışma kuramı, daha çok kadın ve erkek arasındaki otorite ilişkileri ve kadın-erkek çatışması üzerinde durur. Çatışma kuramcılarına göre toplumsal cinsiyet kavramı, toplumda çatışmaya yol açmakta, eşitsizliği oluşturmakta, kadın ve erkeği cinsiyetine göre ayrımcılığa sürüklemektedir.[154] Çatışma kuramında, kadınların ataerkil örgütlenmeleriyle erkeklerin baskısı altında olduklarına yer vermek yerine cinsiyete odaklanılır ve insanların, cinsiyeti örgütlenmek için ve kendi çıkarları için

---

149 Wallace - Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları,* 23.
150 Ritzer - Stepnisky, *Sosyoloji Kuramları,* 266.
151 Berenice Fisher - Anselm Strauss, "Etkileşimcilik", çev. Kurtuluş Dinçer, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi,* ed. Tom Bottomore - Robert Nisbet (Ankara: Ayraç Yayınları, 1997), 496.
152 Zeki Arslantürk - M. Tayfun Amman, *Sosyoloji Kavramlar/ Kurumlar/ Süreçler/ Teoriler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 410.
153 Tatlıcan, *Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar,* 214.
154 Elife Yeter, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Özneliği ve Din", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 15/2 (2015), 191.

kullandıklarının altı çizilir.[155] Bu kurama göre cinsiyet rolleri, erkeğin kadın üzerine veya kadının erkek üzerine egemen olmasına yol açar.[156] Çatışma kuramcıları, çatışmanın kurumlardan önce bireylerde oluştuğunu, erkeklerin hem fiziki olarak hem eylemleri açısından üstün olarak görülmesini ve toplumsal cinsiyet söylemlerini ısrarla eleştirir ve kapitalist üretim ilişkileri ile cinsiyet eşitsizliği arasında bağlantı olduğunu ifade ederler. Kapitalizmin erkek işgücüne kadın işgücünden daha fazla maddi değer biçmesi, bu konuya örnek olarak gösterilir. Erkeklerin saygın işlerle kadınların daha değersiz işlerle uğraşması, 'toplumsal cinsiyet tabakalaşması' yaratarak erkek egemenliğini doğurmaktadır.[157] Çocuk bakım sorumlulukları, kadınların çalışacakları işi tercih ederken yarı zamanlı ve evdeki rollerine uygun işleri tercih etmelerinin sebebi olarak gösterilir. Çatışma kuramcılarına göre kadınların maddi ödüllerden farklı motivelerle bu işi yapmaları, işverenlerin bu işleri kadınlara daha ucuz yaptırmalarına neden olmuş[158] ve toplumsal cinsiyet tabakalaşmasının oluşumuna yardım etmiştir.

2.3. Sembolik Etkileşimci Kuramda Toplumsal Cinsiyet

Yapısal işlevselcilik ve çatışma kuramları toplumu daha genel ve üstten inceleyen makro yaklaşımlarken sembolik etkileşimcilik, yüz yüze etkileşimleri inceleyen mikro yaklaşımlardandır.[159]

Sembolik etkileşimcilik, psikoloji geleneğinden gelen bir Amerikan sosyolojisi ekolüdür. Bu yaklaşım, toplumsal yapılar üzerine odaklanan makro yaklaşımların aksine eylemin ve bireylerin bu eylemlere yükledikleri anlamların üzerinde duran yani mikro ölçekli yaklaşımlarla gündelik yaşamdaki davranışlara yönelen bir kuramdır.[160] Sembolik veya diğer bir deyişle simgesel etkileşim, bireyi ve birey ile toplum arasındaki etkileşimi ele alır.[161]

---

155 Wallace - Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, 491.
156 Tunç, *Türk Toplumunda Sekülerleşme Ve Toplumsal Cinsiyet: Beden Odaklı Gündelik Yaşam Pratikleri Üzerine Bir Araştırma*, 38.
157 Günindi Ersöz, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, 39.
158 Wallace - Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, 491.
159 Tatlıcan, *Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar*, 214.
160 Arslantürk - Amman, *Sosyoloji Kavramlar/ Kurumlar/ Süreçler/ Teoriler*, 405; Günindi Ersöz, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, 39.
161 Wallace - Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, 226.

Sembolik etkileşimciler, toplumu 'kuşbakışı' ile üstten değil içeriden 'mercekle' incelemeye[162] ve insanların belirli kimlikleri –anne ve eş gibi- kazanma süreçlerini çözümlemeye yatkındırlar.[163]

Sembolik etkileşim kuramında bireyin cinsiyetinin gündelik yaşam üzerinde ne kadar etkili olduğunun;[164] onun fiil ve davranışlarındaki etkisinin üzerinde durulmaktadır. Etkileşimde sadece toplumsal cinsiyet değil; mesleki konum ve gelir gibi faktörler de önem taşımaktadır. Sembolik etkileşim yüz yüze etkileşime odaklandığı için toplumsal cinsiyeti anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır. [165]

3. TOPLUMSAL CİNSİYET GELİŞİMİ KURAMLARI

Toplumsal cinsiyet tartışmalarında temel nokta, erkek ve kadınların toplum içinde gösterdikleri davranışların, yaratılıştan gelen özelliklerden mi yoksa kültür tarafından mı kaynaklandığıdır. Başka bir ifadeyle cinsiyetler arasındaki farklar biyolojik farklardan mı kaynaklanmaktadır yoksa toplumun cinslere yüklediği rollerle mi alakalıdır? Biyolojik kuram, toplumsal cinsiyet rolleri kazanmada yaratılıştan gelen özelliklerin belirleyici olduğunu savunurken kültürün ve çevresel faktörlerin etkili olduğunu söyleyen kuramlar; davranışçı kuram, sosyal öğrenme kuramı, bilişsel gelişim kuramı ve cinsiyet şeması olarak çeşitlenmiştir. Araştırmamızda muhafazakâr düşünce ile örtüşen biyolojik kuram ve toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumunu açıklayan sosyal öğrenme kuramı ele alınacaktır.

3.1. Biyolojik Kuram: Yaratılıştan Gelen Özellikler

Biyolojik kuram, cinsiyet rollerinin oluşmasında yani kadın ve erkek arasındaki farklılaşmada biyolojik yapının etkili olduğunu savunur. Bu kurama göre, insan biyolojik özelliklerine göre toplumsal rol üstlenmektedir yani iki cinsiyet arasındaki sosyal farklılıklar biyolojik farklılıkların yansımasıdır.[166] Bu kuramda kadın ve erkek arasındaki farklı iki biyolojik özellik ön plana çıkarılır: Kadının çocuk doğurabilmesi ve kadın-erkek beyin yapısının ve hormonlarının farklı olması. Yani fiziksel özellikler,

---

162 Tunç, *Türk Toplumunda Sekülerleşme Ve Toplumsal Cinsiyet: Beden Odaklı Gündelik Yaşam Pratikleri Üzerine Bir Araştırma*, 67.
163 Wallace - Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, 493.
164 Richard T. Schaefer, *Sosyoloji*, çev. Coşar Simten (Ankara: Palme Yayıncılık, 2013), 279.
165 Günindi Ersöz, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, 39.
166 Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 342.

beyin yapıları ve hormonlar gibi biyolojik farklılıklar, kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde belirleyici etkendir.

Bu yaklaşım, genellikle tartışmalarının merkezinde 'fıtrat' kavramına yer veren ve toplumsal cinsiyet konularını farklılıkların değerli olduğu tezine dayandıran dindar ve muhafazakâr düşünce ile örtüşür.[167]

Kadının çocuk doğurması, kadınların ev içi işlerle ilgilenmesini beraberinde getirirken dış çevreyle ilgili görevlerin erkeklerin sorumluluğunda olmasına yol açmıştır. Hamilelik süreci ve bebeğini emzirme gibi biyolojik olarak yaşadığı zorunlu süreçler kadının evde kalmasına, evdeki işleri halletmesine ve evde bakıma muhtaç birey varsa onunla ilgilenmesine neden olmuştur. Erkek ise barınma ihtiyacını giderme, evi koruma, evde kalmak durumunda olan kadının ve çocuğunun yiyeceklerini sağlama gibi ev dışı işleri üstlenmek zorunda kalmıştır.

Kadın-erkek arasındaki farkın beyin yapısı farklılıklarına bağlı olduğunu söyleyen biyolojik kuramcılara göre bu farklılıklar, bilişsel işlevlerin farklılaşmasını sağlamıştır. Her iki cinsin farklı zekâ türlerini daha baskın kullanması, bu duruma örnektir. Testosteron hormonunun yüksekliğinin dövüşkenliği artırdığı ile ilgili deney sonuçları ise kadın-erkek rolleri arasındaki farklılaşmanın hormonal olarak değerlendirilmesinin sebebi olarak gösterilir.[168]

Bu kuramı desteklemek için çalışmalar yapıldığı gibi bu çalışmalara karşı eleştiriler de yapılmıştır. Biyolojik özelliklerin toplumsal cinsiyet farklılıklarına yol açıp açmadığını belirlemek için 1997 yılında Reinisch ve arkadaşlarının çocuk yaşlardaki farklılaşmayı inceleyip biyolojik cinsiyetin toplumsal cinsiyet üzerinde etkili olduğu sonucuna varmasına Carli karşı çıkmış, araştırmanın çevresel faktörleri göz ardı ettiğini ve araştırmacıların, çocukları doğrudan gözlemlemeyip ebeveynlerinden aldıkları bilgiye göre araştırmanın sonuca ulaştıklarını savunmuştur.[169]

---

167 Tunç, *Türk Toplumunda Sekülerleşme Ve Toplumsal Cinsiyet: Beden Odaklı Gündelik Yaşam Pratikleri Üzerine Bir Araştırma*, 28.

168 Zehra Y. Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015), 49-52.

169 Linda L. Carli, "No: Biology Does Not Create Gender Differences in Personality", *Women, Men and Gender:Ongoing Debates*, ed. Mary R. Walsh (New Haven: Yale Unversity Press, 1997), 52.

3.2. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramında toplumsal cinsiyet rollerinin sosyalleşerek öğrenildiği savunulur. Sosyal çevreyi vurgulayan teorilere göre, toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumunda biyolojik faktörlerden ziyade toplumsallaşma etkilidir. Bu teorilerin en önemlilerinden olan sosyal öğrenme kuramı Bandura tarafından 1977 yılında öğrenmenin sosyal etkilerini ortaya çıkarmak için geliştirilmiştir ve bu kuram sonrasında cinsiyet rollerinin oluşmasının açıklamasında temel alınmıştır.[170] Bandura, temelde davranışçı kuramı savunmasına rağmen onu yetersiz bulmuş ve bilişsel ağırlıklı davranışçılık temeline dayanan bir sistem ortaya koymaya çalışmış ve sistemine dolaylı pekiştirme, dolaylı ceza, karşılıklı belirleyicilik gibi yeni öğeler ekleyerek[171] teorisini geliştirmiş ve bu teorisi 1980'li yıllarda Sosyal Bilişsel Teori adını almıştır.[172] Bandura bu teoride, gözlemcinin modeli ne zaman ve hangi durumlarda taklit edeceğini veya etmeyeceğini ve gözlemci/modelin staüsünün ve davranışlarını incelemiştir. [173] Bandura'ya göre modelle gözlemcinin aynı cinsiyetten olması, gözlemcinin modeli taklit etmesini artırır.[174]

Eğitim psikolojisinin önemli bir çalışma alanı olan öğrenme kuramlarına sosyolojide toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumunda, öğrenilmesinde ve aktarılmasını açıklamada başvurulmaktadır. Öğrenmenin edimsel veya klasik koşullanma ile olacağını ve pekiştirecin veya cezanın öğrenmede etkili olduğunu savunan davranışçı kuramın aksine Bandura, sosyal öğrenme kuramında gözlem yoluyla öğrenmeye vurgu yapmıştır. Günlük hayatta pek çok bilgiyi ve davranışı gözlem ve model alma yoluyla öğrendiğimiz gibi toplumsal cinsiyet rolleri de gözlem ve taklit etme yoluyla oluşmaktadır. Sosyal öğrenme kuramında kurucusu Bandura olsa da ondan önce Mischel, cinsiyet rollerinin oluşumundaki ilk aşamanın gözlem olduğunu ve bu gözlem sayesinde çocuğun kadın ve erkeğin farklı özelliklerinin olduğunu fark ettiğini söyler.[175] Bandura da gözlem yoluyla öğrenmeye vurgu yapar. Ona göre bireyler, çevrelerindeki

---

170 Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, 59.

171 Asım Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın* (Çamlıca Yayınları, 2016), 40.

172 Esin Tarhan, *Kadın Akademisyenlerin Sınırsız ve Çok Yönlü Kariyer Tutumları: Kişilik Ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Bir İnceleme* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 101.

173 Albert Bandura, *Social Theory* (New Jersey: Prentice-Halls, 1977).

174 Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın*, 41.

175 Walter Mischel, "A Social Learning View of Sex Differences in Behavior", *The Development of Sex Differences*, ed. Eleanor E. Maccoby (Stanford: Stanford University Press, 1966), 57.

aile fertlerini, arkadaşlarını, öğretmenlerini gözlemleyerek gördüğü davranışları bilişsel süreçlerden geçirir ve öğrendiklerini modelleyerek taklit eder. Gözlemci, modeli gözlemlerken belirli davranışların nasıl sergilendiğini ve davranışlarla ilgili kuralları kodlamakta ve öğrenmektedir.[176] Toplumsal cinsiyet, belli bir süreç içinde kuşaktan kuşağa aktarılır. Connell bu aktarımın "rol öğrenimi", "toplumsallaşma" ve "içselleşme" süreçleriyle gerçekleştiğini belirtir.[177] Ailede başlayan cinsiyet rollerinin öğrenilmesi, okulda kuvvetlenir. Böylece birey, cinsiyetine göre davranmayı öğrenir.[178]

Sosyal öğrenme kuramına göre, kişinin cinsiyetine göre beklenen roller ne kadar belirginse o toplumda aynı cinsten olan kişilerin davranışları o derece benzerdir. Bu benzerlik, aile, okul ve sosyal medyanın etkisiyle model alma ve taklit yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılarak geleneksel cinsiyet rolleri devam ettirilir.[179]

176 Albert Bandura, *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory* (Englewood Cliffs: Prentice-Halls, 1986). (akt. Tarhan, *Kadın Akademisyenlerin Sınırsız ve Çok Yönlü Kariyer Tutumları: Kişilik Ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Bir İnceleme*, 101.)

177 Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, 79.

178 Vatandaş, "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı", 39.

179 Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, 62.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL VE DİNİ HAYATTA KADIN

Araştırmanın bulguları "Sosyal ve Dini Hayatta Kadın" ve "Aile Kurumunda Yönetim ve Sorumlulukların Paylaşılması" ana başlıklarıyla iki farklı bölümde ele alınacaktır. Bu bölümde "Katılımcıların Demografik Bilgileri" ve "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Farklı Değişkenlere Göre Analizi" ele alındıktan sonra "Kamusal Alanda Kadın" ve "Aile Hayatında Kadınla İlgili Tartışılan Konular" alt başlıkları altında araştırmanın bulgularına yer verilecektir.

1. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK BİLGİLERİ

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde il ve ilçe müftülüklerine bağlı olarak görev yapan Kur'an kursu öğreticileri iki farklı statüde çalışmaktadır: Resmi görevli ve geçici görevli. Kadrolu öğreticiler ve 4B kadrosunda sözleşmeli olarak görev yapan öğreticiler resmi görevli statüsünde ele alınmıştır. Geçici görevliler, sadece ders ücreti karşılığında görev yapmaktadır. Elde ettikleri gelir ve kazandıkları haklar farklı da olsa geçici olarak görev yapmak için gerekli şartlar ile kadrolu olarak görev yapmak için gerekli şartlar aynı olduğu için nicel çalışma kapsamına geçici görevliler de dâhil edilmiştir.

Tablo 12. Katılımcıların Mesleki Statülerine Göre Dağılımı

Statü Dağılımı	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Resmi görevli	427	58,1
Geçici görevli	308	41,9
Toplam	735	100,0

Tablo 12'ye göre, %58,1 oranında resmi görevli, %41,9 oranında geçici görevli Kur'an kursu öğreticisi katılmıştır. Toplamda 765 kadın Kur'an kursu öğreticisi toplumsal cinsiyet rolleri ölçeğini içeren anket çalışmasına katılmıştır. Ancak 30 katılımcının cevapları eksik olduğu için çalışma dışı tutulmuş, 735 katılımcının anketi çalışma için esas kabul edilmiştir.

Yaş ve medeni durum faktörünün toplumsal cinsiyet rolü tutumlarına etkisi olacağı düşünüldüğü için katılımcılara yaşları ve medeni durumları sorulmuştur.

Tablo 13. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş	**Sayı**	**Yüzde(%)**
25 yaş ve altı	66	9,0
26-30 yaş	112	15,2
31-40 yaş	366	49,8
41-50 yaş	159	21,6
51 yaş ve üstü	32	4,4
Toplam	735	100,0

Anket çalışmasına katılanların %9,0'u 25 yaş ve altı, %15,2'si 26-30 yaş, %49,8'i 31-40 yaş, %21,6'sı 41-50 yaş, %4,4'ü 51 yaş ve üstüdür. Katılımcılar, 31-40 yaş aralığında yoğunlaşmıştır.

Tablo 14. Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Medeni Durum	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Bekâr	127	17,3
Evli	576	78,4
Boşanmış	32	4,4
Toplam	735	100,0

Bursa il ve ilçe merkezlerinden anket çalışmamıza katılan Kur'an kursu öğreticilerinin medeni durumlarına göre dağılımı incelendiğinde; %17,3'ünün bekâr, %78,4'ünün evli, %4,4'ünün boşanmış olduğu belirlenmiştir.

Eğitim durumundaki farklılaşmaların, toplumsal cinsiyet rol tutumlarını etkileyeceği kabul edildiği için farklı eğitim seviyelerindeki katılımcıların eğitim durumlarıyla ilgili sorular, ayrıntılı bir şekilde demografik sorular arasında yer almıştır. Kuran kursu öğreticilerinin en son mezun oldukları eğitim durumu, mezun oldukları lise türü ve mezun oldukları üniversite türü ayrı ayrı sorulmuştur.

Kuran kursu öğreticisi alımlarında, üniversite mezunlarına daha çok kadro verilse de üniversite mezunu olması şartının aranmadığı kadrolara da yer verilmektedir. Son dönemde lise mezunlarına ayrılan kadro azalsa da hala görev yapanların arasında dört yıllık üniversite mezunu olmayan önemli sayıda öğretici vardır.

Tablo 15. Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde(%)
Lise	97	13,2
Ön Lisans	344	46,8
Üniversite	263	35,8
Yüksek Lisans	31	4,2
Toplam	735	100,0

Bu tabloya göre yüksek lisans mezunlarıyla birlikte (iki yıllık ön lisans mezunları hariç) üniversite mezunları %40 oranındadır. Ön lisans mezunlarının katılımcıların yarıya yakınını oluşturduğu gözlenmiştir. Lise mezunu olarak atananların görev yaptıkları sırada en azından iki yıllık ön lisans mezunu olmaya çalıştıkları derinlemesine görüşmelerde gözlenmiştir. Bazı katılımcılar bunu dört yıla tamamlamayı başarmış bazıları tamamlayamamıştır.

Katılımcıların mezun oldukları lise türü farklı olduğu için genel mezuniyeti sormanın yanı sıra mezun oldukları lise türü de sorulmuştur.

Tablo 16. Katılımcıların Eğitim Durumunun Lise Türüne Göre Dağılımı

Lise Türü	Sayı	Yüzde(%)
İHL	479	65,2
Lise	30	4,1
Açık Öğretim İHL	186	25,3
Açık Öğretim Lise	40	5,4
Toplam	735	100,0

Katılımcıların %65,2'si İmam Hatip Lisesi mezundur. İHL mezunu olmayanların oranı (%4,1) çok azdır. Liseyi uzaktan eğitim ile bitirenlerin oranı her iki lise türünü birlikte düşündüğümüzde %30,7'dir.

Katılımcıların hepsinin çalışan kadın statüsünde olduğu göz önüne alındığında katılımcıların hepsinin belirli bir gelir seviyesinin üstünde olduğu tahmin edilebilir. Ancak katılımcıların %41,9'unun geçici görevli statüsünde olması ve ailedeki diğer fertlerin çalışması gelir seviyesini farklılaştırdığından dolayı katılımcılara gelir seviyesi sorulmuştur.

Tablo 17. Katılımcıların Gelir Durumlarına Göre Dağılımı

Gelir Durumu	Sayı	Yüzde(%)
4500 TL ve altı	313	42,6
4600-6500 TL	161	21,9
6600-8500 TL	194	26,4
8500 TL üstü	27	3,7
Belirtilmemiş	40	5,4
Toplam	735	100,0

Katılımcıların %42,6'sı 4500 TL ve altı, %21,9'u 4600-6500 TL, %26,4'ü 6600-8500 TL, %3,7'si 8500 TL ve üstü gelir seviyesinde olduğunu belirtmiş, %5,4'ü gelir seviyesini belirtmemiştir. Buradaki rakamlar 2018 verilerine göre düşünüldüğünde 4500 lira, çift gelirli bir ailenin en az geliridir. Geçici görevlilerin sadece ders ücreti alması ve öğreticilerin kocalarının farklı meslek grubundan olması başta olmak üzere farklı ekonomik koşullar, gelir durumunu farklılaştırmıştır.

Evli kalınan sürenin toplumsal cinsiyet tutumlarını etkileyebileceği düşünüldüğünden katılımcılara kaç yıldır evli oldukları sorulmuştur.

Tablo 18: Katılımcıların Evli Kaldıkları Süreye Göre Dağılımı

Evli Kalınan Süre (ilk evlilikler için)	Sayı	Yüzde(%)
0-5 yıl	99	16,3
6-10 yıl	128	21,1
11-20 yıl	252	41,4
21-30 yıl	82	13,5
30 yıl ve üstü	18	3,0
Belirtilmemiş	29	4,8
Toplam	608	100,0

Evli 608 katılımcının %16,3'ü 0-5 yıl evli, %21,1'i 6-10 yıl, %41,4'ü 11-20 yıl, %13,5'i 21-30 yıl, %3,0'ı 30 yıl ve üstü evlidir ve %4,8'i evli kaldıkları süreyi belirtmemiştir. Bu tabloya göre bu araştırma grubunda 11-20 yıllık evli olanlar yoğunluktadır.

Kişinin çocuğunun olup olmamasına veya kız veya erkek çocuğu sahibi olup olmamasına göre toplumsal cinsiyet tutumlarının değişebileceği düşünüldüğünden katılımcılara kaç çocukları olduğu ve çocuklarının cinsiyeti sorulmuştur.

Tablo 19. Katılımcıların Çocuk Sayısı ve Cinsiyetine Göre Dağılımı

Çocuk Sayısı	Sayı	Yüzde(%)
Yok	62	10,2
Sadece kız çocuk	132	21,7
Sadece erkek çocuk	142	23,4
Hem kız çocuk hem erkek çocuk	244	40,1
Belirtilmemiş	28	4,6
Toplam	608	100,0

Evli 608 katılımcının %10,2'sinin çocuğu yoktur. %40,1'inin hem kız çocuğu hem erkek çocuğu vardır. %23,4'ünün bir veya daha fazla erkek çocuğu, %21,7'nin bir veya daha fazla kız çocuğu vardır.

Evliliklerin gerçekleşme şekli ile toplumsal cinsiyet rol tutumları arasındaki ilişkiyi öğrenmek için katılımcılara eşleriyle nasıl tanıştıkları sorulmuştur. Evliliğin gerçekleşme şekline göre katılımcıların dağılımı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Tablo 20. Katılımcıların Evliliklerini Gerçekleştirme Şekline Göre Dağılımı

Evliliği Gerçekleştiren Olay (İlk evlilikler için)	Sayı	Yüzde(%)
Kendim Tanışarak	154	25,3
Aile Büyüklerimin Tanıştırmasıyla	233	38,3
Akraba Evliliği Yaptım	28	4,6
Arkadaşlarımın Tanıştırmasıyla	161	26,5
Belirtilmemiş	32	5,3
Toplam	608	100,0

Katılımcıların %25,3'ü kendi tanışarak, %38,3'ü aile büyüklerinin tanıştırmasıyla, %4,6'sı akraba evliliği yaparak, %26,5'i arkadaşının tanıştırmasıyla evlenmiştir. %5,3'ü eşiyle nasıl tanıştığını belirtmemiştir.

Katılımcıların evlendikleri yaşı ile ilgili tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 21. Katılımcıların Evlendikleri Yaşa Göre Dağılımı

Evlenme Yaşı (ilk evlilikler için)	Sayı	Yüzde(%)
18 yaşından küçük	19	3,1
18-20 yaş	99	16,3
21-25 yaş	334	54,9
26-30 yaş	95	15,6
31-35 yaş	24	3,9
35 yaşından büyük	10	1,6
Belirtilmemiş	27	4,4
Toplam	608	100,0

Katılımcıların %3,1'i 18 yaşından küçük, %16,3'ü 18-20 yaşında, %54,9'u 21-25 yaşında, %15,6'sı 26-30 yaşında, %3,9'u 31-35 yaşında, %1,6'sı 35 yaşından küçük evlenmiştir. %4,4'ü evlenme yaşını belirtmemiştir.

Tablo 22. Katılımcıların Anne-Baba Mesleğine Göre Dağılımı

Anne Mesleği	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Ev Hanımı	702	95,5
Çalışan	33	4,5
Toplam	735	100,0
Baba Meslek	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Serbest Meslek	221	30,1
Öğretmen	36	4,9
DİB Çalışanı	105	14,3
Emekli	112	15,2
Diğer	44	6,0
İşçi	165	22,4
Memur	52	7,1
Toplam	735	100,0

Katılımcıların %95,5'inin annesi ev hanımıdır. %4,5'inin annesi çalışmaktadır. Katılımcıların %30,1'inin babası serbest meslek sahibi, %4,9'unun babası öğretmen, %14,3'ünün babası DİB çalışanı, %15,2'sinin babası emekli, %22,4'ünün babası işçi, %7,1'inin babası memur ve %6,0'ının babası diğer meslek grubunda olduğu belirlenmiştir.

Tablo 23. Katılımcıların Eşlerinin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eşin Eğitim Durumu	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Ortaokul	55	9,0
Lise	152	25,0
Ön Lisans	81	13,3
Üniversite	263	43,3
Lisansüstü	57	9,4
Toplam	608	100,0

Katılımcıların eşlerinin eğitim durumuna göre dağılımı incelendiğinde; %9,0'ının ortaokul, %25,0'ının lise, %13,3'ünün ön lisans, %43,3'ünün üniversite, %9,4'ünün yüksek lisans mezunu oldukları belirlenmiştir.

Tablo 24. Katılımcıların Eşlerinin Mesleğine Göre Dağılımı

Eşin Mesleği	**Sayı**	**Yüzde(%)**
İşsiz	43	7,1
Serbest Meslek	106	17,4

Öğretmen	110	18,1
DİB Çalışanı	62	10,2
Emekli	8	1,3
Diğer	80	13,2
İşçi	97	16,0
Memur	43	7,1
Belirtilmemiş	59	9,7
Toplam	608	100,0

Katılımcıların eşlerinin mesleğine göre dağılımı incelendiğinde; %7,1'inin işsiz, %17,4'ünün serbest meslek, %18,1'inin öğretmen, %10,2'sinin DİB çalışanı, %1,3'ünün emekli, %13,2'sinin diğer, %16,0'ının işçi, %7,1'inin memur olduğu %9,7'sinin belirtmediği belirlenmiştir.

2. TOPLUMSAL CİNSİYET TUTUMLARININ FARKLI DEĞİŞKENLERE GÖRE ANALİZİ

2.1. Katılımcıların Mesleki Statülerinin "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkisi

Katılımcıların mesleki statüsüne göre toplumsal cinsiyet rol tutumlarının, ölçeğin alt boyutlarına göre değişimi aşağıdaki tablo gibidir:

Tablo 25: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Statülerine Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Ölçek	Statü	n	$\bar{X}$	ss	t	p
Geleneksel Cinsiyet Rolü	Resmi görevli	427	2,77	1,04	-0,049	0,961
	Geçici görevli	308	2,77	1,01		
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	Resmi görevli	427	4,35	0,39	1,251	0,211
	Geçici görevli	308	4,32	0,37		
Evlilikte Cinsiyet Rolü	Resmi görevli	427	4,45	0,36	3,908	0,000**
	Geçici görevli	308	4,34	0,39		
Erkek Cinsiyet Rolü	Resmi görevli	427	3,31	1,21	-2,103	0,039*
	Geçici görevli	308	3,49	1,10		
Kadın Cinsiyet Rolü	Resmi görevli	427	1,77	0,51	0,696	0,487
	Geçici görevli	308	1,75	0,42		
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	Resmi görevli	427	3,33	0,36	0,253	0,800
	Geçici görevli	308	3,33	0,32		

p<0,01** p<0,05*

H1: Geçici görevli Kur'an kursu öğreticilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları resmi görevlilere göre daha gelenekseldir.

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin statü gruplarına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için t-testi yapılmıştır. Yapılan t-testi sonucuna göre; katılımcıların evlilikte cinsiyet rolü tutumlarında geçici görevliler daha geleneksel olarak kabul edildiği için **H1** hipotezi, evlilikte cinsiyet rolü boyutu özelinde kabul edilmiştir. Katılımcıların erkek cinsiyet rolü alt boyut düzeylerinin statü gruplarına göre farkı (t= 3,908; p=0.000; p<0.01) istatistiksel olarak anlamlılık göstermiştir. Statüsü geçici görevli olanların **($\bar{X}$=4,34)** evlilikte cinsiyet rolü tutumları, resmi görevli **($\bar{X}$=4,45)** olanlara göre daha gelenekseldir. Katılımcıların erkek cinsiyet rolü alt boyut düzeylerinin statü gruplarına göre farkı (t= -2,103; p=0.039; p<0.05) anlamlı kabul edilmiştir. Statüsü geçici görevli **($\bar{X}$=3,49)** olanların erkek cinsiyet rolü tutumları resmi görevli **($\bar{X}$=3,31)** olanlara göre daha eşitlikçidir.

Evlilikte cinsiyet rolü ve erkek cinsiyet rolü tutumları mesleki statüye göre değişiklik gösterse de geleneksel, eşitlikçi ve kadın cinsiyet rolü tutumları ve genel toplumsal cinsiyet rol tutumları **($\bar{X}$=3,33)** Kur'an kursu öğreticilerinin resmi veya geçici görevli olmasına göre değişiklik göstermemektedir. Yani mesleki statünün, katılımcıların toplumsal cinsiyet rol tutumlarına genel anlamda fark oluşturacak bir etkisi bulunmamaktadır.

2.2. Katılımcıların Yaş ve Medeni Durumlarının "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkileri

Toplumsal cinsiyet rol tutumlarının yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili ANOVA testi sonucu aşağıdaki gibidir:

Tablo 26: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Yaşa Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçek	Yaş	n	$\bar{X}$	ss	F	p	Scheffe
Geleneksel Cinsiyet Rolü	25 yaş ve altı	66	2,61	1,02	1,755	0,136	
	26-30 yaş	112	2,71	1,02			
	31-40 yaş	366	2,74	1,03			
	41-50 yaş	159	2,93	1,03			
	51 yaş ve üstü	32	2,93	1,03			
Eşitlikçi Cinsiyet	25 yaş ve altı(1)	66	4,42	0,32	4,192	0,002**	(2-4)
	26-30 yaş(2)	112	4,41	0,38			

Rolü	31-40 yaş(3)	366	4,35	0,38		
	41-50 yaş(4)	159	4,25	0,39		
	51 yaş ve üstü(5)	32	4,27	0,38		
Evlilikte Cinsiyet Rolü	25 yaş ve altı	66	4,35	0,46	0,489	0,744
	26-30 yaş	112	4,40	0,42		
	31-40 yaş	366	4,42	0,37		
	41-50 yaş	159	4,41	0,34		
	51 yaş ve üstü	32	4,40	0,38		
Erkek Cinsiyet Rolü	25 yaş ve altı	66	3,46	1,14	2,220	0,065
	26-30 yaş	112	3,45	1,14		
	31-40 yaş	366	3,47	1,18		
	41-50 yaş	159	3,21	1,17		
	51 yaş ve üstü	32	3,03	1,14		
Kadın Cinsiyet Rolü	25 yaş ve altı	66	1,78	0,50	1,176	0,320
	26-30 yaş	112	1,78	0,47		
	31-40 yaş	366	1,78	0,52		
	41-50 yaş	159	1,73	0,37		
	51 yaş ve üstü	32	1,62	0,38		
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	25 yaş ve altı	66	3,32	0,30	0,706	0,588
	26-30 yaş	112	3,34	0,35		
	31-40 yaş	366	3,35	0,35		
	41-50 yaş	159	3,31	0,33		
	51 yaş ve üstü	32	3,26	0,32		

p<0,01**

H2: Katılımcıların yaş aralığı yükseldikçe toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin tutumlarında geleneksellik artmaktadır.

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin yaş gruplarına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için yapılan ANOVA testi sonucuna göre; katılımcıların eşitlikçi cinsiyet rolü alt boyut düzeyinde yaş gruplarına göre farkı istatistiksel açıdan anlamlılığı kabul edildiğinden (F=4,192, p=0.002, p<0.01) **H2** hipotezi bu boyut özelinde kabul edilmiştir. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığının belirlenmesi için post hoc test grupları içerisinden Scheffe testi kullanılmıştır. Yaşı 26-30 yaş **($\bar{X}$=4,41)** olanların eşitlikçi cinsiyet rol tutumlarının 41-50 yaş **($\bar{X}$=4,25)** olanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Mersin'de diyanet çalışanlarına yönelik uygulanan ölçekte de bizim çalışmamıza benzer şekilde yaş

ortalaması yükseldikçe toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumların daha geleneksel olduğu sonucu çıkmıştır.[180]

Toplumsal cinsiyet rol tutumlarının medeni duruma göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili ANOVA testi sonucu aşağıdaki gibidir:

Tablo 27: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Medeni Durumlarına Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçek	Medeni Durum	n	$\bar{X}$	ss	F	p	Scheffe
Geleneksel Cinsiyet Rolü	Bekâr(1)	127	2,58	1,00	3,090	0,046*	(1-2) (1-3)
	Evli(2)	576	2,80	1,03			
	Boşanmış(3)	32	2,98	1,16			
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	Bekâr(1)	127	4,43	0,36	4,662	0,010*	(1-2) (1-3)
	Evli(2)	576	4,32	0,38			
	Boşanmış(3)	32	4,27	0,49			
Evlilikte Cinsiyet Rolü	Bekâr	127	4,35	0,44	1,507	0,222	
	Evli	576	4,42	0,36			
	Boşanmış	32	4,43	0,43			
Erkek Cinsiyet Rolü	Bekâr	127	3,51	1,13	0,801	0,449	
	Evli	576	3,37	1,18			
	Boşanmış	32	3,31	1,13			
Kadın Cinsiyet Rolü	Bekâr(1)	127	1,88	0,56	4,645	0,010*	(1-2)
	Evli(2)	576	1,74	0,45			
	Boşanmış(3)	32	1,78	0,55			
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	Bekâr	127	3,34	0,34	0,216	0,806	
	Evli	576	3,33	0,34			
	Boşanmış	32	3,36	0,31			

p<0,05*

H_3: Bekâr katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları evli olanlara göre daha eşitlikçidir.

[180] Tam, *Diyanet Çalışanlarının Toplumsal Cinsiyet Rolleri ile İlgili Tutumları*, 28.

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin medeni durum gruplarına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için ANOVA testi yapılmıştır. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığının belirlenmesi için post hoc test grupları içerisinden Scheffe testi kullanılmıştır. Bu testlerin sonucuna göre; bekâr katılımcılar, eşitlikçi cinsiyet rolü ve kadın cinsiyet rolü alt boyut düzeylerinde evlilere göre daha eşitlikçi olduğundan **H_3** hipotezi bu iki boyut özelinde kabul edilmiştir.

Katılımcıların geleneksel cinsiyet rolü alt boyut düzeylerinin medeni durumlarına göre farkı (F=3,090, p=0.046, p<0.05) istatistiksel açıdan anlamlı kabul edilmiştir. Medeni durumu bekâr **($\overline{X}$=2,58)** olanların geleneksel cinsiyet rolü tutumlarının evli **($\overline{X}$=2,80)** ve boşanmış **($\overline{X}$ =2,98)** olanlara göre daha geleneksel olduğu belirlenmiştir. Bekâr katılımcılar geleneksel cinsiyet rollerinde evli ve boşananlara göre daha eşitlikçi düşünmeleri beklenirken daha geleneksel düşünmektedir. Bu boyut özelinde **H_3** hipotezi reddedilmiştir.

Katılımcıların eşitlikçi cinsiyet rolü alt boyut düzeylerinin medeni durumlarına göre farkı (F=4,662, p=0.010, p<0.05) istatistiksel açıdan anlamlı kabul edilmiştir. Medeni durumu bekâr **($\overline{X}$=4,43)** olanların eşitlikçi cinsiyet rolü tutumları, evli **($\overline{X}$=4,32)** ve boşanmış **($\overline{X}$=4,27)** olanlara göre daha yüksektir. Katılımcıların kadın cinsiyet rolü alt boyut düzeylerinin medeni durumlarına göre farkı (F=4,645, p=0.010, p<0.05) istatistiksel açıdan anlamlı kabul edilmiştir. Medeni durumu bekâr **($\overline{X}$=1,88)** olanların, kadın cinsiyet rolü tutumlarında evli **($\overline{X}$=1,74)** olanlara göre daha eşitlikçi olduğu belirlenmiştir.

Bekâr katılımcılar, araştırmamızın sonuçlarına göre geleneksel cinsiyet rolü alt boyutunda evli ve boşananlara göre daha geleneksel çıkarken eşitlikçi cinsiyet rolü tutumlarında daha eşitlikçidir. Bu durumun geleneksel olduğu kabul edilen tutumların dini kurallarla örtüşmesinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Bekâr katılımcılar, kadın-erkek rolleriyle ilgili eşitlikçi düşünürken evlilik ve cinsellikle ilgili dini kuralları uygulama hassasiyetinden dolayı ölçeğe göre daha geleneksel tutum içerisinde görülmektedir. Şule Kaya ve Veysel Uysal'ın yaptığı çalışmada ise geleneksel cinsiyet rolü ve evlilikte cinsiyet rolü alt boyutlarında bekârların evlilere göre tutum puanları daha yüksek, diğer üç boyutta daha düşüktür. Ancak bütün boyutlarda ortalamalar

arasındaki fark anlamsız çıktığı için cinsiyet rol tutum farklılıklarını açıklamada medeni durumun değişkenini etkisinin olmadığı şeklinde sonuçlanmıştır.[181]

2.3. Katılımcıların Eğitim Durumunun "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkisi

Eğitim düzeyinin yükselmesi ile eşitlikçi cinsiyet rollerini benimseme arasında olumlu bir ilişki olacağı varsayılmıştır. Eğitim düzeyi ile cinsiyet rolleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi için ANOVA analizi yapılmıştır.

Tablo 28: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Eğitim Durumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçek	Eğitim Durumu	n	$\bar{X}$	ss	F	p	Scheffe
Geleneksel Cinsiyet Rolü	Lise	97	2,62	1,02	1,071	0,361	
	Ön Lisans	344	2,82	1,02			
	Üniversite	263	2,75	1,03			
	Yüksek Lisans	31	2,87	1,16			
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	Lise(1)	97	4,31	0,37	3,703	0,012*	(2-4)
	Ön Lisans(2)	344	4,30	0,38			
	Üniversite(3)	263	4,39	0,38			
	Yüksek Lisans(4)	31	4,45	0,39			
Evlilikte Cinsiyet Rolü	Lise(1)	97	4,29	0,43	5,161	0,002**	(1-3)
	Ön Lisans(2)	344	4,39	0,37			
	Üniversite(3)	263	4,45	0,37			
	Yüksek Lisans(4)	31	4,52	0,35			
Erkek Cinsiyet Rolü	Lise	97	3,45	1,11	2,562	0,054	
	Ön Lisans	344	3,32	1,16			
	Üniversite	263	3,39	1,20			
	Yüksek Lisans	31	3,92	1,02			
Kadın Cinsiyet Rolü	Lise	97	1,74	0,43	1,349	0,257	
	Ön Lisans	344	1,74	0,43			
	Üniversite	263	1,80	0,53			
	Yüksek Lisans	31	1,87	0,63			
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	Lise(1)	97	3,27	0,30	4,256	0,005**	(1-4) (2-4)
	Ön Lisans(2)	344	3,31	0,33			
	Üniversite(3)	263	3,35	0,36			
	Yüksek Lisans(4)	31	3,51	0,39			

p<0,01** p<0,05*

[181] Kaya - Uysal, "Günümüzde Dindarlık Ve Toplumsal Cinsiyet Rolü Algıları Üstüne Bir Araştırma", 656.

H4: Katılımcıların eğitim düzeyi yükseldikçe toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının eşitlikçi olma eğilim düzeyi yükselir.

Yapılan ANOVA testi sonucuna göre; katılımcıların genel toplumsal cinsiyet rolleri düzeyinin eğitim durumlarına göre farkı, istatistiksel açıdan anlamlı kabul edildiğinden (F=4,256, p=0.005, p<0.01) **H4** hipotezi kabul edilmiştir. Eğitim durumu yüksek lisans **($\overline{X}$=3,51)** olanların toplumsal cinsiyet rolleri tutumlarının, lise **($\overline{X}$=3,27)** ve ön lisans **($\overline{X}$ =3,31)** olanlara göre daha eşitlikçi olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların eşitlikçi cinsiyet rolü alt boyut düzeyi de eğitim durumlarına göre farkı istatistiksel açıdan anlamlı kabul edilmiştir. (F=3,703, p=0.012, p<0.05) Analiz sonuçlarına göre yüksek lisans mezunlarının **($\overline{X}$ =4,45)** eşitlikçi cinsiyet rolü tutumlarının ön lisans mezunlarına **($\overline{X}$=4,30)** göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların evlilikte cinsiyet rolü alt boyut düzeylerinin eğitim durumlarına göre farkı istatistiksel açıdan anlamlı kabul edilmiştir. (F=5,161, p=0.002, p<0.01) Üniversite mezunlarının **($\overline{X}$=4,45)** evlilikte cinsiyet rolü tutumlarının, lise mezunlarına **($\overline{X}$=4,29)** göre daha eşitlikçi olduğu belirlenmiştir. Hem evlilikte cinsiyet rolü ve eşitlikçi cinsiyet rolü alt boyutlarında hem de genel olarak toplumsal cinsiyet rolleri boyutunda eğitim seviyesi yükseldikçe toplumsal cinsiyet rol tutumlarının ortalama puanlarının arttığı görülmektedir.

2013 yılında İstanbul'da 968 kişi ile yapılan bir çalışmada da eğitim düzeyi yükseldikçe geleneksel cinsiyet rollerini benimseme eğiliminin azaldığı tespit edilmiş ve lisansüstü mezunlarının "geleneksel cinsiyet rolü" tutumuna ilişkin ortalama puanının (2,91), diğer eğitim gruplarına göre en yüksek ortalama puanı olduğu görülmüştür.[182] Bizim çalışmamızda da yüksek lisans mezunlarının geleneksel cinsiyet rolü alt boyutu ortalama puanı 2,87'dir. Çalışmamızın sonuçları, Mersin'de Aralık 2018-Şubat 2019 tarihlerinde diyanet çalışanlarına uygulanan Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinin veri analizinde eğitim seviyesi yükseldikçe toplumsal cinsiyet rollerinin daha eşitlikçi olması sonucuyla[183] benzerlik göstermektedir.

---

182 Kaya - Uysal, "Günümüzde Dindarlık Ve Toplumsal Cinsiyet Rolü Algıları Üstüne Bir Araştırma", 656.

183 Tam, *Diyanet Çalışanlarının Toplumsal Cinsiyet Rolleri ile İlgili Tutumları*, 26.

Katılımcıların mezun oldukları lise türü farklı olduğu için genel mezuniyeti sormanın yanı sıra mezun oldukları lise türü de sorulmuştur.

İlköğretim sonrası eğitim imkânı bulamayan kız çocukları belirli yaşa geldikten sonra dışarıdan eğitim olarak bilinen Açık Öğretim Lisesi sistemi ile lise mezunu olmaktadır. Sosyalleşme sürecine okul döneminin etkisi, lise eğitimini örgün okuyanların üzerinde örgün öğretim imkânlarından faydalanamayan kişilere göre göre daha fazla olacağı muhakkaktır. Örgün eğitimle lise mezunu olmanın, Açık öğretim lisesinden mezun olmanın veya İmam-Hatip Lisesi mezunu olmanın toplumsal cinsiyet rollerini etkileyip etkilemediğini tespit etmek için ANOVA analizi yapılmıştır.

Tablo 29: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Lise Türüne Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçek	Lise Türü	n	$\bar{X}$	ss	F	p	Scheffe
Geleneksel Cinsiyet Rolü	İHL(1)	479	2,83	1,06	2,860	0,036*	(1-3)
	Lise(2)	30	2,52	0,84			
	Açık Öğretim İHL(3)	186	2,62	0,96			
	Açık Öğretim Lise(4)	40	2,95	1,08			
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	İHL	479	4,37	0,39	2,432	0,064	
	Lise	30	4,28	0,35			
	Açık Öğretim İHL	186	4,29	0,37			
	Açık Öğretim Lise	40	4,27	0,38			
Evlilikte Cinsiyet Rolü	İHL(1)	479	4,43	0,36	3,080	0,027*	(1-3)
	Lise(2)	30	4,34	0,43			
	Açık Öğretim İHL(3)	186	4,34	0,40			
	Açık Öğretim Lise(4)	40	4,46	0,38			
Erkek Cinsiyet Rolü	İHL	479	3,36	1,21	0,642	0,588	
	Lise	30	3,41	1,10			
	Açık Öğretim İHL	186	3,41	1,10			
	Açık Öğretim Lise	40	3,63	1,02			
Kadın Cinsiyet Rolü	İHL	479	1,76	0,51	1,387	0,246	
	Lise	30	1,87	0,46			
	Açık Öğretim İHL	186	1,74	0,40			
	Açık Öğretim Lise	40	1,88	0,47			
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	İHL(1)	479	3,35	0,36	3,443	0,016*	(1-3) (4-3)
	Lise(2)	30	3,28	0,34			
	Açık Öğretim İHL(3)	186	3,27	0,29			
	Açık Öğretim Lise(4)	40	3,43	0,35			

p<0,05*

H_5: Liseden örgün eğitimle mezun olan katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları Açık Öğretim Lise mezunlarına göre daha eşitlikçidir.

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rol tutumu düzeylerinin lise türü gruplarına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için ANOVA testi yapılmıştır. Yapılan ANOVA testi sonucuna göre; katılımcıların geleneksel cinsiyet rolü alt boyut düzeylerinin lise türü gruplarına göre farkı, istatistiksel açıdan anlamlılığı kabul edilmiştir. (F=2,860, p=0.036, p<0.05) Lise türü İmam Hatip Lisesi **($\overline{X}$=2,83)** olanların geleneksel cinsiyet rol tutumlarının Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi **($\overline{X}$=2,62)** olanlara göre daha eşitlikçi olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların evlilikte cinsiyet rolü alt boyut düzeylerinin lise türü gruplarına göre farkın istatistiksel açıdan anlamlılığı kabul edilmiştir. (F=3,080, p=0.027, p<0.05) Lise türü İmam Hatip Lisesi **($\overline{X}$=4,43)** olanların evlilikte cinsiyet rolü tutumlarının Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi **($\overline{X}$=4,34)** olanlara göre daha eşitlikçi olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin lise türü gruplarına göre farkın istatistiksel açıdan anlamlılığı kabul edildiğinden (F=3,443, p=0.016, p<0.05) **H_5** hipotezi kabul edilmiştir. Lise türü Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi **($\overline{X}$=3,27)** olanların toplumsal cinsiyet rol tutumu algılarının İmam Hatip Lisesi **($\overline{X}$=3,35)** ve Açık Öğretim Lisesi **($\overline{X}$=3,43)** mezunu olanlara göre daha geleneksel olduğu belirlenmiştir. **H_5** hipotezi geleneksel cinsiyet rolü ve evlilikte cinsiyet rolü alt boyutları ve genel toplumsal cinsiyet rolü özelinde kabul edilmiştir. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığının belirlenmesi için post hoc test grupları içerisinden Scheffe testi kullanılmıştır.

2.4. Katılımcıların Gelir Durumunun "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkisi

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin gelir durumu gruplarına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için yapılan ANOVA testi yapılmıştır.

Tablo 30: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Gelir Durumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçek	Gelir Durumu	n	$\bar{X}$	ss	F	p
Geleneksel Cinsiyet Rolü	4500 TL ve altı	313	2,78	1,03	0,092	0,985
	4600-6500 TL	161	2,74	1,04		
	6600-8500 TL	194	2,79	1,06		
	8500 TL üstü	27	2,80	1,00		
	Belirtilmemiş	40	2,71	0,87		
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	4500 TL ve altı	313	4,34	0,38	0,403	0,807
	4600-6500 TL	161	4,34	0,37		
	6600-8500 TL	194	4,35	0,40		
	8500 TL üstü	27	4,37	0,48		
	Belirtilmemiş	40	4,27	0,34		
Evlilikte Cinsiyet Rolü	4500 TL ve altı	313	4,38	0,39	1,668	0,156
	4600-6500 TL	161	4,39	0,39		
	6600-8500 TL	194	4,45	0,35		
	8500 TL üstü	27	4,51	0,32		
	Belirtilmemiş	40	4,37	0,38		
Erkek Cinsiyet Rolü	4500 TL ve altı	313	3,48	1,10	1,875	0,113
	4600-6500 TL	161	3,32	1,24		
	6600-8500 TL	194	3,29	1,21		
	8500 TL üstü	27	3,13	1,26		
	Belirtilmemiş	40	3,68	1,05		
Kadın Cinsiyet Rolü	4500 TL ve altı	313	1,80	0,48	1,096	0,357
	4600-6500 TL	161	1,73	0,44		
	6600-8500 TL	194	1,72	0,50		
	8500 TL üstü	27	1,78	0,60		
	Belirtilmemiş	40	1,80	0,41		
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	4500 TL ve altı	313	3,35	0,33	0,568	0,686
	4600-6500 TL	161	3,30	0,34		
	6600-8500 TL	194	3,32	0,36		
	8500 TL üstü	27	3,33	0,36		
	Belirtilmemiş	40	3,35	0,32		

H_6: Ailenin gelir durumu arttıkça katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları daha eşitlikçi olmaktadır.

Bu tabloya göre, katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin gelir durumlarına göre farkı istatistiksel olarak anlamlılık göstermediğinden ($p>0.05$) **H_6** hipotezi reddedilmiştir. Kaya ile Uysal'ın çalışmasında gelir düzeyi açısından eşitlikçi cinsiyet rolü ve evlilikte cinsiyet rolü alt boyutlarında istatistik olarak anlamlı fark

bulunmuştur. 2013'te İstanbul'da yapılan bu çalışmaya göre orta ve üstü gelir düzeyine sahip olanların modern toplumsal cinsiyet rollerini benimseme eğilimi daha fazladır.[184]

2.5. Evli Kalınan Sürenin "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkisi

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin evli kalınan sürelere göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için ANOVA testi yapılmıştır.

Tablo 31: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Evli Kalınan Süreye Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçek	Evli Kalınan Süre	n	$\bar{X}$	ss	F	p	Scheffe
Geleneksel Cinsiyet Rolü	0-5 yıl	99	2,69	1,04	0,793	0,555	
	6-10 yıl	128	2,79	1,05			
	11-20 yıl	252	2,82	1,03			
	21-30 yıl	82	2,95	1,02			
	30 yıl ve üstü	18	2,61	0,91			
	Belirtilmemiş	29	2,93	1,09			
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	0-5 yıl(1)	99	4,38	0,36	4,458	0,001**	(1-4) (1-5) (2-4) (2-5) (3-4) (3-5)
	6-10 yıl(2)	128	4,37	0,39			
	11-20 yıl(3)	252	4,34	0,39			
	21-30 yıl(4)	82	4,19	0,35			
	30 yıl ve üstü(5)	18	4,10	0,40			
	Belirtilmemiş(6)	29	4,26	0,43			
Evlilikte Cinsiyet Rolü	0-5 yıl	99	4,44	0,41	1,259	0,280	
	6-10 yıl	128	4,47	0,34			
	11-20 yıl	252	4,40	0,37			
	21-30 yıl	82	4,38	0,30			
	30 yıl ve üstü	18	4,32	0,34			
	Belirtilmemiş	29	4,36	0,43			
Erkek Cinsiyet Rolü	0-5 yıl	99	3,43	1,15	1,480	0,194	
	6-10 yıl	128	3,48	1,19			
	11-20 yıl	252	3,36	1,20			
	21-30 yıl	82	3,30	1,14			
	30 yıl ve üstü	18	2,73	1,01			
	Belirtilmemiş	29	3,24	1,20			
Kadın Cinsiyet Rolü	0-5 yıl	99	1,79	0,49	0,882	0,492	
	6-10 yıl	128	1,78	0,52			
	11-20 yıl	252	1,71	0,45			

[184] Kaya - Uysal, "Günümüzde Dindarlık Ve Toplumsal Cinsiyet Rolü Algıları Üstüne Bir Araştırma", 657.

	21-30 yıl	82	1,72	0,37		
	30 yıl ve üstü	18	1,78	0,29		
	Belirtilmemiş	29	1,67	0,38		
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	0-5 yıl	99	3,34	0,32	1,805	0,110
	6-10 yıl	128	3,37	0,39		
	11-20 yıl	252	3,33	0,34		
	21-30 yıl	82	3,31	0,30		
	30 yıl ve üstü	18	3,13	0,19		
	Belirtilmemiş	29	3,29	0,35		

p<0,01**

H7: Yeni evli çiftlerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları daha uzun süreli evli olanlara göre daha eşitlikçidir.

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin evli kalınan sürelere göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için ANOVA testi yapılmıştır. Test sonucuna göre; katılımcıların eşitlikçi cinsiyet rolü alt boyut düzeylerinin evli kalınan süreye göre farkı istatistiksel açıdan anlamlılığı kabul edildiğinden (F=4,458, p=0.001, p<0.01) **H7** hipotezi bu boyut özelinde kabul edilmiştir. Evli kalınan süre 0-5 yıl **($\overline{X}$=4,38)**, 6-10 yıl **($\overline{X}$=4,37)** ve 11-20 yıl **($\overline{X}$=4,34)** olanların eşitlikçi cinsiyet rolü algılarının 21-30 yıl **($\overline{X}$=4,19)** ve 30 yıl ve üstü **($\overline{X}$=4,10)** olanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yeni evli çiftlerin daha eşitlikçi olmasının sebeplerinin araştırılması gerekir ancak kadın-erkek rollerindeki değişim bu sonuçta en büyük etken olarak söylenebilir. Yeni evli olanların çoğunlukla yaşlarının daha genç olmasının da etkisi göz ardı edilmemelidir. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığının belirlenmesi için post hoc test grupları içerisinden Scheffe testi kullanılmıştır.

2.6. Çocuk Sayısı ve Cinsiyetinin "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkileri

Katılımcıların çocuk sayısı ve çocuklarının cinsiyetine göre toplumsal cinsiyet tutumlarının karşılaştırılması için ANOVA testi yapılmış ve farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirtmek için Scheffe testi yapılmış, testlerin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 32. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Çocuk Durumuna Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçek	Çocuk sayısı	n	Ort.	s.s	F	p	Scheffe
Geleneksel Cinsiyet Rolü	Yok	62	2,68	1,04	0,791	0,531	
	Sadece kız çocuğu	132	2,84	1,00			
	Sadece erkek çocuğu	142	2,72	0,97			
	Hem erkek hem kız çocuğu	244	2,87	1,08			
	Belirtilmemiş	28	2,89	1,08			
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	Yok	62	4,36	0,38	0,370	0,830	
	Sadece kız çocuğu	132	4,33	0,39			
	Sadece erkek çocuğu	142	4,32	0,37			
	Hem erkek hem kız çocuğu	244	4,31	0,39			
	Belirtilmemiş	28	4,26	0,41			
Evlilikte Cinsiyet Rolü	Yok	62	4,42	0,41	0,762	0,551	
	Sadece kız çocuğu	132	4,44	0,39			
	Sadece erkek çocuğu	142	4,42	0,34			
	Hem erkek hem kız çocuğu	244	4,41	0,34			
	Belirtilmemiş	28	4,31	0,45			
Erkek Cinsiyet Rolü	Yok	62	3,33	1,13	1,274	0,279	
	Sadece kız çocuğu	132	3,52	1,16			
	Sadece erkek çocuğu	142	3,42	1,17			
	Hem erkek hem kız çocuğu	244	3,29	1,20			
	Belirtilmemiş	28	3,11	1,19			
Kadın Cinsiyet Rolü	Yok(1)	62	1,94	0,53	6,706	0,001*	
	Sadece kız çocuğu(2)	132	1,70	0,42			(1-2)
	Sadece erkek çocuğu(3)	142	1,83	0,51			(1-4)
	Hem erkek hem kız çocuğu(4)	244	1,66	0,41			(1-5)
	Belirtilmemiş(5)	28	1,68	0,37			

Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	Yok	62	3,35	0,34	0,840	0,500
	Sadece kız çocuğu	132	3,36	0,34		
	Sadece erkek çocuğu	142	3,34	0,33		
	Hem erkek hem kız çocuğu	244	3,31	0,36		
	Belirtilmemiş	28	3,26	0,33		

p<0.001**; F: Tek yönlü ANOVA analizi

H_8: Katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları çocuk sayısına ve cinsiyetine göre farklılıkları anlamlıdır.

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin çocuk durumuna ve çocuklarının cinsiyetine göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için ANOVA testi yapılmıştır. Test sonucuna göre; katılımcıların kadın cinsiyet rolü alt boyut düzeyinin çocuk sayısı gruplarına göre farkın istatistiksel açıdan anlamlılığı kabul edildiğinden (F=6,706, p=0.001, p<0.01) **H_8** hipotezi bu boyut özelinde kabul edilmiştir.

Çocuğu olmayanların **($\overline{X}$=1,94)** kadın cinsiyet rolü algılarının sadece kız çocuğa **($\overline{X}$ =1,70)**, hem erkek hem kız çocuğa **($\overline{X}$=1,66)** ve çocuk sayısını belirtmeyenlere **($\overline{X}$ =1,68)** göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

2.7. Evliliğin Gerçekleşme Şeklinin "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkisi

Evliliğin nasıl gerçekleştiği ile katılımcıların toplumsal cinsiyet rol tutumları arasındaki ilişkiyi ölçmek için ANOVA analizi yapılmıştır. Bununla ilgili tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 33. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Evliliği Gerçekleştirme Şekline Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçek	Evliliği Gerçekleştiren Olay (İlk evlilikler için)	n	$\overline{X}$	ss	F	p	Scheffe
Geleneksel Cinsiyet Rolü	Kendim Tanışarak	154	2,74	1,05	0,521	0,721	
	Aile Büyüklerimin Tanıştırmasıyla	233	2,87	1,04			
	Akraba Evliliği Yaptım	28	2,94	0,97			
	Arkadaşlarımın Tanıştırmasıyla	161	2,78	1,01			
	Belirtilmemiş	32	2,81	1,05			
Eşitlikçi	Kendim Tanışarak	154	4,40	0,35	2,275	0,060	

Cinsiyet Rolü	Aile Büyüklerimin Tanıştırmasıyla	233	4,31	0,39			
	Akraba Evliliği Yaptım	28	4,30	0,41			
	Arkadaşlarımın Tanıştırmasıyla	161	4,27	0,40			
	Belirtilmemiş	32	4,30	0,42			
Evlilikte Cinsiyet Rolü	Kendim Tanışarak	154	4,47	0,37	1,967	0,098	
	Aile Büyüklerimin Tanıştırmasıyla	233	4,42	0,35			
	Akraba Evliliği Yaptım	28	4,41	0,39			
	Arkadaşlarımın Tanıştırmasıyla	161	4,38	0,35			
	Belirtilmemiş	32	4,30	0,43			
Erkek Cinsiyet Rolü	Kendim Tanışarak	154	3,52	1,20	1,086	0,363	
	Aile Büyüklerimin Tanıştırmasıyla	233	3,31	1,18			
	Akraba Evliliği Yaptım	28	3,16	1,20			
	Arkadaşlarımın Tanıştırmasıyla	161	3,36	1,14			
	Belirtilmemiş	32	3,25	1,22			
Kadın Cinsiyet Rolü	Kendim Tanışarak(1)	154	1,78	0,50	4,223	0,002**	(1-2) (1-3) (2-4) (3-4)
	Aile Büyüklerimin Tanıştırmasıyla(2)	233	1,67	0,44			
	Akraba Evliliği Yaptım(3)	28	1,58	0,31			
	Arkadaşlarımın Tanıştırmasıyla(4)	161	1,83	0,45			
	Belirtilmemiş(5)	32	1,69	0,36			
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	Kendim Tanışarak	154	3,37	0,35	1,049	0,381	
	Aile Büyüklerimin Tanıştırmasıyla	233	3,32	0,33			
	Akraba Evliliği Yaptım	28	3,28	0,23			
	Arkadaşlarımın Tanıştırmasıyla	161	3,32	0,37			
	Belirtilmemiş	32	3,27	0,35			

p<0,01**

H9: Kocasıyla kendi tanışarak evlenenlerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları, aile büyüklerinin tanıştırmasıyla evlenenlere göre daha eşitlikçidir.

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumlarının evliliğin gerçekleşme şekline göre anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için ANOVA testi yapılmıştır. Bu testin sonucuna göre; katılımcıların kadın cinsiyet rolü alt boyut düzeylerinin evliliği gerçekleşme şekline göre farkı istatistiksel açıdan anlamlılığı kabul edildiğinden (F=4,223, p=0.002, p<0.01) **H9** hipotezi bu boyut özelinde kabul edilmiştir. Kendi tanışarak **($\bar{X}$=1,78)** evlenenlerin kadın cinsiyet rolü tutumlarının aile büyüklerinin tanıştırmasıyla **($\bar{X}$=1,67)** evlenenlere ve akraba evliliği yapmış **($\bar{X}$=1,58)** olanlara göre

daha eşitlikçi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca arkadaşlarının tanıştırmasıyla **($\bar{X}$=1,83)** evlenenlerin kadın cinsiyet rolü tutumlarının aile büyüklerinin tanıştırmasıyla evlenenlere **($\bar{X}$=1,67)** ve akraba evliliği yapmış **($\bar{X}$=1,58)** olanlara göre daha eşitlikçi olduğu belirlenmiştir. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığının belirlenmesi için post hoc test grupları içerisinden Scheffe testi kullanılmıştır.

2.8. Evlenme Yaşının "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkisi

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin evlenme yaşı gruplarına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için ANOVA testi yapılmıştır.

Tablo 34. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Evlenme Yaşına Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçek	Evlenme Yaşı	n	$\bar{X}$	ss	F	p	Scheffe
Geleneksel Cinsiyet Rolü	18 yaşından küçük	19	2,87	1,06	0,732	0,624	
	18-20 yaş	99	2,95	1,00			
	21-25 yaş	334	2,79	1,05			
	26-30 yaş	95	2,78	1,04			
	31-35 yaş	24	2,51	0,90			
	35 yaşından büyük	10	2,85	1,08			
	Belirtilmemiş	27	2,90	1,07			
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	18 yaşından küçük(1)	19	4,08	0,31	2,328	0,031*	(1-2) (1-3) (1-4) (1-5)
	18-20 yaş(2)	99	4,28	0,37			
	21-25 yaş(3)	334	4,34	0,39			
	26-30 yaş(4)	95	4,38	0,36			
	31-35 yaş(5)	24	4,39	0,38			
	35 yaşından büyük(6)	10	4,16	0,45			
	Belirtilmemiş(7)	27	4,27	0,44			
Evlilikte Cinsiyet Rolü	18 yaşından küçük	19	4,31	0,28	1,417	0,206	
	18-20 yaş	99	4,40	0,37			
	21-25 yaş	334	4,43	0,35			
	26-30 yaş	95	4,44	0,37			
	31-35 yaş	24	4,46	0,39			
	35 yaşından büyük	10	4,20	0,39			
	Belirtilmemiş	27	4,33	0,43			
Erkek Cinsiyet	18 yaşından küçük	19	3,67	1,04	0,465	0,834	
	18-20 yaş	99	3,46	1,19			

Rolü	21-25 yaş	334	3,33	1,18		
	26-30 yaş	95	3,38	1,22		
	31-35 yaş	24	3,24	1,16		
	35 yaşından büyük	10	3,45	1,04		
	Belirtilmemiş	27	3,25	1,21		
Kadın Cinsiyet Rolü	18 yaşından küçük	19	1,72	0,22	1,656	0,130
	18-20 yaş	99	1,80	0,43		
	21-25 yaş	334	1,70	0,46		
	26-30 yaş	95	1,81	0,49		
	31-35 yaş	24	1,84	0,52		
	35 yaşından büyük	10	1,93	0,45		
	Belirtilmemiş	27	1,68	0,38		
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	18 yaşından küçük	19	3,31	0,27	0,557	0,765
	18-20 yaş	99	3,37	0,31		
	21-25 yaş	334	3,32	0,35		
	26-30 yaş	95	3,35	0,38		
	31-35 yaş	24	3,29	0,33		
	35 yaşından büyük	10	3,31	0,28		
	Belirtilmemiş	27	3,29	0,36		

p<0,05*

H_{10}: Erken yaşta evlenen katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları daha geç yaşta evlenenlere göre daha gelenekseldir.

Yapılan testin sonucuna göre; katılımcıların eşitlikçi cinsiyet rolü alt boyut düzeylerinin evlenme yaşı gruplarına göre farkı istatistiksel açıdan anlamlı kabul edildiğinden (F=2,328, p=0.031, p<0.05) **H_{10}** hipotezi bu boyut özelinde kabul edilmiştir. 18 yaşından küçük evlenenlerin **($\overline{X}$=4,08)** eşitlikçi cinsiyet rolü tutumlarının 18-20 yaşında **($\overline{X}$=4,28)**, 21-25 yaşında **($\overline{X}$=4,34)**, 26-30 yaşında **($\overline{X}$=4,38)** ve 31-35 yaşında **($\overline{X}$=4,39)** evlenenlere göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığının belirlenmesi için post hoc test grupları içerisinden Scheffe testi kullanılmıştır.

2.9. Anne-Baba Mesleğinin "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkileri

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumunun anne mesleğine göre farklılıklarını belirlemek için sadece iki farklı değişken olduğu için T-testi yapılmıştır. Yapılan testi sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 35: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Anne Mesleğine Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Ölçek	Anne Mesleği	n	$\overline{X}$	ss	t	p

Geleneksel Cinsiyet Rolü	Ev hanımı	702	2,77	1,03	-0,097	0,923
	Çalışan	33	2,79	1,14		
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	Ev hanımı	702	4,34	0,38	0,680	0,497
	Çalışan	33	4,30	0,39		
Evlilikte Cinsiyet Rolü	Ev hanımı	702	4,41	0,37	0,536	0,592
	Çalışan	33	4,37	0,46		
Erkek Cinsiyet Rolü	Ev hanımı	702	3,39	1,17	0,308	0,758
	Çalışan	33	3,33	1,19		
Kadın Cinsiyet Rolü	Ev hanımı	702	1,76	0,48	0,167	0,867
	Çalışan	33	1,75	0,45		
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	Ev hanımı	702	3,33	0,34	0,439	0,661
	Çalışan	33	3,31	0,37		

H_{11}: Annesi 'çalışan kadın' statüsündeki katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları annesi ev hanımı olan katılımcılara göre daha gelenekseldir.

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin anne mesleği gruplarına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için yapılan t-testi sonucuna göre; katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin anne mesleği gruplarına göre farkının istatistiksel olarak anlamlılık göstermediğinden ($p>0.05$) **H_{11}** hipotezi reddedilmiştir. Üniversite öğrencilerine yönelik olarak yapılmış olan çalışmalarda genellikle annesi çalışanların toplumsal cinsiyete yönelik pozitif tutum sergiledikleri görülmüş[185] ancak bizim çalışmamızda anne mesleği ile toplumsal cinsiyet tutumları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Tablo 36: Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Baba Mesleğine Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait Bağımsız Örneklem T-testi Sonuçları

Ölçek	**Baba Meslek**	**n**	**$\bar{X}$**	**ss**	**F**	**p**
Geleneksel Cinsiyet Rolü	Serbest Meslek	221	2,78	1,03	0,992	0,429
	Öğretmen	36	2,69	1,15		
	DİB Çalışanı	105	2,76	1,04		
	Emekli	112	2,96	1,04		

185 Serçin Baykal, *Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet Rolleri İle Ilgili Kalıp Yargılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1988); Burcu Öngen - Serpil Aytaç, "Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları Ve Yaşam Değerleri İlişkisi", *Sosyoloji Konferansları* 48 (Şubat 2013), 1-18.

	Diğer	44	2,79	0,97		
	İşçi	165	2,66	1,00		
	Memur	52	2,72	1,07		
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	Serbest Meslek	221	4,34	0,37	1,747	0,108
	Öğretmen	36	4,44	0,41		
	DİB Çalışanı	105	4,35	0,41		
	Emekli	112	4,29	0,40		
	Diğer	44	4,36	0,35		
	İşçi	165	4,30	0,39		
	Memur	52	4,45	0,34		
Evlilikte Cinsiyet Rolü	Serbest Meslek	221	4,40	0,38	1,903	0,365
	Öğretmen	36	4,52	0,37		
	DİB Çalışanı	105	4,39	0,41		
	Emekli	112	4,37	0,38		
	Diğer	44	4,38	0,40		
	İşçi	165	4,41	0,38		
	Memur	52	4,47	0,29		
Erkek Cinsiyet Rolü	Serbest Meslek	221	3,45	1,14	0,452	0,844
	Öğretmen	36	3,25	1,24		
	DİB Çalışanı	105	3,26	1,17		
	Emekli	112	3,39	1,15		
	Diğer	44	3,42	1,23		
	İşçi	165	3,38	1,19		
	Memur	52	3,48	1,23		
Kadın Cinsiyet Rolü	Serbest Meslek	221	1,79	0,53	1,798	0,097
	Öğretmen	36	1,54	0,39		
	DİB Çalışanı	105	1,77	0,46		
	Emekli	112	1,82	0,47		

	Diğer	44	1,80	0,41		
	İşçi	165	1,74	0,43		
	Memur	52	1,72	0,51		
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	Serbest Meslek	221	3,35	0,33	0,767	0,596
	Öğretmen	36	3,29	0,40		
	DİB Çalışanı	105	3,31	0,37		
	Emekli	112	3,36	0,33		
	Diğer	44	3,34	0,35		
	İşçi	165	3,30	0,33		
	Memur	52	3,36	0,35		

H_{12}: Katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının baba meslek gruplarına göre farklılıkları anlamlıdır.

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin baba meslek gruplarına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için yapılan ANOVA testi sonucuna göre; katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin baba meslek gruplarına göre farkının istatistiksel olarak anlamlılık göstermediğinden ($p>0.05$) **H_{12}** hipotezi reddedilmiştir.

2.10. Katılımcıların Eşlerinin Eğitim ve Mesleğinin "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları" Üzerindeki Etkileri

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin eşin eğitim durumu gruplarına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için ANOVA testi yapılmıştır.

Tablo 37. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Eşlerinin Eğitimine Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçek	Eşin Eğitim Durumu	n	$\bar{X}$	ss	F	p
Geleneksel Cinsiyet Rolü	Ortaokul	55	2,94	1,06	0,373	0,828
	Lise	152	2,85	1,06		
	Ön Lisans	81	2,78	0,96		

	Üniversite	263	2,79	1,05		
	Lisansüstü	57	2,73	1,00		
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	Ortaokul	55	4,33	0,41	1,130	0,341
	Lise	152	4,26	0,38		
	Ön Lisans	81	4,35	0,34		
	Üniversite	263	4,34	0,39		
	Lisansüstü	57	4,33	0,41		
Evlilikte Cinsiyet Rolü	Ortaokul	55	4,35	0,42	1,790	0,129
	Lise	152	4,38	0,36		
	Ön Lisans	81	4,40	0,39		
	Üniversite	263	4,44	0,36		
	Lisansüstü	57	4,49	0,28		
Erkek Cinsiyet Rolü	Ortaokul	55	3,36	1,16	0,316	0,867
	Lise	152	3,44	1,17		
	Ön Lisans	81	3,41	1,11		
	Üniversite	263	3,31	1,21		
	Lisansüstü	57	3,37	1,20		
Kadın Cinsiyet Rolü	Ortaokul	55	1,76	0,46	1,262	0,284
	Lise	152	1,69	0,38		
	Ön Lisans	81	1,71	0,45		
	Üniversite	263	1,75	0,47		
	Lisansüstü	57	1,85	0,56		
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	Ortaokul	55	3,35	0,36	0,131	0,971
	Lise	152	3,32	0,32		
	Ön Lisans	81	3,33	0,34		
	Üniversite	263	3,33	0,35		
	Lisansüstü	57	3,35	0,38		

H_{13}: Eşi üniversite mezunu katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları eşi lise mezunlarına göre daha eşitlikçidir.

Yapılan testin sonucuna göre; katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin eşin eğitim durumuna göre farkının istatistiksel olarak anlamlılık göstermediğinden ($p>0.05$) **H_{13}** hipotezi reddedilmiştir. Tam'ın Mersin Yenişehir İlçe Müftülüğünde görev yapan diyanet çalışanlarına uyguladığı ölçekte eşi üniversite mezunu olan diyanet çalışanlarının TCRTÖ puanlarının eşi lise ve ön lisans mezunu olanlara göre daha yüksektir[186]. Eşlerin eğitim düzeyinin TCRTÖ puanını etkilemesinde Tam'ın çalışmasının erkek katılımcılara da uygulanmasından kaynaklanabilir. Çünkü aynı çalışmada eşlerin mesleğine göre de farklılık anlamlı çıkmış, eşi çalışan diyanet çalışanlarının eşi çalışmayanlara göre daha eşitlikçi çıkmıştır. Bizim çalışmamızda

[186] Tam, *Diyanet Çalışanlarının Toplumsal Cinsiyet Rolleri ile İlgili Tutumları*, 22.

katılımcılar, çalışan kadın statüsündedir ve kocalarının meslekleri TCRTÖ puanlarını etkilememiştir.

Tablo 38. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Eş Mesleğine Göre Farklılaşmasının Belirlenmesine Ait ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçek	Eşin Mesleği	n	$\bar{X}$	ss	F	p
Geleneksel Cinsiyet Rolü	İşsiz	43	2,85	1,03	0,441	0,897
	Serbest Meslek	106	2,81	1,03		
	Öğretmen	110	2,73	1,05		
	DİB Çalışanı	62	2,85	0,97		
	Emekli	8	2,78	0,92		
	Diğer	80	2,70	1,00		
	İşçi	97	2,83	1,03		
	Memur	43	3,02	1,14		
	Belirtilmemiş	59	2,84	1,10		
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	İşsiz	43	4,31	0,42	1,406	0,191
	Serbest Meslek	106	4,28	0,36		
	Öğretmen	110	4,37	0,41		
	DİB Çalışanı	62	4,33	0,36		
	Emekli	8	3,97	0,31		
	Diğer	80	4,36	0,35		
	İşçi	97	4,33	0,39		
	Memur	43	4,27	0,43		
	Belirtilmemiş	59	4,31	0,37		
Evlilikte Cinsiyet Rolü	İşsiz	43	4,38	0,44	1,303	0,239
	Serbest Meslek	106	4,44	0,32		
	Öğretmen	110	4,43	0,37		
	DİB Çalışanı	62	4,45	0,33		
	Emekli	8	4,16	0,32		
	Diğer	80	4,44	0,36		
	İşçi	97	4,35	0,38		
	Memur	43	4,47	0,33		
	Belirtilmemiş	59	4,42	0,39		
Erkek Cinsiyet Rolü	İşsiz	43	3,45	1,16	0,756	0,642
	Serbest Meslek	106	3,45	1,16		
	Öğretmen	110	3,38	1,17		
	DİB Çalışanı	62	3,24	1,24		
	Emekli	8	2,96	1,13		
	Diğer	80	3,17	1,23		
	İşçi	97	3,47	1,11		
	Memur	43	3,27	1,31		
	Belirtilmemiş	59	3,47	1,12		

Kadın Cinsiyet Rolü	İşsiz	43	1,76	0,48	0,599	0,779
	Serbest Meslek	106	1,73	0,37		
	Öğretmen	110	1,80	0,49		
	DİB Çalışanı	62	1,69	0,48		
	Emekli	8	1,73	0,32		
	Diğer	80	1,77	0,57		
	İşçi	97	1,71	0,40		
	Memur	43	1,75	0,48		
	Belirtilmemiş	59	1,67	0,38		
Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumu	İşsiz	43	3,34	0,34	0,511	0,849
	Serbest Meslek	106	3,34	0,34		
	Öğretmen	110	3,34	0,33		
	DİB Çalışanı	62	3,32	0,35		
	Emekli	8	3,13	0,24		
	Diğer	80	3,30	0,37		
	İşçi	97	3,33	0,33		
	Memur	43	3,36	0,37		
	Belirtilmemiş	59	3,34	0,35		

H_{14}: Katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının eşin meslek gruplarına göre farklılıkları anlamlıdır.

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin eşin meslek gruplarına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlenmesi için yapılan ANOVA testi sonucuna göre; Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumu düzeylerinin eşin meslek gruplarına göre farkının istatistiksel olarak anlamlılık göstermediğinden ($p>0.05$) **H_{14}** hipotezi reddedilmiştir.

3. KAMUSAL ALANDA KADIN

3.1. Kadının Çalışması

Çalışan kadın denildiğinde gününün bir kısmını ayırıp evinin dışında belli bir ücret karşılığında çalışan kadın kastedilmektedir.[187] Evle ilgili sorumluluklarını yerine getiren, evi derleyip toplayan, yemek yapan, temizlik yapan kadın, bunların maddi bir getirisi olmaması sebebiyle çalışan kadın olarak kabul edilmemektedir.

Sanayileşme öncesi ücretli çalışma ile ücretsiz çalışma arasında çok belirgin bir fark yok iken sanayileşme, bu ikisi arasındaki ayrımı netleştirmiştir. Ücretli emek, kadın ve erkeğin üretim sürecindeki rolünü değiştirmiştir. Aynı hanede aile üyeleri hep beraber

[187] Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 33.

çalışırken sanayileşmeyle birlikte ev dışında ücret karşılığı işe gitme söz konusu olmuş ve öncelikli olarak erkekler 'iş'te çalışmaya başlamıştır. Ücret ödenen işleri erkekler, evdeki işleri yani ücret ödenmeyen faaliyetleri kadınlar yapmaya başlamış ve zamanla kadının yaptığı işler ücret karşılığı olmadığı için değersizleşmiştir.[188]

1924 yılında Nezihe Muhittin'in çıkardığı *Türk Kadın Yolu* isimli dergide kadının birincil görevi olarak anneliğinin vurgulandığı görülmektedir.[189] 1950'li yıllarda ve sonrasında yapılan çalışmalarda kadının ev dışında çalışma oranının erkeklere göre çok düşük kalmasının en önemli sebebi, kadının birincil görevinin ev kadınlığı ve annelik olarak görülmesi vurgulanmıştır.[190]

Günümüzde de çoğunlukla kadınlar çalışsa da kadınların birincil görevleri, annelik ve ev işleri olarak görülmeye devam etmektedir. Bu çalışmada Kur'an kursu öğreticilerinin de kadının temel görevini 'annelik' olarak gördükleri tespit edilmiştir. Aşağıdaki tablodan anlaşılacağı üzere kadının temel görevini annelik olarak görmeyen sadece sekiz kişi bulunmaktadır.

Tablo 39. "Kadının Temel Görevi Anneliktir." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
16.Kadının temel görevi anneliktir.	f	224	440	63	8	0	1,8	0,63
	%	30,50	59,90	8,60	1,10	0,00		

Kadının temel görevinin annelik olmasına "Tamamen katılıyorum" diyenlerin oranının %30,50 olması dikkat çekicidir. Katılımcıların tam zamanlı işte çalışmamaları, ev işlerinin ve çocuk bakımının daha çok kendilerinde olmasını doğurmuştur. Bazı çalışmalarda kadının hem ücretli bir işte verimli olarak çalışıp hem annelik sorumluluğunu yerine getirmesinin imkânı sorgulanmıştır.[191] Bu çalışmaya katılan katılımcıların %90,40'ı, kadının temel görevinin annelik olduğunu düşünmekle birlikte bir kamu kuruluşunda devlet memuru olarak görev yapmaktadır. Kadının çalışma

188 Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 32.
189 Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu*, 184.
190 F. Yıldız Ecevit, "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri", *1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 107.
191 M. Aytül Kasapoğlu, "Aile Ve Kadın Araştırmaları Için Yedi Temel Rol Ve Statü", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Araştırma Dergisi* 15 (1994), 225.

şartlarının ağır olduğu durumlarda annelik sorumluluklarını yerine getirmek daha zordur. Esnek çalışma imkânına sahip olan katılımcıların işi, kadının asıl görevi olarak düşündükleri anneliğe engel olmamaktadır. Onlar, çalıştıkları zaman diliminde anne, kayınvalide gibi büyüklerden veya bakıcıdan veya kreşlerden destek almakla birlikte esnek çalıştıkları için ev işlerini ve çocuk bakımını rahatlıkla yerine getirmektedir. Katılımcılar, annelik ve çalışan kadın olma arasındaki ikilemi günde 10-12 saat çalışan kadınlara göre daha az yaşadıkları için annelik görevinin kadının birincil görevi olarak görmeleriyle çalışmaları arasında bir tezat söz konusu değildir.

Tablo 40. "Kadının Temel Görevi Anneliktir." Önermesi ile Eğitim Durumunun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Eğitim durumu		Kadının temel görevi anneliktir.					X^2	p
		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Toplam		
Lise	n	29	61	5	2	97	17,783	0,038*
	%	29,90	62,90	5,20	2,10	100,00		
İki yıllık üniversite	n	103	217	22	2	344		
	%	29,90	63,10	6,40	0,60	100,00		
Üniversite	n	81	149	29	4	263		
	%	30,80	56,70	11,00	1,50	100,00		
Yüksek Lisans	n	11	13	7	0	31		
	%	35,50	41,90	22,60	0,00	100,00		

X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir

Tablo 40 incelendiğinde katılımcıların "Kadının temel görevi anneliktir." önermesine verdikleri cevaplar ile eğitim durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 17.783; p=0.038<0.05). "Kadının temel görevi anneliktir." önermesine lise mezunu katılımcıların büyük çoğunluğunun %62,90 ile katıldıkları, iki yıllık üniversite mezunlarının büyük çoğunluğunun %63,10 ile katıldıkları, üniversite mezunlarının büyük çoğunluğunun %56,70 ile katıldıkları ve yüksek lisans mezunlarının %41,90 ile katıldıkları belirlenmiştir. Geleneksel tutum içeren bu önermeye "Tamamen katılıyorum" cevabı verenlerin arasında oranın en yüksek olduğu grubun yüksek lisans mezunlarının olması dikkat çekicidir. Bununla birlikte en fazla kararsız kalma oranı üniversite mezunlarındadır.

Katılımcıların "Kadının temel görevi anneliktir." önermesi ile medeni durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 11,759; p=0.068>0.05) ve yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin (X^2: 20.493; p=0.058>0.05) anlamlı olmadığı görülmüştür.

Kadınların ücretli çalışma hayatına geçişlerinin hem aile açısından hem toplum açısından ekonomik ve sosyal birçok sonucu vardır. Onların çalışması, hem kendilerini gerçekleştirmesine, sosyalleşmelerine ve ailelerin ekonomik yükünü paylaşmalarına hem de ülkenin gelişimine olumlu katkılar sağlamaktadır.[192] Katılımcılar, din görevlisi oldukları için çalışma sebeplerini sadece ekonomik kaygılar olarak değil yaratılış ve varoluş anlamıyla -dini anlattıkları ve Kur'an'ı öğrettikleri için- ilişkilendirerek, çalışma hayatının kendilerini gerçekleştirme ve sosyalleşmelerine katkısını ön plana çıkartarak sıralamaktadır.

Kadınların işgücüne katılımını belirleyen en önemli faktörlerden biri şüphesiz dindir. Araştırmalar, Müslüman ülkelerde kadınların çalışma hayatına katılımının diğer ülkelerden daha düşük olduğunu göstermektedir. Bunun sebebinin sadece İslam dinine bağlanması eksik bir yaklaşım olacaktır. Bu durumun sebepleri arasında petrol üretiminden kaynaklanan gelir düzeyi en önemli etki iken Arap kültürünün de etkisi yadsınamayacak kadar fazladır.[193] Ancak İslam dünyasında kadınların bugünkü genel durumuna bakıldığında çok da parlak olmayan bir durumun olduğu inkâr edilemez. Bu durumun sorumlusu olarak hemen İslam dinini göstermek kolaycılığa kaçmaktır. İslam dinini savunan kimi yaklaşımlarda İslam dininin temel dini kaynakları olan ayet ve hadisler değil, bunların eksik ve yanlış yorumlamaları, kadının şu anki mağduriyetinin sebepleri arasında gösterilmektedir.[194] Mağduriyetin temel sebepleri arasında dini kaynakların yorumlanmasından ziyade 18. ve 19. yüzyıldaki değişimlerin etkisiyle çağdaş döneme geçişte Avrupa ülkelerinden alınan ceza ve sivil hukuklarının yorumlanmadan alınması ve değişen toplum kurallarının kadını koruma noktasındaki eksikliklerin düzenlenmemesi gösterilebilir.[195] Ancak Müslüman toplumlarda kadının ücret karşılığı çalışmasına karşı çıkılırken dini gerekçelerin sebep olarak gösterildiği, dini otoritelere sorulan sorularda da görülmektedir.[196] Dindarlar arasında kadının çalışmasına karşı dinin izin vermediği şeklinde oluşan ön yargıdan kaynaklı bu sorular, kadının çalışmasının kocasının iznine tabi olması, kadının yönetici olması, kadının

192 Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 63-66.
193 Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 101.
194 Kadriye Durmuşoğlu, *Kadın: Gelenekleştririlen Dinde Öteki* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2023).
195 Mehmet Paçacı, "Çağdaşçı 'Kur'an'da Kadın' Yorumunun Eleştirisi", *Tarihten Günümüze Kur'an'da Yaklaşımlar*, ed. Bilal Gökkır vd. (İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2010), 560.
196 Zekiye Demir, "Kadının Ücret Karşılığı Çalışması Konusunda Din İşleri Yüksek Kurulu'na Gelen Sorular", *Dini Araştırmalar* 21/54 (2018), 98.

erkeklerle birlikte bulunması gibi konulardadır.[197] İslam'ın ilk yıllarında kadınların kamu hizmetinde yer aldıklarını, Mescidi Nebevi'deki eğitim-öğretime dâhil olduklarını, savaşlarda tıbbi olarak destek sunmalarının yanı sıra savaştıklarını da göz önünde bulundurursak İslam'ın kadını sosyal hayatın dışında değil tam hayatın merkezinde tuttuğunu söyleyebiliriz.[198] Kur'an'da ticaret ve çalışma ile ilgili ayetler[199] ele alındığında kadın-erkek ayrımının olmadığı "Ey iman edenler!" şeklinde genel bir hitap olduğu ve kadının çalışmasını kısıtlayıcı bir ayetin olmadığı görülmektedir. Din İşleri Yüksek Kurulunun kadınların çalışması konusunda 2002 yılında yayınladığı "Kadınların İş Hayatında ve Yönetimde Yer Almaları" başlıklı kurul kararının özetinde İslam'da erkeklere tanınan temel hak ve hürriyetlerin kadına da tanındığı, kadın olmanın hak ve fiil ehliyetini daraltan bir sebep olmadığı, İslam'ın koyduğu temel prensiplere ve genel ahlak kurallarına uymak kaydıyla kadın-erkek ayrımı olmaksızın herkesin çalışma, ticaret yapma ve iş hayatına katılma hakkının olduğu, liyakatli olan her kadının devlet başkanlığı da dâhil her türlü yönetimde yer almasının dini açıdan sakıncası olmadığı yer almaktadır.[200] Kadının çalışması konusu ekonomik olarak zaruri durum olmadığında kadının çalışması durumunun ve çalışma hayatının kadının mutluluğa etkisinin incelendiği iki ana başlık altında ele alınmıştır.

3.1.1. Maddi İhtiyaç Olmadığında Kadının Çalışması

Kadınların üretim hayatı içerisinde yer alması, insanlık tarihi kadar eski bir olgu iken, bir ücret karşılığında çalışmaları sanayi devrimi ile ortaya çıkmıştır.[201] Dinen doğrudan bir kısıtlama olmamasına rağmen ve kadın; yüzyıllardır tarlada, bağda, bahçede bazen yalnız bazen kadın-erkek karışık ortamlarda çalıştığı halde kamusal alanda ekonomik getirisi olacak şekilde çalışmaya başlayınca bunun dini prensip ve hükümlere uygun olup olmadığı tartışılmıştır.[202] Kadının çalışmasını kısıtlayan durumlarda biri, ekonomik olarak ihtiyacın olup olmamasıdır. Kadın din görevlilerinin, aileleri ekonomik refah

---

197 Demir, "Kadının Ücret Karşılığı Çalışması Konusunda Din İşleri Yüksek Kurulu'na Gelen Sorular", 101-103.

198 Nazife Gürhan, "Toplumsal Cinsiyet ve Din", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi* 4 (2010), 72.

199 Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali*, 82.

200 Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 103.

201 Ejder Ulutaş, "Ekonomik Ünite Olarak Aile", *Sistematik Aile Sosyolojisi*, ed. Mustafa Aydın (Konya: Çizgi Kitabevi, 2019), 292.

202 Bu konuyla ilgili bkz. Zekiye Demir, "Kadının Ücret Karşılığı Çalışması Konusunda Din İşleri Yüksek Kurulu'na Gelen Sorular", *Dini Araştırmalar* 21/54 (2018), 81-106.

içerisinde iken kadınların çalışmasına bakışı hem nicel çalışmada hem nitel çalışmada ele alınmıştır.

Araştırmanın nicel çalışmasında Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinde 25. maddedeki "Erkeğin maddi gücü yeterli ise kadın çalışmamalıdır." ifadesine verilen yanıtlar ve oranları aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 41. "Erkeğin Maddi Gücü Yeterliyse Kadın Çalışmamalıdır." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
25.Erkeğin maddi gücü yeterliyse kadın çalışmamalıdır.	f	71	313	105	205	41	2,77	1,12
	%	9,70	42,60	14,30	27,90	5,60		

Önerme, geleneksel tutum içerdiği için bu önermeye tamamen katılım 1 puan olarak puanlanmıştır. Ankete katılan katılımcıların %9,70'i "Tamamen katılıyorum" ve %42,60'ı "Katılıyorum" cevabını işaretlemiştir. Katılımcıların yarıdan fazlası (%52,3) kadının çalışmasını ekonomik gelir olarak görmüş, erkeğin maddi gücü yeterliyse yani ekonomik olarak ihtiyaç olmadığında kadının çalışmaması gerektiğini düşünmüştür. 2021 yılında yapılan *Türkiye Aile Yapısı Araştırmasında* "Aile geçimi için zorunlu değilse kadın çalışmamalıdır" önermesine katılım %49,9'dur.[203] Bu oran bizim çalışmamızdaki oranla yakındır. Derinlemesine mülakat yaptığımız katılımcıların beşi maddi açıdan problem olmadığında kadının çalışmayabileceğini ifade etmiştir. Ancak bu görüşte olan beş kişi, kendi istiyorsa kadının çalışması gerektiğini, bunun sosyal hayata olumlu katkı sağlayacağını ifadelerine ilave etmiştir.

Tablo 42. "Erkeğin Maddi Gücü Yeterliyse Kadın Çalışmamalıdır." Önermesi ile Medeni Durumun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Medeni durum		Erkeğin maddi gücü yeterliyse kadın çalışmamalıdır.						X^2	p
		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
Bekâr	n	21	63	15	20	8	127	22,425	0,004*
	%	16,5	49,6	11,8	15,7	6,3	100		
Evli	n	49	234	88	175	30	576		
	%	8,5	40,6	15,3	30,4	5,2	100		
Boşanmış	n	1	16	2	10	3	32		
	%	3,1	50	6,3	31,3	9,4	100		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir									

[203] *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021* (Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2022), 109.

Tablo 42 incelendiğinde katılımcıların "Erkeğin maddi gücü yeterliyse kadın çalışmamalıdır." önermesine verdikleri cevap ile medeni durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 22.425; p=0.004<0.05). "Erkeğin maddi gücü yeterliyse kadın çalışmamalıdır." önermesine bekâr katılımcıların %49,60 oranında, evli katılımcıların %40,60 oranında ve boşanan katılımcıların %50.00 oranında hemen hemen birbirlerine yakın oranlarda katıldıkları tespit edilmiştir. Ancak "Tamamen katılıyorum" şıkkını işaretleme oranlarında farklılık vardır. Beklenenin aksine bekârların erkeğin maddi gücü yeterli olduğunda kadının çalışmamasına kesinlikle katılımı evli ve boşananlardan daha yüksek orandadır. Bu önermeye kesinlikle katılmayanlarda en yüksek oranı boşanmış katılımcılar sağlamıştır.

Katılımcıların "Erkeğin maddi gücü yeterliyse kadın çalışmamalıdır." önermesine verdikleri cevap ile eğitim durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 7.872; p=0.795>0.05) ve yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin (X^2: 20.351; p=0.205>0.05) anlamlı olmadığı görülmüştür.

İstanbul'da 1986-1987 yıllarında Hale Bolak'ın 41 hane üzerine yaptığı bir saha çalışmasının sonucuna göre erkeğin iyi bir işi ve iyi bir geliri olduğunda kadınlar daha çok emeklilik hakkı elde etmek için veya bir ev sahibi olabilmek için çalışmaktadır.[204] Bursa'da 'çalışan kadın' statüsündeki, sosyal güvencesi ve düzenli geliri olan kadın din görevlileri üzerine yapılan bu çalışmada erkeğin maddi gücünün yeterli olduğunda kadının çalışmaması önermesine %50'den fazla katılım olmuştur. Çalışan kadınlardan oluşan katılımcı grupta kadının çalışmasının maddi ihtiyaçla ilişkili olarak değerlendirilmesi, nitel çalışmayla ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Derinlemesine görüşme yaptığımız katılımcıların cevaplarına bakıldığında kadın yıprandığı için çalışmasın diyen bir kişi hariç tüm kadın Kur'an kursu öğreticileri, kadının çalışmasına olumlu yaklaşmışlardır. Çalışmanın kadını yıprattığını düşünen 47 yaşındaki Ayşe Sena, kadının çalışmasına toptan karşı değildir ve kadının yıpranacağı işlerde kadının çalışmasına olumsuz yaklaşmıştır. Boşanmış ve bir kız annesi olan Ayşe Sena, "Valla her konuda çalışması gerektiğini düşünmüyorum ben. Yıprandığı için düşünmüyorum.

[204] Hale Bolak, "Aile İçi Kadın-Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramlaştırılmasına Yönelik Öneriler", *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 210.

Gerçekten yıpranıyor kadın." diyerek uygun koşullar olduğunda kadının çalışmasını vurgulamaktan ziyade daha çok kadının çalışmamasını vurgulamıştır.

Katılımcılardan beş kişi, kadın maddi açıdan kocasına güveniyorsa çalışıp çalışmamasının kadının tercihine bırakılması gerektiğini söylemiştir. 36 yaşındaki doktora öğrencisi Hümeyra, çalışılmadığı takdirde kocanın baskısı altında kalınacaksa çalışmaktan vazgeçmeyeceğini ve geçerli bir mazaret olsa da para yönünden sıkıntı yaşamayacağından emin değilse işi bırakmayacağını ifade etmiştir:

> *"Sırf o istemiyor diye benim kararım değişmez. Ama mesela bana der ki 'sen çalıştığın zaman şunlar şunlar şöyle oluyor çalışmazsan şöyle bir alternatif olur' ve bu adamın beni parayla imtihan etmeyeceğine emin olursam çalışmam. Dediği hayrı elde edelim diye ilelebet güveneceğim biriyse. Ama ben çalışmayacağım o da ileride kendince beni parayla eğitmeye kalkacaksa o olmaz yani. Ne olursa olsun işimi bırakmam."*

Hümeyra, çalışma hayatının ekonomik olarak getirdiği özgürlüğü önemsemektedir. Sosyal hayatı için kadının çalışması gerektiğini söyleyen ve henüz bekâr Beyza da "Erkeğin maddi gücü yeterli ise tercih edilmeyebilir ama kadınların çalışması, sadece maddi olarak değil sosyal anlamda da hayatını çok etkiliyor." ifadesini kullanarak erkeğin maddi gücü yeterli ise kadının çalışmayabileceğini söylemiştir. Beyza, kadının çalışmasını sadece ekonomik olarak değil sosyalleşme yönünden ele almıştır.

2018'de yapılan bir çalışmada kendisini dindar olarak tanımlayan katılımcıların yaklaşık üçte biri, ancak erkek, evi geçindiremediğinde kadının çalışmasını uygun bulmaktadır. Dindar olmayanların %80'i ve dindar olanların %57,'si kadının çalışmasının sadece zorunluluk durumunda olmasına karşı çıkmıştır. Aynı çalışmada aynı ifadeye yani kadının çalışmasının erkeğin evini geçindirememe şartına bağlı olmasını erkeklerin %37,4'ü onaylamazken kadınların %73'ü onaylamamıştır.[205] Yani kadının çalışabilme şartının maddi yoksunluk olma durumuna genel olarak karşı çıkılmıştır. Bizim çalışmamızda da maddi yönden ihtiyaç yoksa kadının çalışması kadının kendi tercihine bırakılmış, çalışma hayatının sadece maddi katkısı değil, sosyal hayatı etkilemesi, psikolojik olarak mutlu olması gibi katkılarına atıf yapılmıştır.

---

[205] Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 111.

İş ve çalışmanın meşru alanda olması, kazancın ve tüketimin helal olması, İslam çalışma ahlakının en başta gelen ilkelerindendir.[206] Zaten kendileri de çalışan kadın statüsündeki katılımcılar, kadının çalışmasına değil, çalıştığı ortama dair sınırlamalar getirmiştir. Örneğin, çalışmak zorunda olmayan ve yaptığı işin niteliği/mekânı İslami sınırlara uymayan kadın, Asiye'ye göre kadın "… evinde eşiyle güzel vakit geçirsin."

Kadının çalışması gerektiğini söyleyen üç kişiden ikisi, kadının kendi tercihinin önemi üzerinde durmuştur. Kadının çalışması gerektiğini üst üste ifade ederek vurgulayan Nuran, hayatı tam anlamıyla yaşayan kadının, istemiyorsa çalışmayabileceğini söylemiştir:

> *"Kadın çalışmalı. Çalışmalı. Hakiki anlamda, her istediği oluyorsa kadının, evini çekip çevirebiliyorsa, kendi ihtiyaçlarını da karşılayabiliyorsa, hayatı dört çarpı dört yaşayabiliyorsa, istemiyorsa çalışmayabilir ama istiyorsa çalışmalı bence."*

İslam hukukunda aile geçimi yükümlülüğünün erkeğin üzerinde olması nedeniyle bazı Kur'an kursu öğreticileri kadının zorunlu olarak çalışmasına karşı çıkmıştır. İki kız çocuğu annesi Zeynep'e göre kadın "Çalışmayı isteyen biriyse çalışmalı. Ama istemiyorsa olmaz. Kendi özel tercihiyse çalışmalı. Buna yine karşı taraf değil kadın kendi karar vermeli."

İşinde aktif olarak çalışan ve mülâkat yapıldıktan sonra idari bir görev alan 38 yaşındaki Arzu, kadının çalışması gerektiğine maddi açıdan ve sosyal hayat yönünden değil de hayatın anlamı açısından bakmıştır. O, kendisi çalışmasaydı da kadınların çalışması gerektiğini düşüneceğini belirterek kadının çalışmasını gönüllülük esasına dayandırmıştır. Arzu'nun çalışmayı dünyaya geliş sebebi olarak nazara vermesinin alt yapısında çalışmanın İslam'da bir ibadet olarak görülmesi yatmaktadır[207]:

> *"Bence herkes kendini rahat hissettiği ve severek, gönüllülük esasına dayalı olarak az önce de dediniz ya hani hangi iş olursa olsun, hangi meslek olursa olsun onun hakkını vererek çalışabiliyorsa, çalışma isteği varsa, çalışmalı. Ailesini de normal çevresindeki insanları da ihmal etmeden, dengeyi sağlayarak bu şekilde çalışmalı diye düşünüyorum. Çalışan bayan olmasaydım da bu şekilde düşünürdüm. Çünkü çalışılmalı bizim hayata yani dünyaya geliş sebebimiz var. O yüzden çalışmalıyız."*

---

206 Abdurrahman Kurt, *İslam Çalışma Ahlakı* (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 164.
207 Kurt, *İslam Çalışma Ahlakı*, 161.

Çalışmayı hayatın anlamı açısından ele alan Arzu'nun ifadelerinde de kadının ailesini ve çevresini ihmal etmemesini ve sorumluluklarını dengelemesini vurgulaması gözden kaçmamaktadır.

Kadının çalışması konusunu, çalışma süresi açısından ele alan üç çocuk annesi Şeyma, kadının çalışma saatlerinin hem kısa hem esnek olması gerektiğini dile getirmiş ve uzun süreli çalışmanın kadını yıprattığını ifade etmiştir:

> *"Uzun süreli çalışmasın kadın. Kısa süreli çalışsın… İstediği saatlerde çalışsın bunun bir saati varsa eğer… Ama çok uzun süre sabah gidip akşama kadar evde olmaması, kadını bence psikolojik olarak da yıpratıyor."*

Çalışma konusunda kadının mutlu olmasını önceleyen iki çocuk annesi 38 yaşındaki Fatma, aynı zamanda çalışma ortamının uygunluğunu da sözlerine ilave etmiştir:

> *"Eğer çalışacak ortamı varsa güzel, mesleğidir veyahut da kendisini mutlu ettiği bir sanat alanıdır artık işte neyse yani o şey yani illaki memur olsun, öğretmen olsun demiyorum da hani sevdiği, zevk aldığı bir alan varsa, düzeyli bir ortamı varsa tabi ki kadın çalışmalı."*

Dört çocuk annesi 43 yaşındaki Yeliz, kadının çalışmasının esnek olması ve ev sorumluluklarını aksatmayacak işlerde olması gerektiğini dile getirmiştir:

> *"Kadın çalışmalı ama her branşta değil. Anneliğini ve eşliğini öteleyecek branşlardan uzak durmalı ya da o branşlarda çalışıyorsa biraz esnek çalışmalı. Zamanı esnek çalışmalı."*

Esnek çalışma imkânına sahip Kur'an kursu öğreticilerinden mülakata katılanlar, uygun koşullar olarak kısa süreli ve esnek çalışma şartlarından bahsetmektedir. Onlar, yoğun çalışmanın kadını yıpratacağını düşünmektedir. İslam çalışma ahlakında da yoğun ve sıkı bir çalışma değil, kişinin bedenen ve ruhen sağlığına zarar vermeyen bir çalışma sistemi esastır.[208]

Saadet, kadının çalışmasının normal şartlarda güzel olduğunu fakat bu şartların Türkiye'de olmadığını düşünmekte ve kadının çalışmasını şartlar uygun olmadığı için ağır bir yük olarak nitelendirmektedir. O, kadına gereken değer verildiğinde kadının bulunduğu yere olumlu katkı sağlayacağını da sözlerine eklemiştir:

---

208 Kurt, *İslam Çalışma Ahlakı*, 162.

> *"Büyük bir yük bence. Yani kadının çalışması güzel ama normal şartlarda. Fakat Türkiye'de çok normal bir şart olmadığı için.. Aslında kadının çalışması çok güzel. Yani nasıl diyeyim girdiği yeri bence kadın şey yapar değiştirir, havasını değiştirir ama işte değer görmesi gerekir."*

Kadının mutlak anlamda çalışmaması gerektiğini düşünen Kur'an kursu öğreticisi olmadığı gibi mutlak anlamda çalışması gerektiğini düşünen de yoktur. "Zevk aldığı alan varsa", "ailesini ihmal etmeden" ve "kadını yıpratmaması" gibi şartlara bağlanan çalışma konusunda, çalışma sürelerinin kısa ve esnek olmasının ve çalışmanın kadının kendi tercihi olması gerektiğinin üzerinde durulmuştur. "Din ve dindarlık merkezli tartışmalarda, kadının çalışmasının tümden sınırlanması yerine bazı şartlara bağlanması eğilimi daha baskındır." [209] Malatya Müftülüğünde görev yapan Kur'an kursu öğreticilerine yönelik yapılan bir çalışmada, öğreticiler tarafından iş hayatının yoruculuğunun ve stresinin ev işlerini yapmada ve çocuk bakımında sorun oluşturduğu ifade edilmiştir. [210] Çalışmamıza katılan katılımcılar da kadının çalışmasına olumlu bakarken aile sorumluluklarını dengede tutma konusunun üzerinde durmuşlardır. Ancak kadının çalışması konusunda, zorunluluk olmayıp kadının kendi tercihine bırakılması hemen tüm katılımcıların dile getirdiği bir husustur. Katılımcılar, burada kadının çalışmamasını değil çalışmak zorunda olmadığını savunmaktadır. Demir'in yaptığı çalışmada da kadın katılımcıların, istek, ihtiyaç ve nitelikler çerçevesinde kadının çalışması konusundaki kararı kadınların vermesi gerektiği düşüncesinin ağırlıklı olduğu belirtilmiştir.[211]

3.1.2. Kadının Çalışmasının Mutlu Olmasına Etkisi

Kadınların çalışması, kadının sosyalleşmesi, daha güçlü bir kişiliğinin oluşması, kendi ayakları üzerinde durması, ailede alınan kararlarda söz hakkının olması [212] sosyal çevrenin genişlemesi ve saygınlığının artması gibi pek çok önemli sonucu beraberinde getirmektedir.[213]

---

209 Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 103.

210 Mustafa Arslan, *Kadın Kur'an Kursu Öğreticilerinde İş ve Aile Hayatının Dengelenmesi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 88.

211 Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 115.

212 Sümeyra Ünalan Turan, *Toplumsal Cinsiyet Tutumları Bağlamında Aile İçi Sorumluluk Paylaşımı: Yükseköğrenim Görmüş Çalışan Dindar Kadınlar ve Eşleri Örneği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 314.

213 Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 66.

Mutluluk, göreceli bir kavramdır ve birçok faktöre göre değişkenlik gösterir. Çalışan kadın ile ev kadınları arasında karşılaştırma yapan çalışmalarda faktörlere göre ev kadının veya çalışan kadının daha mutlu olduğu ileri sürülmüştür. Mesela kötü şartlar altında çalışan bir kadının çalışmaktansa standart bir evde oturmaktan daha çok mutlu olabileceği veya çalışabileceği güzel bir iş imkânı olmasına rağmen çalışamayan kadının ev hanımı olmaktan mutsuz olabileceği belirtilmektedir.[214] Aynı çalışmada kariyerli bir işte çalışan kadının ev hanımından, ev hanımlarının da vasıfsız bir işte çalışan kadından daha mutlu olabileceği belirtilmiştir.[215]

TÜİK'in 2013 yılında yapmış olduğu *Yaşam Memnuniyeti Araştırmasında* çalışan kadınlarla çalışmayan kadınların mutluluk düzeyleri arasında net bir farklılık görülmemiştir. Bu araştırmaya göre, kadının çalışması veya çalışmaması, yaşam memnuniyetinde tek başına belirleyici bir faktör değildir.

Türkiye'de aktif olarak iş hayatındaki kadın ve erkekler üzerinde yapılan bir çalışmada[216] "Çalışan kadınlar çalışmayan kadınlardan daha mutludur." ifadesine katılımcıların %45,7'si katılmamış, %30,6'sı ifadeye katılmış ve %23,6'sı kararsız kalmıştır. Aynı ifadeye cinsiyet özelinde baktığımızda kadınların yaklaşık %40'ının erkeklerin de yaklaşık %60'ının bu ifadeye katılmadığı görülmektedir. "Kesinlikle katılmıyorum" diyen erkekler, "Tamamen katılıyorum" diyen kadınların iki katıdır. Demir'in çalışmasından çıkan sonuca göre 'çalışan kadın'ın mutlu olduğuna erkeklerden daha çok kadınlar inanmaktadırlar. Ancak %40 oranında kadının, çalışan kadınların daha mutlu olduğuna inanmaması da dikkat çekicidir. Bunun pek çok sebebi sıralanabilir. Çalışan kadınlar, geleneksel rollerin baskın olması sebebiyle evde aile içi sorumluluklarda yeteri kadar destek görememektedir. Bizim çalışmamızda da çalışma hayatının kadın için bir sosyalleşme aracı olduğu ve kadını geliştirmesi gibi olumlu katkılardan söz edilirken hemen ardından ev sorumluluklarının dengelenmesi konusunun dile getirildiği tespit edilmiştir.

Derinlemesine görüşmelerde katılımcılara, çalışma hayatının kadının mutluluğuna ve güçlü olmasına etkisini sorduğumuzda çalışan kadının mutlu olmasının ailedeki huzura

---

214 Myra Marx Ferree, "Class, Housework and Happiness: Women's Work and Life Satisfaction", *Sex Roles*, 1984, 11/1067.

215 Ferree, "Class, Housework and Happiness: Women's Work and Life Satisfaction", 11/1072.

216 Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 78.

ve eşiyle arasındaki iletişime bağlı olarak değişeceğini söyleyenlere (4 kişi) karşılık, bu durumun çalışan kadının kişiliğine göre değişeceğini söyleyenler de (5 kişi) oldu. Katılımcılar, çalışan kadının mutlu olup olmamasını, aile içi iletişimle ve kişinin karakterine bağlı faktörlerle ilişkilendirmiştir. Bu durum, katılımcıların "Çalışan kadın mutlu ve güçlüdür." önermesine şartlara bağlı olarak yaklaştıklarını göstermektedir. Çalışan kadının mutlu olmasını, kişinin yaptığı işi sevmesine bağlayanlar da (3 kişi) vardır.

İşini severek yaptığını ifade eden ve 25 yıldır bu mesleği yaptığını söyleyen Ayşe Sena, çalışan kadının, "yaptığı işi seviyorsa ve evde yıpratılmıyorsa mutlu olacağını" söylerken yıpranma kelimesini kullanması dikkat çekicidir. Yıpranma kelimesi ile evde takdir görmemeyi kastettiği de yine kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır. O, mutlu olmayan kimsenin bir an önce emekli olmayı isteyeceğini belirtmiştir. Kendisi hafız olan ve hafız yetiştiren Ayşe Sena, kendi mesleğini herhangi bir iş gibi görmemekte ve yapılan işin İslam dinine hizmet etme boyutunun olduğunu düşünerek işinde tatmin olduğunu ifade etmektedir:

> *"Çalıştığı, yaptığı işi seviyorsa, evde takdir görüyorsa, yıpratılmıyorsa tabii ki mutludur. Çalışmaya devam. Ama 'bir an önce şu işim de bitsin de benim; emekli olacağım, emekli olmak istiyorum' diye düşünenler de vardır tabii ki. Ama elhamdülillah bizim hizmetimiz o noktada… Manevi boyutta da bizi destekliyor"*

Emekliliğine aylar kaldığını ifade eden Nuran ise çalışan kadının mutlu olmadığını net bir şekilde şu ifadelerle ortaya koymuştur:

> *"Yok, mutlu değildir. Bence mutlu değildir, güçlü de değildir aslında. Nice çalışan kadınlar var mesela hani az önce dediniz ya 'para ortada mıdır özgürce senin midir?' Özgürce kullanamayan kadın var, mutlu değildir."*

Nuran'ın ifadelerinden ekonomik bağımsızlığı olan ve kendi ayakları üzerinde durması gereken çalışan kadının aslında öyle olmadığına inandığı anlaşılmaktadır.

İyi gelirli bir işadamının kızı Şeyma, "çalışan kadının mutlu ya da güçlü olup olmadığı" ile ilgili soruyu, "Çalışmayan kadın mutsuzsa medyanın ve insanların ve toplumun gösterdiği şeyden kaynaklanıyor bence." diye cevaplayarak çalışmayan kadının mutsuz olmasındaki faktörleri ön plana çıkartarak cevaplamıştır. O, medyanın ve toplumun

çalışmayan kadınla ilgili olumsuz algısının olduğunu ve bu algının çalışmayan kadının mutsuz hissetmesine yol açtığını belirtmiştir.

Çalışan kadının mutlu olmadığını düşünen diğer katılımcı Beyza'dır. Beyza, 35 yaşında, bekâr ve Bursa'da ailesinden uzakta tek başına yaşayan bir kadındır. Beyza mutlulukla ilgili düşüncelerinde ekonomik açıdan bağımsız olmanın mutlu olmak için yetmediğini, insanın sadece maddi değil manevi doyumlara da ihtiyaç duyduğunu, çalışmanın her ikisini birden karşılayamadığını ve mutluluğun kaynağı olarak gösterilemeyeceğini belirtmiştir. Yalnız yaşamasının bu düşüncelerinde etkili olduğu, kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır:

> *"Ben öyle olduğunu düşünmüyorum. Bayanlar çalışınca hani dışarıdan öyle gözüküyor belki ama aslında öyle değil. İnsanız neticede ve manevi anlamda birçok şeye ihtiyaç duyabiliyoruz. Evet, paran var, özgürsün, ayaklarının üzerinde durabiliyorsun. Ben mesela çalışıyorum, yalnız yaşıyorum, hayatıma müdahale eden hatta hiç kimse yok. Ama neticede insanın insana ihtiyacı var."*

Katılımcıların hemen hepsi, çalışan kadının mutlu olup olmamasıyla ilgili doğrudan cevap vermemiş, mutluluğun kaynağını sadece çalışmakta değil başka sebeplerde de aranması gerektiğini belirtmiş ve mutluluğun kişilik özelliklerine göre değiştiği noktasında yoğunlaşmıştır. Bazı katılımcılar (5 kişi), mutlu olmanın kişinin karakterine göre ve ilgilerine göre değişebileceğini söylemiştir. Eşiyle yaşadığı huzursuzluk sonrası boşanan ve geçici öğretici olarak çalışan Nesibe, çalışan kadın ve çalışmayan kadınla ilgili karşılaştırma yaparak, "aile içinde iletişimsizlik ve huzursuzluk varsa kadının evde kalmasının yani çalışmamasının kadını mutsuzluğa sürükleyeceğini ve çalışmanın kadına iyi geleceğini, kadının çalışarak deşarj olacağını" söylemiştir. Ailede huzur olduğunda ise çalışmayan kadının çalışmamasından kaynaklı bir sorun yaşamayacağını ve mutlu olacağını ileri sürmüştür. Ailede huzursuzluk varsa kadının ücretli bir işte çalışmasının onun için avantaj olacağını düşünen Nesibe, çalışan kadının da çalışmayan kadının da mutsuz olabildiğini belirtmiştir. Çalışmayan kadının mutlu olmasında kişilik faktörünün ve kişinin kendini geliştirebilmesinin önemini vurgulamıştır.

Asiye, geçim sıkıntısı yaşayan birinin çalışınca geçici olarak bir rahatlama yaşadığını fakat çalışan kadının evdeki sorumluluklarını ihmal ettiği için yaşadığı ikilem nedeniyle

bu rahatlığın kaygıya dönüştüğünü ifade etmiş ve denge insanı olmayı, bu yaşanılan ikilemin çözümü olarak belirtmiştir:

> *"Belki kendince para kazandığı için para anlamında da bir sıkıntı yaşıyorsa o para ona geçici mutluluk veriyordur. Ama yapması gerekenleri yapamayınca da bir yandan da onun üzüntüsünü yaşıyordur. Bir yandan seviniyor. Ama çalışırken arkada, geride bıraktığı şeyler de bir yandan da ona yük oluşturuyordur, kaygısını da yaşıyordur. Aslında denge insanı olmak."*

Yüksek gelir sahibi bir iş adamıyla evli olan Yeliz, çalışan kadının ekonomik özgürlüğü olduğuna dair yaygın kabule karşı çıkıp çalışmayan kadının da ekonomik özgürlüğü olabildiğini savunarak güçlü olmanın ve ekonomik olarak özgür olmanın çalışmayla değil karı-koca arası iletişimle ilgili olduğunu söylemiştir. Kübra da güçlü olmanın kadının çalışmasıyla ilgili olmadığını düşünmekte fakat "Öyle düşünmüyorum. Kadın her zaman eşine muhtaçtır diye düşünüyorum." diyerek çalışan kadınların eşlerine muhtaç olmadığı ile ilgili yaygın kabule itiraz etmektedir.

Evlendiğinde çalışmayan, evliliklerinin üzerinden 10 yıldan daha fazla bir süre geçtikten sonra çalışmaya başlayan ve henüz üç yıldır çalıştığını söyleyen dört çocuk annesi hafız Kardelen, çalışma hayatının kadına aile içinde değer kazandırdığını ifade etmektedir:

> *"Çalışma hayatı olunca daha farklı oldu. Neden? Eşim bana ne diyor 'Canım sen de çalışıyorsun ya o yüzden ben de çalışıyorum, sorun yok, gömleğim ütülenmediyse ben ütüleyebilirim' diyor, alıyor ütüyü, yapıyor mesela. Öncesinde 'Zaten evdesin hayatım' diyor, 'Koca gün evdeydin, ne yaptın ki?' diyor bana. Bakar mısın? Şimdi burada gerçekten çok uçurum olarak fark var. O yüzden ben hanımların çalışmalarını istiyorum. Neden? Eşinin sana verdiği değer daha farklı oluyor."*

Yatılı bir kursta çalışan 36 yaşındaki Meryem, işini severek yapan kadınların mutlu olacağını, işini sevmiyorsa, çalışan kadın olmanın mutlu olmak için yeterli olmayacağını söylemiştir:

> *"Mutluluk noktası da eğer gerçekten işini severek yapıyorsa mutludur yani. İşini sevmesiyle alakalı. Çünkü sevmediği bir işte çalışıyorsa mutlu olamaz yani ne kadar şey olursa olsun."*

Seda'nın annesi üniversiteden mezun olduktan sonra öğretmenlik yapmamıştır. Annesinin yaşadığı pişmanlıktan etkilendiğini söyleyerek emeklilik maaşı, sosyal

güvencesi, ekonomik bağımsızlığı gibi çalışmanın getirdiği avantajlara vurgu yaparak çalışan kadının güçlü olacağını ifade etmiştir. Ancak sonrasında kullandığı ifade de çalışan kadının hem iş hem ev sorumluluğunu yerine getirmenin zorluğundan bahsetmiştir:

> *"Benim annem öğretmen ama evlenir evlenmez hani yapmamış mesleğini. Mezun olmuş, evlenmiş. Daha sonra çok pişman olup bizi büyüttü. "Mutlaka çalışın diyerek" Oradan gelen bir teşvik var bende. Bilemiyorum hani… Maalesef olaylar, sonuçlar… Çalışmayınca mağduriyet artıyor... Bir emekli maaşın yok, bir güvencen yok, ortada kalma ihtimalin çok. Çalışırsa güzel olur ama çalışma hayatı ile ev hayatı da hiç kolay değil."*

Çalışma hayatının kendine has zorlukları ve yıpratıcılığı olduğunu vurgulayan katılımcılar, her çalışan kadının mutlu ve güçlü olduğunu düşünmemekte ve diğer faktörlere vurgu yapmaktadır. 'Çalışan kadın' olan katılımcılar, çalışma hayatının, kadının mutlu ve güçlü olmasında tek başına belirleyici bir faktör olmadığını, kadının mutlu ve güçlü olmasının aile içi huzur, kişisel özellikler ve yaptığı işi sevip sevmemesiyle ilişkili olduğunu ifade etmiştir.

Kamu görevlisi kadınların sayısının her geçen gün artmasına karşılık, kadınların yoğun olarak görev aldıkları alanlarda bile yönetim kademelerinde kadın idareci sayısı azdır.[217] Kadının her türlü alanda yönetim kademelerinde yer almasına kadın din görevlilerinin bakışı hem nitel hem nicel çalışmada ele alınmıştır.

3.2. Kadının Yöneticiliği

Kadınların çalışma hayatına katılımları zamanla artsa da çalıştıkları kurumda yönetici olma oranları aynı oranda artmamaktadır. Buna bağlı olarak çalışan kadınların erkeklerden fazla olduğu okul, hastane ve banka gibi kurumlarda bile üst düzey yönetim kademelerinde kadın yöneticilerin oranı düşmektedir. Yapılan çeşitli araştırmalarda kadın yöneticilerin oranının %10 civarında olduğu tespit edilmiştir.[218]

Kadınların çalışma hayatında yükselmelerinin ve yönetici olmalarının önünde doğrudan bir engel olmamasına rağmen daha üst kadrolarda yer almalarının engellenmesi 'cam

---

217 Oya Çitçi, "1979'dan 2010'a Neo-Liberal Dönemde Kadın Memurlar", *Birkaç Arpa Boyu… 21 Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan,* ed. Serpil Sancar (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011), 415-457.

218 İnci Parlaktuna, "Türkiye de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi", *Ege Akademik Bakış* 10/4 (01 Ekim 2010), 1228.

tavan' metaforuyla açıklanmaktadır.[219] Cam tavan; cinsiyet, ırk, din gibi bireyin özelliklerinden dolayı çalıştığı kurumda üst kademelere ilerlemesine engel olan fakat somut olarak gözükmeyen engeller bütünüdür; bu durum görünmeyen engelleri işaret eder. Aslında doğrudan bir engel olmamasına rağmen kadınların üst düzey kadrolarda yer alması son dönemde artış gösterse de yine de erkeklere oranla çok düşük seviyededir. 'Cam tavan'ın kalınlığını ölçen çeşitli göstergeler mevcuttur.[220] Camdan tavanın inceliğine göre yani kadınların mesleki hayatlarında erkeklerle aynı fırsatlardan yararlanma hakkına göre toplumsal cinsiyet eşitliğinden bahsedilir. Cinsiyetler arasındaki eşitsizlik sorununun kadınlardan değil, "yöneticiliğin tanımlanma ve kavramsallaştırılma biçiminden" kaynaklandığı söylenebilir."[221]

Mesleki gelişme fırsatlarından kadın ve erkeğin aynı oranda yararlanması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kadın din görevlilerinin mesleki gelişme fırsatlarından kadın ve erkeklerin yararlanmasıyla ilgili düşünceleri tablo 43'de gösterilmiştir.

Tablo 43. "Mesleki Gelişme Fırsatlarında Kadınlara ve Erkeklere Eşit Haklar Tanınmalıdır." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
27.Mesleki gelişme fırsatlarında kadınlara ve erkeklere eşit haklar tanınmalıdır.	f	0	0	28	439	268	4,33	0,54
	%	0,00	0,00	3,80	59,70	36,50		

Bu önerme eşitlikçi tutum içeren önerme olduğu için "Tamamen katılıyorum" cevabı 5 puan olarak derecelendirilmiştir. Tablo 43'e göre, kararsız kalan 28 kişiyi göz ardı edersek katılımcıların tamamı, mesleki gelişme fırsatlarında kadın ve erkeklere eşit haklar tanınması gerektiğini düşünmektedir. Bu önermeye "Tamamen katılıyorum." cevabını onaylayanların oranının yüksek olması, katılımcıların çalışma hayatında cinsiyet ayrımı yapılmaksızın kadın-erkek eşitliğinin sağlanması gerektiğini düşündüklerini göstermektedir.

[219] Kurt, *Din Sosyolojisi*, 194.
[220] Gülay Günlük Şenesen, "Üniversite Üst Yönetiminde Kadınların Konumu", *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2012), 429.
[221] Louise Kloot, "Women and Leadership in Universities: A Case Study of Women Academic Managers", *The International Journal of Public Sector Management* 17/16-7 (2004), 473.

Tablo 44. "Mesleki Gelişme Fırsatlarında Kadınlara ve Erkeklere Eşit Haklar Tanınmalıdır." Önermesi ile Eğitim Durumunun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Eğitim durumu		Mesleki gelişme fırsatlarında kadınlara ve erkeklere eşit haklar tanınmalıdır.				X^2	p
		Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam		
Lise	n	6	63	28	97	14,718	0,023*
	%	6,20	64,90	28,90	100,00		
İki yıllık üniversite	n	10	221	113	344		
	%	2,90	64,20	32,80	100,00		
Üniversite	n	11	142	110	263		
	%	4,20	54,00	41,80	100,00		
Yüksek Lisans	n	1	13	17	31		
	%	3,20	41,90	54,80	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir							

Tablo 44 incelendiğinde katılımcıların "Mesleki gelişme fırsatlarında kadınlara ve erkeklere eşit haklar tanınmalıdır." önermesine verdikleri cevaplar ile eğitim durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 14.718; p=0.023<0.05). Eğitim seviyesi yükseldikçe eşitlikçi tutum içeren bu önermeye tamamen katılım yükselmiştir. Lisansüstü mezunların yarıdan fazlası (%54,80) mesleki gelişme fırsatlarında kadınlara ve erkeklere kesinlikle eşit haklar tanınması gerektiğini düşünmektedir.

Katılımcıların "Mesleki gelişme fırsatlarında kadınlara ve erkeklere eşit haklar tanınmalıdır." önermesi ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin(X^2: 5.634; p=0.688>0.05) ve medeni durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 2.536; p=0.638>0.05) anlamlı olmadığı görülmüştür.

Mesleki gelişme fırsatlarından eşit yararlanma, toplumsal cinsiyet eşitliğini yansıttığı gibi statüsü yüksek mesleklerde cinsiyet ayrımı olmaksızın hem kadının hem de erkeğin çalışabilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğini yansıtmaktadır. Geleneksel toplumlarda evin geçimini sağlamak, erkeğin görevi olarak görüldüğünden statüsü yüksek mesleklerde kadından daha çok erkeğin çalışması tercih edilir. Erkeğin yüksek statülü ve çok gelirli işlerde çalışması evin gelirini sağlama görevinin erkeğe ait olarak görülmesiyle ilgilidir. Toplumsal cinsiyet rolleri ölçeğinin 33. sorusu "Erkekler statüsü yüksek olan mesleklerde çalışmalıdır." ifadesine katılım oranını ölçmektedir.

Tablo 45. "Erkekler Statüsü Yüksek Olan Mesleklerde Çalışmalıdır." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
33.Erkekler statüsü yüksek olan mesleklerde çalışmalıdır.	f	41	162	127	337	68	3,31	1,08
	%	5,60	22,00	17,30	45,90	9,30		

Anket uyguladığımız katılımcıların %45,90'ı, erkeklerin statüsü yüksek mesleklerde çalışmasına onay vermezken %10'a yakın bir kısmı, "Kesinlikle katılmıyorum" cevabını işaretlemiş ve iş hayatındaki cinsiyet kaynaklı ayrımcılığa kesinlikle karşı çıktığını belirtmiştir. Erkeklerin daha yüksek statüde çalışmasıyla ilgili önermeye kesinlikle katılan %5,60 oranında ve katılan %22,00 oranında katılımcı bulunmaktadır. Geçer ve Çelik'in Niğde'de kadın memur ve öğretmenlere yaptıkları çalışmada "Erkeklerin kadınlara nazaran daha güçlü ve statü olarak daha yukarıda olması gerektiğini düşünüyor musunuz?" sorusuna katılımcıların %45,9'u 'Hiç katılmıyorum' ve %13,1'i 'Katılmıyorum' cevabını vermiştir. Bu çalışmada toplamda katılımcıların %59'unun erkeğin statü olarak kadından daha güçlü ve üstte olmasını kabul etmediği görülmüştür.[222] Bizim çalışmamızda da katılımcıların %54,20'sinin erkeklerin statü olarak daha yüksekte olmasıyla ilgili önermeye itiraz ettiği ortaya çıkmıştır. Geçer ve Çelik'in çalışmasında kesinlikle katılmayanların oranı daha fazla olsa bile toplamda katılmayanların oranı bizim çalışmamızla benzerlik göstermektedir.

Tablo 46. "Erkekler Statüsü Yüksek Olan Mesleklerde Çalışmalıdır." Önermesi ile Yaşların Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Yaş		Erkekler statüsü yüksek olan mesleklerde çalışmalıdır.						X^2	p
		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
25 ve altı	n	6	12	6	38	4	66	26,500	0,047*
	%	9,10	18,20	9,10	57,60	6,10	100,00		
26-30	n	3	30	15	50	14	112		
	%	2,70	26,80	13,40	44,60	12,50	100,00		
31-40	n	21	70	62	176	37	366		
	%	5,70	19,10	16,90	48,10	10,10	100,00		
41-50	n	9	39	35	65	11	159		
	%	5,70	24,50	22,00	40,90	6,90	100,00		
51 ve üstü	n	2	11	9	8	2	32		
	%	6,30	34,40	28,10	25,00	6,30	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir									

[222] Geçer - Çelik, "Kadının Çalışma Hayatına Girmesiyle Oluşan Aile İçi Roller Sistemindeki Değişim ve Din İlişkisi (Niğde Örneği)", 22.

Tablo 46 incelendiğinde katılımcıların "Erkekler statüsü yüksek olan mesleklerde çalışmalıdır." önermesine verdikleri cevap ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 26.500; p=0.047<0.05). "Erkekler statüsü yüksek olan mesleklerde çalışmalıdır." önermesine tamamen katılanlarla birlikte tüm katılanlara baktığımızda 25 yaş altının %27,3, 26-30 yaş aralığının %29,5, 31-40 yaş aralığında olanların %24,80, 41-50 yaş aralığının %30,2 ve 51 yaş üstünün %40,7 oranında olduğu görülmektedir. Bu önermede en az puana 51 yaş ve üstü sahiptir. Yaş arttıkça önermeye katılım artarken 31-40 yaş aralığındaki katılımcıların doğrusal çizgiyi bozduğu görülmektedir. Bu durumun 31-40 yaş aralığındaki katılımcıların 28 Şubat sürecini yaşamalarıyla ilgisi olup olmadığı ve başka hangi etkenlerle ilgisi olduğu ayrı bir araştırmada ele alınabilir.

Katılımcıların "Erkekler statüsü yüksek olan mesleklerde çalışmalıdır." önermesi ile eğitim durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 15.784; p=0.201>0.05) ve medeni durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 13.385; p=0.099>0.05) anlamlı olmadığı görülmüştür.

Kadınların toplum içinde benimsedikleri cinsiyet rolleri, yönetim kademelerinden gönüllü uzak kalışlarının başlıca sebeplerindendir. Zira yönetici olmak, daha uzun çalışma saatlerini, daha yorucu iş yoğunluğunu ve bazı işler için yer değiştirmeyi beraberinde getirmektedir. Aile içinde yerine getirilmesi gereken pek çok işin kadının sorumluluğunda olması, kadınların yöneticiliği tercih etmemesinin temel sebeplerindendir.[223] Kadının yönetici olması, ev içinde üstlendiği geleneksel rolleri aksatmasına sebep olmaktadır. Bu da kadının yönetici olmasının önündeki cam tavanlardan biridir.

Hem çalışan kadını temsil etmeleri hem de din görevlisi olmaları yönüyle kadınların yönetici olmasıyla ilgili görüşleri Kur'an kursu öğreticilerine sorulmuştur.[224] Katılımcılar, mülakatın yapıldığı tarihte 10 yıldan uzun bir süredir Bursa Müftülüğünde görev yapan kadın müftü yardımcısı olan bir kurumda çalışmaktadır. Ancak ilçe müftülüklerinde kadın idareci bulunmamaktadır. Kur'an kursu öğreticileri, görev yaptıkları Kur'an kursunda bazen tek bazen iki ya da üç kişi ile beraber görev

223 Adem Öğüt, "Türkiye'de Kadın Girişimciliğin ve Yöneticiliğin Önündeki Güçlükler: Cam Tavan Sendromu", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, c. 1, sy. 1 (2013), s. 75.

224 Kadın din görevlilerinin kadın yöneticilere karşı tutumu için bkz. Züleyha Meryem Can - Hidayet Tuksal, "Kadın Din Görevlilerinin Kadın Yöneticilere Yönelik Tutumları: Kırıkkale İl Müftülüğü Örneği", *Kalemname* 7/14 (2022), 332-355.

yapmaktadır. Görev yapan Kur'an kursu öğreticisinin sayısının beş öğreticiyi geçtiği Kur'an kursları -yatılı kurslar hariç- çok azdır. Bu da Kur'an kursu öğreticilerinin yarıya yakınının küçük bir kurum da olsa kendi Kur'an kursunda yönetici olmasını doğurmaktadır. Dolayısıyla öğreticilerin çoğu yöneticilik göreviyle tanışmış olmaktadır. Kur'an kursunun yöneticisinin diğer öğreticilere nazaran sorumlulukları daha fazladır ve resmi işlerle doğrudan o muhataptır.

Kırıkkale İl Müftülüğünde 20 kadın Kur'an kursu öğreticisi ile yapılan nitel çalışmada kadın din görevlilerinin çoğunun kadınların yönetici olmasını dinen sakıncalı bulmadıkları ve Diyanet'te kadın yöneticilerin sayısının artmasını olumlu karşıladıkları tespit edilmiştir.[225] Derinlemesine görüşme yaptığımız katılımcılara kadının yönetici olmasıyla ilgili ne düşündükleri sorulmuştur. Verilen cevaplar incelendiğinde katılımcılardan kadınların yönetici olmasıyla ilgili doğrudan olumsuz görüş beyan edenler (6 kişi) olduğu gibi kadının yönetici olmasında cinsiyetinin engel olmayacağını belirtenler (13 kişi) de bulunmaktadır ve daha çoğunluktadır. Bir kişi, erkeklerin davranışlarından dolayı kadınların yönetici olmasının zor olduğunu söylemiştir. Katılımcıların yarısına yakın bir kısmı, kadının yönetici olmasında belirleyici olanın cinsiyet değil kişilik özellikleri olduğunu belirtmiştir.

Yöneticilikte bulunması gereken en önemli iki özellik, liyakat ve adalet sahibi olmaktır. 2018'de çalışan kesime yönelik yapılan bir çalışmada[226] katılımcıların %84,3'ü liyakatli ve adaletli olduktan sonra yöneticinin cinsiyetinin önemli olmadığını ifade etmiştir. Aynı çalışmada cinsiyetin değil liyakatin ve adaletin önemli olduğu ifadesine katılan kadınların oranı %90,6'dır. Bizim çalışmamızda da mülâkat yapılan Kur'an kursu öğreticilerinin %90'ı cinsiyetten kaynaklanan özelliklerin yönetici olmaya engel olmayacağını; %10'u ise kadına atfedilen özelliklerin onun yöneticilik statüsüne engel teşkil edeceğini belirtmiştir.

35 yaşında ve henüz bekâr olan Hümeyra, kişilik özelliklerini ön plana alan katılımcılardan biridir ve yöneticilik konusunda kadının farklı özelliklerinin olumlu etkileri olabileceğini beyan etmiştir:

---

225 Can - Tuksal, "Kadın Din Görevlilerinin Kadın Yöneticilere Yönelik Tutumları: Kırıkkale İl Müftülüğü Örneği", 352.

226 Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 92.

> *"İdarecilik karakter meselesidir. Erkek olsun kadın olsun bir insanda o vasıf varsa yapabilir. Hatta kadın çok da iyi yapar. Kadınsı niteliklerini katar işin içine empati, duygusallık, anaçlık çok daha iyi yapabilir. Ama idarecilik vasfı yoksa sırf kadın diye de ayrıca bir şey yapmaması gerekir."*

Bu ifadelerde duygusal, anaç ve empati kurabilme gibi özelliklerin kadına atfedilmesi dikkat çekmektedir; bu özellikler bazı yorumlarda yöneticiliğe engel olarak görülürken burada avantaj olarak zikredilmektedir.

Belkıs'ın başarılı bir yöneticiliğine rağmen evrensel örnek olarak alınmamasındaki en önemli sebebin cinsiyeti olduğunu söyleyen Vedud[227], Kur'an'da[228] Belkıs'tan övgüyle söz edildiğini; onun bir kadın olarak yöneticiliğiyle ilgili olumsuz bir ifadenin bulunmadığını vurgulamıştır.[229] İki kız çocuk annesi İpek de, Kur'an'daki Belkıs örneğini vererek kadının yöneticiliğinin herhangi bir mahzuru olmadığını Kur'an'a dayandırarak yöneticilik statüsünde önemli olanın kişinin kendini yetiştirmek olduğunun altını çizmiştir:

> *"Kur'an'dan örnek vereceğim. Sebe kraliçesi Belkıs bunun en güzel örneği. Yani Hz. Süleyman ile tanışıp Allah'ın dinine Tevhid dinine girdikten sonra ülkesini bırakmıyor. Tekrar ülkesine gidiyor ve ülkesini yönetiyor, istişare yapıyor… Yani bence hiç bir mahzuru yok. Yapabiliyorsa, kadın kendini yetiştirmişse yöneticilik de yapar."*

Uzun süre merkezi bir kursta görev yapan 49 yaşındaki Nuran, yöneticilikte kişiliği vurgulayarak yöneticiliği, altında çalışanları ezme-ezmeme yönünden değerlendirmiş, kadının ezilmemesi için kadının yönetici olmasını olumlu bulurken kadının da kadını ezebileceğini söyleyerek yöneticiliğin kişilikle ilgili olduğunu vurgulamıştır:

> *"Bence olmalı. Kadın neden idareci olmalı? Bir üstteki erkek olursa idareci, kadını ezebilir kadın ezilmemeli. Ben hep kadının ezilmemesinden yana diyorum ama erkek de ezilmemeli tabii bu arada… Herkesi cebinden çıkaracak kadınlar vardır çevremizde mutlaka ama hani kadınlar hiçbir zaman ezdirmez kendini. Bir üstteki yönetici bile olsa. Kadın kadının halinden anlar diye düşünmek istiyorum ama kadın kadını ezedebilir. Tabii kişilikle alakalı bu hocam ya. Kadın idareci evet olabilir ama kişiliği tam oturmadıysa bence olmasın."*

---

227 Amine Vedud-Muhsin, *Kur'an ve Kadın*, çev. Nazife Şişman (İstanbul: İz Yayıncılık, 2005), 30.
228 Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali*, 377-379.
229 Vedud-Muhsin, *Kur'an ve Kadın*, 79-82.

45 yaşındaki Saadet, yöneticiliğin kabiliyet ve yetenekle ilgili olduğunu, kişinin cinsiyetinin yöneticiliğe engel olmaması gerektiğini şu sözlerle belirtmiştir:

> *"Vallahi yönetici kabiliyeti olan kadın yönetici olmalı bence. Şayet yöneticilik kabiliyeti varsa. Bu kabiliyetle alakalı bence. Yani bazı insanlar vardır, yönetilmeye müsaittir. Bazı insanlar da vardır yönetmeye daha kabiliyetlidir. Kadın olduğundan dolayı olmaz diye bir şey yok, alakası yok."*

Yönetici olmanın gerektirdiği kuralları ön plana çıkartan ve yöneticiliğin cinsiyetle değil ehliyetle ilgili olduğunu ifade eden Arzu, Nuran'ın amirin memuru ezmesiyle ilgili ifadelerine benzer şekilde amir-memur arasındaki ilişkinin sınırlarına dikkat çekmiş ve adalete vurgu yapmıştır:

> *"Hep adaletten gidiyoruz. Adil olduğu müddetçe ve çizgilerini koruyabildiği sürece olmalı. Mesafeyi koruyabilmeli…Karşısındaki muhatabı ile, çalışanıyla, yani iş aldığı ya da iş yaptığı hani kurum yönetici faktörü hangi kurumda ise.. Bu durum tabi ki erkek için de geçerlidir."*

Kişilik özelliklerinin etkili olduğunu söyleyenler, genel olarak cinsiyetin değil kişiliğin önemli olduğunu ve yetenekli kişinin kadın ya da erkek olmasına bakmadan yönetici olabileceğini belirtmiştir. Demir, yöneticinin liyakat ve adaletinin cinsiyetten daha önemli olduğu görüşünü kabul eden dindar olmayanların oranı %93,7 iken bu oranın dindarlarda %82,4'e düştüğünü belirtmektedir. [230]

Bizim çalışmamızın nitel kısmında kadının cinsiyetinden dolayı yöneticilik statüsünün uygun olmadığını söyleyen iki katılımcı, kişilik özelliklerinden kadınsı olarak ifade ettikleri duyguların kadınların yöneticiliğine engel olacağını belirtmiştir. Demir'in çalışmasının nitel kısmında da kadın yönetici ile çalışmayı tecrübe eden üç kişiden bir erkek ve bir kadın olumsuz görüş bildirmiş, bir kadın tarafsız kalmış; bir erkek katılımcı, kadın yöneticisinin aşırı kuralcı olduğunu, kadın katılımcı ise kadın yöneticisinin duygularını işine karıştırdığını söylemiştir. [231] Bizim çalışmamızda yöneticilikle ilgili olumsuz olarak bahsedilen kadınların ayrıntıcı, duygusal ve baskıcı olmaları, Demir'in çalışmasındaki engeller ile benzerlik göstermektedir.

---

230 Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 92.
231 Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 94.

Nitekim yüksek lisans mezunu Nilüfer, kadınların ayrıntıcı ve duygusal yönlerine ilaveten annelik sorumluluklarını, iyi bir yöneticiliğin önünde engel olarak görmüş ve çevresinden örneklerle bu görüşünü desteklemiştir:

> *"Hocam erkekler daha iyi yapıyor gibi geliyor bana bu işi. Kadınlar biraz daha kaprisli mi oluyor diyeyim. Abimin fabrika müdürü kadın. O kadar dertliler ki, dert yanıyor ki. Bu iş kadınlarla yürümez diyor, hani böyle çileden çıkarıyorlar insanı diyor. Çok fazla ayrıntıcıyız, duygusalız. Ne bileyim hani bi de işte annelik şeyimiz de var ekstra daha belki yükümlülüklerimiz var ev konusunda da."*

Kadınlara atfedilen bazı özellikleri, adaleti sağlamanın önündeki engel olarak gören Beyza'ya göre çalışma hayatı, kadınları otoriter ve baskıcı hale getirmektedir. Bu yüzden o, adaletli olamadıkları ve baskıcı oldukları için kadınların yönetici olmasını istemediğini ifade etmiştir:

> *"Kadınların yönetici olmasını ben çok hoş görmüyorum açıkçası. Yani evet çalışma hayatına kadınlar girince biraz daha böyle despot olabiliyoruz. Kadınların, kadın yöneticilerin adaleti çok sağlayamadıklarını düşünüyorum ben. O yüzden kadınların yönetici olmasını çok istemiyorum açıkçası."*

Kadınsı özellikleri yöneticilik için dezavantaj olarak gören Beyza ve Nilüfer'in aksine kadınsı özellikleri avantaj olarak gören hatta kadının yöneticiliğe daha uygun olduğunu ileri süren katılımcılar da bulunmaktadır. Çaha ve diğerlerinin farklı şehirlerde okul, hastane ve banka çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmada kadınların yöneticilikte sahip oldukları avantajlar olarak; kadın bakış açısına sahip olmaları, daha hassas olmaları, sabırlı olmaları ve empati kurabilmeleri sıralanmıştır.[232] Kadınların yönetici olduklarındaki katkıları çeşitli araştırmalara da konu olmuştur. Bankalardaki erkek ve kadın yöneticiler üzerine yapılan bir çalışmada kadın yöneticilerin daha yenilikçi, ikna edici, üretim odaklı, geribildirim yapan, işbirliğine önem veren davranışlar gösterdikleri ortaya çıkmıştır.[233] Yine kadın yöneticiler üzerine yapılan araştırmalarda kadınların sağladığı olumlu katkılar ortaya konmuştur.[234] Nitekim kadın olmanın yöneticilikte

---

232 Havva Çaha vd., *Türkiye'de Cam Tavan Sendromu: Hizmet Sektöründe Kadın* (İstanbul: Kadem, 2016), 83-88.

233 Gizem Uzun, *Kadın Ve Erkek Yöneticilerin Liderlik Davranışları Arasındaki Farklılıklar Ve Bankacılık Sektöründe Uygulama* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 83.

234 Diğer çalışmalar için Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 89.

avantaj olacağını söyleyen Nesibe, kadınların olaylara duygusal bakmasını olumlu olarak ele almaktadır:

> *"Olabilir yani müdür yardımcısı da olabilir. İlla okulda bir erkek vardır. Birisi mantıksal birisi duygusal olarak olaylara bakar. Daha güzel olur, iyi olur diye düşünüyorum Çünkü erkeklerin göremediğini kadınlar, kadınların göremediği eksikleri erkekler görebilir."*

36 yaşındaki Asiye, bazı özelliklerin kadınlarda daha ön plana çıktığını, yöneticilikte kadının erkekten daha avantajlı olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Olmalı bence. Neden? Çünkü erkeğin göremediği detayları kadın görüyor… Bence yönetimde yardımcı olarak olmalı. Erkeğin göremediğini kadın görüyor daha güzel bir şey ortaya çıkıyor."*

Yine de Asiye ifadede görüldüğü üzere, kadının doğrudan yöneticiliği yerine yönetimde yardımcı olması gerektiğini ifade etmiştir. Burada da yöneticiliğin erkeksi olarak kabul edildiği ve kadının rolünün "yardımcı olmak" olarak belirlendiğini altı çizilmelidir.

Üç kız çocuğu annesi Betül, kadının çalışmasına çok olumlu yaklaşmamasına rağmen kadınların yönetici olması gerektiği üzerinde durmuştur. Kadının ayrıntıcı, detaycı olması, bazı katılımcılarda yöneticiliğin önündeki engel olarak düşünülürken Betül, bunu avantaj olarak düşünmüştür:

> *"Kadınlar yönetici olmalı bence. Kadınlar ne kadar çalışmamalı desem de.. Şöyle düşünüyorum çünkü kadın bir anda birkaç şeyi düşünebiliyor, birkaç şeyi planlayabiliyor. Yöneticilik de bir noktada belki bunu gerektirir. Erkekler hep tek noktadan bakarlar olaya, tek bir şeyi planlarlar ama kadın bir anda birkaç şeyi düşünüp birkaç şeyi planlayıp projeler üretip yönetebilir. (....) Daha rahat olması açısından tabii ki kadın yönetici daha iyi olur diye düşünüyorum yani. Daha rahat ifade edersin kendini."*

Kadınların yönetici olmasına kadın çalışanların rahatı açısından yaklaşan Kübra ve Seda ise kadin idarecilerin, kadınların sıkıntılarını ve özel durumlarını daha iyi anlayabileceklerini ifade etmişlerdir.

> *"Olabilir, güzel de olur yani kendi içimizden insanların yönetici olması. Halimizi daha iyi anlarlar. Anne olan bir insan daha iyi anlar mesela ama erkek bunu anlamaz. Çocuğunu doğur, bırak gel der yani. Ama bayan olduğunda anneliğin ne olduğunu biliyorsa en azından anlar."*(Kübra)

> *"Olabilir. Bizim malum en azından özel zamanlarımızdaki psikolojimizi düşündüğünüzde ben ne kadar duygusalım, ne kadar sinirliyiz, agresifiz.*

> *Böyle bir zamana denk geldiğimizde düşünüyorum veya evdeki işte hamilelik dönemini, evdeki işlerimizin yoğunluğunu.. Yapabilir, yapamaz değil ama artacaktır yük sorumluluğu arttıkça."* (Seda)

Seda, kadının yöneticilik yapabileceğini söyledikten sonra sorumluluğunun da artacağını belirtmiştir. Kadınların yönetim kadrolarında yer almayışının önündeki en büyük engel, yine kendilerinin toplum içindeki cinsiyet rollerini benimsemeleri olarak görülmektedir.[235] Ancak Seda'nın sorumluluğunun artmasını ifade etmesi dışında katılımcılardan bu konuda bir yorum gelmemiştir. Bir başka ifadeyle toplumun kadına yüklemiş olduğu aile içi sorumluluklar, yöneticiliğe engel olarak görülmemiştir.

İki çocuk annesi 38 yaşındaki Fatma, kadınların erkeklerden daha aktif olduğunu, kadın yöneticilerin çalıştığı yere farklılık getirdiğini söylemekte fakat başarılı olmalarını erkekler tarafından dikkate alınmaya bağlamaktadır:

> *"Erkekler tarafından dikkate alındıklarında hem çok faydalı hem de üretici oluyorlar. Hatta çok daha aktif olduklarını düşünüyorum. Rutinin dışına hep kadınlar çıkıyorlar. Sen de bilirsin müftü yardımcıları filan rutinin dışına çıkan kadınlar oluyor. Onu da yapalım bunu da yapalım diyenler kadınlar, olduğu kadar diyenler erkekler. Bizim kadın müftü yardımcımız bu gençlik projesinde filan çok uğraştı."*

Fatma, kadının yöneticilikte başarılı olmasını erkeklerin tutumuna bağlarken Ayşe Sena, erkeklerin olumsuz davranışlarına dikkat çekmiş ve erkeklerin davranışlarının kadının idareciliğini zorlaştırdığını söylemiştir:

> *"Erkeklerin arasında hani hanımın, hele bizim camia diyeyim yani, pek bir hanım sözü dinleme noktasında biraz biz farklı, yani inanın hala onu yaşıyorum ben. Hanım deyince eee erkek aynı şeyi söyleyince okey de, aynı sözü aynı cümleyi hanım söyleyince biraz… Kadının sözü önemsenmiyor, çok fazla. İdarecilik kolay bir meslek değil"*

Kadın din görevlileri, kadının yönetici olmasının önündeki zorluklar olarak sıralanan kadınsı duygulara ve erkeklerin tavırlarına dikkat çekerken kadının yöneticiliğinde ortamın uygunluğuna da dikkat çekmiştir. Nitekim Yeliz ve Meryem, çevrenin, şartların ve içinde bulunulan ortamın kadınların yöneticiliği için uygun olmadığı görüşündedir. Yeliz, kadının yönetici olabilmesi için uygun ortam gerektiğini "Yönetici olabilir ama her yerde değil." diyerek net bir ifadeyle ortaya koymuştur.

---

235 Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 85.

Meryem de kadının yönetici olabileceğini hatta kadının ayrıntılı düşünmesinin yöneticiliğe olumlu katkı sağlayacağını belirtmiş ancak toplumun bu konudaki hazır bulunuşluğunun olmadığını dile getirmiştir:

> *"Yani normalde çok güzel yaparlar kadınlar. Yapıyorlar, yaparlar ama toplumun hala bunu sindirdiğini zannetmiyorum yani… Ama yönetim yapma noktasında kadının bir sorunu olduğunu düşünmüyorum ama bunun kabullenilmesi konusunda bir sorun olduğunu düşünüyorum yani. Yönetebilir tabi ki kesinlikle. Çünkü kadınlar daha ayrıntılı düşündüğü için."*

Kardelen ise kadının fiziki olarak ön planda olmasını kadının yönetici olmasına engel olarak görmüştür:

> *"Şimdi o yüzden hani kadının yönetici olduğunda hoş karşılayamıyorum…. Çalışacak ama kadın çalışırken bana bakın bana bakın diyecekse, kendini sergileyecekse çalışmasın evde otursun daha iyi."*

Yatılı bir kursta görev yapan Şeyma, kadınların yönetici olması ile ilgili zihninde net bir düşüncenin olmadığını ifade etmiştir. Öğrenilenlerle uygulama arasındaki farklılık olduğunu düşünmesi, onun zihninde karmaşaya sebep olmuştur. O, kadının yönetici olduğunda yaşayacağı şeylerin İslam dinine uygun olmadığını düşünmektedir. Bunu açıkça söylemese de ifadesi ve yaşadığı tereddüt bunu göstermektedir:

> *"Orayı ben netleştiremiyorum zihnimde. Yani bir öğrendiğimiz şeyler var, bir de yönetici olduğun zaman yaşayacağı şeyler var. Orayı bir türlü yani yapar mısın böyle bir şeyi? Yapamam gibi geliyor bana. Bir kere doğru değil gibi geliyor."*

2018 yılında çalışan bireyler üzerine yapılan Demir'in çalışmasında, katılımcıların yarıdan fazlası, kadınlığın iş yaşamında yükselmeye engel olmadığını düşünmektedir.[236]

Yöneticilerin kadın olması ile ilgili katılımcıların yorumları ele alındığında hâkim olan yaklaşım, kişilik özelliklerini ön plana alıp liyakat ve adalet sahibi kişinin yönetici olabileceği, kadın olmanın artı avantajlar getireceği şeklinde olumlu yaklaşımdır. Bunun yanı sıra kadın olmanın getirdiği iş yapmadaki titizlik, baskıcı olma gibi kadınsı özelliklerin dezavantaj olacağı ve iş ortamının ve erkeklerin davranışlarının kadının yöneticiliğini olumsuz etkileyeceği şeklinde yaklaşımlar da söz konusudur.

3.3. Kadının Tek Başına Seyahati ve Akşamları Dışarı Çıkabilmesi

[236] Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 87.

Kadının tek başına seyahati, toplumsal cinsiyet rol tutumlarının etkilediği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Seyahat; yolculuk, yer değiştirme veya gezi anlamlarında kullanılan Arapça kökenli bir sözcüktür. Gezi, tatil, din, ticaret, ilim, ziyaret ve sağlık gibi pek çok sebebe dayanan seyahatler bazen zorunlu bazen eğlence amaçlı olarak yapılmaktadır. Seyahatler grupla yapıldığı gibi farklı sebeplerden dolayı yalnız da yapılmaktadır.

Seyahatle ilgili çalışmalar genellikle turizm olgusu veya boş zaman kavramı çerçevesinde ele alınırken kadınların seyahat deneyimleriyle ilgili de pek çok çalışmanın gerçekleştirildiği görülmektedir.[237] Bu çalışmalarda boş zaman kavramı, kadın ve erkeklerin seyahat motivasyonları, turizmin eril ve dişil boyutları, erkek ve kadınların seyahat deneyimleri ve seyahatleri kısıtlayıcı faktörler üzerinde durulmaktadır. Wilson ve Little 40 Avusturalyalı kadın katılımcıyla yaptıkları bir nitel bir çalışmada, seyahat kısıtlayıcılarını dört başlık altında toplamıştır: Sosyokültürel faktörler, kişisel faktörler, para ve zaman kısıtlılığı gibi pratik faktörler ve kişinin seyahatinde maruz kaldığı mekânsal faktörler.[238] Araştırmanın bu başlığı altında kadınların tek başına seyahatine kadın din görevlilerinin bakışı ele alınacaktır.

Şunu öncelikle belirtmek gerekir ki, kadınların tek başına seyahatlerini toplumsal cinsiyet rolleri açısından ele alan çalışmalar henüz çok yenidir. Kadın, yaratılışı itibariyle korunmaya muhtaç bir varlık olarak kabul edildiği ve genellikle 'ev' ve 'aile' ile ilişkilendirildiği için, tek başına şehirlerarası seyahati ve akşamları sokağa çıkabilmesi, toplumun cinsiyet rolleri açısından ve güvenlik algısı yönüyle sıkıntılı görülmüştür. Cesur'un araştırmasında[239] kadının tek başına seyahatini kısıtlayıcı faktörler; bireysel, topluluk ve toplumsal düzeyde olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır: Kişinin psikolojisiyle ilgili faktörler psikolojik; yakın çevresiyle ilgili faktörler topluluk; yalnız seyahat eden kadınla ilgili toplumun tutumu da toplumsal düzeyde kısıtlayıcılar olarak ele alınmıştır. Cinsel taciz ve özellikle akşam saatlerinde karşılaştıkları saldırı girişimleri konusundaki endişe, kadınların akşamları sokağa çıkma

---

237 Bu konudaki çalışmalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Elnur, *Kadınların Ve Erkeklerin Tek Başına Seyahat Deneyimlerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Analizi* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

238 Erica Christine Wilson - Donna E. Little, "A 'Relative Escape'? The Impact of Constraints on Women Who Travel Solo", *Tourism Review International* 9/2 (2005), 155-175.

239 Müesser Cesur, *Tek Başına Seyahat Eden Kadın Turistlerin Seyahat Kısıtlayıcıları* (Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

ve tek başına yolculuk yapma ile ilgili davranışlarını etkilemektedir.[240] Kadının tek başına akşam saatlerinde sokağa çıkması ve şehirlerarası yolculuk yapmasıyla ilgili algılar, toplumun değerlerine ve kültürel özelliklerine göre değişiklik gösterebilir. Bu davranışı etkileyen faktörlerden biri de şüphesiz ki dini inançlardır. Dini eğitim almış ve din konusunda toplumu bilgilendirme ile ilgili görevi bulunan Kur'an kursu öğreticilerine kadının tek başına akşam saatlerinde dışarı çıkabilmesiyle ilgili görüşleri sorulmuştur. Nicel çalışmada 735 katılımcının kadının akşamları tek başına sokağa çıkabilmesiyle ilgili verdiği cevaplar aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 47. "Bir Kadın Akşamları Tek Başına Sokağa Çıkabilmelidir." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
21.Bir kadın akşamları tek başına sokağa çıkabilmelidir.	f	170	291	221	53	0	2,21	0,88
	%	23,10	39,60	30,10	7,20	0,00		

Kadının akşamları tek başına sokağa çıkabilmesi düşüncesi eşitlikçi bir tutum olarak kabul edilmiş ve bu önermeye verilen "Tamamen katılıyorum" cevabı 5 puan, "Kesinlikle katılmıyorum" cevabı 1 puan olarak değerlendirilmiştir. Buna göre katılımcılar, bu konuda geleneksel düşünmekte ve bir kadının akşamları tek başına sokağa çıkabilmesini onaylamamaktadır. Hatta "Tamamen katılıyorum" cevabını veren katılımcı yoktur. Sadece %7,20 oranında katılımcı bu önermeye katılmıştır. "Kesinlikle katılmıyorum" cevabıyla birlikte toplamda %62,70 oranında katılımcı, kadının tek başına akşamları sokağa çıkabilmesini onaylamamaktadır. Derinlemesine görüşmelerle elde edilen bilgilere göre nicel çalışmaya katılan katılımcıların, kadının tek başına dışarı çıkmasına olumsuz olarak cevap vermelerinin zemininde bu konuda İslam hukukundaki tartışmalar ve 'korku' faktörü vardır. 36 yaşında İLİTAM mezunu Betül'ün "Sadece kadına değil erkeğe de işte tecavüz ya da başka şeyler hepsi oluyor. Ama hani sonuçta bizler daha güçsüzüz. Karşı koyamıyoruz. Yolda her şey başımıza gelebilir." ifadesi, güvenliğin her iki cins içinde önemli olduğu ama kadının 'zayıf'lığından ötürü daha çok sıkıntı yaşayabileceği görüşü, kadının tek başına seyahatiyle ilgili deneyimler üzerine yapılan diğer çalışmalarda da görülmektedir.

[240] Elnur, *Kadınların Ve Erkeklerin Tek Başına Seyahat Deneyimlerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Analizi*, 25.

Tablo 48. "Bir Kadın Akşamları Tek Başına Sokağa Çıkabilmelidir." Önermesi ile Eğitim Durumunun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Eğitim durumu		Bir kadın akşamları tek başına sokağa çıkabilmelidir.					X^2	p
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Toplam		
Lise	n	21	38	35	3	97	21,943	0,009*
	%	21,6	39,2	36,1	3,1	100		
İki yıllık üniversite	n	77	146	106	15	344		
	%	22,4	42,4	30,8	4,4	100		
Üniversite	n	65	97	72	29	263		
	%	24,7	36,9	27,4	11	100		
Yüksek Lisans	n	7	10	8	6	31		
	%	22,6	32,3	25,8	19,4	100		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir								

Tablo incelendiğinde katılımcıların "Bir kadın akşamları tek başına sokağa çıkabilmelidir." önermesi ile eğitim durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 21.943; p=0.009<0.05). Bu önermeye verilen cevaplar 'Katılmıyorum' şıkkında yoğunlaşmıştır. Kadının akşamları tek başına sokağa çıkabilmesi önermesine tamamen katılan yokken 'Katılıyorum' cevabına en yoğun katılım, lisansüstü mezunlarında olmuştur. Eşitlikçi tutum içeren bu önermeye eğitim seviyesi yükseldikçe katılım oranı yükselmiştir.

Tablo 49. "Bir Kadın Akşamları Tek Başına Sokağa Çıkabilmelidir." Önermesi ile Medeni Durumun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Medeni durum		Bir kadın akşamları tek başına sokağa çıkabilmelidir.					X^2	p
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Toplam		
Bekâr	n	24	51	34	18	127	21,138	0,002*
	%	18,90	40,20	26,80	14,20	100,00		
Evli	n	135	235	175	31	576		
	%	23,40	40,80	30,40	5,40	100,00		
Boşanmış	n	11	5	12	4	32		
	%	34,40	15,60	37,50	12,50	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir.								

Tablo 49 incelendiğinde katılımcıların "Bir kadın akşamları tek başına sokağa çıkabilmelidir." önermesi ile medeni durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 21.138; p=0.002<0.05). "Bir kadın akşamları tek başına sokağa çıkabilmelidir." önermesine kesinlikle katılmama oranı, en az bekâr katılımcılarda, en

çok boşanmış katılımcılardadır. Kadının akşamları tek başına sokağa çıkmasına katılımın en az olduğu oran, evli katılımcılar arasındadır.

Katılımcıların "Bir kadın akşamları tek başına sokağa çıkabilmelidir." önermesi ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı görülmüştür (X^2:19.211; p=0.084>0.05).

Katılımcılar arasında kadının akşamları sokağa çıkabilmesi ve tek başına seyahati ile ilgili iki görüş ortaya çıkmıştır: Bu durumu uygun bulmayanlar ve bu durumu güven şartına bağlayanlar. İslam hukukunda kadının tek başına seyahatini kesinlikle kısıtlayan görüşlerin yanı sıra güvenli olduğunda seyahat edebileceğini söyleyen görüşler de mevcuttur. Hanefi mezhebinde kadının belirli mesafedeki yere tek başına seyahatine izin verilmemesine rağmen [241] katılımcıların çoğu, kadının tek başına seyahatini güvenlikle ilişkilendirerek güvenlik sağlandığında kadının tek başına seyahatinin mümkün olduğunu düşünmektedir.

Yüksek lisans mezunu 33 yaşındaki Kübra, kadının 90 km'den uzak bir yolculuğa çıkıp çıkamayacağı ile ilgili olarak "Güvenli bir ortam varsa gidebilir." diye düşünmektedir. Yurt dışına yalnız olarak yolculuklar yapan Hümeyra ve kendi aracıyla şehirlerarası yolculuklar yapan Hayme, yolculuğa çıkma şartını 'güven' olarak belirtmiştir. Her iki katılımcının ifadelerinde de güvenliğin mekândan bağımsız olarak ele alınması dikkat çekmektedir:

> *"Ben dinen mahzur olmadığını düşündüğüm için yurt dışına bile çıkıyorum. Ama her türlü tedbir güvenlik sağlandıktan sonra olmalı. Güvenlik tedbiri olmadığı zaman kapının dışına bile çıkmam…"* (Hümeyra)

> *"Bence normal eğer güvenlikte bir sıkıntı yoksa ki günümüzde sıkıntı yok. Dünyanın bir ucuna da bence kadın gidebilir. Eğer güvenlik yoksa insanlar evlerinde de güvensiz bir şekilde savaş olan yerlerde vs."* (Hayme)

Doktora öğrencisi 44 yaşındaki Zeynep, kadının tek başına yolculuk edip edemeyeceği ile ilgili tartışmaları "Güvenliyse ortam gitsin niye gitmesin ki? Çok da paranoyak olmamak lazım." diyerek kadının tek başına yolculuk yapamaması gibi bir tartışmanın abes olduğunu vurgulamakla birlikte güvenliği ilk şart olarak belirtmiştir. Wilson'ın

---

241 Hayreddin Karaman vd. (ed.), *İlmihal I İman ve İbadetler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 1/517.

çalışmasında[242] 'yalnız kadın gezgin'lerin konaklama tercihlerinde güvenlik konusunu dikkate almaları ve yalnız seyahat eden kadınların deneyimleriyle ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalarda[243] da güvenlik faktörünün ön plana çıkması, bizim çalışmamıza katılan katılımcıların güvenlik tedbirlerini öncelemeleri ile benzerlik göstermektedir.

Geçici görevli statüsünde çalışan, ön lisans mezunu, boşanmış ve iki çocuklu Nesibe de güven sorununa dikkat çekmiş ve kadının tek başına yolculuk yapabileceğini "Bunun dini boyutu nedir bilmiyorum ama bana göre çıkılabilir. Yol güvenliği varsa ben çıkabilir diye düşünüyorum." cümleleriyle ifade etmiştir. Bu konuda cevap verirken Nesibe'nin din ile çatışma içine girmekten kaçındığı anlaşılmaktadır. Ama o her şeye rağmen kadının seyahatini içsel dünyası ve kendisine sağladığı fayda yönüyle ele almıştır:

> *"İnsanın ufku genişliyor gezince, dolaşınca farklı insanlarla tanışıyorsunuz. Topluma bakış açısı değişiyor. Allah Teala da 'yeryüzünde dolaşın gezin diyor'. Farklı yerler görüyorsun, tefekküre vesile oluyor."*

38 yaşındaki İLİTAM mezunu iki çocuk annesi Fatma ise doğrudan "Ben onu caiz görüyorum. Kendim de gidip geldiğim için uygundur." diyerek dinde bu konuya izin verildiğini ve kendisinin de uzun yolculuklara tek başına çıktığını belirtmiştir.

45 yaşındaki ön lisans mezunu Saadet, kendisinin bu konuda özgür olduğunu, kişi bu konuda kendisine inanıyorsa tek başına yolculuk yapabileceğini belirtmiştir. Saadet, kadının tek başına yolculuğunu, "Valla ben özgürüm o hususta. Kendim de giderim. Her kadın gidebilmeli de. Hani kendine güvenen, yapabileceğine inanan, gidebileceğine inanan, gidebilmeli." diyerek yolculuk ve yol güvenliği açısından değil kişilik yapısı itibariyle yapıp yapamaması yönünden ele almıştır.

Katılımcılar, tek başına seyahati, genellikle toplu ulaşım araçlarıyla yapılması yönünden değerlendirmiş ve bunun da günümüzde güvenli olduğunu belirtmiştir. İki kız çocuğu

---

242 Erica Christine Wilson, *A 'Journey of Her Own?: The Impact of Constraints on Women's Solo Travel* (Quesland: Griffith University, Department of Tourism, Leisure, Hotel and Sport Management, Doktora Tezi, 2004).

243 Bahar Kaba - Gözde Emekli, "Turizmde Yükselen Bir Eğilim: Yalnız Seyahat Eden Kadın Gezginler (Türkiye Örneği)", *Ege Coğrafya Dergisi* 27/2 (2018), 111-126; Elif Arslantürk - Kamil Unur, "Yalnız Seyahat Eden Kadınların Seyahat Deneyimleri", *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi* 16/3 (2019), 493-514; Elnur, *Kadınların Ve Erkeklerin Tek Başına Seyahat Deneyimlerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Analizi*; Cesur, *Tek Başına Seyahat Eden Kadın Turistlerin Seyahat Kısıtlayıcıları*.

annesi lisans mezunu İpek, günümüzde yolculukların güvenli olduğunu, dolayısıyla kadının tek başına uzun yolculuklar yapabileceğini belirtmiştir:

> *"Ben hiçbir sakınca görmüyorum. Şuan her yer güvenli çünkü. Terminaller ışıl ışıl. Otobüslerden sonra ulaşacağımız yere kadar çoğu terminalde servisler var. Şu an kadının yolculuk yapmasında hiçbir mahzur görmüyorum."*

Nitekim 36 yaşındaki Meryem, "Şimdi gayet yani otobüs yolculukları olsun, uçak yolculukları olsun gayet güvenli hatta senin koltuğunu da sigortalıyorlar yani." diyerek günümüzdeki yolculuklarda güvenlik sorunu olmadığının altını çizmiştir. Beyza da "Yol güvenliği var ve aynı zamanda toplu taşıma araçları var. Tek başına değilsin. O yüzden kadın da tek başına seyahate çıkabilir." şeklinde tek başına seyahatin güvenli olduğunu belirtmiştir.

Dört çocuk annesi Kardelen ise tek başına seyahatle ilgili çekincelerin sosyal şartlarla ilgili olduğunu düşünmekte ve geçmiş ile günümüz arasında karşılaştırma yapmaktadır:

> *"Önceden hoş karşılanmıyormuş. Çünkü develerle, işte kafileler halinde yada otobüslerle hacca gidildiği zamanlarda bile günlerce yolculuk sürüyormuş. Ama şimdi öyle bir durum yok. Biniyorsun uçağına üç saat sonra, üç buçuk saat sonra Mekke'desin Medine'desin. Ne kadar muazzam bir şey, güzel yolculuk."*

Kadın din görevlileri, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak görev yaptıkları için hac ve umre görevleri nedeniyle tek başlarına yurt dışına görevli olarak gitmektedir. Hac ve umre görevi kutsal kabul edildiği için kadın din görevlileri, bu nedenle yapılan yolculuklara dini ve toplumsal kaygılar yönüyle daha az çekince ile yaklaşmaktadır. Katılımcılardan bazıları, hac ve umre organizasyonlarında görevli oldukları için yanlarında bir mahremi olmaksızın İslam hukukunda bu konudaki görüşlerde geçen 90 km mesafenin çok ötesinde yolculuk tecrübesi yaşamıştır. Babası ve dedesi de din görevlisi olan ve henüz bekâr olan Nilüfer, hacca ve umreye gitmiştir. Ona göre "Hacca ve umreye şartlar müsaade ettiği için güvenli bir yol ortamı olduğu için gidilebilir."

İlahiyat Fakültesi mezunu 43 yaşındaki Yeliz, kendisinin yurt içinde uzun yolculuklara çıktığını ve bir kadının yurt içinde yolculuk yapmasının sıkıntı olmayacağını ancak yurt dışına yolculuk yapmasının güvenlik açısından sıkıntı doğurabileceğini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

> *"Ben çıkıyorum. 18 saatlik yolculuğa çıkıyorum. Ama bu konuda yurtdışı seyahatlerinin sıkıntı olabileceğini düşünüyorum. Onu da şundan dolayı güvenlik açısından istediğimiz gibi rahat iletişim ve ulaşım sağlayamayacağımız için. Güvenlik açısından kendini ifade edememe açısından, hastalık ya da benzeri durum geldiğinde, bu durumu aşamama açısından sıkıntı oluşturabileceğini düşünüyorum."*

Yeliz'in ifadesindeki 18 saat ifadesinin gelişigüzel değil özellikle kullanıldığı anlaşılıyor. Zira bu konuyla ilgili İslam hukukunda kadının yalnız yapacağı yolculuklarda ölçünün 90 km mi 18 saat mi olduğu ile ilgili tartışmalar[244] mevcuttur. Yeliz burada 18 saatlik ölçüyü ele almış ve yurt içinde yaptığı yolculukta dini kurallar çerçevesinde hareket ettiğini belirtmiştir

49 yaşındaki Nuran, kadının tek başına yolculuğunun dini olarak sınırlanıp sınırlanmamasını söz konusu etmeden konuyu diğer katılımcılardan farklı olarak eşler arasındaki ilişkiler bağlamında ele almış; "Kendim çıktım, çok çıktım. En basit olarak, oğlumun yanına İstanbul'a 5 sene boyunca gittim. 6 ay Sakarya'da askerlik yaptı, 6 ay boyunca oğlumun yanına gittim. Eşimin o konuda bana güveni sonsuz." cümleleriyle oğlunun üniversite hayatı ve askerlik hayatı boyunca tek başına şehir dışına oğlunu ziyarete gidebilmesini, kocasıyla güven problemi olmamasına bağlamıştır.

Kardelen, tek başına yolculuk meselesini hem kadın hem erkek açısından ele alarak konuya farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Tüm katılımcılar, yolculuklarda dışarıdan gelebilecek tehlikeleri göz önüne alarak değerlendirmelerde bulunurken Nuran kocasının kendisine güvenmesine, Kardelen "Eğer kadın da erkek de gönlünü kalbini muhafaza ederek yolculuk yapacaksa bence seyahatlerde hiçbir sakınca yok." diyerek kişinin kendi iç dünyasına vurgu yapmıştır. Bu yorum, kadının tek başına yolculuğunun iffetle ilişkilendirilmesiyle benzerlik göstermektedir. Doktora öğrencisi Zeynep'in ifadesinde de buna benzer bir yaklaşım vardır. "Kiminle ne konuştuğunuzu ne yaptığınızı biliyorsanız oturup kalkmanızı biliyorsanız niye olmasın." Diyanet İşleri Başkanlığı'nın *İslam İlmihali'*nde kadının kişilik, onur ve iffeti için tehlike ve sakıncaların bulunduğu durumlarda ilk hedef olarak sakıncaları gidermek gerektiğini, bu mümkün olmadığında refakatçi erkek çözümünün geçici çözüm olarak

[244] Karaman vd., *İlmihal I İman ve İbadetler*, 1/324.

uygulanabileceği belirtilir.[245] Burada İslam hukukuna göre güvenlik sorunu olduğu için kadını kısıtlamak yerine söz konusu güvenlik sorunlarının giderilmesinin esas alındığı anlaşılıyor.

Katılımcıların çoğunluğunda yolculukların genel olarak güvenli olduğu şeklinde inanç varken sadece Nilüfer ilçesinde görev yapan 47 yaşındaki Ayşe Sena ise güvenli olduğunda kadının tek başına yolculuk yapabileceğini söylemesine rağmen günümüzde güvensizliğin hâkim olması sebebiyle bunun uygun olmayacağına inanmaktadır:

> *"Yaşım artık 47. Belli bir şeyi aşmış olsak dahi kimseye güvenemiyorsunuz artık. Çünkü günümüz şartlarında güvenlik noktası o kadar zorlaştı ki... O yüzden zor olur diye düşünüyorum. Onun dışında herhalde hani gene de yapabilir ama yok güvenlik açısından ben çok şey bulmuyorum."*

Babası din görevlisi olan 42 yaşındaki Şeyma da kadının yanında mahremi olmadan yolculuk yapmasını uygun bulmamaktadır. Kendi ifadelerine bakılırsa Şeyma'nın böyle düşünmesinde İslam hukukundaki tartışmalar değil ailesinin geleneksel yapısının etkili olduğu anlaşılıyor. "Biz öyle çok yalnız bir yerlere gitmeye taraftar bir aile yapısında büyümedik. O yüzden bu, bana çok sıcak gelmiyor." ifadelerinde kök ailesinin etkisi görülmektedir. "Hatta bu konuda eşimi ikna edebilirim belki ama ailemi ikna edemem diyeyim yani şimdi bile." diyerek evli olmasına rağmen kök ailesinin tek başına yolculuk yapmasına izin vermeyeceğini söylemiştir. Bunun tek istisnasının sadece işi nedeniyle olabileceğini "gezmeye zaten hiç olmaz da hani önemli bir iş var belki o vesileyle gidebilirim" şeklinde ifade etmiştir. Yine yüksek lisans mezunu 43 yaşındaki Seda, güvenli bir ortam varsa kadının tek başına yolculuklara çıkabileceğine inanmakla birlikte yanında kocası olmadan yolculuğa çıkmamasının sebebini "O sorumluluğu almak istemiyorum, o yorgunluğu çekmek istemiyorum. Yapabilirim, gidebilirim ama istemiyorum." şeklinde açıklamıştır.

Yüksek lisans mezunu 33 yaşındaki Kübra, üçüncü çocuğu doğmadan tek başına yolculuklar yaptığını, hamileyken de yolculuğa çıktığını ancak mesleğinde yükselmek için şehir dışında girmesi gereken bir sınava "bebeği emdiği için" giremediğini söylemiştir. Anlaşılan her iki katılımcı da lisansüstü dereceye sahip olmasına rağmen

---

[245] Hayreddin Karaman vd. (ed.), *İlmihal II İslam ve Toplum* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 2/321.

ev içi sorumluluklar, bebek bakımı, yolculuğun getireceği sıkıntılar gibi sorunlar sebebiyle sorumluluk almak istememiştir.

Hiç şüphesiz kadının ev içi aldığı roller ve sorumluluklar tek başına seyahate çıkmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bununla birlikte genel olarak katılımcıların güvenli ortamlarda kadının tek başına seyahat yapabileceği görüşünde oldukları söylenebilir. Bu sonucun ortaya çıkmasında İslam hukukunda güvenli ortam olduğunda kadının tek başına seyahatinin mümkün olduğunu söyleyen görüşün etkili olduğu aşikârdır.[246] Kadın din görevlileri, kadının tek başına seyahatiyle ilgili Wilson'un sınıflandırmasına[247] göre genel olarak sosyokültürel ve boyutsal faktörlerin üzerinde durmuş, sadece Nuran, Kardelen ve Kübra kişisel faktörlerden bahsetmiştir. Zaman ve para boyutu gibi pratik faktörlerin kısıtlayıcılığını konu edinen katılımcı olmamıştır. Görüşme yaptığımız katılımcılardan Ayşe Sena ortamın güvenli olmadığını düşündüğü için, Şeyma aile yapısından dolayı, Seda ve Betül ise kişisel sebeplerden dolayı kadının yanında mahremi olmaksızın tek başına seyahate çıkmasını uygun bulmamıştır. Şeyma ve Seda dinen uygun buldukları halde kendilerinin bunu tercih etmeyeceğini vurgulamıştır.

Ayşe Sena dışındaki tüm katılımcılar kadının tek başına yolculuk yapabileceğini düşünmesine rağmen uyguladığımız ölçeğin 21. maddesindeki "Bir kadın akşamları tek başına sokağa çıkabilmelidir." önermesine katılımın az olması (%7,20), kadının akşamları sokakta güvende olmayışıyla ilgili olarak yorumlanabilir. Hiç şüphesiz katılımcılar, geceleri sokakların kadın için güvenli olduğuna inansalar, bu önermeye katılım daha yoğun olabilirdi. Araştırmamızda kadınların tek başına seyahatlerini etkileyen en önemli faktörün toplumsal cinsiyet norm ve beklentilerinden öte güvenlik endişesi olduğu anlaşılmıştır. Katılımcılar, bu konuda toplumun tepkisini değil güvenlik faktörünü öncelemiştir. "Bir kadın akşamları tek başına sokağa çıkabilmelidir." önermesine katılımın az olması, katılımcıların geleneksel düşündüğünü gösterse bile bu araştırmanın nitel verilerine göre kadın din görevlileri, güvenli olduğu takdirde kadın erkek ayrımı olmaksızın her bireyin istediği mekân ve zamanda bulunabileceğini düşünmektedir. Dini konuda bulundukları çevrede rehber olarak kabul edilen din görevlilerinin güvenli alanlarda yaptıkları tek başına seyahatler ve bu konuda eşitlikçi

246 Karaman vd., *İlmihal II İslam ve Toplum*, 2/518.
247 Wilson, *A 'Journey of Her Own?: The Impact of Constraints on Women's Solo Travel*.

düşünmeleri, toplumda bulunan cinsiyet kaynaklı ön kabul ve kısıtlamaların değişebileceğini göstermektedir.

3.4. Çocukların Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı

Eğitim, kadınların potansiyel kazançlarını artırıp kadınların güçlenmesini, çalışmasını, hakkını savunmasını sağlayan en önemli faktördür. Ulusal ve uluslararası yapılan pek çok çalışma, eğitim düzeyinin iş gücüne katılımını artırdığını göstermektedir.[248] Bir ülkede toplumsal cinsiyet eşitliği, o ülkedeki kız çocuklarının eğitime erişim olanaklarıyla ölçülür.[249] Kadınların eğitim seviyesinin yüksek olması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin o ülkede sağlandığını gösterir. Her iki cinsiyetten çocukların eğitime aynı oranda erişebilmesi, eğitim alanında cinsiyet ayrımcılığının olmadığı anlamına gelir. Geleneksel ailelerde erkek çocuğunun eğitimi, kız çocuğunun eğitiminden daha önemli görülmektedir. Kadın din görevlilerinin erkek çocuğun öğrenim görmesine öncelik tanınmasıyla ilgili tutumları aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Tablo 50. "Ailede Erkek Çocuğun Öğrenim Görmesine Öncelik Tanınmalıdır." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
30.Ailede erkek çocuğun öğrenim görmesine öncelik tanınmalıdır.	f	46	220	10	210	249	3,54	1,38
	%	6,30	29,90	1,40	28,60	33,90		

Ailede erkek çocuğun öğrenim görmesinin öncelenmesiyle ilgili önerme geleneksel tutum içerdiği için 1 puan "Tamamen katılıyorum", 5 puan "Kesinlikle katılmıyorum" olarak hesaplanmıştır. %33,90 oranındaki katılımcı bu önermeye "Kesinlikle katılmıyorum" derken %28,60 oranındaki katılımcı "Katılmıyorum" cevabını vermiştir. Toplamda %62,50 oranındaki katılımcı, eğitimdeki cinsiyet ayrımına karşı çıkmıştır.

Erkeğin eğitimine öncelik verilmesini onaylayanların oranının %36,20 olması, hepsi çalışan kadın olan araştırma grubuna göre beklenenin üstünde bir sayıdır. Bununla ilgili

248 Ümran Cihan - Elçin Karaş Aydın, "Kadının İş Gücüne Katılımını Etkileyen Sosyo-Ekonomik Değişkenlerin Ekonometrik Bir Analizi", *Toplumsal Cinsiyet Algısına Ekonomik ve Sosyolojik Bir Bakış* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2018), 278.

249 Mine Göğüş Tan vd., "Kadın Öğretmenler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliklerinin Derslikte Yeniden Üretimi", *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2012), 360.

derinlemesine görüşmelerde katılımcılara "Erkek çocuklara göre kız çocuklarının okuyup meslek sahibi olmasının gereklilik durumunu nasıl görüyorsunuz?" sorusu sorulmuş, tüm katılımcılar kız çocuklarının öğrenim görmesinin önemli olduğunu söylemiştir. Yapılan anketlerde de "Ailede erkek çocuğun öğrenim görmesine öncelik tanınmalıdır." önermesine katılan bazı katılımcıların anket kâğıdındaki boşluklara "kız çocuklarına da öncelik tanınmalı" yazması, erkek çocuğun eğitimini önceleyen katılımcıların kız çocuğunun eğitimini de önemsediklerini gösterir. Hatta bazı katılımcıların kız çocuğunun eğitimini önceledeği görülmüştür. Mesela doktora öğrencisi Hümeyra'nın kız çocuklarının eğitim görmesini erkeklerden daha zaruri gördüğünü kendi ifadelerinden anlıyoruz:

> *"Bana göre kız çocuklarının elinde o eğitim olmalı. Çalışmasa da olur ama elinde olmalı. Zor durumda kaldığında ikinci işte çalışamaz daha çok mağdur durumda kalır. Kızım olsa oğluma göre kızımın okuması için daha fazla çaba harcarım."*

İLİTAM mezunu 38 yaşındaki Arzu, kız çocuklarının okuyup meslek sahibi olmaları gerekliliğini, herhangi bir kuruma gidildiğinde kadınların kadın çalışanla karşılaştığında daha rahat olmasıyla ilişkilendirmiştir:

> *"Bence çok önemli… Tamamen okuması taraftarıyım hocam. Biz hastaneye gittiğimizde bayan doktora gitmek istiyoruz ya da bir avukat olduğunda bayan avukatımız olsun, bizi bayan savunsun istiyoruz. Ya da herhangi bir kuruma gittiğimizde bir bayanla kurduğumuz o samimiyet hani ister istemez fıtrat gereği bir yakınlık onunla daha kolay iletişime geçmemizi sağlıyor. Yani o okumasaydı, o konuma gelmeseydi, ya da işte bizler olmasaydık bu kadar rahat olamazdık."*

İLİTAM mezunu 38 yaşındaki Fatma, kız çocuğu ile erkek çocuğunu eşit gördüğünü, her ikisinin de istedikleri aşamaya kadar okuyabilmeleri gerektiğini "Eşit görüyorum. Erkek ne kadar okumak isterse kız da oraya kadar okusun, gittiği yere kadar." diyerek belirtmiştir.

Kız çocuklarının eğitimine "İkisi de erkek çocukları da kız çocukları da okuyup meslek sahibi olabilmeli. Erkek de kadın da kendi işini yapabilmeli." diyerek eşitlikçi bir şekilde yaklaşan ön lisans mezunu Nesibe'nin ifadelerinden meslek sahibi olmada cinsiyet ayrımı yapmadığı anlaşılmaktadır.

Ön lisans mezunu 36 yaşındaki Asiye, eğitimde kız-erkek çocuğu ayrımı yapmamakla birlikte meslek sahibi olmada 'kadına uygun' ifadesiyle cinsiyet ayrımı yapmaktadır:

> *"Biz genelde çocuklarımızı kız olsun erkek olsun ayrım yapmadan okutuyoruz ki iyi bir meslek sahibi olsun. Yani demiyoruz ki oğlum okusun, iyi bir mesleği olsun, kızım okumasa da olur, mesleği olmasa da olur demiyoruz. Mesleği olsun evet, güzel de bir mesleği olsun. Kadınsa ona uygun olsun mesleği"*

Aynı şekilde ilkokul mezunu anne ve babanın kızı, ön lisans mezunu 49 yaşındaki Nuran, kız çocuklarının meslek sahibi olmasını ve buna göre yetiştirilmesi gerektiğini söylemektedir:

> *"Kesinlikle. Tek bir cevabım olur buna kesinlikle. Kız çocukları uygun bir şekilde, yapabilecekleri bir mesleğe yönlendirilmesi gerekiyor. Hani kadının özgürlüğü diyoruz ama yine tabi bunu, aile kötü yönde kullanmaması gerektiğini de çocuğuna öğretmeli."*

İlahiyat Fakültesini örgün olarak okuyan 43 yaşındaki Yeliz, kız çocuklarının eğitim görmelerinin gerekliliğini toplumun kız çocuğu üzerinde kurmuş olduğu 'özgür olup kendine bakma' algısından uzak bir şekilde, kendini yetiştirme yönünden ele almıştır:

> *"Okumalı. Ama illa meslek sahibi olup kendine bak algısıyla değil. Kendini yetiştirmiş vasıflı insan olma, vasıflı anne olma, vasıflı birey olma. Meslek sahibi olmalı ama kendi tercihiyle yapmalı toplum baskısıyla değil."*

Evlendiğinde lise mezunu iken önce ön lisans sonra İLİTAM bitirip lisans mezunu olan 47 yaşındaki hafız Ayşe Sena, eğitimi sadece diploma anlamında değil daha geniş ele alarak kadının her alanda kendini yetiştirmesini annelik rolüne vurgu yaparak ele almıştır:

> *"Kadın kendini sadece o anlamda da değil de yani kültürel anlamda da yetiştirmeli diye düşünüyorum ben. Bir anne olacak ya sonuçta, bir evlat yetiştirecek, evladına verebileceği bir şeyler olsun. Okusun. Bunu illa hani direterek ben de çalışmak istiyorum anlamında değil de, evlatlarına faydalı olmak açısından okumalı."*

Aynı şekilde ön lisans mezunu 35 yaşındaki Beyza da kız çocuğunun eğitim görmesinde mesleki durumu değil, kadının evlat yetiştirme yönüyle annelik rolüne vurgu yapmıştır:

> *"Kesinlikle okumalı. Sadece meslek edinmesi açısından değil. Her şeyden önce kız çocuğu bir anne adayıdır. İyi bir evlat yetiştirebilmesi için bence*

kesinlikle okumalı. Sadece işte bir meslek edinsin veya para kazansın anlamında değil. Kesinlikle okumalı."

Diğer katılımcılardan farklı olarak erkek çocuğunun evi geçindirmek için meslek sahibi olmasının zorunluluğundan bahseden Eğitim Fakültesi mezunu 30 yaşındaki Nilüfer, kız çocuğunun da zor durumda kaldığında kendini geçindirmek için meslek sahibi olmasının iyi olduğunu fakat bunun bir erkek kadar zorunlu olmadığını ifade etmiştir:

"Erkeğin evini geçindirecek durumda olması bir meslek sahibi olması şart. Kızın şart mı değil. Ama tabii ki istiyorsa kızın da okuması taraftarıyım okusun meslek, evet bir mesleği olsun illa çalışmak zorunda değil ya da belki de eşi vefat eder ya da ne bileyim bir boşanma süreci olabilir hani sonrasında kimseye yük olmadan işte çalışabilecek kadar işte birinin okumuşluk düzeyi bir meslek sahibi olması güzel bir şey tabi kız çocuğunun da. Ama erkeğinki çok daha elzem yani aynı."

Dinen "kavvam" kabul edilen erkeğin evin geçim sorumluluğu üzerinde olduğu için öğrenim görüp meslek sahibi olmasını kız çocuğundan daha zaruri gören yüksek lisans öğrencisi Nilüfer hariç derinlemesine görüşme yapılan katılımcıların hepsi, kız çocuklarının eğitimine önem vermiş olmakla birlikte bu önemin kaynaklandığı sebepler değişmektedir. Hem eğitimde hem meslek sahibi olmada eşitlikçi tutum içerisinde olan katılımcılar olduğu gibi, kız çocuğunun biyolojik farklılıklardan ötürü eğitimini erkeğe göre önceleyen veya meslek sahibi olmada kadına uygun mesleğe vurgu yapan veya kız çocuğunun eğitimini annelik rolünden dolayı önemseyen katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcıların hepsinin kadının çalışmasını zorunlu görmemekle birlikte kız çocuğunun eğitimine önem verdikleri anlaşılmıştır.

4. AİLE HAYATINDA KADINLA İLGİLİ BAZI TARTIŞMALI KONULAR

Kur'an'da kadının ailedeki rolüyle ilgili nikâh, boşanma, mehir, kimlerle evlenilebileceği ve çocuğun emzirilmesi gibi konular[250] içerisinde erkeğin dört kadınla evlenebilmesi, miras paylaşımında erkek kardeşinden daha az pay alması, erkeğin karısını dövebilmesi ile ilgili ayet ve kocasından ayrılan kadının iddet süreci, İslam'ın toplumsal cinsiyet anlayışı çerçevesinde tartışılan sancılı başlıklardan birisidir.

Kadının ikincil konumda olmasında başlıca rol, din karşıtı modern akım tarafından din ve kültüre verilmiştir. Özellikle son yüzyılda ilerlenemeyişin suçlusu olarak ilan edilen din, kadının ezilmesinde de suçlu bulunmuştur. Toplumsal cinsiyet kuramlarına eşitlik

250 Terzioğlu, "Toplumsal Cinsiyet Anlayışına Katkısı Bağlamında Dini Söylemin Etkisi", 545.

veya ayrımcılık yönünden bakıldığında da yine din, bu eşitsizliğe veya ayrımcılığa neden olan başlıca etken olarak görülmektedir. İslam dininin kadınları ikincil konumda bıraktığını savunan Batı yanlısı feminist çalışmalar ile Kur'an ve sünnetten hareketle İslam dininin kadını yücelttiğini savunan muhafazakârlar arasındaki tartışma devam etmektedir.[251]

1980'lere kadar kadın konusu daha ideolojik olarak ve grup içerisinde belli başlı kalıp yargılarla ele alınırken 1980 sonrası bireyci, sorgulayıcı yönde bir değişimle ele alınmıştır. Yaşanan bu değişim aynı zamanda dinsel bakıştaki değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu değişim, kadın aydınların İslam ve kadın ilişkisine dair gerçek düşüncelerinin ortaya çıkışını sağlamıştır. Tekin'e göre 1980'ler sonrası yaşanan bu değişim, kadına şiddet uygulama, miras, erkeğin dört kadınla evliliğine izin verilmesi gibi İslam'ın belirlediği konularda kadın üzerinden "din" konusuna yaklaşımları daha gerçekçi bir düzeyde çözümleyecektir.[252] Kimi Batıcı aydınlar, mirasta kadının erkekten daha az pay alması, erkeğin birden fazla kadınla evliliği, kadının tek başına seyahatinin sınırlandırılması, kadının iddet süresinde evlenememesi gibi konuları İslam'ın kadın aleyhine getirdiği eşitsizlikler olarak ele almıştır. İslamcı kadınlar ise eşitlik kavramını eleştirerek bu konuların yorumunda adaleti vurgulamışlar veya bu konuları görmezlikten gelmişlerdir.

Çalışmanın bu kısmında kadın din görevlilerinin çok tartışılan kadın konularına yaklaşımları ele alınacaktır.

4.1. Çok Kadınla Evlilik

Erkeklerin birden çok kadınla evlenebilmesi konusu, kadınla ilgili tartışılan konulardan biridir. Kur'an-ı Kerim'in Nisa suresi 3. ayetinde haksızlık yapmamak şartıyla erkeklerin dört kadına kadar evlenebileceğinden bahsedilmektedir. Ayet, genel itibariyle yetim kızlarla ilgilidir ve dört kadınla evlilik bu konu çerçevesinde özel bir ruhsat olarak değerlendirilmesi gerekirken bazı çevrelerde genel ve mutlak bir ruhsat olarak ele alınmıştır. Bu ayette bir erkeğin dört kadınla evlenebilmesi emredilmediği gibi

---

251 Nazife Şişman, "'İslam ve Kadın' Tartışmalarının Arka Planındaki Sosyo-Politik", *Osmanlı'dan Günümüze Cinsiyet, Mahremiyet ve Mekân -Çalıştay-* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 142-164.

252 Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu*, 98.

tavsiye de edilmemektedir. Hem din yönünden hem de toplum yönünden ideal olan tek eşliliktir.[253]

İslam dininde erkeğin çok eşliliğine izin verilip verilmeme meselesi, son dönem kadın tartışmalarının temel konularındandır. Bu tartışmalarda yüzyıllar boyu İslam toplumlarında dört kadınla evliliğin yaygın olduğu şeklinde bir kanıya varılmaktadır. İslam'ın ilk dönemlerinde sahabelerin büyük çoğunluğunun tek eşli olduğu[254] ve 16. ve 17. Yüzyıllarda çok kadınla evliliğin oranının hayret verici bir şekilde düşük olduğu[255] yapılan çalışmalarda belirtilmiştir.

Tekin'in çalışmasında İslamcı aydın kadınlar, çok kadınla evlilik konusunu gerekçelendirme gayreti içerisine girmiş, ama kendileri için böyle bir durumun kabulünün imkânsız olduğunu belirtmişlerdir. [256] Çalışmamıza katılan kadın din görevlilerinin de erkeğin çok eşliliğini kabul etmedikleri, fıtrata ve topluma aykırı gördükleri tespit edilmiştir. Bazı kadın din görevlileri ayete ters düşmeme adına yorumlama ve gerekçelendirmeye çalışmışlar, çok eşliliği örfi olarak ele almışlardır.

Kur'an kursu öğreticilerinden erkeğin çok eşliliğine tepki gösterenler çoğunluktadır. 36 yaşındaki bekâr Hümeyra'ya göre çok eşlilik kesinlikle uygun değildir. O, bu konudaki duruşunu "Ben o konuda çok sertim." diyerek dile getirmiştir. Hatta ikinci evliliklere caiz değil demediği için de "Diyanete de kırgınım. Bir kadın da erkek de birden fazla kimseyle evlenemez. Bunun hiçbir geçerli sebebi olamaz." diyerek Diyanet İşleri Başkanlığına kırgın olduğunu ifade etmiş ve çok eşliliğe kesin bir şekilde karşı çıkmıştır.

Eşinden boşanmış olan Nesibe, bir erkeğin kesinlikle çok eşli olmasına karşı çıkmaktadır. Nesibe, dinin buna izin verdiğini belirttikten sonra bir kişinin bir kaç kişiyi aynı anda sevemeyeceğini belirtmektedir. Nesibe'ye göre kadınlar nasıl gönüllerinde tek kişinin sevgisi ile evliliklerini devam ettiriyorlarsa erkekler de tek kişinin sevgisiyle tek eşli bir hayat sürdürmelidir:

---

253 Yümni Sezen, *İslâm'ın Sosyolojik Yorumu* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 264.

254 Mehmet Birekul - Mehmet Fatih Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat Ve Aile* (Konya: Yediveren Kitap, 2001).

255 Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1998), 86.

256 Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu*, 190.

> *"Bir gönüle birkaç kişi sığmaz diye düşünüyorum. Biz nasıl yani gönlümüze tamam din de buna izin var ama biz gönlümüze bir erkeğin sevgisini sığdırıyorsak bir gönülde birkaç kişi barınmaz diye düşünüyorum."*

Nesibe, evli erkeğin başka bir kadınla aynı anda evlenmesinin uygun olmamasının sebebi olarak ilk evlendiği kadının yaşayacağı psikolojik süreci göstermektedir. Ona göre bir erkek evliyken başka bir kadını, karısının "üzerine getirmesi hiçbir açıdan makul değil dünyevi de uhrevi de. Çünkü kadın çok acı çekiyor."

Erkeğin çok eşliliği ile ilgili ayetteki adalet vurgusunu ön plana çıkartan Betül'e göre "Çok eşlilikte vurgulanan adalet şartını bu zamandaki erkeklerin hiçbiri uygulayamayacağı için o ayetler bizim toplumumuza uymuyor." Bir din görevlisi olarak "O ayetler bizim toplumumuza uymuyor." dedikten hemen sonra ayetlere ters düşme endişesiyle çok eşliliğe Allah'ın izin verdiğini ama ayetteki şartları erkeklerin göz önüne alması gerektiğini sözlerine ekliyor:

> *"Ama hani tabii Rabbimin emri yine. Rabbimin izin verdiği bir şey. Ona bir şey diyemeyiz o noktada ama bütün hepsini uygulayabileceklerse... O ayetleri göz önünde bulundursunlar."*

Tekin'e göre, modernist aydınlar, miras ve çok kadınla evlilik gibi konuları, İslam'ın getirdiği eşitsizlik olarak ele alırken İslamcı aydınlar konunun asıl kaynağına başvurmadan, ilgili ayetlere hiç değinmeden konuya yaklaşmaktadır.[257] Arzu ve Fatma da konuyu ayetle ilişkilendirmeden kendi aile anlayışları ve şahsi düşünceleri açısından değerlendirmiştir. Evli ve bir oğlu olan Arzu, "Hiç olumlu bakmıyorum. Yani çok eşlilik bence, benim aile anlayışıma ters, özet gerekirse. Asla onaylanmamalı diye düşünüyorum." diyerek çok eşliliğin kendi aile anlayışına ters olduğunu ve kesinlikle onaylanmaması gerektiğini belirtmiştir. Fatma, "Ona sıcak bakmıyorum. Bizim toplumumuza uygun değil. Şahsen kendi fıtratıma da uygun olmadığını düşünüyorum" diyerek çok eşlilik konusunu hem toplumsal hem bireysel olarak ele almakta ve her ikisi açısından da çok eşliliğin uygun olmadığını düşünmektedir. Fatma, çok eşliliğin Türk toplumuna uygun olmadığını belirtirken kendi fıtratı açısından da uygun olmadığını ayrıca açıklamıştır. Bu konu, bireyselliği ve kadınlık bilincini ortaya çıkartan bir faktör olmuştur.

---

257 Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu*, 189.

Erkeğin çok eşliliğini, toplumsal normlara uygunluk yönünden ele alan bazı katılımcılar, içinde bulunduğumuz toplumun erkeğin çok eşliliğini kabul etmediğini ifade etmiştir. Babası doktoralı 43 yaşındaki dört çocuk annesi Yeliz, erkeğin çok eşliliğinin Türk örfünde kabul edilmediğini, başta çocuk ve kadın olmak üzere tüm ailenin olumsuz etkilendiği bir durum olarak değerlendirmiştir:

> *"Bunun örfi olduğunu düşünüyorum… Örf de varsa kadın abes karşılamıyor. Ama Türk toplumuna göre kesinlikle olmaması gereken, kadını, çocuğu ve çevreyi çok olumsuz etkileyen bir faktör. Türk örfüne ve âdetine göre evliliği bozan etken."*

İkinci kez evlenen 3 çocuk sahibi 45 yaşındaki Saadet, emekli din görevlisi bir babanın büyük çocuğudur. Çok eşliliği toplumun bu konuya verdiği değer üzerinden ele alan Saadet'e göre, içinde yaşadığımız toplumda çok eşlilik yaygın olsaydı, toplumun üyeleri de bunu normal görecekti:

> *"Valla toplumlara göre değişir tabi ki. Bizim toplumumuzda tek eşlilik daha normal olduğu için anormal karşılanıyor. Fakat öyle çok eşliliğin olduğu toplumlarda biz de orada yetişmiş olsaydık biz de normal karşılardık. Fakat böyle hani bizim toplumumuzda tek eşlilik daha normal görüldüğü için bize ters geliyor."*

Evli, üç çocuk sahibi 36 yaşındaki Meryem, çok eşliliğin kabulünde toplumsal şartlara vurgu yapmakla birlikte İslam hukukunda çok eşlilik konusunda geçen kadının rızası konusunu gündeme getirerek hiçbir kadının buna rıza göstermeyeceğini ifade etmiştir:

> *"Orada yani toplumsal şartların rolünün olduğunu düşünüyorum… Bir de kadının rızası aranıyor bildiğim kadarıyla. Kadın da böyle bir şeye rıza da göstermez yani. O yüzden de böyle bir şeyin doğru olduğunu düşünmüyorum."*

On yılı aşkın bir süre önce boşanmış bir kimse olarak bekâr yaşayan Zeynep, erkeğin ikinci evliliğinin ilk eşinin onayına bağlı olduğuna, ilk eşin onayı varsa erkeğin ikinci evliliğini yapabileceğine inanmaktadır. "Eşi kabul ediyorsa yapmalı. Buna gerçekten inanıyorum." ifadesiyle Zeynep, çok eşlilik konusunun mümkün olabileceğini ifade eden iki katılımcıdan biridir. Yüksek lisans mezunu ve 3 çocuk sahibi 33 yaşındaki Kübra da çok eşliliğin kadın açısından zor olduğunu ama çok eşlilik iznine bazı toplumlarda veya bazı zaman dilimlerinde ihtiyaç olabileceği için Allah'ın koyduğu bir kural olduğunu belirtiyor. O, bu durumu dinin evrensel oluşuyla açıklıyor:

> *"Biz kadınlara acı geliyor. Ama Allah korusun bir gün belki ihtiyacını hissedeceğimiz, istediğimiz bir olay haline de gelebilir. Yani sonuçta dinimiz evrenselse, kıyamete kadar sürecek bir dinse, böyle bir ihtimal konulacaktı ve konulmuş da…"*

Kadınların çok kadınla evliliği kabul etmemesinin sebebi Kübra'ya göre "Bizdeki uygulaması çok farklı olduğu için, kulların uygulamaları yanlış olduğu için."

Bu ayetin zorunluluk olarak değil, ruhsat olarak değerlendirilmesi, Tekin'in 01.11.2001 tarihinde Cihan Aktaş ile yaptığı mülakatta da görülmektedir. Aktaş, çok eşliliği, siyasi, sosyal ve ekonomik şartların oluşturduğu zorluklar çerçevesinde ele almaktadır. Aktaş, çok kadınla evliliğin üstünlük değil, erkek için belirli şartlara bağlı istisnai durumlar için verilmiş bir izin olduğunun üzerinde durmaktadır.[258] Genellikle bu belirli şartlar; savaşlarda erkek sayısının azalması, savaş gibi bazı durumlarda dul kadın ve çocukların himayesi, fuhuş ve diğer gayri ahlaki davranışları önlemek olarak sıralanmıştır.[259]

Kadın din görevlilerinin erkeğin çok eşliliğine verdikleri tepki, Tekin'in görüşme yaptığı kadınların ifadeleriyle benzerlik göstermektedir. Tekin, doktora çalışması için 04.10.2001 tarihinde yaptığı mülakatta Meriç Yazan'ın, Kuran'ın, çok kadınla evlilik için yerine getirilmesi zor şartlar ileri sürdüğünü öne çıkararak çok kadınla evliliğe mesafeli durduğunu belirtmektedir. Tekin'in Neval Sevindi, Nazlı Ilıcak gibi geleneksel olarak tanımladığı aydın kadınlarla yaptığı mülakatlarda geleneksel aydın kadınların Kuran'da çok evlilikle ilgili ayetin şartlara bağlı olduğuna vurgu yaptıkları ve çok kadınla evliliğe karşı duruşları, görülmektedir.[260] Sivas'ta yapılmış bir çalışmada da 48 yaşındaki kadın akademisyenin ve 45 yaşındaki erkek akademisyenin dört kadınla evlilikle ilgili hükmün Kur'an'ın indiği zaman için kadınların haklarında iyileştirme sağladığını ancak bugünün şartlarında bu hükmün geçerli olamayacağını ifade etmeleri, çok kadınla evliliğe karşı duruşun bir başka örneğidir.[261] Tekin'in çalışmasına göre modernist aydın kadınlar, kadının dövülmesi, miras, çok kadınla evlilik gibi konuları İslam'ın getirmiş olduğu eşitsizlik olarak ele alır ve kadının İslam'daki geri kalmışlığına delil olarak gösterir. Geleneksel kadınlar da bu tutuma itiraz etmez. İslamcı kadınlar ise

---

258 Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu*, 208.
259 Sezen, *İslâm'ın Sosyolojik Yorumu*, 264.
260 Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu*, 201-203.
261 Ayşe Çağrıcı Zengin, *Dindarlık ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).

bu konularla ilgili konuşmaktan kaçınarak adaleti vurgular.[262] Bizim çalışmamızda da çok kadınla evlilikte adalet vurgulanmış, ancak toplumsal şartlar, şahsi düşünceler bu konuda daha ön plana çıkmıştır.

4.2. Miras Paylaşımında Kadın

İslam hukukunda miras paylaşımı, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen kurallara göre yapılmaktadır. Mirasla ilgili ayetlerde ölen kişinin malının, geride kalan akrabalarına göre değişerek paylaştırıldığı bir sistem söz konusudur. Kadın sadece evlat olarak değil, anne, eş, hala/teyze gibi konumuna göre mirastan farklı paylarda hak sahibidir. En yaygın olarak bilinen pay dağıtımı, erkek evladın kız evlattan iki kat daha fazla miras aldığı durumdur. Bundan dolayı da seküler kadın çalışmalarında, bu durum, dinin kadını ikincilleştirmesine örnek olarak gösterilir.

2008 yılında Konya kırsal kesiminde 415 kadınla yapılan bir çalışmada kadınların %62,7'sinin miras paylaşımının kadın ve erkek arasında eşit olarak paylaşılması gerektiğini düşünmesi, geleneksel yapıya sahip olan kırsal kesimde bu konuda eşitlikçi bir tutumun olduğunu göstermektedir.[263]

Derinlemesine görüşmelerimizde katılımcılara İslam hukukunda miras paylaşımında kadınlara daha az pay düşmesiyle ilgili ne düşündükleri ve erkek kardeşleriyle eşit pay almak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Doğulu bir ailenin evladı olan ve üniversite eğitimine kadar İç Anadolu'nun bir şehrinde büyüyen doktora öğrencisi Hümeyra, miras ayetinin indiği ortama yenilik getirdiğini ve kadınların hiç hakkı yokken hak sahibi olmalarını sağladığını belirtmiştir. Ancak Hümeyra, yenilikçi bir yaklaşımla bu ayetin günümüz için farklı yorumlanması gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

> *"Ayetin ve miras hukukunun zamanına bakıldığı zaman kadının hiçbir hakkının olmadığı bir dönemde kadına hak verilmiş. Kadına hak verilirken de o günkü şartlara göre verilmiş düşünülmüş… Ama günümüz toplumunda böyle bir şey yok… Burada duruma göre hareket edilmeli. İslam'ın oradaki hedefi gerçekleştirilmeli. Hedef ne, mağdur etmeden herkesi eşit seviyeye getirebilmek malı öyle paylaşmak… Yani bu şeye benziyor, biz günümüz şartlarına göre değerlendiriyoruz ama kadının hiç bir şekilde mirastan haberinin olmadığı ortamda haktan bahsediliyor. O günkü şartlara göre*

[262] Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu*, 188.

[263] Halide Nur Özüdoğru Erdoğan, *Kırsal Yaşamda Kadın ve Din* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2010), 183.

devrim niteliğinde bir şey bu. Günümüzün modern kadınına da tutup da 1500 yıl öncesinin şeyini dayatmanın anlamı yok."

Miras paylaşımının ihtiyaca göre yapılması gerektiğini söyleyen Yeliz'e göre miras paylaşımına "ihtiyaç durumuna göre bakılarak karar verilebilmeli." Şeyma, miras paylaşımı ile anne-babaya yaşlılığında bakma arasında ilişki kurarak gelin ve kız karşılaştırmasını şu sözlerle yapmıştır:

"Mesela eşine söz geçiremiyor, gelin yapmasın kız yapsın. Tamam ama mal varlığından gelin istediği gibi istifade ediyor. Ben onun istifade ettiği kadar istifade edemiyorum ama hizmet yapmak gerektiğinde kız hizmet yapması gerekiyor. Bu çok ahlaki gelmiyor bana."

Emekliliğine az kaldığını ifade eden ve 20 yılın üzerinde Kur'an kursu öğreticiliği yapan Nuran, "Hepsine eşit verilmeli. Kadının da bir hakkı vardır. Erkek çocuğunun da bir hakkı vardır. Eşit olmalı bence." ifadesiyle, Meryem, "Şu anki şartlara göre kız çocuğuna da eşit verilmesi gerekir. Zaten Medeni hukuka göre eşit veriliyor bildiğim kadarıyla." cümleleriyle ve Kübra, "Eşit olabilir, medeni hukuka göre olabilir." ifadesiyle miras paylaşımında İslam hukukunun değil medeni hukukun uygulanması gerektiğini düşünmektedir.

Aynı şekilde bir erkek çocuğu sahibi İLİTAM mezunu Arzu da kız ve erkek evladın eşit haklara sahip olduğunu vurgulamaktadır:

"Erkek olsun kız olsun eşitiz, eşit haklara sahibiz. Çünkü o da o anne babanın evladı, ben de o annenin babanın evladıyım. Onun ne kadar hakkı varsa benim de o kadar hakkım var deyip çok rahat hak bölebiliyorlar yani. Almalıdır, hakkıdır diye düşünüyorum. Çünkü emek vermek, onlara da vermiş yani."

İslam hukuku ve medeni hukukun uygulanması arasındaki gerilim en açık şekilde Yeliz'de görülmektedir. Yeliz'in kendi ailesinden İslam hukukuna göre mirastan pay alacağını ama çocuklarına eşit vermek istediğini söylemesi, İslami hükümlere eşitlikçi yaklaşımını göstermektedir:

"Bununla ilgili benim fikrim, din ne dediyse o, ama çocuklarıma verirken hukuk ne dediyse o. Ben alırken din ne dediyse o. Kabulüm ama çocuklarıma verirken hepsine eşit vermek isterim."

Doktora öğrencisi Zeynep ise miras paylaşımındaki İslam hukuku ile medeni hukuk ikilemini "mülkiyet edinmeyle ilgili olan hukukta miras değil de bunun mülkiyet hukukuyla birlikte değerlendirilmesi" şeklinde bir ara formül önermektedir.

Lise mezunu anne-babanın kızı ve iki çocuklu Fatma, miras paylaşımında kadının daha az pay almasında erkeğin ev geçindirme rolü ve ailesinin yanı sıra annesi, kız kardeşi gibi ailedeki diğer kadınların geçimini sağlama rolünün günümüzde geçerliliğini yitirdiğini düşünmektedir. Fatma'ya göre, "Bizim toplumumuza baktığımız zaman pek o gerçekleşmiyor. O anlamda ailenin yapısına göre medeni hukuka göre paylaştırılabilir."

Derinlemesine görüşme yaptığımız katılımcıların on dördünün miras paylaşımında eşit paylaşılmasından yana olması ve medeni hukuka göre hareket edilmesini savunmaları, hakkında ayet olan bir konunun yorumlanmasında klasik İslam hukuku geleneğinin dışına çıkıldığı şeklinde yorumlanabilir. Bir kişinin kök ailesinin mirasını İslami hükme göre alacağını fakat çocuklarına eşit olarak dağıtacağını belirtmesi, değişimin açık örneğidir. Sadece altı kişi, mirasla ilgili hükmü denge açısından yorumlayarak kadının daha az pay almasına savunmacı bir şekilde yaklaşmış, diğer katılımcılar mirasın medeni hukuka göre eşit olarak paylaşılabileceğini ifade etmiştir.

4.2.1. Miras Paylaşımındaki İslami Hükmün Denge Açısından Yorumlanması

İslam dini, kutsal bir müessese olan ailenin geçim ve yönetme gibi ağır sorumluluğunu, kavvam kavramı ile erkeklere verdiği için, erkeği maddi olarak güçlü kılmak adına mirastan daha fazla pay sahibi kılmıştır. Kur'an'ın indiği eşitsizliklerin yaygın olduğu toplumda miras hükümleri, adalet ve hakkaniyet ölçülerine göre düzenlenmiştir.[264] Bu konu, erkeğin ailenin geçiminden sorumlu olmasıyla birlikte düşünüldüğünde bir adalet ve denge gözetimi görülmektedir. Katılımcılar arasında miras paylaşımında kız-erkek kardeşlerin eşit pay alması yönündeki görüş ağırlık olarak göze çarpsa da az sayıda katılımcı da İslam hukukundaki miras paylaşımının kadın-erkek görevleri açısından dengeleyici bir tutum olduğunu ifade etmiştir.

[264] Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, 135.

Örnek vermek gerekirse bir erkek çocuğu annesi 36 yaşındaki Asiye, mirasta kadının daha az pay almasını denge açısından yorumlamıştır. Asiye'ye göre, erkek, iki pay; kadın da bir pay alacak ve toplamda her bir aile üç pay almış olacaktır:

> *"Baktığımızda zaten ben kadın olarak bir alıyorsam eşim iki alıyor, üç oluyor bir ailede. Erkeğin hani sorumluluk anlamında daha çok olduğu için. Abimler, iki payı fazla alsalar içimde hiç ukde kalmaz yani."*

Üç kızı, bir kız-bir erkek kardeşi olan Betül, mirasla ilgili hükmü erkeğin kavvam olması ile ilgili hüküm ile beraber değerlendirmiş, erkeğin sorumluluklarının fazla olması nedeniyle mirastan fazla pay almasının gerekliliğini şöyle yorumlamıştır:

> *"Ailenin sorumluluk sahibi, evin reisi erkek dediğimiz için Allah da bu konuda onlara bir tık daha üstün vermiş. Çünkü o geçimi sağlıyor haliyle. O noktada kesinlikle güzel bir şey yani. Benim eşim olmasa, mesela diyelim ki eşim vefat etti, o zaman yine erkek kardeşim bana bakacak, yine işte baba sağsa baba bakacak. Yine erkeğe burada rol var yani. O yüzden o konuda öyle düşünüyorum."*

İki kızı bir oğlu olan Kübra da Betül gibi, erkeğin mirastan fazla pay almasını kavvamlık rolüyle birlikte değerlendirmiştir:

> *"Şu anda devlet eşit verecektir. Sonra çıkartıp senin vermen lazım o payı. İnşallah o günleri gördüğümüz zaman Allah bizi yanlışa düşürmesin. Allah ne dediyse onu yapmak lazım. Ha bu payı vermesinin sebebi neydi? Zaten kız kardeşine, ablasına, annesine sahip çıkması için erkeğin..."*

Bazı katılımcılar ise mirasla ilgili hükmü dengeleyici olarak yorumlarken günümüz şartlarında ailelerin vasiyetiyle eşit paylaşılabileceğini düşünmektedirler. Ön lisans mezunu ve bekâr Beyza, mirasla ilgili hükmü denge açısından yorumlarken aile büyüklerinin inisiyatifiyle ihtiyacı olan kadına eşit verilebileceğini söylemiştir:

> *"Dinimizin koyduğu üçte iki erkeğe, üçte bir kadına olan paylaşım yine erkeğe yüklenen sorumluluk, ev geçimi ona yüklendiğinden dolayı böyle bir şey, böyle bir hak veriliyor. Ve dolayısıyla da kadın mirasını onlarla evinde harcamayabiliyor ya da eşine vermeme gibi bir hak veriliyor, Allah Teala böyle bir hak vermiş. Tabi ki imkan varsa kadının durumu daha kötüyse, daha çok ihtiyacı varsa böyle bir inisiyatif kullanabilir sonuçta aile büyükleri. Erkeğin durumu kötüyse de orada da bir inisiyatif kullanılabilir..."*

Kocasından üç yıl önce ayrılmış ve iki erkek çocuğu annesi Nesibe de mirasla ilgili hükmü denge açısından ele almakta ancak boşandığı için babasının ona erkek kardeşiyle eşit pay verme sözünü tutmasını istemektedir:

> *"Miras taksiminde kadın erkek tarafından da aldığı için dengelenmiş oluyor. Erkek kardeşim var. Şu anda bana aynı verecekler. Çünkü babam öyle düşünüyor. Babam dinine düşkün bir insan. Kocamdan ayrıldığım için eş tarafından miras olmayacağı için. Eşim olsaydı üçte bir verirdi. Ama ayrıldığım için babam "Kızımın eşi yok ona aynı vereceğiz." dedi. Bilmiyorum inşallah sözünde durur. İsterim tabii ki. Niye kardeşlerim ferahlık içinde yaşarken ben sıkıntı çekeyim, benim çocuklarım sıkıntı çeksin. Hayrımı hasenatımı yaparım gözüm açıkken verirlerse inşallah."*

Nesibe, bir yandan Kur'an'daki miras hükmünün dengeleyici olduğunu belirtirken bir yandan da "Niye kardeşlerim ferahlık içinde yaşarken ben sıkıntı çekeyim, benim çocuklarım sıkıntı çeksin." diyerek kız çocuğunun mirastan erkekten daha az pay alarak sıkıntı yaşamasına itiraz etmektedir.

Bekâr ve yüksek lisans mezunu Nilüfer, mirasla ilgili hükmü uygulanabilir olarak değerlendirmekle beraber babanın vasiyet ederek çocuklarına eşit mal bırakabileceğini de söylemektedir:

> *"Değişen bi şey yok. O elin oğluysa o da elin kızı yani. Sonuçta illa ki bir yabancı var sonradan aileye giren. Hani o anlamda ikiye bir de uygulanabilir. Ki zaten İslam'ın öngördüğü budur. Ama bu anlamda babanın vasiyeti neyse eşit bölünmesini istiyorsa eşit de bölünebilir."*

Katılımcılar, mirasta erkeğin kadından daha fazla pay almasını, erkeğin kavvam olmasından dolayı evi geçindirme ve belli durumlarda annesi, kız kardeşi gibi kadın yakınlarına bakma sorumluluğunu taşıması yönünden ele alarak yorumlamıştır. Bilindiği üzere İslam hukukuna göre kadın, kendi mülkiyetindeki parayı ve kendisine düşen mirası ailesiyle paylaşmak zorunda olmadığı gibi kadının kocasına, çocuklarına bakma ve ailenin geçimini sağlama zorunluluğu da yoktur; evin geçimini karşılamak zorunda olan erkektir. Bu ağır sorumluluğu nedeniyle erkeğe mirastan daha fazla pay verilmesini adalet ve denge olarak yorumlayan altı kişinin üçü, mirasın kadın ve erkek arasında eşit paylaşılabileceğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra on dört kişinin modern dünyada şartların değiştiğini ve kadının da erkekle aynı pay alması gerektiğini düşünmesi, katılımcıların çoğunlukla eşitlikçi tutum içerisinde olduklarını göstermektedir.

4.3. İddet (Bekleme Süresi)

İddet, İslam hukukunda boşanma veya kocasının ölmesiyle evlilik bağının sona ermesi sonrasında kadının, yeni bir hayata hazırlanabilmesi veya yeni bir evlilik yapabilmesi için beklemesi gereken süreyi ifade eder.[265] İslam hukukunda kadının bekleme süresi, eşinden boşanması veya ayrılmasına göre ve hamile olup olmamasına göre birbirinden farklıdır. Eşi vefat eden kadının bekleme süresi dört ay on gündür. Hamile olan kadının iddeti doğumla birlikte sona erer. Eşinden ayrılmış kadının iddeti, menopoz öncesi üç temizlik veya regl süresi, menopoz sonrası üç aylık bir zaman dilimidir. İddet süresi içinde kadın, yeni bir evlilik yapamaz. İddetle ilgili bu hükmün sebepleri arasında en temel olanları, kadının duygusal olarak toparlanabilmesi, boşanma durumunda bu kararından emin olması ve nesille ilgili oluşacak karışıklığın önüne geçme zaruretidir.

İddet, İslam hukukunda kadını koruyan, aile ve soy bağlarını düzenleyen bir hüküm olarak değerlendirilir. İster ölümle ister boşanmayla olsun ailenin parçalanması, sosyoekonomik ve psikolojik yönden bireyleri etkileyen önemli bir süreçtir. Yeni bir yuva kurmak gibi önemli bir karar öncesinde bireyler belirli bir rehabilite sürecine ihtiyaç duyarlar.[266] Katılımcılar, miras hükmünde veya çok kadınla evlilikte modern yorumlar yaparken iddeti geleneksel olarak değerlendirmiş ve iddet sürecinin önemine değinmiştir. Katılımcıların bir kısmı, bu konuyu kadının toparlanması açısından psikolojik olarak; bir kısmı da kadının hemen evlenmesinin toplum açısından yanlış değerlendirmelere sebep olması yönünden sosyolojik olarak ele almıştır.

49 yaşındaki Nuran, kocası ölen veya kocasından boşanan kadınla ilgili "Bence, evet iddet olmalı yani o iddeti geçirmeli bir kadın. Eğer eşi öldüyse ya da boşandıysa.." diyerek iddet beklemesi gerektiğini düşünmektedir. Hümeyra'ya göre "Hemen evlenmek bir hayra vesile olmadığı için bu hüküm devam etmeli." Hümeyra, iddet sürecinin olmamasının toplumda fitneye sebep olabileceğini belirterek, konuyu toplumsal açıdan ele almıştır. Kocasından ayrıldıktan hemen sonra evlenen kadının, kocasından ayrılma sebebi olarak yeni evlendiği kişi ile ilişkisinin önceye dayandığı şeklinde yorumlanabileceğini söylemiştir. Nuran'ın "Mesela şu an iddet beklemese daha

---

265 Abdurrahman Kurt, "Çağdaş Ailevi Sorunların Çözümünde İslami Aile Değerlerinin Katkısına Dair Sosyolojik Bir Analiz", *Journal of Analytic Divinity* 6/2 (2022), 303.

266 Kurt, "Çağdaş Ailevi Sorunların Çözümünde İslami Aile Değerlerinin Katkısına Dair Sosyolojik Bir Analiz", 302.

iyi bir hayra vesile oluyor mu olmuyor. Hatta ortalık karışır. Onunki zaten hazırmış ondan ayrılmışa döner olay." ifadelerine göre; iddet, kadının kocasından ayrılmadan önce yasak ilişki yaşadığı şüphesinin ve toplumda fitneye sebep olacağı ihtimalinin doğmasını engellemektedir.

Eşinden boşanmış olan Nesibe de Nuran'a benzer şekilde iddet sürecini hem neslin belirlenmesi, hem kadının yaşadığı zor süreç sonrası toparlanması hem de toplumun evliliğe bakışı açısından ele almıştır. Nesibe'ye göre kadın kocasıyla olan evliliği sonlandıktan sonra hemen evlenirse toplum "Demek ki kocası varken bunu seviyor gibi bir algı oluşabilir." diye düşünebilir. O, kendi yaşadığı süreçten dolayı iddet sürecinin kısa olduğunu şöyle değerlendirmektedir:

> *"İddet olmalı. Çünkü hani kadın hamile mi değil mi o süreçte belli oluyor. Kadının birazcık toparlanması için. Gerçi 3 ay da çok kısa, 3 ayda nasıl toparlanır ama yine birazcık toparlanır psikolojik olarak."*

Bekâr ve yalnız yaşayan Beyza, iddet beklemenin hem nesil güvenliği açısından hem toplumsal açıdan önemli olduğuna inanmaktadır:

> *"O süreçte sanırım hamile olup olmadığı anlaşılması için gerekli olan bir şey zaten. Bence de beklemeli. Ki zaten onun dışında hani toplum böyle bir şeyi kaldıramaz. Diyelim eşi vefat etti veya boşandı. Eşi vefat eder etmez veya boşanır boşanmaz kadın hemen evlenemez. Bir baskı da var baktığınızda. Hoş karşılanmaz yani kültür olarak da."*

Zeynep, iddet sürecinin nesil karışıklığı ile ilgili faydasının artık geçerli olmadığına inanmakta ancak iddet sürecini kadının psikolojik durumunu toparlaması açısından beklenmesi gereken bir süreç olarak görmektedir:

> *"Bence o, yine kadının yaşadıklarıyla alakalı bir soru hocam. Bugün hamile olup olmadığı falan filan ben bunları geçtim hocam. Bir insan kimden çocuk taşıyorsa belli. Ama bir kadının belki asgari olarak kendisini toparlaması ruhsal olarak kendisini yenilemesi yaşamış olduğu o sıkıntılardan belki dört ay on gün içerisinde normal seyrine girmesiyle alakalı bir süreç olduğunu düşünüyorum."*

36 yaşındaki Asiye, iddet sürecini "Kadının kendini toparlayabilmesi, sağlıklı düşünebilmesi anlamında güzel bir şey." olarak tarif etmiştir. 36 yaşındaki Betül, iddetin, özgürlüğü kısıtlama olarak görülmemesi gerektiğini düşünmektedir. Bu sürecin olması gerektiğini, bunun pek çok haklı gerekçesi olduğunu ifade etmiştir. Arzu, iddet

sürecine uyulması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre iddet süreci, kadının hem fiziki hem psikolojik olarak toparlanması için gereken bir dönemdir:

> *"Zaten oradaki verilen süreç yıpranma evresinin geçmesi, üzülmesi, taziye süreci, kadının her türlü psikolojik ve bedensel her türlü sürecin geçmesi aslında bu. Bence o konu düşünülerek o süre verilmiş. Bence o süreye de riayet edilmeli."*

Meryem, neslin tespiti için iddet bekleniyorsa şu an iddete ihtiyaç olmadığını ancak kadının psikolojisi açısından "duygusal anlamda olması gereken bir şey" olarak iddet sürecine ihtiyaç olduğunu düşünmektedir.

Ayrılık sonrası belirli bekleme süresi(iddet) ile ilgili İslami norm ve düzenlemeler, aileyi destekleyici bir işleve sahiptir.[267] Bizim araştırmamızda katılımcıların çoğu, iddeti soy bağının belirlenmesi açısından değil psikolojik toparlanma için gereken süreç olarak görmektedir.

4.4. Kadına Yönelik Şiddet

Şiddeti yaşayan gruplara göre; "aile içi şiddet", "kadına yönelik şiddet", "kadına yönelik aile içi şiddet", "eş şiddeti", "çocuğa yönelik şiddet" gibi başlıklar altında ele alınan ve şiddet tipine göre sınıflandırıldığında fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddet gibi türleri olan şiddet, türüne ve ele alınış şekline göre farklı tanımları olan bir kavramdır. Mesela kadına yönelik şiddet, erkeklerin kadınlara uyguladıkları cinsiyet ayrımcılığına dayalı şiddet[268], diğerlerine göre daha genel anlam ifade eden aile içi şiddet, "kişinin, eşine, çocuklarına, ana-babasına, kardeşlerine ya da yakın akrabalarına yönelik her türlü saldırgan davranış"[269] olarak tanımlanmaktadır. Şiddetle ilgili yapılan çalışmaların en önemli sorunu şiddetin net bir tanımının yapılamayışıdır. Tanımlamadaki farklılıklara göre bulgular değişiklik göstermekte ve kafa karışıklığına yol açmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, 1996 yılında şiddeti; *"sahip olunan güç ve kudretin, yaralanma ve kayıpla sonlanan veya sonlanma olasılığı yüksek bir biçimde bir başka insana, kendine, bir gruba veya bir topluma karşı tehdit yoluyla ya da bizzat*

---

267 Kurt, "Çağdaş Ailevi Sorunların Çözümünde İslami Aile Değerlerinin Katkısına Dair Sosyolojik Bir Analiz", 311.

268 Mücahit Gültekin - Meryem Şahin, *Türkiye'de ve Dünya'da Kadına Şiddet* (İstanbul: Sekam Yayınları, 2016), 33.

269 Huriye Martı vd., *Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Din Görevlilerinin Katkısının Sağlanması* (Ankara: Uzerler Matbaacılık, 2013), 48.

uygulanmasıdır." diye tanımlamıştır. 2002 yılında ise bu tanımı *"fiziksel güç ve kuvvetin, amaçlı bir şekilde kendine, başkasına, bir gruba ya da topluluğa karşı fiziksel zararla sonuçlanma ihtimalini artırmasına, psikolojik zarar, ölüme, gelişim sorunlarına ya da yoksunluğa neden olacak şekilde tehdit edici biçimde ya da gerçekten kullanılması"* olarak biraz daha genişletmiştir. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlemesine Dair Kanun ise şiddeti *"Kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranış"* olarak tanımlamıştır. Şiddet ve şiddetin türleriyle ilgili yapılan tanımların geniş tutulması, şiddet ve şiddet içermeyen davranışlar arasındaki farkın belirsizleşmesine yol açmış ve neyin şiddet olduğunu belirlemek zorlaşmıştır. Bizim araştırmamızda Nisa suresi 34. ayette geçen ve kadının dövülmesi şeklinde meal verilen[270] "darebe" kelimesinden hareketle kadına yönelik fiziksel şiddet ele alınmıştır.

2015 yılından 2022 yılına kadar düzenli olarak yapılan "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Algısı" isimli çalışmada her yıl katılımcılar, kadının toplumda yaşadığı en büyük sorunu, kadına şiddet olarak belirtmiştir.[271] Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de kadına yönelik şiddet devam etmekte ve gündemde kalmaktadır. Ancak bu konu Türkiye'de daha çok gelenek, örf ve dinle bağlantılı olarak tartışılmaktadır. Şiddet konusu, eğitim, ekonomik ve sosyal problemlerle birlikte daha geniş açıdan ve çok yönlü ele alınması gerekirken bazı yorumlarda şiddetin sebebi doğrudan dine, İslam'a bağlanmakta; İslam dini, kadını dışlayan, ikinci sınıf vatandaş kabul eden, kadın haklarını gözetmeyen bir din şeklinde gösterilmektedir.[272]

Nisa Suresindeki ayetleri, erkeğin otoritesini güçlendirdiği ve kadının kocasına itaat etmediği durumlarda erkeğin fiziksel güç kullanmasını teşvik etmesi yönüyle kadının ezilmesini meşrulaştırdığı şeklinde yapılan İslam karşıtı yorumlar mevcuttur.[273] İnmiş

---

270 Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali*, 83.

271 https://gender.khas.edu.tr/sites/gender.khas.edu.tr/files/inline-files/TTCKAA2022-5.pdf, s.12. (Erişim Tarihi: 02.03.2024)

272 Talip Özdeş, "İslam Açısından Kadının Konumu ve Kadına Yönelik Şiddetin Değerlendirilmesi", *Eskiyeni* 12 (ts.), 69.

273 Toprak, "Türk Kadını ve Din", 364.

olduğu toplumdaki sosyal statü farklılıklarını en aza indirmeyi ve kadının itibarını korumayı hedefleyen Kur'an'ın kadını acımasız erkeğin insafına bırakması, Kur'an'ın getirmiş olduğu genel ilkelere aykırıdır. "Kadına şiddet uygulama, her şeyden önce, İslam'ın temel normlarına aykırı gayrı meşru bir olgudur."[274] Kur'an'a göre erkeğe ailesini geçindirme sorumluluğunun verilmesi, onun ailede kavvam olması ile ilişkilendirilmiştir. Erkeğin kavvam oluşu hiçbir zaman kadına ve aile fertlerine şiddet uygulamasını meşrulaştıran bir gerekçe değildir.[275] Kadınla erkek arasındaki ilişki Kur'an'da[276] sevgi ve merhamete dayalı bir birliktelik olarak geçer. Kur'an ve sünnette sevgi, şefkat, merhamet, adalet ve af gibi kavramlar ön planda iken bir canlıya şiddet ile dini gerekçelerin yan yana gelmesi düşünülemez. Kadına kötü muamele ve onu dövmeye müsamaha gösterilmesi, erkeğin kadına karşı şiddet kullanarak onu yaralaması ve ona zarar vermesinin kabulü, kabul edilebilir olmaktan uzaktır.[277]

Bir zamanlar aile içi 'mahrem' bir konu olarak kabul edilen ve "Kol kırılır, yen içinde kalır." anlayışıyla aile içinde çözümlenmesi beklenen aile içi şiddet konusundaki araştırmalar 1990'lı yıllar sonrasında artmıştır.[278] Şiddeti doğuran pek çok etken yanı sıra kadının şiddeti hak ettiği ile ilgili kanı da şiddetin devam etmesine yol açmaktadır. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından 2014 yılında yaptırılan bir araştırmada, evlenmiş kadınların %58'i hiçbir gerekçe ile erkeğin fiziksel şiddetini onaylamazken; bazı durumlarda fiziksel şiddeti doğru bulduğunu ifade eden evlenmiş kadınların %36'sı aldatmayı, %18'i aldatma şüphesini gerekçe olarak işaretlemiştir.[279] Bu konuyla ilgili, bizim araştırmamızın nicel kısmında Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinde "Bir erkek gerektiğinde karısını dövmelidir." önermesi bulunmaktadır. Bununla ilgili katılımcıların verdikleri cevapların oranları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

---

274 Kurt, "Çağdaş Ailevi Sorunların Çözümünde İslami Aile Değerlerinin Katkısına Dair Sosyolojik Bir Analiz", 295.

275 Kadriye Durmuşoğlu - Abdurrahman Kurt, "Üç Kur'an Yorumunda Kadının Ötekiliği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 643.

276 Rûm 30/21; Nisâ 4/128.

277 Talip Özdeş - Sema Özdeş, *Kur'an ve Cinsiyet Ayrımcılığı* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2017), 132.

278 Günindi Ersöz, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, 82.

279 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması* (Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık, 2015), 108.

Tablo 51. "Bir Erkek Gerektiğinde Karısını Dövmelidir." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
35.Bir erkek gerektiğinde karısını dövmelidir.	f	53	215	6	35	426	3,77	1,54
	%	7,20	29,30	0,80	4,80	58,00		

Bu tabloya göre, katılımcıların %58'i bu önermeye kesinlikle katılmamakla birlikte toplamda %36,50'si bu önermeyi onaylamıştır. Bu kadar onaya rağmen önermenin puanının 5,00 üzerinden 3,77 olarak yüksek çıkması, katılımcıların %58'inin bu önermeye kesinlikle katılmamasından dolayıdır. Kadının şiddeti hak ettiği düşüncesi, kadına yönelik şiddeti beslemektedir. Kadının şiddeti hak ettiği düşüncesinin kadınlar tarafından bile -yarıdan az olsa da- benimsendiği hem yukarıda bahsedilen KSGM'nin yaptırdığı araştırmada hem bizim çalışmamızda görülmektedir.

KSGM'nin yaptırdığı araştırmada eğitim seviyesi yükseldikçe şiddetin gerekçesinin olamayacağı düşüncesini benimseme oranı (lisans ve lisansüstü mezunu kadınlarda %84) artmaktadır. Aynı araştırmada 15-24 yaş arasındaki grupta bulunan evlenmiş kadınların bazı gerekçelerin şiddete gerekçe olabileceği düşüncesini onaylama oranı (aldatma olayında % 47,aldatma şüphesinde %20) artmıştır. Bizim çalışmamızda katılımcıların "Bir erkek gerektiğinde karısını dövmelidir." önermesi ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin (X^2: 17.957; p=0.326>0.05) ve eğitim durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 11.959; p=0.449>0.05) ve medeni durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 12.227; p=0.141>0.05) anlamlı olmadığı görülmüştür.

Derinlemesine görüşmelerde katılımcılara, kadının fiziksel şiddeti hak etmesini gerektirecek sebepler olup olmadığı sorulmuştur. Nuran, fiziksel şiddetin hiçbir gerekçesinin olmadığını, problem ortaya çıktığında şiddet olmaksızın başka çözümler ile problemin çözülmesi gerektiğini düşünmektedir:

> *"Şimdi hiçbir insan şiddeti hak etmez. Hani şiddet istemez ama ne bileyim ben bu konulardan çok geniş açıklama vardır belki ama şiddet bence olmamalı ya. Başka çözümler bulunabilir. Şiddet hiç olmamalı."*

Fiziksel şiddetin sebepleri arasında karşı tarafı terbiye etmek ve değiştirmek gibi sebeplere değinen Yeliz, evlenen her iki bireyin de birbirlerini değiştiremeyeceğini,

kişiyi değiştirecek olanın ancak kendisi olabileceğini dolayısıyla fiziksel şiddetin sorunlara çözüm olamayacağını düşünmektedir:

> *"Şiddet hiçbir şekilde ne kadının ne erkeğin hakkı değil. Bu konuda hep şeyi düşünürüm. Erkek de kadın da terbiye olmuştur. Kendi isterse kendini değiştirebilir. Birbirini terbiye ederek değil de kişi kendini isterse değiştirebilir… Bunu şiddetle de değiştiremez, psikolojik olarak da değiştiremez."*

Şiddeti fayda-zarar ekseninde ele alan ön lisans mezunu 36 yaşındaki evli ve bir erkek çocuğu annesi Asiye'ye göre "şiddetin faydası değil daha çok zararı" olmaktadır. İki kız çocuğu annesi 37 yaşındaki İpek ise şiddetin sadece kadına yönelik değil, annenin çocuğuna uyguladığı şiddet örneğinde olduğu gibi toplumun her kesimine yönelik şiddet olduğunu belirtmiş; aynı zamanda sadece fiziksel şiddet değil farklı şiddet türlerine de dikkat çekmiştir:

> *"Kesinlikle olamaz. Şiddetin, kadına yönelik şiddetin çok fazla ön plana çıkarıldığını düşünüyorum art niyetli insanlar tarafınca. Hâlbuki şiddet, toplumun her yerinde var. Annelerin de çocuklarına uyguladığı bir şiddet var. Sözel şiddet var, psikolojik şiddet var."*

İpek'in bahsettiği kadına yönelik şiddetin ön plana çıkarılması ve sadece fiziksel şiddetin gündemde olmasıyla ilgili eleştirel çalışmalara[280] göre şiddete dair çalışmaların sadece genel olarak ele alınması gereklidir. Kadına şiddet konusunun bütüncül bir yaklaşımdan uzak ve indirgemeci bir şekilde ele alınması, kadına şiddet olgusunun azalmasını engellemektedir.[281] Bizim çalışmamızda katılımcılar, şiddete odaklanmak yerine şiddeti engelleyebilecek değerlere vurgu yapmıştır.

Mesela ikinci evliliğini yapan 45 yaşındaki Saadet, kişiyi değiştirmek ve terbiye etmek için şiddet kullanılmasına binaen kişinin şiddetle değil değer görerek ve merhametle değişebileceğini vurgulamıştır:

> *"Her ne yaparsa yapsın dövülmek iyi bir ceza tarzı değil bence. Ne yaparsa yapsın… Yapacağı işi insan sopa ile bırakmaz. Onu demek istiyorum. Bir kişinin yapacağı şeyi döverek bırakmasını düşünürsek bence yanlış yapmış oluruz. Bu yanlış bir yöntem. (…)Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır, güzellikle davranılması. Ya insan zaten kendisine değer verildiğini gördüğü yerde*

280 Gültekin - Şahin, *Türkiye'de ve Dünya'da Kadına Şiddet*.

281 Musa Kaval, "Kadına Uygulanan Şiddetin Çözümüne Dair Yaklaşım Problemi", *Kadın ve Aile Sorunları Sempozyumu*, ed. Şemsettin Kırış (Konya: Dizgi Ofset, 2015), 365.

> *yavaş yavaş kendisini de düzeltir. Değer vererek ona, bir şeyleri göstermek, düzeltmek gerekiyor. Yoksa öbür türlü şiddetle, kötü sözle hiçbir şey düzelmez. Erkek için de aynı, kadın için de aynı. Sabırla, güzellikle düzeltilebilir ancak yanlışlıklar."*

Bekâr ve ön lisans mezunu Beyza, şiddeti önleyebilecek değerin merhamet olduğunu, kadın ve erkeğin birbirlerine üstünlükle değil ortak olarak hareket etmelerinin şiddeti engelleyeceğini düşünmektedir:

> *"Kadın-erkek, hayat müşterektir. Bence birinin öncelikli olmaması gerekiyor hayatı paylaşırken. Bu düşünceyle hareket edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Birbirimize karşı merhametli olduğumuz takdirde her türlü sorunun üstesinden gelebileceğimizi düşünüyorum."*

İlk evliliğinde kocasından şiddet gören Saadet, şiddetin kabul edilemez olduğunu ve çok alçaltıcı bir şey olduğunu belirtirken hala yaşadıklarının etkisi altında olduğu gözlenmiştir:

> *"Ben şiddetten yana değilim. İkinci evliliğim bu. İlk evliliğimde şiddet de gördüm eşimden, ilk eşimden. Ve yani asla asla kabul etmiyorum yani. Ama gördün mü gördüm. Gördüm. Çok alçaltıcı bir şey. Son derece alçaltıcı bir şey. Hiçbir kadın dövülmeyi hak etmez."*

Katılımcılara doğrudan kadının fiziksel şiddet görmesiyle ilgili soru sorduğumuz halde çoğu katılımcı, şiddetin sadece fiziksel olmadığına dikkat çekerek diğer şiddet türlerine vurgu yapmıştır. Mesela Kübra, şiddetin her türlüsünün yanlış olduğunu, çocuk-ebeveyn arası sorun olduğunda da karı-koca arası sorunlarda da konuşularak çözüm bulunması gerektiğini vurgulamıştır:

> *"Aile içi şiddet sadece dövmek değil, hakaret etmek, aşağılamak, hoş şeyler değil. Mesela çocukların onurunu kırmak. "Sen zaten ne biliyorsun, ne yapabilirsin?" Bunlar da şiddet. İlgilenmesi gerektiği şeyle ilgilenmemesi, ehlini ihmal etmesi bunlar da bir şiddet. Her türlü şiddet kötü zaten. Asla dövülmemeli yanlış bile yapsa, anlatılmalı. Of Allah korusun. Konuşulmalı yani. Çocuklar için de aynısı."*

Katılımcılar arasında kadınların fiziksel şiddet görmesiyle ilgili geleneksel yorumların etkisi altında kalmadıkları söylenebilir. Kur'an-ı Kerim'de karısına 100 değnekle vuracağına yemin eden Hz. Eyüp peygambere "bir demet sapla" yeminini yerine getirmesi emri[282], İslam hukukçuları tarafından kocanın karısını ölçüsüz bir biçimde

[282] Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali*, 455.

dövemeyeceğinin delili olarak kabul edilmiştir.[283] Pek çok tefsirde söz konusu ayetle ilgili kadının dövülme gerekçeleri ve dövülme sınırı gibi hususlar ve 'darebe' kelimesinin geçtiği ayetle ilgili hususlar söz konusu edilmişken bizim araştırmamızda dini eğitim almış katılımcılar, kadına yönelik şiddete karşı çıkmakta; bu tartışmalara girmeden tefsirlerden ziyade sünnetten örnekler vermektedir.

Kur'an'a göre Peygamberimiz, üsve-i hasene yani en güzel örnektir. Her konuda örnek olarak gösterilen 'yaşayan Kur'an' Hz. Peygamberin erkeğin, eşini dövmesini kınadığı/yasakladığı ve kendisinin eşlerine hiçbir şiddeti olmadığı bilinmektedir. Osmangazi ilçesinde görev yapan Beyza, şiddete uğrayan bir kadınla ilgili Peygamberimizin davranışını örnek göstererek şiddetin kaynağının dini hükümler olamayacağını anlatmıştır:

> *"Peygamber Efendimizin hayatına baktığımız zaman mesela kocası tarafından dövülüp de kolu kırılan bir kadın Peygamber Efendimizin yanına geldiğinde Peygamberimiz direk orada boşuyor, ayeti kerimede eğer böyle bir şey olmuş olsaydı, boşamazdı. Direk babanın evine gidebilirsin diye kardeşiyle birlikte babasının evine gönderiyor.[284] Böyle bir olay yaşandığını biliyoruz biz. Kaldı ki Kur'an-ı Kerimi en iyi yorumlayan Peygamber Efendimiz. Böyle bir şey söz konusu olmuş olsaydı, Peygamber Efendimiz en azından arayı bulmak adına eşini çağırırdı, bunun üzerine belki konuşurdu, belki arayı bulmaya çalışırdı. Ama böyle bir şey olmadığını görüyoruz mesela."*

Eşinden dayak yiyen bir kadın sahabenin boşanma talebi üzerine Hz. Peygamber, ayrıntılı araştırmaya girmemiş, şiddeti evlilikte yaşanabilecek olağan bir durum olarak görmemiş, kendisine haksızlık yapılan Cemile isimli sahabenin kocasından boşanmasını sağlamıştır.[285]

Şiddeti hiç bir şekilde doğru bulmayan Hümeyra, bir problem olduğunda dini veya resmi hukuk kurallarına başvurulmasını ifade etmiştir:

> *"Benim için hiçbir türlü şey sebep olamaz. Fiziksel şiddeti hayvanlar da dâhil olmak üzere hiçbir canlının hak ettiğini düşünmüyorum. Bir insan buna başvuruyorsa acizlik söz konusudur. Gereken bütün yaptırımları*

---

283 Ali Akpınar, "Ailevî Sorunlara Kur'anî Çözümler (Nisâ Suresi 34. Âyet Bağlamında)", *Kadın Ve Aile Sorunları Sempozyumu*, ed. Şemsettin Kırış (Konya: Dizgi Ofset, 2015), 69.

284 Hâfız Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr en-Neseî, *Sünen'ün-Neseî*, çev. Muhtar A. Büyükçınar vd. (İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981), 5/614.

285 İsmail Hakkı Ünal, *40 Hadis 40 Yorum* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 203.

> *kullanabilir kanuni dini ama yani fiziksel şiddet diye bir şey yok. Psikolojik olabilir. Küsebilir, tartışabilirsin, onu yola getireceğini düşündüğün taktiği kullanabilirsin. Ama hakaret şu bu kastetmiyorum. Yine de fiziksel şiddet kesinlikle olmaz. Gitmemek için direnen eşeğe de vurulmaz. Ben o fikirdeyim."*

Benzer şekilde iki çocuk annesi Fatma da sözlü şiddete bile karşı olduğunu, anlaşmazlıkların iletişim kurarak halledilmesi gerektiğini ifade etmiş ve şiddetin İslam dininde olmadığını vurgulamıştır:

> *"Kadının şiddet görmesi kabul edilemez. Hatta sözlü şiddete bile karşıyım. Her şeyin konuşularak halledilmesi gerektiğini düşünüyorum. Ya da ufak belki psikolojik şiddet diyorlar ya psikologlar, hani tavır koyma olabilir ama onun dışında bağırıp çağırmak, dövmek bunların kesinlikle İslamiyet'te yeri olmadığını düşünüyorum."*

Fatma da Hümeyra da sorunları halletmede kişinin tavır koyma gibi bir metoda başvurulabileceğini söylemiştir. Burada açıkça belirtilmese de sorunlar karşısında tavır koyma tutumunun ifade edilmesi, Peygamberimizin hanımlarıyla yaşadığı bir meselede bir aylık bir tavır koymasını hatırlatmaktadır.

"Kavvam" rolü, erkeğe eşine şiddet uygulama ve kadını değersizleştiren davranışlarda bulunma hakkını vermez. Erkeğin kavvam olmasının ailesine şiddet uygulayabileceği sonucunu doğuramayacağını ifade eden Arzu'ya göre erkeğin, "kavvamlığının sınırları olması lazım. Şiddete başvuramaz."

Betül ve Beyza, şiddeti, erkeğin kavvam oluşu ile birlikte ele almış ve erkeğin, evin reisi olduğunu söylerken bunun şiddeti doğurmasına karşı çıkmıştır. Betül'e göre reislik, şiddet göstermek demek değildir.

> *"Şiddet konusunda da kesinlikle hani ben evin üstünüyüm, ben evin erkeğiyim, her şeyi yaparım, sana vururum, seni kırarım hani böyle bir şeye kesinlikle hakkı yok. O zaman reislik değildir bu. Yani şiddeti gerektirecek bir sebep gösterilemez."* (Betül)

> *"Bu, yani erkeğin kavvam olması bu şekilde algılanabiliyor. Erkek kadını dövebilir diye yorumlayanlar var. Ben o şekilde olduğunu düşünmüyorum açıkçası. Allah'ın verdiği o gücü, bayan üstünde şiddet olarak kullanmasını doğru bulmuyorum açıkçası."* (Beyza)

Kavvam kavramını, erkeğin üstünlüğü olarak değil erkeğin evi geçindirme ve güvenliği sağlama gibi sorumlulukları açısından ele alan katılımcılar, hiç bir gerekçenin erkeğin

şiddet uygulamasını meşrulaştırmayacağına inanmaktadır. Onlara göre "kavvam" rolü, kadını değersizleştirip erkeğe sözel veya fiziksel şiddet uygulama hakkını vermez. Aksine erkeğe verilen bu rol, ailenin huzurunu ve devamını sağlamak içindir. [286] Nisa suresi 34. ayette bahsedilen üstünlük ve erkeğin kayyum oluşu, erkeğin ailesinin nafakasını sağlama ve onları koruyup kollama yükümlülüğüne işaretle haktan ziyade sorumluluk yüklemekte iken ayeti erkeği şiddete varan ve adaletten uzak bir duruma girmesine izin verme şeklinde yorumlamak yanlış bir değerlendirmedir.[287]

Katılımcılar, İslam dininin kadına şiddete hiçbir şekilde onay vermediğini, şiddetin sadece fiziksel olmadığını, iki birey arasında anlaşmazlık olduğunda hukuki yollara başvurulması gerektiğini ifade ederken şiddet gösteren bireyin üzerinde ailesinin etkisini de göz önünde bulundurmuştur.

4.4.1. Şiddet Davranışında Kök Ailenin Etkisi

Bilindiği üzere aile, annelik, babalık, akrabalık, komşuluk gibi pek çok rolle tanıştığımız, ilk sosyal etkileşim ağının gerçekleştiği, hayat boyu üzerimizde etkisini hissettiğimiz[288] toplumun en küçük fakat en önemli kurumudur. Aile ve toplumun birbirini etkilediği, değiştirdiği ve birinde olanın diğerinde yansıdığı[289] kabul edildiği gibi aile ve birey arasında da karşılıklı etkileşim söz konusudur. İnsan içine doğduğu ve içinde büyüdüğü ailesinin ve toplumun kültürünü ve değerlerini benimser ve alışkanlıklarını, zevklerini, sınırlarını ve önceliklerini bu kültürel kodlara göre belirler[290]. Aileler, bireylere çeşitli roller ve statüler sunmuş[291] ve bireyi pek çok yönden olduğu gibi toplumsal cinsiyet rol tutumlarını da etkilemiştir.

Mülakat yaptığımız katılımcıların çoğu, şiddet davranışı gösteren bireyde ailenin etkisine değinirken ailede karar alma, ev işlerini yapma ve bütçeyi idare etme gibi konularda bu konuya daha az temas etmiştir. Kadına yönelik şiddetin sosyal, psikolojik, kültürel, ekonomik ve dinsel pek çok neden ve sonucundan bahsedilebilir. Bireyin

---

286 Kurt, "Çağdaş Ailevi Sorunların Çözümünde İslami Aile Değerlerinin Katkısına Dair Sosyolojik Bir Analiz", 295.

287 Huriye Martı, "Şiddet ve Kültür: Kadına Yönelik Şiddeti Kültürel Kodlar Eşliğinde Değerlendirmek", *Kadın Olmak*, ed. Şule Albayrak (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 358.

288 Kurt, "Çağdaş Ailevi Sorunların Çözümünde İslami Aile Değerlerinin Katkısına Dair Sosyolojik Bir Analiz", 287.

289 Sezen, *İslâm'ın Sosyolojik Yorumu*, 260.

290 Martı, "Şiddet ve Kültür: Kadına Yönelik Şiddeti Kültürel Kodlar Eşliğinde Değerlendirmek", 348.

291 Yeter, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Özneliği ve Din", 196.

yetiştiği ailenin yapısının şiddet içeren davranışların ortaya çıkmasını etkilediği bilinmektedir. Aile yapısına bağlı olarak, aile üyelerinin rollerinin tam belirlenmemiş olması, ailece geçirilen zamanın azlığı ve kalitesi, aile içi iletişimin niteliği ve aile üyelerinin sayısı şiddeti etkileyen faktörlerdendir.[292]

Derinlemesine görüşmelerde katılımcılara, kadının şiddeti hak edip etmediği sorulmuştur. On yılı aşkın bir süre önce boşanan doktora öğrencisi Zeynep, şiddetin iletişimsizlikten kaynaklandığına vurgu yaparak şiddetin çözümünün küçük yaşlarda aileden öğrenilen iletişim ve çözüm üretme becerilerinde olduğunu ifade etmiştir. Ona göre ailelerdeki iletişim eksikliği ve çözüm üretememe, şiddete yol açmakta ve aynı zamanda ailenin davranışlarının bizzat kendisi de kişinin ilerideki davranışlarına yansımaktadır:

> *"Ben şey düşünüyorum. Bizim iletişimimizde konuşma ve anlaşma merkezli şeyi daha küçük yaşlardan itibaren öğrenmediği için çocuklar belki de çözüm üretme… Bence bunun ailelerde istişare, danışma, bir sorunu birlikte çözebilme ile ilgili yoksunlukları var ailelerin… Çocuklar ailede ne görüyorlarsa ileride onu yapıyor ailelerinde de onu yapıyorlar."*

Benzer şekilde Ayşe Sena da "Eğer bir de kişi aileden görmüşse ailede şiddet varsa, onu birebir yansıtır zaten" diyerek şiddet konusunda ailenin örnekliğine vurgu yapmış ve şiddetin hak edilmediğini söylemiştir.

Aynı şekilde çocukken babasından dayak yediğini ve hala etkilerinin devam ettiğini anlatan henüz bekâr olan Nilüfer, şiddete karşı olduğunu şöyle belirtmiştir:

> *"Hımmm yani abimden filan yaşamadım ama babam mesela çocukken, babam çok sinirliydi özellikle daha gençlik dönemlerinde. (…) Hani öyle bir durumda mesela çok rahat vurabiliyordu bana. (…) Bu tarz şeylerde böyle hani dayak yemişliğim vardır. Tabii çok büyük bir yara. Hani şu an gülerek anlatıyorum ama. Hele ki başka çocukların yanında bunu yapması artık ağlamıyordum zaten, hani acımıyor mu diye soruyorlardı. "yoo, acımıyo" diyordum, geçiyordum ama hani büyük bir yara mıdır yaradır tabi bir çocuk için."*

Nilüfer, babasının kendisini dövdüğünü ama annesini kesinlikle dövmediğini de sözlerine ilave etmiştir. Ancak fiziksel şiddet olmamasına rağmen annesinin de

---

292 Günindi Ersöz, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, 82.

psikolojik şiddet gördüğünü belirtmiştir. Burada kısır döngünün devam ettiği, Nilüfer'in "Babam da babasından görmüş." ifadesinden anlaşılmaktadır:

> *"Annem der "hani küçükken sizi döverdi ama hani ben hiç bir tokadını yememişimdir" der. Ama onu da tabii psikolojik şiddet olarak hani sinirlendiğinde. Biraz da babadan öyle, baba da aslında emekli imam, dedem de yani. (...)Hani anneme işte kavga esnasında bedduaya kadar kötü kelimelerden beddua eder bu sefer ee anne de... Hani ona sözlü olarak çok da kavgalarına şahit olmuşuzdur. Ama fiziksel şiddeti yoktu neyse ki. Ama bize, çok aşırı sinirliydi. Artık o babadan mı kalan bir şey, Karadeniz'in vermiş olduğu bir hırçınlık mıdır nedir bilmiyorum o vardı yani."*

Nilüfer, dedesinin babaannesini, burnunu kırıncaya kadar dövdüğünü, babasının da sinirli oluşunu, ailenin etkisine bağlıyor ve bir diğer ihtimal olarak da coğrafyaya işaret ediyor.

Eğitimli kişilerden beklenen daha olgun, daha kibar ve anlayışlı olmalarıdır. Nilüfer'in annesi de evlenirken kocasının eğitimli olmasından dolayı anlayışlı olmasını beklemiştir:

> *"Ya diyorum işte aslında bakıyorsun ben hep şey diye evlendim babanla diyordu. 9 yaş büyükmüş babam bide annem beğenmemiş tipini filan aslında. İşte o zaman öğretmenlik yapıyordu diyor İmam Hatipte. "Okumuş, öğretmen, kibardır, kadından anlar, diye düşündüm de evlendim", diyor hani ama hâlbuki kendi okumuşluğu beş para etmez annemin gözünde çünkü ruhunu hiç okşamamış yani o anlamda anladığım kadarıyla. Öyle gelmiş öyle gidiyor ama eskiye göre tabii çok da fark var sakinlik noktasında"*

Ailenin birey üzerindeki etkisi bilinen bir gerçekliktir. Çalışmamızda da katılımcılar, şiddeti, şiddet gösteren kişinin yetiştiği aile ortamı ile ilişkilendir, şiddetin de şiddetin çözümünün de aileden öğrenildiğinin altını çizmiştir.

4.4.2. Namus Meselesi ve Cinsel Ahlak

Aile içi fiziksel şiddetin temel sebepleri arasında 'namus' meselesi yer almaktadır. Eril örüntüler içinde kadın cinselliği, sürekli denetlenmesi ve gizlenmesi gereken bir olgudur. Kadın, bekârken 'saf'lığını herkese karşı korumakla, evlendikten sonra cinselliğini sadece kocasına sunmakla sorumludur. Bunun dışındaki her eylem namusu kirletir ve bu, geleneksel toplumda erkeğin kadının namusunu temizleme

motivasyonuna, bazen de cinayetlere yol açar.[293] Namus temizleme için işlenen cinayetler, şiddeti/cinayeti meşrulaştırır.

Derinlemesine görüşme yaptığımız katılımcıların çoğu, şiddet için hiçbir gerekçenin meşru olmadığını düşünmektedir. Hem nicel hem nitel çalışmamızda katılımcıların yarıdan fazlası, şiddetin bir gerekçesinin olmayacağını düşünmektedir. Görüşmelerde kadının dövülme gerekçesi olarak namus meselesinin gündeme gelmesi, 2014 yılında yapılan *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet* araştırması verilerinde aldatmanın şiddete gerekçeleri arasında işaretlenmesi ile benzerlik göstermektedir.[294] "Namus ile ilgiliyse olabilir." diyen bir kişi hariç nitel araştırma grubunun hepsi, şiddete karşı çıkarken tablo 51'e göre nicel araştırma grubunda şiddetin gerekçesi olabileceğini onaylayan (%36,50) katılımcı sayısı artmıştır.

Namus meselesinin şiddet için gerekçe olabileceğini söyleyen evli ve 45 yaşındaki Şeyma, bunun haricinde hiçbir meselede şiddeti kabul etmemekte, Hz. Muhammed'in hayatında şiddet olmamasını referans göstererek aile içi sorunların ikna yolu ile olması gerektiğini ifade etmektedir:

> *"Aile içi şiddeti haklı gösteren gerekçeler biraz namus meselesine kadar giderse olabilir bence. Onun haricinde şiddeti gerektirecek bir gerekçe olamaz. İkna ile olmalı, bence ne olacaksa ikna ile olmalı, şiddet kesinlikle olmamalı. Zaten Peygamber Efendimizin hayatında da şiddet yok, ikna var ama şiddet yok. Şiddet olmasın."*

Şeyma, namus konusunu şiddetin gerekçeleri arasında görürken, kocasından boşanan Nesibe, namus meselesi ile ilgili de çözümün şiddette aranmaması gerektiğini, bu durumda erkeğin mahkemeye başvurabileceğini söylemiştir. Burada her ne kadar şiddet onaylanmamış ve çözüm mahkemeye bırakılmışsa da "namus" denilince ilk önce kadının namusunun anlaşıldığı görülmektedir.

> *"Zaten bir kadının namusundan şüphe ediyorsa erkek, ondan ayrılır zaten. Hiç bir şekilde şiddetin doğru bir şeyi yok. Ülkemizde mahkeme diye bir şey var."*

---

293 Zülküf Kara - Nazife Gürhan, "Eşit/sizliğin Tarafı Olmak: Mardin'de Toplumsal Cinsiyet Algısı", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 3/5 (2013), 84.

294 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*, 108. Bu çalışmada aldatma ve aldatma şüphesi, şiddete gerekçe olarak gösterilen durumların başında gelmektedir. Evli kadınların %36'sı, kadının kocasını aldatması durumunda erkeğin eşini dövmesini meşru bulmuştur. Aynı şekilde aldatma şüphesi de kadınların %18'i tarafından şiddete gerekçe olarak onaylanmıştır.

Namus meselesi ve kadının erkeği aldatması, Türkiye'de kadın cinayetlerinin başlıca sebeplerindendir. Ancak erkeğin kadını aldatması, "Erkektir, yapar." anlayışından dolayı, kimi kesimlerde affedilebilir hata olarak görülmekte iken kadının aldatması şiddete gerekçe olarak ilk sırada yer almaktadır. Bu konuda gelenekte erkeğin üzerinde bir baskı yokken kadının üzerinde hata yaptığında ölümle sonuçlanacak kadar bir baskı söz konusudur. Oysa İslam dininde hem erkeğin hem kadının nikâh olmaksızın birliktelik yaşamaları yasaklanmış ve hata yaptıklarında cinsiyet ayrımı olmaksızın kadın ve erkek aynı cezaya tabi tutulmuştur. Nicel çalışmada, erkeğin karısını aldatmasının normal karşılanması ile ilgili önermeye katılımcıların verdikleri cevap aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 52. "Bir Erkeğin Karısını Aldatması Normal Karşılanmalıdır." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
14.Bir erkeğin karısını aldatması normal karşılanmalıdır.	f	0	0	63	20	652	4,8	0,58
	%	0,00	0,00	8,60	2,70	88,70		

"Bir erkeğin karısını aldatması normal karşılanmalıdır." önermesine katılan hiçbir katılımcı olmamış, katılımcıların %88,70'i bu önermeye kesinlikle katılmamıştır. Eşitlikçi puanın en yüksek çıktığı önermelerden biri olan bu önermenin toplumsal cinsiyet rol tutum puanı 4,8 olarak belirlenmiştir. Kimi geleneksel yapılarda kadının kocasını aldatması kesinlikle kabul edilemezken erkeğin aldatmasına müsamaha ile bakılabilmektedir. Kadın din görevlilerinin, erkeğin karısını aldatmasına en yüksek oranda itiraz etmesi, onların geleneksel tutum içerisinde değil İslam dinine göre tutum sergilediğinin açıkça görüldüğü başlıklardan birisidir. Çünkü kimi geleneksel aile yapısında erkeğin kadını aldatması tolere edilebilirken İslam dininde cinsiyete bakmaksızın hem kadının hem erkeğin evlilik birliğine sadakat göstermesi beklenir.

Bu önermenin, katılımcıların eğitim durumları ile ilişkisi aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Tablo 53. "Bir Erkeğin Karısını Aldatması Normal Karşılanmalıdır." Önermesi ile Eğitim Durumlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu Katılım Puanları

Eğitim durumu		Bir erkeğin karısını aldatması normal karşılanmalıdır.				X^2	p
		Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
Lise	n	17	2	78	97	14,056	0,029*
	%	17,50	2,10	80,40	100,00		
İki yıllık üniversite	n	25	12	307	344		
	%	7,30	3,50	89,20	100,00		
Üniversite	n	20	6	237	263		
	%	7,60	2,30	90,10	100,00		
Yüksek Lisans	n	1	0	30	31		
	%	3,20	0,00	96,80	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir							

Katılımcıların "Bir erkeğin karısını aldatması normal karşılanmalıdır." önermesine verdikleri cevap ile eğitim durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 14.056; p=0.029<0.05). Tablo incelendiğinde katılımcıların eğitim seviyesi yükseldikçe eşitlikçi puanlarının arttığı görülmektedir. Lise mezunu katılımcıların %80,40'ı bir erkeği karısını aldatmasına kesinlikle katılmazken yüksek lisans mezunlarının %96,80'i erkeğin aldatmasına kesinlikle katılmamıştır. Bu önermeye 'Kararsızım' cevabını verenlerin çoğunluğunun da lise mezunları olduğu görülmektedir.

Katılımcıların "Bir erkeğin karısını aldatması normal karşılanmalıdır." önermesine verdikleri cevap ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin (X^2: 13.138; p=0.107>0.05) ve medeni durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 8,184; p=0.085>0.05) anlamlı olmadığı görülmüştür.

Geleneksel ailede evlenilecek kadında aranılan önemli özelliklerden birisi, bakire olmasıdır. Bakirelik aynı zamanda, kızların iffetlilik ve namusluluklarının önemli bir göstergesi [295] olduğu için cinsel ilişkinin evlilik akdi gerçekleştikten sonra olması beklenir. Kadının cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşaması gerektiği ile ilgili önermeye katılımcıların cevapları aşağıdaki tabloda görülmektedir:

[295] Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, 16.

Tablo 54. "Bir Kadın Cinsel İlişkiyi Evlendikten Sonra Yaşamalıdır." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
29.Bir kadın cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşamalıdır.	f	567	162	6	0	0	1,24	0,44
	%	77,10	22,00	0,80	0,00	0,00		

Katılımcıların hepsi –kararsız olan altı kişi hariç- kadının cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşaması gerektiğine inanmaktadır. Bekâret konusu, katılımcıların "Tamamen katılıyorum" şıkkının en yoğun olarak işaretlendiği önermedir. 567 katılımcı, cinsel ilişkinin evlenmeden önce yaşanmasına tepkisini kesin bir şekilde göstermiştir.

Tablo 55. "Bir Kadın Cinsel İlişkiyi Evlendikten Sonra Yaşamalıdır." Önermesi ile Yaşların Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Yaş		Bir kadın cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşamalıdır.				X^2	p
		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Toplam		
25 ve altı	n	59	7	0	66	28,742	0,001*
	%	89,40	10,60	0,00	100,00		
26-30	n	93	18	1	112		
	%	83,00	16,10	0,90	100,00		
31-40	n	292	72	2	366		
	%	79,80	19,70	0,50	100,00		
41-50	n	102	55	2	159		
	%	64,20	34,60	1,30	100,00		
51 ve üstü	n	21	10	1	32		
	%	65,60	31,30	3,10	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir							

Tablo 55 incelendiğinde katılımcıların "Bir kadın cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşamalıdır." önermesine verdikleri cevaplar ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 28.742; p=0.001<0.05). Kararsız olan 6 kişi hariç tüm katılımcılar cinsel ilişkinin evlilik sonrası yaşanması gerektiğini düşünmektedir. Bu önermeye tam katılım en fazla lise mezunlarında iken en az katılım 41-50 yaş aralığındadır. Yaş arttıkça önermeye tam katılım oranının artması beklenirken azalmıştır.

Katılımcıların "Bir kadın cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşamalıdır." önermesi ile eğitim durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 5.964; p=0.427>0.05) ve medeni durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 3.880; p=0.422>0.05) anlamlı olmadığı görülmüştür.

Erkeğin karısını aldatmasının normal karşılanması ile ilgili önerme ise "Kesinlikle katılmıyorum" şıkkının en çok işaretlendiği (652 katılımcı) önerme olmuştur. Katılımcılar, bir erkeğin karısını aldatmasının normal karşılanmasına şiddetle tepki gösterirken evlilik öncesi ilişkiye de aynı tepkiyi göstermiştir. Her iki önermede de kesinlik ifade eden şık işaretlenmiştir. Ancak erkeğin karısını aldatması ile ilgili önerme eşitlikçi tutum ifade ettiği için katılımcılar 4,8 puanla eşitlikçi görünürken, cinsel ilişkinin evlilik sonrasına bırakılması geleneksel kabul edildiği için aynı katılımcılar 1,24 puanla geleneksel tutum içerisinde görünmektedir. Erkeğin karısını aldatmasına tepki göstermeleriyle ilgili sonuç, katılımcıların eşitlikçi tutumunu gösterirken bekâretle ilgili önermedeki sonuç geleneksel tutum içerisinde olduklarıdır. Anket evrakına bekâretle ilgili olarak "Sadece kadın değil erkek de cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşamalıdır" notunun katılımcılar tarafından yazılması, katılımcıların geleneksel değil İslami tutum içerisinde olduklarını gösterir. Kurt'a göre "ilk evlilikte bekâret" temel İslami değerler arasında bulunmakta ve günümüzde yaşanan pek çok ailevi sorunun temelinde bu değerleri ihmal etmek yatmaktadır.[296] Katılımcıların bekâretle ilgili tutumlarında dinin etkisinin yoğun olarak hissedilmesi, 2018'de 25 çiftle yapılan bir çalışma ile benzerlik göstermektedir.[297] Bahsi geçen çalışmada dindar olduğu kabul edilen katılımcılar, zina ile nikâh birlikteliği içerisinde cinsel ilişki yaşama arasında net bir sınır çizmiştir.

Bekâret konusu, din ve geleneğin birbirinden açık şekilde ayrıldığı bir konudur.[298] Erkek daha önce evlilik yapmış olsa da bekâr bir kadınla evlenmesi normal karşılanırken, bekâr bir erkeğin daha önce evlilik yapmış bir kadınla evlenmesi topumda tepkiyle karşılanabilmektedir. Oysa İslam dininde kadın erkek arasında böyle bir ayrım yoktur. Kadının bakire olmasıyla ilgili önermeye katılımcıların verdikleri cevaplar aşağıdaki tablodaki gibidir:

---

296 Kurt, "Çağdaş Ailevi Sorunların Çözümünde İslami Aile Değerlerinin Katkısına Dair Sosyolojik Bir Analiz", 290.

297 Ünalan Turan, *Toplumsal Cinsiyet Tutumları Bağlamında Aile İçi Sorumluluk Paylaşımı: Yükseköğrenim Görmüş Çalışan Dindar Kadınlar ve Eşleri Örneği*.

298 Sümeyra Ünalan Turan - Vejdi Bilgin, "Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Din ve Aile İçi Roller", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 (Aralık 2020), 476.

Tablo 56. "Erkeğin Evleneceği Kadın Bakire Olmalıdır." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
31.Erkeğin evleneceği kadın bakire olmalıdır.	f	308	317	100	10	0	1,74	0,74
	%	41,90	43,10	13,60	1,40	0,00		

Cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşama ile bakire kadınla evlenmek birbirinden farklı tutulduğu için bu önermede kararsız olanların sayısı artmıştır. Ancak Hz. Peygamber'in ilk evliliğini dul ve çocuklu kadın Hz. Hatice ile yapmasına rağmen toplamda %85 oranındaki katılımcının erkeğin bakire kadınla evlenmesini onaylaması dikkat çekicidir. Cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşama ile ilgili olan 29. önermeye katılımcılar %99,10 oranında katılım sağlamışken kadının bakire olmasıyla ilgili önermeye katılımın %85 oranında kalmasının sebebi, bu konuda kararsız olanların sayısının artmasındandır.

Gelenek ve dinin açıkça birbirinden ayrıldığı diğer bir konu kız-erkek arkadaşlığı konusudur. Bazı geleneksel aile yapılarında erkeğin kız arkadaşının olması tepkiye neden olmazken aynı ailede kız çocuklarının erkek arkadaşı olması tepkilere sebep olabilmektedir. Bununla ilgili "Bir genç kızın, flört etmesine ailesi izin vermelidir." önermesine katılımcıların cevapları aşağıdaki gibidir:

Tablo 57. "Bir Genç Kızın, Flört Etmesine Ailesi İzin Vermelidir." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
19.Bir genç kızın, flört etmesine ailesi izin vermelidir.	f	463	230	41	1	0	1,43	0,6
	%	63,00	31,30	5,60	0,10	0,00		

Bir genç kızın flört etmesine bir kişi hariç tüm katılımcılar itiraz etmiştir. Ancak ölçeğin olduğu kâğıdın yanına erkek çocuğuna da izin verilmemesi ile ilgili yazılan küçük notlar, flörte izin vermemenin cinsiyetinden dolayı değil genelde izin verilmediğini göstermektedir. Ölçeğe göre bir genç kızın flört etmesine ailesinin izin vermesi eşitlikçi bir tutumun göstergesidir. Bu nedenle bu önermede katılımcıların puanı düşüktür.

Görüşme yaptığımız emekliliğine az kalmış bir öğreticinin oğlunun kız arkadaşından rahatlıkla bahsetmesinden, erkek çocuklarının evlilik öncesi flört etmesine daha

yumuşak bir bakış olduğu anlaşılmaktayken 693 katılımcının bu öneriye katılmaması, kız çocuğunun flörtünün sert bir şekilde reddedildiğini gösterir. Katılımcılar, kız çocuklarının flört etmesine izin vermezken kendi evliliklerini gerçekleştirmeyle ilgili tabloya bakıldığında %25,3'ünün tanışarak, %26,5'un arkadaşlarının aracılığıyla evlendikleri görülmektedir.

Araştırmaya katılan Kur'an kursu öğreticileri, karı-koca ilişkisiyle ilgili önermelerde eşitlikçi tutum içerisindeyken kız çocuklarıyla ilgili önermelerde geleneksel tutum göstermektedir. İslam dininde nikâhsız ve birbirine yabancı sayılan kadın ve erkeklerin bir arada bulunmaları ve diyaloglarıyla ilgili sınırlamalar vardır. Kız çocuğunun flört etmesine bir kişi hariç hiçbir Kur'an kursu öğreticisi onay vermemiştir.

Aile içi şiddete gerekçe olan konulardan biri de kadının cinsel ilişkiyi reddetmesidir. İslam hukukunda evlilikte cinsel ilişkiyi kadının reddedip reddedemeyeceği[299], eşlerin karşılıklı sorumlulukları açısından ele alınır. Buna göre eşler, evlilikte birbirlerinin haklarını ve ihtiyaçlarını gözetmelidir. Cinsel ilişkinin sürekli reddi ise evlilik birliğine zarar verebilir. Bu nedenle cinsel ilişkiyi reddetmenin serbest bırakılmamasına rağmen[300] katılımcıların bu konuyla ilgili modern görüşten etkilendikleri aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Tablo 58. "Evlilikte, Kadın İstemediği Zaman Cinsel İlişkiyi Reddetmelidir." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
26.Evlilikte, kadın istemediği zaman cinsel ilişkiyi reddetmelidir.	f	0	1	157	461	116	3,94	0,61
	%	0,00	0,10	21,40	62,70	15,80		

Bu önerme eşitlikçi tutum içerdiği için "Kesinlikle katılıyorum" cevabı 5 puan olarak derecelendirilmiştir. Bu tabloya göre evlilikte kadının cinsel ilişkiyi reddedemeyeceğini düşünen bir kişi hariç tüm katılımcılar kadının cinsel ilişkiyi reddedebileceğini düşünmüş ve katılımcıların %78,50'si bu önermeyi onaylamıştır. 2014 yılında yapılan *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet* araştırması verilerinde de evli kadınların

299 Necla Yasdıman, *Kur'an-Sünnet-Fıkıh Bağlamında Kadının Evlilikteki Hakları* (İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 2003), 251.

300 Müslim, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, çev. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1978), 7/325-327.

%86'sının kadının istemediği durumda cinsel ilişkiyi reddedebileceğini ifade etmesi[301] çalışmamızla benzerlik göstermektedir.

Katılımcıların "Evlilikte, kadın istemediği zaman cinsel ilişkiyi reddetmelidir." önermesine verdikleri cevaplar ile yaş düzeyleri (X^2: 13.197; p=0.355>0.05) ve medeni durumları (X^2: 5.069; p=0.535>0.05) ve eğitim durumları (X^2: 10.883; p=0.284>0.05) arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı görülmüştür.

Şiddetin hiçbir gerekçesi olmayacağını fakat bazı şartların şiddete ortam hazırladığını düşünen Meryem, bu şartlardan yalnızlaşmaya vurgu yapmaktadır. Ona göre aile içi sorunlar çözülemediğinde şiddete başvurmak yerine boşanma yolu tercih edilebilir:

> *"Yani normalde şiddeti makul gösteren bence hiçbir şey olamaz normal şartlar altında. Ama günümüzde kişilerin yalnızlaşması, işte ailelerin ya da işte bireylerin birbirinden kopuk olarak yaşaması maalesef bu tarz şeylerin olmasına, olduğunda da kadının çaresiz kalmasına sebep olabiliyor. Ama bunun makul bir nedeni olamaz yani. Çünkü sonuçta boşanmak helal. Eğer bir şey çözülemiyorsa, çözülemeyecekse boşanılabilir yani."*

İpek, şiddetin sadece kadına karşı olmadığını, kadına karşı şiddetin daha fazla gündemde tutulmasını yanlı bir tavır olarak görmekle birlikte kadın karşı şiddetin de ülkemizde olduğunu kabullenmektedir:

> *"Şiddet her yerde var ama kadına şiddet çok fazla gündemde tutuluyor. Bunu, bu çalışmayı, bu tavrı çok art niyetli buluyorum. Ama kadına şiddet de söz konusu mu Türkiye'de? Evet, maalesef kadına şiddet var."*

İpek'e göre şiddetin hem örften hem de yanlış din algısından kaynaklanan sebepleri bulunmaktadır. Şiddetle ilgili olarak çok tartışılan ayetin yanlış yorumlandığını, iffetsizlik durumunda bile şiddetin olmaması gerektiğini ifade ederken Peygamberimizin hayatını örnek olarak göstermektedir:

> *"Bunun örften kaynaklanan sebepleri de var, yanlış din algısından kaynaklanan sebepleri de var kadına olan şiddetin varlığında. Şiddet kesinlikle hiçbir surette mazeret gösterilemez. Şiddetin herhangi bir mazereti olamaz. Hiçbir surette olamaz. Çünkü ayeti kerimenin de -Nisa suresindeki ayetin- ben yanlış yorumlandığını düşünüyorum. Meallere de o şekilde girmiş. Kadının serkeşlik durumunda bile oradaki ifadenin darabe fiilinin dövmek anlamında kullanılmasını hatalı meal olarak düşünüyorum. Ve*

[301] Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*, 108.

> *orada "salıverin, gitsin" yani boşanma veya kendi haline bırak, ayrılık manasında olduğunu düşündüğüm için serkeşlik durumunda yani iffetsizlik durumunda bile asla şiddete başvurulmaması gerektiğini düşünüyorum. Zaten Peygamberimizin hayatında da kadına yönelik böyle bir şiddet uygulaması asla yok. Küsme, ayrı yataklarda yatma, ayrı evlerde bulunma var. İfk hadisesinde bilhassa Hz. Aişe ... Ama herhangi bir darp söz konusu değil eşlerine karşı."*

Tekin, İslamcı aydın kadınların, gerekmediği takdirde kadınla ilgili tartışılan konuları konuşmadıklarını ve bu konularla ilgili olarak İslam tarihindeki modern bakış açısıyla uyumlu olan olumlu örnekleri kullandıklarını ifade eder.[302] Bursa'da görev yapan bazı Kur'an kursu öğreticilerinin de erkeğin çok eşliliği, miras, iddet, kadının dövülmesi gibi tartışılan kadın konularını konuşmaktan uzak kaldıkları ve soru sorulduğunda ayetle ters düşmeme ve modern yaklaşımla konuları yorumlama gerilimi içerisinde oldukları gözlenmiştir. Ancak katılımcıların çoğu, bu konularda görüşlerini açıkça dile getirmiştir.

[302] Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu*, 189.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AİLE KURUMUNDA YÖNETİM VE SORUMLULUKLARIN PAYLAŞILMASI

1. OTORİTE İLİŞKİLERİ

Ailenin ve toplumun huzurlu olması için toplumun en küçük birimi ailenin sağlıklı bir şekilde yönetilmesi gerekir. Aile yönetimi geleneksel toplumlarda erkek otoritesinde olmuştur. Ancak kadının çalışma hayatına girmesi ile aile yönetiminde dengeler değişmiş, erkek egemenliği azalmış ve denge, kadın lehine sağlanmaya başlamıştır. [303]

1.1. Karar Mekanizması

Geleneksel tarım toplumunun sanayi ve bilgi toplumuna doğru değişmesi, aile hayatında hem ekonomik olarak hem işleyiş olarak önemli değişiklikleri doğurmuştur. Sanayi toplumunda fiziksel güce duyulan ihtiyacın azalması, kadınların ev dışı işlerde ücretli olarak çalışmasının önünü açmıştır. Kadının ev dışında ve ücretli olarak çalışması ve dolayısıyla ekonomik bağımsızlığının olması, aile içi kararlara katılımını sağlamıştır. [304] Ümit Meriç Yazan, ekonomik bağımsızlığın kadının statüsünü tam olmasa bile yükseltmekle birlikte Türkiye'de daha çok kadının ailesinin toplumsal statüsü ile kendisini özdeşleştirdiğini ifade etmektedir.[305]

1967'de Almanya'da işbölümü ve güç dağılımı üzerine yapılan bir araştırma, kadının aile içinde alınan kararlara etkisinin kocanın sosyal statüsüne ve kadının dışsal rol deneyimine göre değiştiğini ortaya koymaktadır. Erkeklerin sosyal statüleri arttıkça ailedeki kararları verme yetkisi de artmaktadır. [306] Almanya'daki bu çalışmaya göre kadın çalışsa bile sosyal statüsü yüksek olan erkeğin aileyi yönetmedeki gücü devam

303 Donald Wolfe, *Power and Authority in the Family* (Michigan, 1959), 100-110.
304 Ünalan Turan, *Toplumsal Cinsiyet Tutumları Bağlamında Aile İçi Sorumluluk Paylaşımı: Yükseköğrenim Görmüş Çalışan Dindar Kadınlar ve Eşleri Örneği*, 148.
305 Ümit Meriç Yazan, *Türkiye Kanatlarınızın Altında* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 235.
306 Annette Lamouse, "Family Roles of Women: A German Example", *Journal of Marriage and Family* 31/1 (1969), 145.

etmektedir. Buna mukabil sosyal statüsü düşük olan erkeğin eşi çalışıyorsa çalışan kadının kararlara katılma oranı yükselmektedir.

Kadınların çalışma hayatında aktif olarak yer alması ve gelir getiren işlerde çalışması, aile içerisinde alınan kararlara daha fazla katılmasını sağlamıştır.[307] Bunda aile içindeki kuvvet dengesinin aile içerisinde maddi geliri kazanan kişiden yana olmasının etkisi büyüktür.[308]

1.1.1. Kararlarda Kadınların Etkinliği

Geleneksel ailelerde ev içi kararların daha çok evin reisi olan erkek tarafından alındığı bilinen bir gerçek iken kadının çalışma hayatına girmesi ve ekonomik olarak güç sahibi olması gelenekselliği zorlamış ve eşitlikçi yönde değişimi başlatmıştır.[309] Geçer ve Çelik'in Niğde'de Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki kadın memurlarla yaptığı çalışma sonucunda kadın memurların; kadının çalışmasının ve bir geliri olmasının kadının aile içinde alınan kararlarda söz hakkını artırdığına inandıkları tespit edilmiştir.[310] Bizim çalışmamızda da tüm katılımcılar, ailede kararları birlikte almak gerektiğini belirtmiştir.

Bursa'da görev yapan 735 kadın din görevlisine yapılan Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinin 20. maddesinde "Ailede kararları eşler birlikte almalıdır." önermesine katılıp katılmadıkları sorulmuş ve bu önermede katılımcıların eşitlikçi bir yaklaşım sergiledikleri görülmüştür.

Tablo 59. "Ailede Kararları Eşler Birlikte Almalıdır." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
20.Ailede kararları eşler birlikte almalıdır.	f	0	0	4	231	500	4,67	0,48
	%	0,00	0,00	0,50	31,40	68,00		

307 Nihat Nirun, *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1994), 34.

308 Nirun, *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, 293.

309 Bolak, "Aile İçi Kadın-Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramlaştırılmasına Yönelik Öneriler", 211.

310 Geçer - Çelik, "Kadının Çalışma Hayatına Girmesiyle Oluşan Aile İçi Roller Sistemindeki Değişim ve Din İlişkisi (Niğde Örneği)".

Katılımcıların bu önermedeki puanının 5 üzerinden 4,67 olması, onların bu konuda eşitlikçi düşündüğünü göstermektedir. Bu önermeye %68 oranında "Kesinlikte katılıyorum", %31,40 oranında "Katılıyorum" cevabı verilmiş, sadece 4 kişi (%0,5)kararsız kaldığını ifade etmiştir. 38 önermeye verilen cevaplar karşılaştırıldığında bu önermeye verilen cevap, en eşitlikçi cevaplardan biridir. 500 katılımcının bu önermeye kesinlikle katılması, kadın din görevlilerinin ailede karar almada eşitlikçi olmada net olduklarını göstermektedir. Buradaki sonuç aynı zamanda çalışan kadının aile içinde karar almada etkin olduğunu göstermektedir.

"Ailede kararları eşler birlikte almalıdır." önermesine verilen cevapların katılımcıların yaşları ile karşılaştırılması ki kare analizi ile yapılmıştır. Bu analizin sonuçları aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 60: "Ailede Kararları Eşler Birlikte Almalıdır." Önermesine Katılım ile Katılımcıların Yaşlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Yaş		Ailede kararları eşler birlikte almalıdır.				X^2	p
		Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum	Toplam		
25 ve altı	n	0	14	52	66	18,297	0,019*
	%	0,00	21,20	78,80	100,00		
26-30	n	0	31	81	112		
	%	0,00	27,70	72,30	100,00		
31-40	n	3	109	254	366		
	%	0,80	29,80	69,40	100,00		
41-50	n	0	66	93	159		
	%	0,00	41,50	58,50	100,00		
51 ve üstü	n	1	11	20	32		
	%	3,10	34,40	62,50	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir							

Katılımcıların "Ailede kararları eşler birlikte almalıdır." sorusuna verdiği cevap ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 18.297; p=0.019<0.05). "Ailede kararları eşler birlikte almalıdır." önermesine en fazla katılımı, yaşı 25 ve altı olan katılımcılar, %78,80 oranında "Tamamen katılıyorum" cevabını vererek sağlamıştır. 26-30 yaş aralığındaki katılımcıların %72,30'u, 31-40 yaş aralığındaki katılımcıların %69,40'u, 41-50 yaş aralığındaki katılımcıların %58,50'si ve yaşı 51 ve üstü olan katılımcıların %62,50'sı bu önermeye kesinlikle katılmaktadır. Yaş ilerledikçe ailedeki kararların birlikte alınmasıyla ilgili önermeye katılım düşmüştür.

Tablo 61: "Ailede Kararları Eşler Birlikte Almalıdır." Önermesine Katılım ile Katılımcıların Eğitim Durumlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Eğitim durumu		Ailede Kararları eşler birlikte almalıdır.				X^2	p
		Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam		
Lise	n	1	33	63	97	5,833	0,442*
	%	1,00	34,00	64,90	100,00		
İki yıllık üniversite	n	3	115	226	344		
	%	0,90	33,40	65,70	100,00		
Üniversite	n	0	76	187	263		
	%	0,00	28,90	71,10	100,00		
Yüksek Lisans	n	0	7	24	31		
	%	0,00	22,60	77,40	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir							

"Ailede kararları eşler birlikte almalıdır." önermesine en fazla katılımı %77,40 oran ile lisansüstü mezunları, ikinci yoğun katılımı %71,10 oran ile üniversite mezunları sağlamıştır. İki yıllık üniversite mezunlarının %65,70'ı, lise mezunu katılımcıların %64,90'ı bu önermeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Katılımcıların "Ailede kararları eşler birlikte almalıdır." önerisine verdikleri cevap ile eğitim durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 5.833; p=0.442>0.05) ve medeni durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 6.507; p=0.164>0.05) anlamlı olmadığı görülmüştür.

Ailede karar almayla ilgili bir diğer önerme, kadının kendi yaşamıyla ilgili kararlara kocasının vermesi ile ilgilidir. Karar verme mekanizmaları içinde geleneksel toplumlarda daha çok erkeğin özne olduğu, kadının yaşamıyla ilgili kararlarda bile erkeğin(kocası, babası) karar verdiği kabul edilmektedir. Araştırmamızda kullanılan TCRTÖ'nin 60.önermesinde yer alan "Kadının Yaşamıyla İlgili Kararları Kocası Vermelidir." cümlesine katılımcıların verdikleri cevaplar aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 62. "Kadının Yaşamıyla İlgili Kararları Kocası Vermelidir." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
9.Kadının yaşamıyla ilgili kararları kocası vermelidir.	f	0	0	22	337	376	4,48	0,56
	%	0,00	0,00	3,00	45,90	51,20		

Kadının yaşamıyla ilgili kararları kocasının vermesine onay veren katılımcı yoktur. 22 kişinin kararsız kalmasını göz ardı edersek katılımcıların hepsi, kadının yaşamıyla ilgili kararları kocasının vermesine karşı çıkmıştır. Bu önerme eşitlikçi tutumun en yüksek çıktığı önermelerden biridir. Katılımcıların %60,30'u erkeği aile reisi olarak kabul ederken (Bkz. Tablo 75) yaşamıyla ilgili kararları kocasının vermesine itiraz etmiştir. Tunç'un lise gençliği üzerine yaptığı bir çalışmada bizim çalışmamızda kullandığımız ölçek kullanılmış ve onun çalışmasında hayatının tamamını dine göre yaşadığını belirten kişilerin %52,1'i ve dinin hayatına etkisinin yok denecek kadar az olduğunu düşünenlerin %73,3'ü kadının sosyal yaşamıyla ilgili kararlarda erkeğin etkin olmasına katılmamıştır. Araştırmacı bu sonucu geleneksel ataerkil anlayışın benimsenmesi ve sürdürülmesinde dinin etkili olmasıyla ilişkilendirmiştir. Hâlbuki bizim araştırmamızda dini eğitim alan ve din görevlisi olan katılımcıların ailede karar almada eşitlikçi tutum içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın oluşmasındaki etken; Tunç'un araştırma grubunda dinin geleneksel olarak yaşanması bizim araştırmamızda katılımcıların dini eğitimlerinin üst seviyede olması düşünülebilir.

Bu önermeye verilen cevaplarla katılımcıların medeni durumları (X^2: 7.419; p=0.115>0.05) ve eğitim durumları (X^2: 11.061; p=0.087>0.05) ve yaşları (X^2: 7.480; p=0.486>0.05) arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı görülmüştür. Tunç'un yukarıda bahsedilen çalışmasında da cinsiyet hariç bu önerme ile diğer bağımsız değişkenler arasında herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır.[311]

Ailede karar almayı etkileyen bir başka faktör erkeğin her dediğinin yapılmasıyla ilgilidir. Aşağıdaki tablo, katılımcıların, erkeğin sözünün geçerliliği ile ilgili önermeye verdikleri cevaplarla ilgilidir:

Tablo 63. "Erkeğin Evde Her Dediği Yapılmalıdır." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
2.Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır.	f	0	0	64	404	267	4,28	0,61
	%	0,00	0,00	8,70	55,00	36,30		

311 Harun Tunç, *Din ve Toplumsal Cinsiyet -Lise Gençliği Üzerine Bir Araştırma-* (Ankara: İksad Publishing House, 2021), 96.

Araştırmada kullanılan Toplumsal Cinsiyet Rolleri Ölçeğinin ikinci sorusuna verilen cevaplar ele alındığında 735 kadın din görevlisinin hiçbiri, evde erkeğin her dediğinin yapılmasını onaylamamaktadır. %91,30 oranında katılımcı bu önermeye katılmamaktadır. 64 kişinin kararsız kalmasının arkasında yatan sebep, aile içinde yaşanacak olan muhtemel sıkıntıyı önleme amacını taşımakla ilgilidir. Erkeğin her dediğinin yapılmasını kabul etmeyen ama aksi durumda aile içinde huzursuzluk olacağını düşünen 64 katılımcının, kararsız şıkkını işaretlediği şeklinde yorum yapılabilir. Bu önermenin demografik bilgilerden yaş, eğitim ve medeni durum ile karşılaştırılmasına dair tablolar aşağıdaki gibidir:

Tablo 64: "Evde Erkeğin Her Dediği Yapılmalıdır." Önermesine Katılım ile Katılımcıların Yaşlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Yaş		Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır.				X^2	p
		Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
25 ve altı	n	11	27	28	66	17,579	0,025*
	%	16,70	40,90	42,40	100,00		
26-30	n	13	60	39	112		
	%	11,60	53,60	34,80	100,00		
31-40	n	29	194	143	366		
	%	7,90	53,00	39,10	100,00		
41-50	n	9	103	47	159		
	%	5,70	64,80	29,60	100,00		
51 ve üstü	n	2	20	10	32		
	%	6,30	62,50	31,30	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir							

Tablo 64 incelendiğinde "Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır" önermesine kesinlikle katılmayanların oranının (%42,40) en fazla olduğu grup, yaşı 25 ve altı olan katılımcılardır. Kararsız kalanların oranının en fazla olduğu yaş da 25 yaş ve altıdır. Yaşı 26-30 olan katılımcıların %53,60'ı, 31-40 olan katılımcıların %53,00'ü, 41-50 olan katılımcıların %64,80'i ve 51 ve üstü olan katılımcıların %62,50'si bu önermeye katılmamıştır. Katılımcıların "Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır." sorusu ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 17,579; p=0.025<0.05). Yaş arttıkça evde erkeğin her dediğinin yapılmasına katılmama oranı artmıştır.

Tablo 65: "Evde Erkeğin Her Dediği Yapılmalıdır." Önermesine Katılım ile Katılımcıların Eğitim Durumlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Eğitim durumu		Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır.				X^2	p
		Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
Lise	n	16	52	29	97	28,201	0,001*
	%	16,50	53,60	29,90	100,00		
İki yıllık üniversite	n	27	213	104	344		
	%	7,80	61,90	30,20	100,00		
Üniversite	n	20	127	116	263		
	%	7,60	48,30	44,10	100,00		
Yüksek Lisans	n	1	12	18	31		
	%	3,20	38,70	58,10	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir							

Katılımcıların "Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır." önermesi ile eğitim durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 28.201; p=0.001<0.05). Eğitim seviyesi yükseldikçe bu önermeye kesinlikle katılmama oranının yükseldiği görülmüştür. Lisansüstü mezunlarının yarıdan fazlası (%58,10) bu önermeye kesinlikle katılmazken bu oran lise mezunlarında %29,90'da kalmıştır. Kararsız kalanların oranı en fazla 25 yaş ve altı olan katılımcılardadır. Lise mezunu katılımcıların %53,60'ı, iki yıllık üniversite mezunlarının %61,90'ı, üniversite mezunlarının %48,30'u ve yüksek lisans mezunlarının %38,70'i "Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır" önermesine katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 66: "Evde Erkeğin Her Dediği Yapılmalıdır." Önermesine Katılım ile Katılımcıların Medeni Durumlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Medeni durum		Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır.				X^2	p
		Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
Bekâr	n	18	58	51	127	12,070	0,017*
	%	14,20	45,70	40,20	100,00		
Evli	n	42	333	201	576		
	%	7,30	57,80	34,90	100,00		
Boşanmış	n	4	13	15	32		
	%	12,50	40,60	46,90	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir							

Katılımcıların "Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır." sorusu ile medeni durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 12,073; p=0.017<0.05). Bu tablo incelendiğinde bekâr katılımcıların %45,70'inin, evli olanların %57,80'inin ve boşananların %40,60'ının "Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır" önermesine katılmadığı görülmüştür. Bekâr ve boşanan katılımcılarda kararsız olanların oranı evli

olanlara göre daha fazladır. Katılımcılar arasında bu önermeye kesinlikle katılmayanların oranı ise en fazla boşanan katılımcılar arasındadır. Evli olan katılımcıların bu önermeye kesinlikle katılmayanlar arasında en düşük oranda olması, evli olan bireylerin erkeğin her dediğine katılmasa bile "Kesinlikle katılmıyorum" diye net bir şekilde itiraz edemediğini göstermektedir. Ancak toplam katılmama oranına bakıldığında evli katılımcıların oranının (%92,70) diğerlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Evlilik içerisinde karı koca arasında çıkan tartışmalarda, yuva yapmanın da devam ettirmenin de sorumluluğunun dişi kuşa kalmasından hareketle kadının susması, erkeğin hatalarını görmezden gelmesi ve erkeğini affetmesi beklenir. Katılımcılara bununla ilgili düşünceleri sorulmuş ve cevapları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 67. "Kadınlar Kocalarıyla Anlaşamadıkları Konularda Tartışmak Yerine Susmayı Tercih Etmelidir." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
10.Kadınlar kocalarıyla anlaşamadıkları konularda tartışmak yerine susmayı tercih etmelidir.	f	0	0	145	386	204	4,08	0,68
	%	0,00	0,00	19,70	52,50	27,80		

Ailede kararları ortak alma ile ilgili önermeye kadın din görevlilerinden oluşan 735 katılımcıdan 731 kişi tam katılım sağlamış -sadece dört kişi kararsız kalmıştır- ve kadının yaşamıyla ilgili kararlara kocasının karar vermesine onay veren katılımcı olmamış, sadece 22 kişi kararsız kalmıştır. Erkeğin evde her dediğinin yapılmasına ve kadınların kocalarıyla anlaşamadıklarında susmayı tercih etmesine hiç katılım olmamışken kararsız kalanların sayısı (evde erkeğin her dediğinin yapılması önermesine 64 kişi ve kadınların kocalarıyla anlaşamadıklarında susmayı tercih etmesi önermesine 145 kişi) artmıştır. Aile içi kararları beraber vermeye katılım tam sağlanmış ve kadının yaşamıyla ilgili kararları erkeğin vermesine hiç katılım olmamışken tartışma olduğunda kadının susması ile ilgili önermede kararsız kalanların sayısının artması dikkat çekmektedir. Kararsızlığın sebebi, kadın da tartışmaya girerse aile huzursuzluğunun artacağı endişesi olarak görülmüştür. Türkiye genelinde 2014 yılında yapılan "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması" sonuçlarına göre "kadın herhangi bir konuda eşiyle aynı fikirde değilse tartılmamalı ve susmalıdır" ifadesine evli

kadınların %43'ü katılmıştır.[312] Bizim çalışmamızda bu ifadeye katılımın olmaması, kadınların eğitim düzeyinin ve çalışan kadın statüsünde olmalarının etkisini göstermektedir.

"Kadınlar kocalarıyla anlaşamadıkları konularda tartışmak yerine susmayı tercih etmelidir." önermesi, demografik bilgilerle karşılaştırıldığında katılımcıların bu önermeye verdikleri cevap ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı görülmüştür (X^2: 7.480; p=0.486>0.05). Bu önermenin medeni durum ve eğitim durumları arasındaki ilişkiler aşağıdaki tablolarda verilmiştir:

Tablo 68: "Kadınlar Kocalarıyla Anlaşamadıkları Konularda Tartışmak Yerine Susmayı Tercih Etmelidir." Önermesine Katılım İle Katılımcıların Medeni Durumunun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Medeni durum		Kadınlar kocalarıyla anlaşamadıkları konularda tartışmak yerine susmayı tercih etmelidir.				X^2	p
		Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
Bekâr	n	33	70	24	127	9,892	0,042*
	%	26,00	55,10	18,90	100,00		
Evli	n	106	303	167	576		
	%	18,40	52,60	29,00	100,00		
Boşanmış	n	6	13	13	32		
	%	18,80	40,60	40,60	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir							

Katılımcıların "Kadınlar kocalarıyla anlaşamadıkları konularda tartışmak yerine susmayı tercih etmelidir." önermesine verdikleri cevap ile medeni durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 9,892; p=0.042<0.05). "Kadınlar kocalarıyla anlaşamadıkları konularda tartışmak yerine susmayı tercih etmelidir." önermesine bekâr katılımcıların %55,10'u, evli olan katılımcıların %52,60'ı ve boşanan katılımcıların %40,60'ı bu önermeye katılmamıştır. Bu önermeye en fazla "Kesinlikle katılmıyorum" cevabını verenler %40,60 oranı ile boşanan katılımcılardır.

[312] Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*, 106.

Tablo 69: "Kadınlar Kocalarıyla Anlaşamadıkları Konularda Tartışmak Yerine Susmayı Tercih Etmelidir." Önermesine Katılım İle Katılımcıların Eğitim Durumunun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Eğitim durumu		Kadınlar kocalarıyla anlaşamadıkları konularda tartışmak yerine susmayı tercih etmelidir.				X^2	p
		Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
Lise	n	33	45	19	97	16,068	0,013*
	%	34,00	46,40	19,60	100,00		
İki yıllık üniversite	n	63	182	99	344		
	%	18,30	52,90	28,80	100,00		
Üniversite	n	45	140	78	263		
	%	17,10	53,20	29,70	100,00		
Yüksek Lisans	n	4	19	8	31		
	%	12,90	61,30	25,80	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir							

Katılımcıların "Kadınlar kocalarıyla anlaşamadıkları konularda tartışmak yerine susmayı tercih etmelidir." önermesine verdikleri cevap ile eğitim durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 16.068; p=0.013<0.05). "Kadınlar kocalarıyla anlaşamadıkları konularda tartışmak yerine susmayı tercih etmelidir." önermesine lise mezunu katılımcıların %46.40'ının, iki yıllık üniversite mezunlarının %52.90'ının, üniversite mezunlarının %53.20'sinin ve yüksek lisans mezunu katılımcıların %61.30'unun katılmadığı belirlenmiştir.

Erkeğin ailede tek başına söz sahibi olmasıyla ilgili önermelere (2. ve 9. önerme) katılan hiç olmamış ve eşlerin kararı ortak vermesiyle ilgili önermeye (20. önerme) katılım tam olmuştur. Katılımcılar, aile içinde erkeğin kararları tek başına vermesini onaylamamış, ailede kararların birlikte alınması görüşünü desteklemişlerdir. Bu sonuçlar, kadının ücretli bir işte çalışmasının aile içindeki gücünü artırdığını göstermektedir.[313]

Yapılan mülakatta, çalışma grubunu oluşturan katılımcılara, ailede önemli kararları kimin aldığı hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Katılımcılar, ilk etapta "Beraber alırlar" görüşünü dile getirmişlerdir. Ancak araştırmacı tarafından soru biraz daha derinleştirilmiş, "Ailede farklı görüşler olduğunda ve ortak bir karara varamadığınızda veya önemli bir karar öncesinde nasıl karar verirsiniz?" şeklinde sorulmuştur.

Ankete katılan katılımcıların neredeyse tamamı kararları eşlerin birlikte almasının doğru olduğunu düşünmektedir. Yapılan mülakatta da katılımcılar arasında kararların ortak

[313] Nirun, *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, 295.

alınması gerektiği görüşü hâkim iken kendi ailelerindeki durum sorulduğunda farklılıklar görülmüştür. Katılımcıların hemen hepsi ideal olanın, kararların birlikte alınması olduğunu düşünmelerine rağmen ailelerinde bunu uygulayamadıkları için nitel çalışmada kararların ortak alınması ile ilgili yoğunluk azalmıştır. Kadın din görevlilerinde kararların ortak alınması gerektiği görüşünün hâkim olması, evliliklerindeki gerçek yetke ilişkilerini yansıtıp yansıtmamasına bakmaksızın bize kendi değer yargıları hakkında bilgi vermektedir. [314] Sonuç olarak kadın din görevlilerinin ailede kararların ortak alınmasını destekledikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, kadının aileye ekonomik katkıda bulunmasının ailede alınan kararlarda söz hakkını artırdığını gösteren çalışmalarla benzerlik göstermektedir.[315]

Hem anket çalışmasında hem yapılan mülakatlarda katılımcıların hemen hepsi, aile içinde karar alınırken ortak alınması gerektiğini ifade ederken nitel çalışmada dört kişi ortak bir karara varılmadığında, erkeğin sözünün geçerli olması gerektiğini düşünmektedir.

Katılımcılar, kararların ortak alınması gerektiğini, ideal olanın bu olduğunu söylerken genelde karı-kocanın ortak karar almasını ifade etmektedir. Sadece iki bekâr katılımcı, karar alınırken çocukların da fikrinin alınması gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Kararların ortak alınması gerektiğini düşünen katılımcılardan Beyza, ailesinden uzakta ve yalnız olarak Bursa'da yaşamaktadır. O, ailede küçük veya büyük olmasına bakmaksızın tüm kararların ortak alınması gerektiğini söylemiş, karar almada çocukların da görüşlerine yer verilmesini ayrıca belirtmiştir. Ailede kararlar alınırken çocukların da fikrinin alınmasına vurgu yapan diğer bekâr katılımcı (Nilüfer), kararlar alınırken babasının kendisine danıştığını söylemiştir. Bu durum, bekâr olup çalışan katılımcıların, ailelerinde kararlar alınırken etkin olmayı istediklerini akla getirmektedir. Bekâr katılımcılar, ailedeki yetişkin bireylerin görüşlerinin alınması gerektiğine önem vermektedir. Nilüfer görev aldıktan sonra babası, çoğu konularda kızına yani Nilüfer'e danışmaktadır. Bu durum, eğitimli ve meslek sahibi olan kadının, ailedeki kararlarda etkin olduğunu göstermektedir.

---

314 Deniz Kandiyoti, "Kadınlarda Psiko-Sosyal Değişim", *Türk Toplumunda Kadın* (İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, 1982), 318.

315 Geçer - Çelik, "Kadının Çalışma Hayatına Girmesiyle Oluşan Aile İçi Roller Sistemindeki Değişim ve Din İlişkisi (Niğde Örneği)", 21.

Bazı katılımcılar "ortak karar alınmalı" ifadesini art arda söyleyerek kararlarda birlikteliğe verdikleri önemi göstermişlerdir. Arzu, kendi ailesi ile ilgili bilgi vermemekle birlikte "Ortak karar alınmalı. Ortak karar alınmalı diye düşünüyorum.(…) ortak kararda mutabık olunmalıdır diye düşünüyorum." sözleriyle ortak karar alınması gerektiğini tekrar ederek vurgulamıştır.

Asiye'nin eşi öğretmen ve yüksek lisans mezunudur. Ön lisans mezunu Asiye, kendi evliliğinden örnek vererek kararların birlikte alınması ve son sözün birlikte söylenmesi gerektiğini ifade ederek evliliklerinde ortak noktayı bulabildiklerini söylemiştir:

> *"Birlikte söylenmeli. Birlikte konuşarak karar veriyoruz. Yani hep senin dediğin mi olacak ya da hep benim dediğim mi olacak gibi bir kavgamız yok. Ortak noktayı bulabiliyoruz, uzlaşabiliyoruz."*

Kadın din görevlilerinin kadın öğrencilerine, aile içerisindeki bir anlaşmazlıkta kadının kocasına itaat etmesi gerektiğini tavsiye edeceği ön kabulü ile Asiye'ye, "Öğrencilerinden kocası ile karar alma konusunda anlaşamadıklarını söyleyen bir kadın gelse nasıl bir çözüm önerebilirsiniz?" sorusunu yönelttiğimizde Asiye'nin cevabı şu olmuştur:

> *"Artıları eksileri yazın derim. Bir tarafa artıları yazın, neden olmalı? Bir tarafa da eksileri yazın neden olmamalı? Hangi taraf ağır basarsa onu uygulayın derim."*

Bazı katılımcılar, kadın çalışmasa da karar almada yetkin olması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır. Yani karar almada etkili olmanın kadının çalışmasına bağlı olmaması gerektiğinin altı özellikle çizilmiştir. Fatma, ortak karar alabilmeyi aile huzuru için önemli görürken Saadet, karar alınırken bireyin değil ailenin faydasını gözetmenin üzerinde durmaktadır.

Üç çocuk annesi yüksek lisans mezunu Kübra, eşlerin birbirine danışmadan iş yapması durumunda aile içi problemlerin olabileceğini, tüm aile bireylerinin herhangi bir karar alınırken fikrini söylemesi gerektiğini düşünmektedir:

> *"Bence herkes fikrini söylemeli. Ortak bir ıı... karı kocanın rızası olmalı. Bazen erkeğin olur bazen hanımın ama doğru olan kalbe yatan cevap. Ama mutlaka danışılmalı. (...) Mesela bir olay var. Erkek doğru düşünüyor ama hanımına sormadan yapsa veya hanım doğru düşünüyor ama eşine sormadan yapsa eşler bundan hoşlanmayabiliyor. Mutlaka danışılmalı. Son söz kimi zaman erkeğin olur kimi zaman kadının."*

Dört çocuk annesi, resmi görevinin dışında kendi kurumunda gönüllü faaliyetlerde aktif çalışan, kendisi lisans mezunu ve eşi lise mezunu Kardelen, aile içi iletişimin üzerinde durmuş ve ailede karar verme konusunu Peygamberimizin ashabıyla istişare etmesine atıfta bulunarak desteklemiştir.

Karar vermede etkin olan tarafı belirleyen unsurun, 'karar alınacak konu' olduğu katılımcıların belirttiği hususlardandır. Üç katılımcı, alınacak kararların konusuna göre karar alma yetkisinin değişeceğini söylemiştir. Mesela Hümeyra, karar alınacak konu daha çok kimi ilgilendiriyorsa onun kararının daha etkili olması gerektiğini savunmuştur. Bekâr ve anne-babası ile aynı evi paylaşan ve 0-5 yaş aralığındaki yeğeninin birebir bakımı ile ilgilenen Hümeyra, çocuklar da dâhil olmak üzere karardan etkilenecek her bireyin, görüşünün ele alınmasını ve konu en çok kimi ilgilendiriyorsa onun sözünün daha etkin olması gerektiğini vurgulamıştır:

> *"Konunun ilgi alanına göre değişir. Çocuklarla ilgili ise onların görüşleri daha fazla dikkate alınmalı. Erkeğin ilgi alanı ise istişarenin sonucunda erkeğe yakın sonuca varılmalı. Kadını ilgilendiren konu ise ona yakın olmalı. Son söz diye bir şey olmamalı. İstişare olmalı ve o konudan en çok etkilenen kim ise onun sözü etkin olmalı."*

Ayşe Sena, karar alınacak konu, kimin ilgi alanında ise onun kararının daha etkili ve önde olması gerektiğini söyleyerek karar vermede etkin olanın cinsiyet değil, konunun türü olduğunu belirtmiştir:

> *"Ya konuya göre değişir diye düşünüyorum. Çocukların eğitimi ile alakalıysa anne. O konuyla alakalı kim ne kadar çok ilgileniyorsa her halde onun daha çok fikri alınmalı diye düşünüyorum. (...) Ama maddi anlamda erkekler biraz daha kendilerinin olmasını istiyorlar açıkçası. (...)Biraz erkekler herhalde en son sözün kendilerinin söylemesinden hoşlanıyorlar diye düşünüyorum. Tabi ki erkeğin hanımına danışması çok güzel bir şey."*

Kocasından ayrılan Nesibe'ye göre de ailede kararlar ortak alınmalıdır. Ancak Nesibe'nin ifadelerinden kocasının kendisine hiç değer vermediğini, alınan kararlarda kocasının kendisine sormamasının kendisine değersizlik hissettirdiğini öğreniyoruz. Böyle evliliğin sona ermesini, kurtulmak olarak gören Nesibe, boşandıktan sonra kendisini çok daha mutlu hissetmektedir:

> *"Erkek, hanımı ile istişare yapmalı, ortak karar almalı diye düşünüyorum. Hocam tam kişisini buldunuz siz ya. Kadına hiç değer vermiyordu benim*

eşim. Doğuluydu zaten. Ben Karadenizliyim. Ben hiç ama hiç değer görmedim, çok şükür kurtuldum. Şu an kendimi çok mutlu hissediyorum."

Ailede karar alma konusunda ideal olanın, ailede ortak bir şekilde karar alınabilmesi olduğu hususu, katılımcıların ifadelerinden ortaya çıkmaktadır. Ancak kadın ücretli olarak ev dışı bir işte çalışsa bile aile içinde karar verme yetkesinin erkekte olma durumunun bazı ailelerde devam ettiği görülmektedir. Bu durumda da bazı katılımcılar, erkeğin "eşref saati"ni kollayarak ikna etme gibi farklı yollar deneyerek kararlarda aktif olmaktadır.

1.1.2. Erkeği Otorite Olarak Kabul Etme

Aile içerisinde karı-kocanın birbirine sorarak karar alması ideal olan durumdur. Ancak kararlar ortak veriliyor gözükse bile otorite dengesinin erkeğin lehinde olması nedeniyle erkek resti çekebilmekte, kadın ise kendi fikirlerini ancak ikna ederek kabul ettirebilmektedir.[316] 2008 yılında Konya'nın kırsal kesiminde 415 kadınla yapılan bir çalışmada[317] %42,9 oranında kocanın, %22,7 oranında büyüklerin karar sahibi olduğu, ailede kararları ortak alma oranının %31,5 olduğu ortaya çıkmıştır. Kırsal kesimde ailede karar almada evin erkeğinin ve yaşlıların etkisi devam ederken kentlerde de karar almada çoğunlukla erkeğin etkisinin süregeldiği, yapılan çalışmalarla ortaya konmaktadır.

Bizim çalışmamızda, katılımcıların tamamına yakını kararların ortak alınması gerektiğini ifade ederken bazı katılımcılar, ortak bir karar üzerine birleşemediklerinde erkeğin sözünün geçerli olduğunu belirtmiştir. İdeal olan ile gerçekte olanın farklı olduğu anlaşılmaktadır. Yani nicel araştırmaya katılan kadın din görevlilerinin hepsi, kararları ortak alma görüşündeyken katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerde katılımcıların dördünün kendi ailelerinde ortak karar verilemediğinde en son olarak erkeğin etkin olduğunu söylemiştir. Mesela 35 yaşında evlenen Seda, normalde çok özgür olduğunu, evlendikten sonra karar almada kocasının etkin olmasına herkesin çok şaşırdığını, çocukların eğitimi vs. gibi konularda kendi görüşlerini belirtse de de huzuru sağlamak için genel olarak kocasının kararlarına uyduğunu söylemiştir. Seda'nın hem ebeveyni hem de kendisi lisans mezunudur. Eşi, yurt dışından gelmiş ve eğitim

316 Bolak, "Aile İçi Kadın-Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramlaştırılmasına Yönelik Öneriler", 211.

317 Özüdoğru Erdoğan, *Kırsal Yaşamda Kadın ve Din*, 178.

açısından denklik problemi yaşadığı için şu an ön lisans mezunu kabul edilmektedir. Eğitim olarak eşinden bir üst seviyede mezun olmasının da etkisiyle Seda, eşinin durumu yanlış anlaması endişesinden dolayı kararlarda çok etkin değildir.

> *"Yani ben böyle şeylerde huzursuzluğu artırmamak için eşime tâbi olmaya çalışıyorum. Tabii ki fikrimi söylüyorum özellikle çocukların eğitimi kısmında. Çocuklarla ilgili mevzularda daha fazla görüşlerimi savunuyorum. Ama herhangi bir maddi bir durumda veya gidilecek-gelinecek yerlerde problem çıkarmamaya çalışıyorum."*

Aile içindeki huzurun devamının kadınların fedakâr ve idareci tutumlarıyla yakından bağlantılı olduğu aşikârdır.[318] Eğitim seviyesi yüksek olan kadının, kocasının otoritesini kabul etmediği ve daha eşitlikçi olduğu düşünülür. Bununla ilgili tablo 67 incelendiğinde "Kadınlar kocalarıyla anlaşamadıkları konularda tartışmak yerine susmayı tercih etmelidir." önermesini onaylamayan (Katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevabı verenler) lisansüstü mezunlarının oranı %87,1 ve dört ve iki yıllık üniversite mezunlarının oranı %80'den fazla iken lise mezunlarının sadece %66'sının itiraz ettiği görülmüştür. Tablo 63 incelendiğinde de "Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır." önermesine üniversite mezunlarının %92'sine karşılık lise mezunlarının %82,6'sı karşı çıkmıştır. Ancak burada Seda'nın, eşinden eğitim düzeyi daha yüksek olması sebebiyle huzursuzluğu önlemek için kocasına tabi olması, kadının aile huzuru için erkeğin otoritesini kabul etmeye kendisini mecbur hissettiğini göstermektedir. "Problem çıkarmama" ifadesinden, Seda'nın karar almada etkin olması durumunda kocasının hoşnut olmayacağı ve aile içi huzursuzluk yaşanacağı anlaşılmaktadır. Nicel çalışmada erkeğin söylediklerine tabi olmayla ilgili (2.önerme) ve yaşanan tartışmalarda kadının susmasıyla ilgili(10.önerme) kararsız kalanların sebebinin ailedeki huzuru sağlama ile ilgili olduğu burada görülmektedir.

Üç çocuklu 45 yaşındaki Şeyma, yeni evli çiftlerde kadının her istediğini yapmasını bencillik olarak görmekte ve ailede karı-kocanın karşılıklı sorumlulukları olduğuna dikkat çekmektedir. Kendi ailesinde kararları ortak aldığını söyleyen Şeyma, karısının her istediğini yapan kocaya karşı çıkmakta ve kocanın karısına karşı müdahalesini onaylamaktadır:

---

318 Bolak, "Aile İçi Kadın-Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramlaştırılmasına Yönelik Öneriler", 211.

> *"Genç yeni evli bir yakınımda gördüğüm kadarıyla karısına "sen ne diyorsan, o olsun" tarzında bir bakışı var. Ama parantez içinde erkek ortayı bulamıyor. Kadın da diyor ki "Benim eşim ne kadar iyi. Sen ne dersen o olsun, diyor." Şimdi bu kadın, "Ben şimdi annemlere gitmek istemiyorum" diyor. Kocası da "Tamam, istemiyorsan gitme o zaman" diyor. Yani orada da birazcık erkeğin ağırlığını koyup yapılması gereken şeyleri söylemesi gerekir."*

Yeliz, dört çocuk annesi ve İlahiyat Fakültesini örgün olarak okumuş ve eşi ticaretle uğraşan bir Kur'an kursu öğreticisidir. Ailede karar alınırken kararın konuya göre değişeceğini söylemekle birlikte son kararın erkekte olması gerektiğini düşünmektedir. Kadının ilgi alanına giren konuya erkeğin çok müdahale etmesini doğru bulmamakta ancak bazı konularda ortak kararlar alınsa bile son kararın erkekte olduğunu söylemektedir:

> *"Konuya göre değişir. Genel olarak erkek karar vermeli ama mesela eve alınacak eşyaya da ortak karar verebilmeli. Kadının tüketimine dayalı şeylerde kadının fikrinin ön planda olması gerektiğini düşünüyorum. Ama ailevi konularda erkeğin. Mutfak alışverişine mesela erkek çok müdahale etmemeli. Bazı erkekler var alınmasını istemiyor, müdahale ediyor. Ne alınıp ne alınmayacağını kadın bilir. Çünkü tüketim ona dayalı ya da işte çocukların kıyafetini anne alıyorsa anne karar vermeli. Karar vermenin buradaki iş bölümüyle de ilgisi var. Çocukların eğitimi, tatil gibi konularda ortak karar alınmalı. Şey var burada istişare edilmeli, son kararı erkek vermeli."*

Yeliz gibi bazı katılımcılar, ortak karar alınmasını onaylarken genel olarak da en son etkili olanın erkek olduğunu düşünmektedir. Bu tarz düşünenlerin nicel çalışmada tam görüşlerini yansıtamadıkları için kararsız şıkkını işaretledikleri görülmüştür. Burada kararların ortak alınmasına itiraz eden yokken kararsız kalanlar bulunmaktadır. Nitel çalışma ile kişinin düşüncesini açıklaması ve nicel çalışmada ortaya çıkan sonucun anlamlandırılması sağlanmıştır.

26-30 yaş aralığında evlenen ve üç çocuk annesi Meryem'in babası din görevlisi, kocası ise öğretmendir. Meryem, hem ailesinde son sözün kocasında olduğunu söylemekte hem de zaten son sözün erkekte olması gerektiğine inanmaktadır:

> *"Bizim evde son söz eşimin yani. Çünkü ben erkeklerin bazı şeyleri biraz daha kapsamlı düşünebildiğine inanıyorum. Çünkü biz bazı olaylara biraz daha duygusal yaklaşabiliyoruz. O yüzden de genel itibarıyla evet konuşulur, tartışılır ama son karar erkeğin olur diye düşünüyorum."*

Meryem, son karardan önce tartışılıp konuşulması gerektiğini düşünmekle birlikte son sözün erkekte olması gerektiğini ifade etmiştir. Onun karar verme yetkisinin erkekte olmasının gerekçesini kadınların duygusal olmasına bağlaması, cinsler arasındaki biyolojik farkların toplumsal cinsiyet rollerini de etkilediğini savunan doğacı görüşle benzerlik taşımaktadır.

Nilüfer, babasının kendi fikirlerini abisinin fikirlerinden daha çok önemsediğini "Daha ziyade bana sorar ya da abime sorar. Ama benim kararlarımı çok önemser mesela. Fikrimi alır mutlaka." diyerek anlatmaktadır. Ancak Nilüfer'e göre babası, bazı kararları çocuklarına sorsa da genel anlamda karar almada etkin otorite "belirgin olarak baba"dır. O, babasının kararlarda etkili olduğunu söylese de babasının bazı konularda kendisine danışmasından memnundur.

1.1.2.1. Erkeğin "Eşref Saatini" Kollayarak Kararlarda Etkili Olan Kadınlar

Genel olarak erkeğin etkili olduğu ailelerde kadınlar, ikna ile ve tatlı sözle kendi kararlarını uygulamaya koymaktadırlar. Aile içi kararlarda kadınlar doğrudan etkin olmasa da kocasının eşref saatini kollama, ikna etme yolu, kocasının kararına teslim olmuş gibi yapıp kendi istediğini etkin kılma ve yetişkin çocuklar aracılığıyla istediğini yaptırma gibi çeşitli yöntemlerle etkin olmaktadır. Karar verileceği zaman son sözün kendisine düşmediğini belirten dört çocuk annesi Kardelen, kendi kararlarını ikna yoluyla uygulamaya koymaktadır. Kardelen bu durumu 'eşref saati' metaforuyla şöyle dile getirir:

> *"Söz bana düşmez bir şeye karar verileceği zaman. Ama ille ben bir şeyi yaptırmak istiyorsam da eşime yumuşaklıkla, eşref saatine denk getirerek bakarım, sorarım zaten. "Ahvali ruhaniyen nasıl? Bugün nasılsın? Nasıl geçti işin?" diye sorarım. Eğer çok güzel muhabbetimiz oluyorsa devamında hemen isteyeceğim isteği sıralayıveririm arkasına. Şuraya gitmek istiyoruz, şunu yapacağız, bunu yapacağız, diye."*

Eşine tabi olmaya çalıştığını söyleyen 5 yıllık evli 40 yaşındaki Seda ise istediği şeyleri inatlaşarak değil teslimiyetçi tavırla yaptırdığını ifade ediyor:

> *"Biraz da teslimiyetçi olduğumda Allah'ın onun kalbini çevirdiğini görüyorum. Bakıyorum o benim sakinliğimi gördüğünde, inatlaşmadığımı gördüğünde o da düşünüyor sanki. Ya da Allah düşündürüyor bilemiyorum oradaki inceliği."*

Doktora öğrencisi Hayme'ye göre kararın ortak alınması, idealdir. Ancak Hayme, aile içi karar almada, kadının kararının ve rızasının daha etkili olduğunu, kendi ailesinden de örnekler vererek şu sözlerle ifade etmiştir:

> *"Aslında ortak söylenmeli. Ortak bir karar verilmeli. Ama sanki biz ataerkil bir toplumda yaşıyoruz da son sözü erkek söyler gibi düşünmemize rağmen bence öyle değil. Bence son sözü kadın söylüyor bizim toplumumuzda. Mesela bizim ailemiz açısından baktığımızda da karar ortak alınır, benim rızam varsa son sözü eşim o şekilde söyler. Aslında iki taraf için de özellikle kadının kararı ön planda gibi geliyor. Kadının okey demesinden sonra erkek son sözü ancak söyler gibi geliyor."*

Son kararı erkek vermeli diye düşünen 43 yaşındaki Yeliz, aslında son kararda kadının etkili olduğunu, sadece karar cümlelerinin erkeğin ağzından çıktığını şöyle ifade etmiştir:

> *"Şey var burada istişare edilmeli, son kararı erkek vermeli. Zaten Nasreddin hoca hikâyesi genelde gerçekleşir hocam. Hep hanımın sözünü dinliyorum. Hanım ne derse evet diyorum, sorun kalmıyor."*

Bu duruma benzer bir ifadeyi 33 yaşındaki Kübra kullanıyor:

> *"Son söz kimi zaman erkeğin olur kimi zaman bayanın. Ama erkekler de tabi ben bilmem eşim bilir modunu seviyor daha çok. Onu çok kullanıyorlar yani. Benimki öyle olmasa da geneli öyle yani."*

26-30 yaş aralığında kendi tanışarak evlenen İpek, karar verme yetkisi ile ilgili olarak diğer katılımcılardan farklı bir uygulamayı gündeme getirmiştir. Her kurumda bir lider olması gerektiği düşüncesi sonucu, nişanlılık sürecinde demokratik yollarla ve gönüllü olarak kocasını evin reisi olarak seçtiğini ve kocasının oy hakkının %51 olduğunu, dolayısıyla kararlarda onun etkin olduğunu söylemiştir. Bu durumun yaratılışa ve dine, örfe ve adetlere uygun olduğunu da belirtmiştir:

> *"Ben kendi evliliğimden söz edeyim. Muhakkak öncelikle bir her yerde bir lider seçmek gerektiği gibi ailede de bir lider seçmek gerekiyor Eşim bana nişanlık sürecindeyken sormuştu. Biz bunu demokratik yollarla seçmiştik ve ben tabii ki gönüllü olarak eşimi seçmiştim reis olarak. Bizde evin reisi eşim ve %51 oy hakkına sahiptir. Fıtri olan da buydu zaten. Fıtrata uygun olanı tercih etmek lazım biz demokratik usullerle bu kararı aldık. (...) Kararları alırken de bizim fikrimiz muhakkak sorulur ama %51 oy hakkı onda oluyor. Biz demokratik usullere göre iki sağlıklı birey olarak, örfümüze, âdetimize ve dinimize uygun olarak erkeği reis olarak, kavvam olarak seçtik."*

İpek ise ancak bir sağlık durumu veya farklı bir mazeret söz konusu olduğunda "ikinci olarak kadın da reisliği alabilir" diye düşünmektedir. O, hem demokratik usullerle kocasını lider olarak seçtiğini söylemekte hem de erkeğin kavvam olmasını dini ve kültürel bir zeminde temellendirmektedir.

Bununla birlikte 25 yaşında bir erkek çocuğu olan 49 yaşındaki Nuran, aile içi iletişim eksikliğinden bahsederek kocasının aile bireylerine sormadan karar aldığını, kendilerinin ise ancak karar uygulamaya konduğunda haberi olduğunu söylemektedir. Oğlunun yetişkin birey olmasından sonra karar alma yetkisinin oğluyla kendine geçtiğini "ipler biraz ters tarafa döndü" ifadesiyle anlatmıştır:

> *"Bizim evdeki karara gelelim. (...) biz, kocam yaptıktan sonra duyarız. O yapar, kararını verir, uygulamaya geçer. "Ben bunu böyle yaptım." Ne zaman konuştuk, ne zaman kararlaştırdık? Sormaz yani. He bu, adam çok sert bir adam olduğu için mi? Hayır değil. Bize sorarsa onu engelleyeceğimizi düşündüğü için. Hiç sormadan yapar. Ama mesela ben oğlumla paylaşırım. Bizim evde ipler biraz ters tarafa döndü. Benim fikrim hiçbir zaman eşime cazip gelmez. Eşimin fikri de bana cazip gelmez. Ama (...) ben biraz demogoji yapıyorum burada duygu sömürüsü yapıyorum. "Bu daha iyi olur filan." İlk başta onun dediği olacakmış gibi oluyor ama olay bana dönüyor, benim dediğime dönüyor."*

Ortak alınması gereken kararlarda da eşinin önce kendi kararına itiraz ettiğini ama sonra biraz da duygusal baskıyla kendisinin yani kadının kararının uygulandığını söylemektedir. Bu durum, yukarıda Hayme'nin uygulamaya geçen kararın kadının rızası doğrultusunda olduğu görüşü ile uyuşmaktadır. Anlaşılan evde çocuk, yetişkin birey olduğunda, biraz da evin tek çocuğu olmanın da avantajını kullanarak kararları almada asıl merci konumuna gelebiliyor. Nuran, bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

> *"Ama oğlum bizden çok farklı. O kendi dediğini yaptırıyor ama onun dedikleri de hakiki anlamda bize de mantıklı gelir sonrasında. Hadi çocuktur diyemiyorsun, 26 yaşında. Çocuk değil gerçi ama bize göre çocuk tabi. Ama tabi dediğim gibi o bir şeyi alacağım diyorsa yapacağım diyorsa biz hayır desek de onu zaten yapacak."*

Ailede kimin kararlarının geçerli olduğunu etkileyen pek çok faktör vardır; karı-kocanın yetiştiği kök aile, çevre, dini inançlar bunlardan birkaçıdır. Kadının çalışıp çalışmaması, ailede karar verme yetkisini değiştirmekte ve çalışan kadınlar karar vermede daha etkili olmaktadır. Bu çalışmamızda kadın din görevlilerinin, ailede kararların ortak alınması gerektiğini düşündüğü, erkeğin tek başına özellikle kadının yaşamıyla ilgili karar

vermesine karşı çıktıkları ortaya çıkmıştır. Karar vermede erkeğin etkili olması gerektiğini savunan katılımcılar bile karar verilecek konuya göre kadının da etkili olması gereken durumlar olduğunu belirtmiştir. Kadınlar, aile içi huzurun devam etmesi için herhangi bir konuda anlaşmazlığa düştüklerinde ise bu defa kocalarına tabi olmaktadır. Genel olarak ailede erkeğin ev reisi olduğu kabul edilse bile kararların ortak alınması gerekliliği görüşü hâkimdir.

1.1.3. Babanın Yetişkin Kız Çocuğu Üzerindeki Otoritesi

Evlilik öncesi kız çocukları üzerindeki otorite genellikle aile yapısına ve kültürel faktörlere göre değişir. Kız çocukları üzerinde otorite denilince anne, babaanne, dede, abi gibi ailenin üyelerinin etkisi söz konusu olsa da genel olarak babanın otoritesi kız çocuğunu kısıtlamada diğerlerine göre daha etkindir. İslam hukukunda erkek çocuğunun evlenmesinde veli iznine gerek duyulmazken kız çocuğunun evlenmesinde veli izninin gerekli olup olmaması tartışılmıştır. Türkiye'de ve özelde Bursa'da hâkim olan Hanefi mezhebine göre bülûğa eren kız çocuğunun velisinin izni olmadan yaptığı evlilik geçerli olsa [319] da ailesinin onayı olmadan evlenmesi, toplumda hoş karşılanmamaktadır. Bununla ilgili olarak ölçeğin beşinci önermesine verilen cevaplar aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 70. "Bir Genç Kızın Evleneceği Kişiyi Seçmesinde Son Sözü Baba Söylemelidir." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
5.Bir genç kızın evleneceği kişiyi seçmesinde son sözü baba söylemelidir.	f	230	367	80	4	54	2,03	1,05
	%	31,30	49,90	10,90	0,50	7,30		

Tablo 70'de görüleceği üzere %81,20 oranındaki katılımcı babanın yetişkin kız çocuğu üzerindeki otoritesine onay vermiştir. 735 katılımcıdan sadece 58 kişi, bir genç kızın evleneceği kişiyle ilgili babanın otoritesine itiraz etmiştir. Aile içi alınan kararlarda eşitlikçi paylaşım gösteren ve kadının yaşamıyla ilgili kararları kocasının almasına itiraz eden katılımcıların, evlilik gibi önemli bir kararda son sözü babaya bırakmaları dikkat çekici bir sonuçtur. Lise gençliği üzerinde yapılan bir çalışmada da "Bir genç kızın

[319] Karaman vd., *İlmihal II İslam ve Toplum*, 2/210; Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku* (Konya: Yediveren Kitap, 2004), 33; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali* (İstanbul: Altınoluk, 1995), 287.

evleneceği kişiyi seçmesinde son sözü baba söylemelidir.” önermesine kızların %38,4’ü katılmıştır. Kişinin hayatındaki en önemli kararlardan biri olan evlilikle ilgili bir konuda hem kadın din görevlilerinin hem liseli genç kızların babanın otoritesine onay vermesinde hem dini, hem kültürel sebepler bulunmaktadır.

Katılımcıların “Bir genç kızın evleneceği kişiyi seçmesinde son sözü baba söylemelidir.” önermesine verdikleri cevaplar ile medeni durumları arasındaki ilişkinin analizi aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 71: “Bir Genç Kızın Evleneceği Kişiyi Seçmesinde Son Sözü Baba Söylemelidir.” Önermesine Katılım ile Katılımcıların Medeni Durumlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Medeni durum		Bir genç kızın evleneceği kişiyi seçmesinde son sözü baba söylemelidir.						X^2	p
		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
Bekâr	n	37	59	11	2	18	127	16,367	0,037*
	%	29,10	46,50	8,70	1,60	14,20	100,00		
Evli	n	184	293	65	2	32	576		
	%	31,90	50,90	11,30	0,30	5,60	100,00		
Boşanmış	n	9	15	4	0	4	32		
	%	28,10	46,90	12,50	0,00	12,50	100,00		

X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir

Bekâr katılımcıların %46,50’si ve boşanmış katılımcıların %46,90’ı “Bir genç kızın evleneceği kişiyi seçmesinde son sözü baba söylemelidir.” önermesini onaylamıştır. Bekâr ve boşanmış katılımcılarda “Tamamen katılıyorum” ve “Katılıyorum” cevapları yaklaşık %75 oranında iken evli katılımcıların %28,10’u “Tamamen katılıyorum” ve %50,90’ı “Katılıyorum” cevabını vererek bu önermeye %82,8 oranında katılım sağlamıştır.

Evli olan bireyler, evlenilecek kişiyi seçmede baba otoritesine daha fazla onay vermiştir. Katılımcıların “Bir genç kızın evleneceği kişiyi seçmesinde son sözü baba söylemelidir.” önermesine verilen cevaplar ile medeni durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu (X^2: 16,367; p=0,037<0,05); eğitim durumları (X^2: 19,211; p=0,084>0,05) ile yaş düzeyleri (X^2: 19,014; p=0,268>0,05) arasındaki ilişkinin ise anlamlı olmadığı görülmüştür.

Yetişkin kız çocuğunun üzerinde baba otoritesi ile ilgili diğer önerme, ölçeğin 11. önermesidir. Bu önermeye verilen cevaplar tablo 72’de gösterilmiştir.

Tablo 72. "Bir Genç Kız, Evlenene Kadar Babasının Sözünü Dinlemelidir." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
11.Bir genç kız, evlenene kadar babasının sözünü dinlemelidir.	f	36	385	129	157	28	2,67	0,99
	%	4,90	52,40	17,60	21,40	3,80		

Evleneceği kişiyi seçmede son sözü babaya bırakan katılımcıların oranı "Bir genç kız, evlenene kadar babasının sözünü dinlemelidir." önermesinde azalmıştır. Genç kızın evlenmesinde son sözü babasının söylemesiyle ilgili önermenin ortalama puanı 5 üzerinden 2,02 iken evlenene kadar babasının sözünü dinlemede ortalama puan 2,67 ile daha eşitlikçidir. Önermeye kesinlikle katılanların sayısıyla birlikte toplam 597 kişi (%81,2), kızların evlenmesinde babanın son sözünün önemli olduğunu düşünürken kızların evlenene kadar babasının sözünü dinlemesi gerektiğini düşünenlerin sayısı toplamda 421 (%57,3) kişidir. Bu önermede kararsız kalanların sayısı çoğalmıştır. Anket doldururken ve anket sonrasındaki görüşmelerde katılımcılar, babanın 'nasıl bir baba?' olduğunun cevaplarını değiştireceğini ifade etmiştir. Yani katılımcılar, baba, eğer çocuğunu koruyup kollayan bir baba ise genel olarak çocukların baba sözü dinlemeleri gerektiğini düşünmektedir.

Bu önermenin katılımcıların yaş, medeni durum ve eğitim durumları ile anlamlı bir ilişkisi yoktur.

1.2. Eşler Arasındaki Eğitim Düzeyi ve Yaş Farkının Aile Yönetimine Etkisi

Toplumsal cinsiyet adaletsizliği temeline dayanan ataerkil düzenin kadın ve erkek arasındaki statü farklılaşmasını doğurduğu kabul edilen bir gerçektir.[320] İslam, cinsiyet farklılığını yaratılışın temel gayesi ve yaratılışın hikmetinin gereği olarak kabul etmekle birlikte insanı kadın-erkek ikileminden uzak bir şekilde ele almış[321] ve bir cinsin ötekine, bir ırkın diğerlerine üstünlüğünü reddetmiştir. İslam dininde ilke olarak farklı sosyal kökenden gelen kişilerin evliliklerine izin verilmiş hatta bu tarz evlilikler, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren gündelik yaşam pratiğinde de görülmüş[322] olmasına

320 Ferhunde Özbay, "Türkiye'de Kırsal /Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerindeki Etkisi", *Türk Toplumunda Kadın* (İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, 1982), 173.
321 Durmuşoğlu - Kurt, "Üç Kur'an Yorumunda Kadının Ötekiliği".
322 İlgili örnekler için bkz. Kurt, "İslâm'ın İlk Döneminde Ailenin Sosyolojik Analizi", 132.

rağmen genel olarak evliliklerde küfüvv/kefâet yani karı-koca arasındaki sosyoekonomik ve kültürel denklik önemli görülmüştür. Küfüvv/kefâet kavramı, İslam hukukçuları tarafından nikâh konusunda ayrı bir başlık altında ele alınmış ve denkliğin hangi konularda olması gerektiği, İslam hukuku eserlerinde tartışılmıştır. İslam'ın denklik anlayışı açısından ele alındığında erkeğin statü olarak kadınla eşit veya kadından daha üst konumda olması beklenmektedir.[323] Bu nedenle yetişkin kadınlara eğitim veren ve yaz dönemlerinde her yaştan çocuğa rehberlik yapan kadın din görevlilerinin karı-koca arasındaki statü ve eğitim farkını nasıl yorumladıkları önem arz etmektedir. Bununla ilgili "Evlilikte erkeğin öğrenim düzeyi kadından yüksek olmalıdır." önermesine verilen cevaplar aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 73. "Evlilikte Erkeğin Öğrenim Düzeyi Kadından Yüksek Olmalıdır." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
28.Evlilikte erkeğin öğrenim düzeyi kadından yüksek olmalıdır.	f	51	217	119	274	74	3,14	1,15
	%	6,90	29,50	16,20	37,30	10,10		

Bu önerme geleneksel bir tutum içerdiği için "Tamamen katılıyorum" şıkkı 1 puan ve "Tamamen katılıyorum" şıkkı 5 puan olarak derecelendirilmiştir. Buna göre "Evlilikte erkeğin öğrenim düzeyi kadından yüksek olmalıdır." önermesine katılmayanlar %37,30, katılanlar ise %29,50 oranında iken kararsız kalanlar ise %16,20 oranındadır. Bu önermeye katılanlar ile katılmayanların oranının yakın olması, kesinlikle katılanlar (%6,90) ile kesinlikle katılmayanların (%10,10) sayısının az olması ve kararsız kalanların sayısının çok olması dikkat çekmektedir.

Kaya ve Uysal'ın yapmış olduğu çalışmada genel güdüsel dindarlık eğilimleri ile toplumsal cinsiyet rolü tutumları arasında manidar bir ilişki bulunmamış ve bunun muhtemel sebeplerinden birinin katılımcıların erkek cinsiyet rolü tutumlarını gösteren önermelere katılıp katılmama konusunda tereddüt etmeleri olabileceği belirtilmiştir.[324] Yukarıdaki önerme de Kaya ve Uysal'ın bahsettiği tereddüdün söz konusu olabileceği önermelerden biridir. 119 kişinin kararsız kalmasının sebebi, mülakat esnasında bazı

323 Ünalan Turan - Bilgin, "Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Din ve Aile İçi Roller", 475.
324 Kaya - Uysal, "Günümüzde Dindarlık Ve Toplumsal Cinsiyet Rolü Algıları Üstüne Bir Araştırma", 661.

katılımcıların görüşlerinden tespit edilebilmektedir. Katılımcılar, önermenin doğruluğuna inanmamakla birlikte aksi durumda huzursuzluk sebebi olabileceği ihtimaliyle ne önermeye katılabilmiş ne de 'katılmıyorum' diyebilmişlerdir. Bu durum, 'Kararsızım' cevabında beklenenden daha fazla yoğunluk olmasını doğurmuştur. Kararsız katılımcılar, hem evlilikte erkeğin öğrenim düzeyinin yüksek olması gerektiğine katılmamakta hem de öğrenim düzeyindeki farkın aile içi huzursuzluk sebebi olduğunu görmektedir. O nedenle ne 'Katılıyorum' şıkkını ne de 'Katılmıyorum' şıkkını işaretlemişlerdir. 2018'de yapılan bir çalışmada erkeğin kadından daha üst statüde olmasının hem kadın hem erkek katılımcılar tarafından güçlü bir şekilde savunulduğu görülmüştür.[325] Erkeğin ailede üst statüde olması gerektiğinin hala benimsendiği, bu çalışmalarla ortaya konmuştur.

Tablo 74. "Evlilikte Erkeğin Öğrenim Düzeyi Kadından Yüksek Olmalıdır." Önermesi ile Yaşların Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Yaş		Evlilikte erkeğin öğrenim düzeyi kadından yüksek olmalıdır.						X^2	p
		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
25 ve altı	n	6	14	18	20	8	66	30,505	0,016*
	%	9,10	21,20	27,30	30,30	12,10	100,00		
26-30	n	5	32	27	37	11	112		
	%	4,50	28,60	24,10	33,00	9,80	100,00		
31-40	n	27	96	48	156	39	366		
	%	7,40	26,20	13,10	42,60	10,70	100,00		
41-50	n	10	62	21	53	13	159		
	%	6,30	39,00	13,20	33,30	8,20	100,00		
51 ve üstü	n	3	13	5	8	3	32		
	%	9,40	40,60	15,60	25,00	9,40	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir									

Tablo 74 incelendiğinde katılımcıların "Evlilikte erkeğin öğrenim düzeyi kadından yüksek olmalıdır." önermesine verdikleri cevap ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 30,505; p=0,016<0,05). Bu önermeye tamamen katılımın en az olduğu yaş grubu 26-30 yaş aralığı ve bu önermeye kesinlikle katılmayan oranının en fazla olduğu yaş grubu 25 yaş ve altıdır.

[325] Ünalan Turan - Bilgin, "Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Din ve Aile İçi Roller", 475.

Tablo 75. "Evlilikte Erkeğin Öğrenim Düzeyi Kadından Yüksek Olmalıdır." Önermesi ile Medeni Durumun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Medeni durum		Evlilikte erkeğin öğrenim düzeyi kadından yüksek olmalıdır.						X^2	p
		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
Bekâr	n	10	26	34	46	11	127	20,799	0,008*
	%	7,90	20,50	26,80	36,20	8,70	100,00		
Evli	n	41	176	81	218	60	576		
	%	7,10	30,60	14,10	37,80	10,40	100,00		
Boşanmış	n	0	15	4	10	3	32		
	%	0,00	46,90	12,50	31,30	9,40	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir									

Tablo 75 incelendiğinde katılımcıların "Evlilikte erkeğin öğrenim düzeyi kadından yüksek olmalıdır." önermesine verdikleri cevaplar ile medeni durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 20,799; p=0,008<0,05). "Evlilikte erkeğin öğrenim düzeyi kadından yüksek olmalıdır." önermesine en fazla katılım %46,90 ile boşanmış grup, en az katılım %20,50 ile bekâr grup olmuştur.

Katılımcıların "Evlilikte erkeğin öğrenim düzeyi kadından yüksek olmalıdır." önermesine verilen cevaplar ile eğitim durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı görülmüştür (X^2: 13,665; p=0,323>0,05).

Evlilikte denklik ile ilgili eğitim farkının önemli olmasının yanı sıra yaş faktörü de etkilidir. Geleneksel ailelerde erkeğin yaşının kadının yaşından daha büyük olması beklenir. Kadının yaşının kocasından daha büyük olması geleneksel toplumlarda istenmeyen bir durumdur. Erkeğin yaşının kadından büyük olması gerektiği ile ilgili tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 76. "Evlilikte Erkeğin Yaşı Kadından Büyük Olmalıdır." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
38.Evlilikte erkeğin yaşı kadından büyük olmalıdır.	f	55	174	114	353	39	3,2	1,09
	%	7,50	23,70	15,50	48,00	5,30		

Evlilikte erkeğin yaşının kadından büyük olması ile ilgili tablo, evlilikte erkeğin öğrenim düzeyinin kadından yüksek olması ile ilgili tabloyla benzerdir. "Tamamen katılıyorum" ve "Kesinlikle katılmıyorum" cevaplarına katılım azdır ve cevaplar ortada yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada erkeğin yaşının büyük olması gerektiğine katılmayanların

oranı %48'dir. Bu önermeye kesinlikle katılmayan %5,30'luk kesimi de kattığımızda katılımcıların %53,30'u erkeğin yaşının büyük olmasını gerekli görmemektedir.

Katılımcıların "Evlilikte erkeğin yaşı kadından büyük olmalıdır." önermesine verdikleri cevap ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin (X^2: 25.029; p=0.069>0.05) ve eğitim durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 16.006; p=0.191>0.05) ve medeni durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 12.617; p=0.126>0.05) anlamlı olmadığı görülmüştür.

Çalışmamızda katılımcılara, kadının kariyerce kocasından daha üstte olmasının evliliğe etkisi sorulmuş, katılımcılar bu konuya genelde eğitim düzeyi yönünden cevaplar vermişlerdir. Kariyer kelimesine sözlüklerde genel olarak meslek, meslek hayatı şeklinde anlam verilmektedir. Ancak araştırmamızda kariyer farkı ile ilgili sorduğumuz soru, karı-kocanın eğitim seviyesindeki fark olarak ele alınmış ve kariyerle ilgili sorular eğitim açısından cevaplanmıştır.

Derinlemesine görüşmelerde bu durumun sorun olmaması gerektiğini düşünen sekiz kişi vardır. On iki kişi, kadının veya erkeğin kişiliğine vurgu yapmıştır. Kadının ve erkeğin kişiliğinin etkisi, kariyer farkını evlilikte sorun olarak görmeyenler ve iletişimin önemine vurgu yapanlar tek başlık altında, geleneksel yapının etkisine ve denkliğe vurgu yapanlar ikinci bir başlık altında yorumlanmıştır.

1.2.1. Aile İçi İletişimin Önemi ve Kişiliğin Yönetime Etkisi

Aile içi iletişim, aile üyelerinin birbirleri ile olan etkileşimleridir. Aile içerisindeki iletişim ne kadar sağlıklı ve demokratikse eşler arasındaki eğitim seviyelerindeki farkın önemi de o derece azalacaktır. Nitekim üç katılımcı, eşlerin karşılıklı iletişimine vurgu yapmıştır. Onlara göre, iletişim sorunu olmadığında karı ve kocanın eğitim düzeylerinin farklı olmasının evliliğe olumsuz etkisi olmayacaktır. Eşi lise mezunu ve kendisi hafızlığını yaptıktan sonra İlahiyat ve Sosyoloji mezunu olan Kardelen, eşlerin birbiriyle ilişkisinin üzerinde durmuş; iletişimde kibir ve gurur olmamasının öneminden bahsetmiştir.

> *"Bunu düşünürsek eşim lise mezunu ama ben dördüncü üniversiteyi bitirdim. Kariyer olarak üstünlüğüm eşime var mı? Bir diploma üzerinde var ama eğer ben kitap yüklü bir merkep olacaksam bence hiç okumayayım. Eşlerin birbirine samimiyeti çok önemli."*

İslam dininde eğitime verilen önemin ve ilk inen Kur'an ayetlerinin 'oku' emri ile başlamasına atıfta bulunan Kardelen, kadın erkek ayrımı olmadan herkesin eğitim almasının önemine değinmiştir. Ancak eğitim, kişide olumlu gelişime değil de kibir ve gururlanmaya sebep olacaksa cahil kalmanın daha iyi olacağını samimi bir şekilde ifade etmiştir.

> *"Eğer ki gerçekten samimiyetsiz davranacaksa kız da okumasın oğlan da okumasın, hepsi kalsınlar kör cahil. Ama öyle değil. İslam 'ikra' diye başlamış, "oku" diye başlamış. Oku diye başladıysa hangi eş okumak istiyorsa, kadınsa kadın, erkekse erkek bence devam etsin yoluna arkadaşım. İstediği gibi ilerleme yolunda daim olsun. Ama ilerlerken de iblisi örnek almadan hani kibir ve gururu olmaksızın…"*

Kocasından uzun süre önce ayrılan Zeynep, evliliklerinde eğitim seviyesi yönünden sıkıntı yaşamadığını ifade etmiştir. Doktora öğrencisi Zeynep, evliliğin ilk yıllarında çocuklarının küçük olması sebebiyle eğitimine devam edemediğini, eğitimine devam etme imkânı olsaydı da kocasının problem çıkarmayacağını söylemiştir:

> *"Bizim hiç öyle bir takıntımız olmadı. O yüksek lisans yapıyordu ben de yapıyordum tanıştığımız zaman. Ben doktora yapsaydım da sorun olmazdı. Ben zaten başörtüsü problemi var diye yapmadım. Çocuklar da zorlayınca çocuklar büyümeden doktora yapmayacağım dedim kendi kendime. Ben çocukları bırakıp kütüphaneye gidiyordum.*

Zeynep'in ifadelerinde kadının eğitimine devam edememesinin sebepleri görülmektedir. Zeynep, evliliğinde eğitimine devam etmesinin sorun oluşturmayacağını söylese de durum daha farklı görünmektedir. Evlilikte çocuk bakımının daha çok kadının üzerinde olması sebebiyle kadınlar istese de eğitimlerinde ve mesleklerinde kariyerlerini yükseltmede cam tavanı oluşturan bu gibi engellerle de mücadele etmek durumunda kalmaktadır.

Saadet, karı-kocanın kariyer farkı meselesine eşitlikçi bakışla yaklaşmaktadır. Eşlerin birbirine rakip olmadığını, eğitim veya farklı özellikler noktasındaki üstünlüğün bir alt-üst meselesi olmadığını ve bu durumun sorun olmaması gerektiğini düşünmektedir:

> *"Bence hiç bir şekilde etkilememeli. Yani olumsuz açıdan o şekilde etkilememeli. Neden? Sonuçta yani biz eşimizle rakip değiliz ki biz eşimizle rekabet halinde değiliz yani. Gerek eğitim hususunda gerekse başka meziyetleri, özellikleri hususunda. Yani ben asla öyle görmem."*

Kocası Türk kökenli olmayıp Türkiye'ye geldiğinde mezun olduğu okul açısından yaşadığı denklik problemi nedeniyle lise mezunu kabul edilen ve kendisi yüksek lisans mezunu Seda, bu farklılığın evliliği kötü etkilemediğini, kişilerin karakteri ile ilgili olduğunu ifade etmiştir:

> *"Yani kötü etkilemiyor. Çünkü karşınızdaki insanla ilgili. (...) Kişiye bağlı. Olabilir. Huzursuzluk yaratabilir. Bu kadına da bağlı erkeğe de bağlı. Aileye bağlı. Kişiye bağlı."*

Burada Seda, kariyer farkının evliliklerini kötü etkilemediğini söylemiş olsa da ailedeki kararları genellikle eşinin aldığını, huzursuzluk çıkmaması için eşine tabi olduğunu ifade etmiştir. Kariyer farkının doğurabileceği huzursuzluk, kadının fedakâr ve idareci tutumu ile engellenmiş olmaktadır.

Mülakat yaptığımız katılımcıların yarıdan fazlası, karı-kocanın kariyerlerinin farklı olmasının sorun olmadığını, soruna neden olan faktörün kişilerin karakterlerinin olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazıları, erkeğin kişiliğine; bazıları da kadının kişiliğine vurgu yapmıştır.

Evlendiğinde lise mezunu iken evlendikten sonra İlahiyat Fakültesini bitiren Fatma, kadının kariyerinin daha üstte olmasını kadının sorun olarak görmediğini ama bu durumun erkek için sorun oluşturabildiğini şu şekilde anlatmıştır:

> *"Ben bunu kadının hiçbir şekilde sorun yapmadığımı düşünüyorum. Yani "Eşim neden böyle acaba?" demiyor kadın. Ama erkek belirli bir şeyden sonra komplekse girebiliyor. Biz böyle bir şey yaşamıyoruz benle beraber eşim de bir şeyler yapmaya gayret ediyor ama. Ama hani komplekse giren, eşini kısıtlayan, ilerlemesini istemeyen çok erkek de gördüm."*

Kocası iki yıllık ön lisans mezunu olan Betül, evlendiğinde lise mezunu iken sonra üniversiteyi tamamlamış ve mülakat yaptığımızda resmi göreve henüz yeni atanmış bir din görevlisidir. Betül de kadının kariyerinde veya eğitiminde daha üstte olmasının sorun oluşturmasında erkeğin kişiliğine vurgu yapmıştır. Erkeğin eziklik hissetmesi durumunda bir sıkıntı oluşsa da o, her şeye karşın diploma eşitliğinin sorunu çözmeyeceğini, sorunun karakter kaynaklı olduğunu belirtmiştir:

> *"Yani erkek kendine güvenmiyorsa bence yani biraz o noktadan düşünüyorum. Mesela eşim 2 yıllık mezunu ama bu konuda bana her zaman destek oldu. Hiç sıkıntı yapmıyor. Yani ben hani yüksek lisans da yapsam, doktora da yapsam onun o şeyi hani ezikliği hissedeceğini*

düşünmüyorum.(...)Hani diploma bir üstünlüğü ya da eşitliği sağlamaz ya da öyle diyeyim. İkimiz de eşitiz ikimiz de lisans mezunuyuz. Hayır, ben orada karakter biraz araya girer diye düşünüyorum."

43 yaşındaki Yeliz de bu durumun doğrudan değil, erkeğin kişiliğine ve onun karakterinin oturmasına bağlı bir sorun olduğunu söylemiştir. Fatma, Betül ve Yeliz karı-koca arasındaki eğitim seviyesindeki farkta dengeyi korumada erkeğin kişiliğinin üzerinde dururken Arzu, kadının kişiliğini ön plana çıkartmıştır. Arzu'nun kocası lise mezunu ve özel sektörde çalışmaktadır. Kendisi İLİTAM mezunu olarak 21-25 yaş arasında evlenmiş ve görüşme yaptığımızda 38 yaşında olan bir Kur'an kursu öğreticisidir. Kadının kariyer olarak üstte olmasının evliliği etkilemeyeceğini, bu durumu bizzat yaşadığını ifade etmiştir. Ancak ona göre kadın, eğitim seviyesindeki üstünlüğü kullanıp evde dengeyi koruyamadığında ise evlilik yürümeyecektir:

"Bence etkilemez hocam. Bizatihi kendim yaşıyorum. O yüzden bence etkilemez ama işte yine bence diyorum kadının dengeyi koruması lazım. Çünkü hiçbir zaman karşı tarafa "ben sonradan kendimi yetiştirdim, işte ben üniversite mezunuyum, ben her istediğimi yapmakta daha özgürüm, daha özgür irade ile kendime de sana da hükmedebilirim" ifadesini yansıtmaması lazım. Bunu erkeğe yansıttığı an zaten o evlilik yürümez diye düşünüyorum."

Nuran ve Nesibe, kadının kariyer olarak üstte olmasının evliliği olumsuz etkileyeceğini düşünmektedir. Her ikisi de kadının dengeyi koruyarak bunu gurur yapmayıp kibirli davranmadığında evliliğin güzel gideceğini ifade etmiştir. Nuran'ın ifadeleri şu şekildedir:

"Kadının bir üst seviyede olması evet etkiler. Ama bu kadınından kadınına da değişir onu da açayım. Eğer kadın da böyle bir gurur yoksa "Hımm burnum havada, ben buyum" demiyorsa bu çok güzel evlilik gider."

Arzu, Nuran ve Nesibe'nin ifadelerindeki ortak nokta, eğitim seviyesi yüksek olan kadının bu durumu sorun yapmadığında evliliğinin olumsuz etkilenmeyeceğidir. Yani evliliği olumsuz etkileyen faktör, eğitim seviyesi kocasından yüksek olan kadının olumsuz tutumudur. Fatma, Betül ve Yeliz kariyer farkındaki dengeyi korumada erkeğin kişiliğine vurgu yaparken Arzu, Nuran ve Nesibe kadının kişiliğine vurgu yapmışlardır.

1.2.2. Evliliklerde Denkliğin Önemi

Evlilikte denklik, İslam literatüründe küfüvv/kefâet olarak geçmektedir. Sözlükte eşitlik, denklik, benzerlik anlamlarına gelen[326] küfüvv/kefâet, evlenecek kişiler arasında dini, ekonomik ve sosyal açıdan belirli bir yakınlığın olması anlamındadır.[327] İslam hukukuna göre her iki tarafın dindar olması, iyi bir ahlaka sahip olması, ekonomik ve sosyokültürel yönden birbirlerine yakın olmaları gibi başlıca hususlarda denklik aranır.[328]

Eşleri öğretmen olan 36 yaşındaki iki yıllık İlahiyat mezunu Asiye ve 33 yaşındaki yüksek lisans mezunu Kübra, karı-koca arasında denklik olması gerektiğini yani eşlerin kariyer bakımından aynı seviyede olmaları gerektiğini söylemiştir. Onlara göre kadının statüsünün erkekten yüksekte olması durumunda evlilik olumsuz etkilenecektir. Asiye ve Kübra, evlilikte denkliğin aynı zamanda fikir birlikteliği olması için de önemli olduğunu söylemişlerdir. Aslında bir üst başlıkta ele alınan ifadelerde de iki taraftan birinin kompleksli olması durumunda evliliğin olumsuz etkileneceği durumu ifade edilmişti. Ancak orada ele aldığımız ifadelerde kişiler, kariyer farkının evliliği olumsuz etkilememesi gerektiğini düşünürken bu başlıkta ele aldığımız ifadeler, denkliğin önemli olduğu merkezinde toplanmaktadır. Kübra, bu düşüncesini yakın çevresinden örneklerle desteklemiştir:

> *"Sıkıntı olur. Denklik olmazsa sıkıntı olur. Çünkü erkekler kadının üstte olmasını çok sevmiyorlar, istemiyorlar. Bu şekilde evlenen iki arkadaşım oldu. Kızlar üniversite mezunu. Birinin eşi lise mezunu, diğerinin ortaokul. Biri ayrıldı biri ayrılmaktan döndü."*

Yüksek lisans mezunu Kübra, kadının erkekten daha az öğrenim gördüğünde sıkıntı olmadığına, erkeğin daha az eğitim gördüğünde sıkıntı olduğuna değinmiştir. Burada geleneksel kabullerin etkisinin kuvvetli olduğu görülmektedir:

> *"Kadın okumazsa sıkıntı olmuyor ama erkek okumazsa sıkıntı oluyor. Profesörün hanımı ilkokul mezunu da olabiliyor ama kadın profesör olup erkek ilkokul mezunu asla olmaz, o evlilik gitmez bence."*

---

326 Hamza Aktan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), "Kefâet", 25/166.
327 Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 179; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 41.
328 Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 42.

Eşi üniversite mezunu, kendisi İLİTAM ile üniversite mezunu olan Şeyma'ya göre erkek, maddi olarak iyi gelir getiren bir işte çalışsa bile eğitim olarak denk olmadığında fikir olarak uyuşmama durumu söz konusu olabilir.

> *"Şimdi lise mezunu ama birçok üniversiteliye taş çıkartacak işler yapıyor olabilir yani o bakımdan düşünebiliriz. Ama fikri bakımdan bazı konuları değerlendirme bakımından... Evet yani.. Mesela üst düzeyde bir ticaret yapıyor ve üniversite mezunu değilse de evde kavvamlığı yüksek olur. Ama fikri bakımdan anlaşamayabilirler. Yaşamadığım için o konuda bir şey söyleyemeyeceğim. Bizde olmuyor."*

Kadının huzurlu olması için erkeğin statüsünün kadından daha üst düzeyde olması gerektiğini ifade eden doktora öğrencisi Hayme, erkeğin karakterine vurgu yaparak erkeğin bu durumu önemsemediğinde sorun olmayacağını, aksi durumda evliliği olumsuz etkileyebileceğini ifade etmiştir:

> *"Bence olumsuz etkileyebilir diye düşünüyorum. Erkeğin çok liberal olması lazım ki çok önemsemesin kadının üstte olmasını. Ama genel olarak kadının da daha huzurlu, rahat olabilmesi için sanki erkeğin bir tık da olsa üstte olması kariyer olarak daha iyi olur diye düşünüyorum."*

36 yaşındaki doktora öğrencisi Hümeyra, kadınların öğrenim düzeyi kendinden daha alt düzeydeki erkeğe saygı duymadığını, bu durumun erkeklerde olmadığını belirtmiştir. Kadının herhangi bir tartışmada erkeğe öğrenim düzeyini hatırlatacak bir söz söylemesi durumunda tartışma yaşanacağını ileri sürmüştür:

> *"Kadın fıtraten kendinden daha alttaki bir erkeğe saygı duyamıyor. Erkeklerde genelde bu olmuyor. Ama genelde kendimi de buna dâhil ediyorum. 4 yıllık mezun 2 yıllık mezuna sinirlendiğinde bir şey diyebilir. Erkek de bunu fıtraten kaldıramaz. Bana göre erkeğin üstün olması daha iyi. Bu durumu fıtratlara daha uyumlu buluyorum."*

Ayşe Sena da geleneğe vurgu yaparak geleneksel ön kabullerden dolayı erkeğin statüsünün üst seviyede olmasının evlilikte daha kolay olacağını ifade etmiştir:

> *"Erkek hanımını taşıyorsa öyle kabul etmişse hanım da tepeden bakıp da işte benim bu evde şeyim çok daha fazla. Diyelim ki kariyer sahibidir, eşinden maaş noktasında bile çok fazla alıyorsa, kadın da bunu evin içinde her dakika dile getiriyorsa, kendi isteklerini yaptırırken açıkçası ben hak ediyorum tabi ki de benimki seninkinden çok daha farklı diyorsa o evde tabi ki olmaz muhabbet. Mutluluk olmaz. Ama yani biri üstün olmuş, biri gerçi denklik de deniyor… Denklik olursa daha mı güzel olur? Ya da erkeğin ne*

olursa olsun dediğim gibi bizim geleneklerimize biraz daha üstün olması kolay oluyor."

Ayşe Sena'ya göre statüsünün yüksek olduğunu kadının devamlı dile getirmesi, evlilikteki iletişimi olumsuz etkileyecektir. Ayşe Sena, diğer katılımcılardan farklı olarak kariyer farkını mesleki yönden ele almıştır. "Erkeğin hanımını taşıması" meselesi ise toplumsal ön kabullerle ilgilidir.

Beyza, hem erkeğin kişiliğine hem de geleneksel kalıp yargılara vurgu yaparak kadının kariyer düzeyinin yüksek olmasının erkeğin kompleksinden veya toplumun kalıp yargılarından dolayı evliliğe olumsuz etki edebileceğini belirtmiştir.

Meryem de "ataerkil düşünce" ifadesini kullanarak geleneksel yapının etkisinden dolayı kadının kariyer düzeyinin yüksek olmasının olumsuz etkilerinden bahsetmiş ve denkliğin olması gerektiğini vurgulamıştır:

"Kötü etkiliyor bence. Kötü etkiler. Çünkü bizim toplumumuz daha henüz bunu kanıksayamadı. Hala bir ataerkil düşünce şeyi var yani üzerimizde. Belki görünürde sorun olmuyor gibi görünebilir ama bence sorun olur. Denklik olmalı."

Yüksek lisans mezunu 30 yaşındaki bekâr Nilüfer, eğitim ve kültür bakımından, aynı hayat görüşüne sahip olma açısından ve maddiyat noktasında karı ve kocanın denk olmasının önemli olduğunu ifade etmiştir:

"…Diyorum denklik önemli. Yani ne anlamda, her anlamda yani evet maddi anlamda da denklik önemli (…) Yani maddi anlamda da eğitim anlamında da isterim yani eşim, bazen diyorlar ki "lise mezunu ama ticarete atılmış, maddi durumu çok iyi, olsun ne olacak", ya diyorum hayatında hiç vizeye finale girmemiş yani bi final hatırası olmayacak mı yani. (…) Tabi her üniversite mezunu kişi, insan mıdır, adam mıdır? Orası ayrı tartışılır ama denklik önemli yani, bayandan ya eşit olacak ya da bi tık da üstte olursa ne âlâ olur yani. Yani o anlamda eğitim noktasında maddiyat, kültür, tabi ki ahlak, ailenin yaşadığı hayat, hani o görüş, aynı yere aynı açıdan bakabilme, bunlar evlilikte çok önemli. O anlamda denklik olması lazım, diye düşünüyorum."

Denkliğin önemine ve toplumun geleneksel yapısına vurgu yapan katılımcılara göre kadının eğitim seviyesinin erkekten üst seviyede olması, genel olarak sıkıntı ve aile içerisinde huzursuzluklara yol açmaktadır. Bu nedenle onlara göre, erkeğin eğitimi kadından daha üst seviyede olmalıdır. Bursa'da 25 çiftle yapılan bir çalışmada kadın katılımcıların, kadının eşinden daha üst statüde olmasının eşlerine karşı silah olarak

kullanılacağı vurgusu[329] buradaki kadının kompleksinden kaynaklanan sıkıntı ile aynı endişeyi taşımaktadır.

1.3. Dini Bir Terim Olarak Kavvam Kavramı Bağlamında Aile Reisliği

İslam dininde aile reisliği konusu 'kavvam' başlığı altında ele alınmaktadır. Kavvam kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de Nisa suresi 34. ayette[330] geçmektedir. Ayette geçen kavvam kelimesine Kur'an-ı Kerim meallerinde "yönetici ve koruyucu" olarak anlam verilen[331] kavvam kelimesine müfessirler reislik, yöneticilik, eğitim, koruma, savunma, ıslah, kazanma ve üretme gibi anlamlar yüklemiştir.[332] Aile kurumunun belirli bir düzen içerisinde varlığını yürütebilmesi için gerekli bir ilke olarak görülen kavvam kavramı,[333] İslam hukukunda aile reisliği yetki ve sorumluluğunu taşıma anlamında kullanılmakta ve kavvam olarak koca kabul edilmektedir.[334]

Sanayinin gelişmesiyle birlikte özellikle ağır sanayi denilen maden, makine, otomotiv gibi alanlarda fiziksel kas gücüne duyulan ihtiyaç, erkekleri ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmiştir. Erkeğin ailesinin geçimini tamamen üstlenmesi, ailede ayrıcalıklı bir cinsiyet konumuna getirmiş ve aile reisliğinin pekişmesine yol açmıştır. Erkeğin evin geçimini üstlendiği, kadının ücretsiz ev içi işlerini yaptığı aile modeli, elektronik teknolojisinin gelişip kadınların çalışmasına daha fazla imkân sağlamasına kadar devam etmiştir.[335]

Elektronik teknolojisinin gelişip iş gücünün fiziksel güçten zihinsel emeğe döndüğü son yüzyılda kadınların çalışma oranının artması, aile içindeki rolleri değiştirmiştir. Aileye geleneksel bakışın değişmiş olması, aile reisliğinin erkek gücünden kadın lehine çevrilmesini doğurmuştur.[336] Bu konuyla ilgili hem nicel hem nitel çalışmada katılımcıların görüşleri değerlendirilmiştir. Ölçeğin 17. önermesine verilen cevaplara göre katılımcıların yarıdan fazlasına göre evin reisi, erkektir.

---

329 Ünalan Turan - Bilgin, "Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Din ve Aile İçi Roller", 475.

330 Ayetin 'kavvam' kelimesinin kullanıldığı ilk kısmının meali şu şekildedir: "Allah'ın (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler, kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar." Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali*, 83.

331 Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali*, 83.

332 Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali*, 58.

333 Kurt, "Çağdaş Ailevi Sorunların Çözümünde İslami Aile Değerlerinin Katkısına Dair Sosyolojik Bir Analiz", 294.

334 Kamil Yaşaroğlu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), "Koca", 26/129.

335 Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 62-63.

336 İsmail Doğan, *Dünden Bugüne Türk Ailesi* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2009), 203.

Tablo 77. "Evin Reisi Erkektir." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
17.Evin reisi erkektir.	f	50	393	56	193	43	2,71	1,1
	%	6,80	53,50	7,60	26,30	5,90		

Nicel çalışmaya katılan katılımcılar, ailede ortak karar verilmesi gerektiği önermesine %99,40 oranında katılmış ve "Erkeğin her dediği yapılmalıdır" ve "Kadının yaşamıyla ilgili kararları kocası almalıdır" önermelerine hiç katılmamıştır. Yani katılımcıların hepsi, erkeğin her dediğinin yapılmasına ve kadının yaşamıyla ilgili kararları kocasının almasına kesinlikle karşı çıkmış, ailede kararların ortak alınması gerektiğini belirtmiştir. Ailede karar almayla ilgili bu üç önermeye eşitlikçi cevap verilmesine karşın evin reisinin erkek olması ile ilgili önermeye kesinlikle katılanlarla birlikte toplamda %60,30 oranında katılımın olması dikkat çekicidir. Kur'an-ı Kerim'de kavvamlıkla ilgili ayetin din görevlisi katılımcıların bu konudaki düşüncelerini şekillendirdiği, derinlemesine görüşmelerde daha net olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomik bağımsız ve en az lise düzeyinde eğitimli katılımcı grubunun ailede karar almayla ilgili önermelere verdikleri cevaplar, nitel araştırma grubunun aile içi karar almada yetkin olduklarını veya kadının yetkin olması gerektiğine inandıklarını göstermektedir. Ancak "Evin reisi erkektir." önermesine nicel araştırma grubuyla benzer şekilde nitel araştırma grubunda da katılım yarıdan fazladır. Çalışmamızın sonuçlarında, birbirine zıt iki uçtaki görüşün yani hem kararların ortak alınmasıyla ilgili önermelerde eşitlikçi tutumun hem de aile reisinin erkek olmasının benimsenme eğiliminin yüksek çıkmasının arka planını üç kız çocuğu annesi 36 yaşındaki Betül'ün ifadesinde görebiliriz:

> *"Reis derken yine mesela kararlar ortak alınmalı. Ama hani reis derken onu kastetmiyoruz aslında. Yani her şeyi ben yaparım, ben bilirim, sen hiçbir şey bilmezsin. Ben senin üstünde hak sahibiyim, böyle bir şey değildir aslında reislik. Sadece organize eder, plan kurar, idare eder."*

Tablo 78. "Evin Reisi Erkektir." Önermesi ile Eğitim Durumunun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Eğitim durumu		Evin reisi erkektir.						X^2	p
		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
Lise	n	12	52	9	15	9	97	22,555	0,032*
	%	12,40	53,60	9,30	15,50	9,30	100,00		
İki yıllık üniversite	n	19	177	29	104	15	344		
	%	5,50	51,50	8,40	30,20	4,40	100,00		
Üniversite	n	16	149	18	65	15	263		
	%	6,10	56,70	6,80	24,70	5,70	100,00		
Yüksek Lisans	n	3	15	0	9	4	31		
	%	9,70	48,40	0,00	29,00	12,90	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir									

Tablo 78 incelendiğinde katılımcıların "Evin reisi erkektir." önermesi ile eğitim durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 22.555; p=0.032<0.05) anlamlı olduğu görülmüştür. Lise mezunu katılımcıların %53,60'ının ve iki yıllık üniversite mezunlarının %51,50'inin "Evin reisi erkektir." önermesine katıldıkları belirlenmiştir. Bu önermeye "Kesinlikle katılmıyorum" diyerek en yoğun itirazı yapan lisansüstü mezunlardır.

Katılımcıların "Evin reisi erkektir." önermesi ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin (X^2: 23.163; p=0.109>0.05) ve medeni durumları arasındaki ilişkinin (X^2: 10.804; p=0.213>0.05) anlamlı olmadığı görülmüştür.

Dini literatürde erkeğin kadından üstün olduğuna dair bir ilkeye rastlanılmaz. Kur'an ve Sünnette üstünlük, doğuştan getirilen statülerle değil takva iledir.[337] Bakara suresi 228. ayette "Erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur." şeklinde geçen erkeklerin üstünlüğü, aile reisliği şeklinde yorumlanmıştır.[338] Derinlemesine görüşme yaptığımız katılımcılara 'kavvam' kavramı sorulmuş ve nasıl yorumladıkları ortaya konmuştur. Kavvamlıkla ilgili ayet, bazı araştırmacılar tarafından Kur'an'da erkeklerin kadınlardan daha üstün olarak kabul edildiğinin açık bir göstergesi olarak kabul edilse de[339] görüşme yaptığımız katılımcılar, kavvamlık kavramını erkeğin üstünlüğü olarak ele almamış, daha çok sorumluluk sahibi olma ve idarecilik şeklinde yorumlamıştır.

337 Kurt, "Çağdaş Ailevi Sorunların Çözümünde İslami Aile Değerlerinin Katkısına Dair Sosyolojik Bir Analiz", 294.
338 Bakara, 2/228.
339 Toprak, "Türk Kadını ve Din", 364.

1.3.1. Sorumluluklar Yönünden Erkeğin Kavvamlık Rolü

Dini bir terim olan kavvam kavramıyla ilgili yapılan çalışmalar, bu kavrama bakışla ilgili ipucu vermektedir. 1839-1876 yılları arasında Bursa sicillerinin incelendiği Kurt'un çalışmasında, 19. yüzyılda 'baba'nın evin reisi olması; erkeğin ailenin diğer fertlerine üstünlüğü olarak değil, sorumluluklarının olması şeklinde anlaşılması[340] günümüzde de devam etmektedir. 2018 yılında yükseköğrenim görmüş 25 kadın ve eşi ile Bursa'da yapılan bir çalışmada da hem kadınlar hem erkekler, kavvam kavramını erkeğin üstünlüğü olarak yorumlamamaktadır. İsmi geçen çalışmada katılımcılar, kavvam kavramını dinen erkeğin evi geçindirmesi şeklinde yorumlamıştır.[341] Sancar'ın erkeklerle ilgili yaptığı çalışmada erkeklerin, aile reisliği kavramına evin geçimini sağlamasının yanı sıra evde söz sahibi olma yetkisini de içine alan bir anlam yükledikleri görülmektedir.[342] Erkekler, aile reisliği deyince söz sahibi olma yetkisini kastederken kadınlar daha çok sorumluluk anlamında mana yüklemektedir.

Nisa suresi 34. ayetin tefsirine göre erkeklerin kavvam oluşunun iki ana sebebi vardır: Erkeklerin fiziki özellikleri ve aile geçimini sağlamak ile diğer mali yükümlülükler.[343] Aile içerisinde geçimi sağlamak, emniyet ve güveni sağlamak gibi erkeğin sorumluluklarının olması, onu yönetici olarak konumlandırır. Yöneticilik, yöneticiyi diğerinden üstün yapmaz.[344] Bir hadiste[345] herkesin yönetici olduğu ve herkesin yönettiklerinden sorumlu olduğundan bahsederek kadın veya erkek, herkesin farklı derecelerde yöneticilik sorumluluğundan bahsetmiştir. Dini literatürde üstünlük ancak takva -Allah'a layıkıyla kulluk yapabilme- iledir.[346]

Mülakat yaptığımız katılımcıların çoğu erkeğin kavvam yani aile reisi olduğunu düşünmekte ve bunu, erkeğin üstünlüğüyle değil erkeğin sorumluluklarıyla ilişkilendirmektedir. Bunun yanı sıra biyolojik farklılıklara yapılan vurgu da göze çarpmaktadır. Erkeğin sorumlulukları nedeniyle özellikle aileyi geçindirme sorumluluğu nedeniyle aile reisinin erkek olması gerektiği düşünülmektedir. Ünalan'ın

340 Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, 95.
341 Ünalan Turan - Bilgin, "Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Din ve Aile İçi Roller", 477.
342 Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 64.
343 Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 2/58.
344 Akpınar, "Ailevî Sorunlara Kur'anî Çözümler (Nisâ Suresi 34. Âyet Bağlamında)", 74.
345 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987), 5/2226.
346 Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali*, 516.

çalışmasında da kadınların çoğunun kavvam kavramını üstünlük olarak değil sorumluluk alma olarak yorumladıkları görülmektedir.[347]

Kavvam kelimesi üstünlük anlamında değil, sorumluluk anlamında yorumlansa da erkeğin aile reisi konumu, katılımcıların çoğu tarafından onaylanmaktadır. Erkeklerin aile reisi konumunun devam etmesi için onlara bu konumlarını destekleyecek kadınların varlığı[348], kadınlar çalışma hayatına katılsalar da devam etmektedir. Sancar'a göre "Kadınların çalışıp para kazanmaları, hemen erkeklik inşa stratejilerini baştan sona değiştirmiyor."[349]

Beyza, verilen sorumlulukların ve fiziki gücün erkeğe kavvam olarak yetki verilmesini sağladığını düşünen katılımcılardan biridir. Tüm bu sorumluluk dağılımı ve erkeğin kavvam olarak yetkilendirilmesi, tamamen dini referanslara dayanmaktadır.

> *"Erkeğin kavvamlığını,(...) Allah'ın erkeğe yüklediği sorumluluk olarak algılıyorum. Yoksa güç olarak değil. Hani evet fiziki olarak da güçlü erkekler ama aynı zamanda diğer bütün sorumluluklar erkeğe yüklendiğinden dolayı bayandan bir adım daha önde olmuş oluyor. Bu şekilde değerlendiriyorum. Verilen bütün sorumluluklardan dolayı bir üstünlük olduğunu düşünüyorum."*

Günümüzde kadın ve erkeğin beraber geçim yükünü üstlendiklerini, bu durumda erkeğin yine de kavvam olup olmadığını sorulduğunda katılımcıların kavvamlıkla ilgili ayete ters düşmemeye çalışmaları dikkat çekmektedir. Fatma, "…bizim bakımımızı üstlendiğinden dolayı, ailenin geçimini sağladığından dolayı" aile reisinin erkek olması gerektiğini belirtmesine rağmen yanlış bir şey söyleyip ayetten farklı bir yorum yapmaktan çekinmektedir:

> *"Bilemiyorum ki, acaba Arap toplumunda nasıldı? Mealden meale değişiyor ya bu ayeti kerime. Bu dediğim şekliyle meal verenler var çoğunlukta hem de. "Evlerinin geçimini sağladıklarından dolayı kavvamdırlar." diye."*

Fatma, aile reisliği ile ilgili kadının da erkeğin de çalıştığı ortamda gelenek ve göreneğin referans alınabileceğini söyleyerek ayetle ters düşme ikileminden çıkış yolu bulmuştur:

---

347 Ünalan Turan, *Toplumsal Cinsiyet Tutumları Bağlamında Aile İçi Sorumluluk Paylaşımı: Yükseköğrenim Görmüş Çalışan Dindar Kadınlar ve Eşleri Örneği*, 291.

348 Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 67.

349 Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 71.

"Yani bence toplumun gerektirdiği şekilde bizim gelenek ve göreneklerimize göre davranabiliriz çalışılan ortamda da. Aslında baktığında Türkiye'de doğu batı ortamı bile farklı. Ege'deki kadınlar bir tık daha fazla söz sahibi, Anadolu'da da öyle ama Doğu Anadolu'da, Karadeniz'de erkek çok daha hâkim. Biraz gelenek görenek."

Emekliliğine az kaldığını ifade eden Nuran, kavvamlık ifadesini, geçim sağlama sorumluluğundan farklı bir rolle, erkeğin güven sağlama rolü ile ele almıştır. O, erkeğin aile için güven sağladığını, erkeğin evde olmaması durumunda dışarıdan gelecek tehlikeler karşısında daha temkinli olduğunu belirtmiştir. Bu ifadede erkeği karar verici olarak değil, güven sağlayıcı olarak görme hâkimdir. Nuran, yaşının olgunluğuna, tecrübesine rağmen ve kocasıyla arasının çok iyi olmadığını belirtmesine rağmen, kocasının evde olmasının güven verdiğini söylemektedir:

"Ne olursa olsun Allah başımızdan eksik etmesin. Ben bunu hep söylerim zaten (...) Geceleri çok yalnız kaldım evimde. Geceleri yalnız uyudum ve kapıların, bütün kapıların kilitlerini kilitleyerek uyudum. Ama eşim varken sadece kancayı kapatıp yatıyorum rahatlıkla. O anlamda bir koruma söylüyorum."

Diğer katılımcılardan farklı olarak bekâr ve yüksek lisans öğrencisi Nilüfer, ailenin reisinin erkek olduğunu, kadın-erkek eşitliği söylemlerinin erkeği, kadına karşı kışkırttığını ve erkeğe liderlik görevi verildiğinde kadına karşı daha şefkatli olacağını düşünmektedir.

"Yani ailenin reisi babadır hocam, erkektir. Yani bu anlamda işte biz eşitiz, kadın erkek eşittir. 'Onun yaptığı her şeyi ben de yaparım ha benden hiç önde değildir' tüm bu söylemler hikâye yani. Yani işte bu şekilde zaten olduğu zaman erkeği de hani işte kadına karşı bir anlamda doldurmuş oluyoruz ya da daha işte onun bakışını da etkiliyoruz ama sen adama daha önde olduğunu, lider olduğunu hissettirirsen o derecede ondan karşı daha şefkat ve merhamet göreceğine inanıyorum bir bayanın. Yani bir erkeğin o zaman daha iyi bir baba, daha iyi bir eş olacağını düşünüyorum."

Seda, her kurumda bir yönetici olması gerektiğinden hareketle ailede de bir yönetici olması gerektiğini düşünmekle birlikte ailedeki işleri, iç işleri ve dış işleri şeklinde bölerek erkeğin dış işlerde kadının ev içi alanda karar verici konumda olması gerektiğini savunmaktadır:

"Mutlaka her yerde bir reis olmak zorunda. Çift başlılık, çok başlılık problem getirir. Ama onu reis deyip de tanımamak da problemi yaratır. "Evet, sen reissin" deyip bir taraftan da kendi başına iş yapmaya çalışmak

> *veya onu baskılamak, devamlı sözünü geçirmeye çalışmak... Karar vermek lazım, "reis mi değil mi?" Ailede evin reisi erkek olmalıdır ama tabi mesela hangi konuda? Evin reisi, dış işler vb kararlar... Ama hani kadının da hâkimiyetini kurabildiği bir alan olmalı. Nedir bu? Ev, ev ortamı mesela. İşte sen şuradaki koltuğu sağda istemiyorsan solda istiyorsan hani eş onu da bırakabilmeli ona. Erkek, "Hayır, bunu da ben bilirim, bunu da ben istediğim model yapmak isterim." derse problem çıkar."*

Bazı katılımcılar, biyolojik farklılığın erkeğe, aile reisliğini doğal olarak sağladığını düşünmektedir. Yeliz, bir toplulukta bir yönetici olması gerektiğini, yaratılış özellikleri nedeniyle bunun da erkek olduğunu belirtirken karar verici olanın konuya göre değiştiğini ancak genel itibariyle erkeğin yöneticiliğinin söz konusu olduğunu söylemiş ve sözünün sonunda gülerek kadınlar istese bile erkeklerin yöneticiliği vermeyeceğini ilave etmiştir:

> *"Birden fazla kişinin olduğu yerde bir kişinin son sözü söylemesi gerektiğini, bunun da erkek olması gerektiğini düşünüyorum. Neden erkek? Olaylara daha objektif baktıklarını düşünüyorum. Daha soğukkanlı baktıklarını düşünüyorum. Konuya göre değişir dedik ya erkek genel itibariyle… Birçok konuda biz söz sahibi oluyoruz. Çocuğun alışverişinde, mutfak alışverişinde belki eve alınan bir şeyde. Konuya göre değişiyor ama genel itibariyle sorumluluklar açısından değişebilir ama genel olarak erkek. Hem örfe göre hem dine göre erkek olmalı. İstesek de vermezler zaten. :)"*

Üç kız çocuğu annesi Betül, yaratılıştan gelen farklılıkları ön plana çıkartarak ailenin reisinin erkek olduğunu düşünmektedir.

> *"Evet. Kesinlikle evet. Bence de öyle yani ailenin reisi olmalı. Yani biz biraz da kadınlar daha hassas olduğumuz için daha çok etkileniyoruz. Olaylara daha farklı bakıyoruz, daha şefkatliyiz erkeklere göre. Hatalar yapabiliyoruz kararlar alırken. Bu konuda hani evet evin reisi erkek olmalı."*

Kocası din görevlisi olan üç çocuk annesi Kübra, erkeğin fiziksel yönden güçlü olması nedeniyle erkeği, ailede kavvam olarak kabul etmiştir:

> *"Erkek güçlü, kabul ediyorum. Erkek güçlü, ailenin reisi de o tabi.. Onun haricinde Allah onlara öyle bir şey yaratmış. Nasıl diyeyim Daha mantıklı yani. Kadın, reis olursa bozulur düzen. Çünkü biz duygusalız (…) Ama eşit de olsa baş, erkek olmalı."*

Betül, Yeliz ve Kübra gibi Nesibe de "Bence şöyle yani erkek, vücut yapısı olarak da daha güçlü, bir de erkekler mantıksal hareket ediyor, kadınlar duygusal." diyerek erkeğin kavvam olmasında biyolojik farklılıklara vurgu yapmış; hemen ardından

kavvam kelimesini, erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyeti olarak anlamadığını belirtmiştir.

Diğer katılımcılardan farklı olarak 45 yaşındaki Saadet, kavvamlığın sadece kendi sözünü dinletmek olarak uygulandığında ailede çatışmalara ve ayrılıklara yol açtığını belirtmiştir.

> *"Evin reisi elbette erkektir, tabii ki erkektir. Fakat yani olması gerektiği gibi değil toplumda şu an. Zaten onun için boşanma olayları çok daha fazla bence. Kadın da olsa erkek de olsa sadece benim sözüm dinlenilecek dediği zaman ne oluyor? İşte orada çatışma meydana geliyor."*

Dört çocuk annesi Kardelen'in, ailenin reisinin erkek olduğunu belirtirken kullandığı ifadelerde bunu bir zorunluluk olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Kardelen, erkeğin karar verici olma durumuna kadının itirazı durumunda evliliğin devam etmeyeceğini ifade etmiştir.

> *"Aile reisliği eğer erkeğin… Evde çok mu sözü geçiyor, doğrudur (…) O yüzden evin reisi bence erkektir, doğrudur. Bizde de öyle zaten. Tamam ya sen evlenirken bu deveyi güdeceğim diye evlenmedin mi hiç kimse diyardan gideceğim diye evlenme. Evleniyorsa zaten çabuk çökecektir. 3 ayda 5 ayda bir yılda çökecektir. Ama ben bu deveyi gütmeyeceğim, bu diyardan gideceğim diye bir evlilik yapmadım. Nihayetinde hayatımda bir kişiye evet demem gerekiyordu ve buna evet dedim. Bunu ben değiştiremiyorsam, benim ona uyar, onu kabullenir tarzda hareketlerim olması lazım ki ben bu deveyi güdebileyim. Devam edebileyim bu diyarda."*

Kardelen'in evliliğin sürmesi için kocasını değiştiremiyorsa kendisinin ona uyduğunu ifade etmesi, kadınların evliliği devam ettirmek için gösterdikleri davranışlardan biridir. Kardelen'in, erkeğe evin reisi olduğunu hissettirerek kendi isteklerini yaptırma davranışı gösterdiği anlaşılmaktadır. Kardelen, annesine ziyarete giderken de kocasından izin aldığını, izin almasının kocasının hoşuna gittiğini söylemiştir.

> *"Hani ben reisim. Ben dediğim zaman gidilecek, ben dediğim zaman gelinecek." Böyle bir hususu olduğundan ötürü eşimin de gönlü oluyor. … Biz de sözün geçerliliği evde reis olarak eşimindir. Söz bana düşmez bir şeye karar verileceği zaman. Ama ille ben bir şeyi yaptırmak istiyorsam da eşime yumuşaklıkla, eşref saatine denk getirerek bakarım, sorarım zaten."*

Kadın din görevlilerinin erkeğe verilen kavvam rolünü biyolojik farklılıklara bağlamasının yanı sıra nassları göz önünde bulundurdukları da ifadelerinden anlaşılmaktadır. Katılımcıların hepsinin Kur'an kursu öğreticisi olduğu düşünüldüğünde

kavvam ile ilgili soruda ilgili ayet ve hadise atıf yaparak cevap vermeleri, ayet ve hadisler baz alınarak yorum yapmaları beklenen bir durumdur. Meryem, hadiste[350] geçen 'Raiyetinizden sorumlusunuz.'[351] ifadesinden hareketle erkeğin ailesinden sorumlu olduğunu ve dolayısıyla erkeğin ailede kavvam olduğu düşüncesine katıldığını belirtmiştir. Meryem hem hadisi nazara vermekte hem de yaratılıştan gelen özelliklere vurgu yapmaktadır:

> *"İşte ona katılıyorum yani zaten hadiste de var ya "raiyetinizden sorumlusunuz." O yüzden her şeyde son karar onlara ait yani. Sorumlu tutulmuş ya aile reisi. Bir de şöyle bir şey benim gördüğüm, çocuklar üzerinde babanın otokontrolü daha fazla oluyor. Yani hani belki anneler daha fazla muhatap oldukları için ya da işte sürekli böyle şefkatle yaklaştıkları için ama babanın bir otokontrol şeyi oluyor. O yüzden kavvamlığı da gerekli diye düşünüyorum."*

İpek de ifadelerinde ayeti referans göstermiş ve erkeğin güven sağlamasına da vurgu yaparak güvenliği ve geçimi sağlaması yönüyle erkeğin kadından %51'lik oyla daha fazla söz sahibi olduğu vurgulamıştır:

> *"Emniyet ve güvenlik noktalarını Kur'an-ı Kerim erkeğe verdiği için güvenlik ve para noktasında erkeğe sorumluluk yüklendiği için o sebeple %51'lik bir şeye de hakkı var diye düşünüyorum. Söz hakkı olmalı yani %51."*

Asiye, kadının ikinci planda olması nedeniyle değil kadının değerli oluşundan dolayı erkeğin aile reisi olduğuna inanmaktadır:

> *"Allah'ın bana verdiği kıymetten dolayıdır. Bana derken kadına verdiği kıymetten. Benim acizliğimden, zayıflığımdan, noksanlığımdan değil kıymetimden, değerimden. Bunun tersi düşünenlerden dolayı sanırım bu tartışma konusu oluyor. Ben de hep tersini düşünüyorum. Benim noksanlığımdan, eksikliğimden, acizliğimden değil, kıymetli, değerli ve narin oluşumdan dolayı Allah erkeği bana kavvam olarak göndermiş."*

Katılımcıların çoğunluğu erkeğin aile reisi olması gerektiğini düşünmektedir. Ancak burada dikkat çeken detay, aile reisliğinin sorgusuz sualsiz erkeğe verilmesi değil, bazen dış işlerde sorumlu diyerek bazen %51 söz hakkı vererek, bazen aile içi kararlarda beraber karar vermeyi önceleyerek bazı şartlarla birlikte genel olarak da

---

350 Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 5/2226.

351 Bu hadisin geniş yorumu için bkz. Mustafa Önder - Adem Dölek, "'Hepiniz Yöneticisiniz' Hadisi Bağlamında Hz. Peygamber'in Sorumluluk Eğitimi", *EKEV Akademi Dergisi* 13/40 (2009), 407-426.

ailenin geçimini sağlama şartıyla erkeğin aile reisliğinin kabulü söz konusudur. Bazı katılımcıların da bu konuda erkeğe verilen sorumlukları ön plana çıkartırken biyolojik farklılıklara vurgu yaptığı da görülmüştür. Kadın din görevlileri, ailede karar almayla ilgili eşitlikçi düşünürken erkeğin kavvam olmasının bu eşitliğe aykırı olmadığını düşünmektedir. Çünkü kavvam kavramının erkeği "güç sahibi ve despot bir hâkim değil bir hizmetkâr"[352] yaptığı düşünülmektedir.

Kavvam kelimesi, Nisa suresi 34. ayette[353] erkeklerin kadınlar üzerine kavvam olması olarak geçtiği için katılımcıların çoğunluğu erkeğin kavvam olması gerektiğini kabul etmekte fakat bunu üstünlük olarak değil sorumluluk açısından ele almaktadırlar. İlgili ayete ve tüm geleneksel kabullere rağmen "Evin reisi erkektir." önermesine nicel çalışmada toplamda %32,20 oranında itirazın olduğu, hatta yaklaşık %6'lık kısmın evin reisinin erkek olduğuna kesinlikle katılmadığı görülmektedir. Derinlemesine görüşmelerde üç katılımcı, aile reisliğinin her erkek için geçerli olmayabileceğini belirtmiştir. Şeyma, bazı ailelerde kadının da kavvam olabildiğini, sorumlulukların kadının üstünde olabildiğini söylemiştir. Burada da aileyi yönetmekle sorumlulukları üstlenmenin ilişkili olarak ele alındığı görülmektedir:

> *"Her erkek için geçerli olmayabilir. Bazı ailelerde kadınlar da kavvam olabilir. Erkekten erkeğe değişir ama tabii ki tabii ki %90 erkek. Ama %10 toplumda öyle erkeklerden bahsediyorlar. Öyle erkekler görüyoruz ki kadın ondan çok daha kavvam olabiliyor. Her bakımdan, sorumluluk sahibi olarak da.."*

Saadet, ilk Türk toplumundaki kadın erkek rollerine duyduğu özlemi dile getirerek, ideal olanın ailede beraber kararlar verilmesi olduğunu ancak günümüzde bu konuda bir eşitsizliğin olduğunu ve erkeklerin kadına değer vermediğini söylemiştir:

> *"…Türk toplumunun özelinde roller eşittir, kadın erkeğin rolleri eşittir. Hep birbirine danışarak, birbiriyle istişare halinde, değer vererek, her kararda birbirinin sözünü dinlemek, dinlemesi yani. Fakat baktığımız zaman birçok erkek hani ilim sahibi de olsa, yani okumuş da olsa eğitimli de olsa, eşlerinin sözlerini çok fazla şey yapmıyorlar yani değer vermiyorlar, yine kendi bildiklerini okuyorlar yani. Her ne kadar ve değer veriyormuş gibi gözükseler dahi yine de son sözü onlar söylüyor ve şey oluyor yani uu bir*

352 Kurt, "Çağdaş Ailevi Sorunların Çözümünde İslami Aile Değerlerinin Katkısına Dair Sosyolojik Bir Analiz", 295.

353 Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali*, 83.

eşitsizlik bir adaletsizlik oluyor yani. Yeterince çok değer verilmiyor kadının sözüne."

Kavvamlık konusunda bazı katılımcıların kafasının karışık olduğu, sorulan soru üzerine sorularla cevap verildiği görülmektedir. Çalışmaya katılan kadın din görevlileri, kavvamlık konusunu, ailede bir hâkimiyet olarak görmemektedir. Arzu da kavvamlığı sorgulamakta ve ailede yöneticilik ve hâkimiyet kurma ilişkisini ele almaktadır:

"Acaba şahıs meselesi olabilir mi diyorum kişinin karakteriyle alakalı olabilir mi diyorum. İşte o durumu nasıl algılayabilir, dengede tutabilir mi? Açmak gerekirse bilmiyorum. Yani bir hâkimiyet kurması yönünde mi değerlendirmek lazım? Yorumlayıcıya da göre de değerlendirmek lazım ya da eşit bir şekilde dengeyi kurmalı mı? Kavvamlık derken hemen hâkimiyet olarak anlayıp anlamamayı da sorgulamak lazım. O ölçütü yakalayabilecek mi erkek? Benim sınırlarım nedir nereye kadar ya da işte ben ne kadar hangi konu üzerinde olmalıyım diye sormalı buna bakmak lazım."

Arzu, gelişen şartlar neticesinde bütün erkeklerin kavvam olmadığını düşünmekte ancak ayete ters düşme endişesi de taşımaktadır:

"Bütün erkekler ailede kavvamdır, diyemiyoruz. Günümüzde ise hiç diyemiyoruz, çok nadir bence. Yani bilmiyorum işte, hayat şartları, imkânlar, getiriler, olanaklar hani hepsi birbirini etkiliyor. Ayete ters düşmemesi açısından da tabi bakıyorum ama hani."

Kavvamlık rolü, ailenin geçimini sağlama, aileyi birlikte tutma, emniyet ve güvenini sağlama gibi belirli sorumlulukları beraberinde getirmektedir. Kendisi ve ailesinin geçimini sağlamayan kişinin kavvam olması beklenmez.[354]

2. EKONOMİ YÖNETİMİ

Aile kurumunun en önemli işlevlerinden biri ekonomidir. Sanayi öncesinde aile, üretim birimi iken sanayileşme sonrasında üretim işlevi ekonomi kurumu tarafından yerine getirilmeye başlamıştır. Üretim işlevi ailede iken ailenin tüm bireyleri üretime katılmaktaydı. Sanayileşme, geleneksel toplumdan modern topluma geçişte ailede köklü bir değişimi meydana getirmiş; üretim biçimlerini, toplumsal ilişkileri ve dolayısıyla ailenin işlevlerini ve yapısını değiştirmiştir.[355] Sanayileşmeyle birlikte aile üyeleri ev dışında çalışmaya başlamıştır.

---

354 Kurt, "Çağdaş Ailevi Sorunların Çözümünde İslami Aile Değerlerinin Katkısına Dair Sosyolojik Bir Analiz", 295.

355 Ulutaş, "Ekonomik Ünite Olarak Aile", 290.

Kadın, insanlık tarihi boyunca üretime katkıda bulunurken ücretli olarak ev dışında bir ücret karşılığında çalışması, son yüzyılın en önemli değişimlerindendir. Çalışma yaşamına giren kadının gelirine ihtiyaç duyulması ve kadının eğitim seviyesinin yükselmesi gibi nedenlerle çalışan kadınların oranı artmakta ve aile içindeki konumu değişmektedir.[356]

2.1. Geçim Sorumluluğu

Ailenin geçimini sağlama, eş ve çocukları koruyup kollama, maddi yönde kararlar verme ve evin reisi olma gibi görevler geleneksel olarak erkeğin sorumluluğundadır.[357] Türkiye'de ailenin ekonomik işlevi, geçimi sağlama, parayı kazanma ve maddi kararlar verme daha çok erkeklerin sorumluluğundadır.[358] Kadının çalışma hayatında görünür derecede artan rolü, aile refahını yükseltmesiyle birlikte ekonomik yönetimin ve sorumluluğunun kimde olması gerektiği tartışmasını doğurmuştur.

Kadınların ev ekonomisine katkıda bulunduğu ailelerde, erkeğin sorumluluğu tanımlanırken sadece ev dışı değil ev içi roller de kapsama alanına girmektedir.[359] Ancak yine de geleneksel ailenin en temel özelliği olan ev geçindirme sorumluluğunun erkekte olması gerektiği, kadın din görevlileri arasında da hâkim görüştür. Geçim sorumluluğunun erkekte olması ve kadının ya ev hanımı ya da kadın emeğinin ikincil sektörlerde olması, iki farklı cinsiyet arasındaki eşitsizliği oluşturan iktidar ilişkilerinin kaynağı olarak görülmektedir.[360]

Katılımcıların, erkeğin en önemli görevinin evini geçindirmek olduğuyla ilgili önermeye verdikleri cevaplar aşağıdaki tablo gibidir:

---

356 Özge Zeybekoğlu Dündar, "Değişen ve Değişemeyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri", *Değişen Toplumda Değişen Aile* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012), 59.

357 Simge Saraç, "Toplumsal Cinsiyet", *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*, ed. Lerzan Gültekin vd. (Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2013), 28; Zeyneloğlu, *Ankara'da Hemşirelik Öğrenimi Gören Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları*, 80.

358 Olcay İmamoğlu, "Değişen Dünyada Değişen Aile İçi Roller", *Kadın Araştırmaları Dergisi* 1 (1993), 58-68; Fulya Akgül Gök, *Evli Kadın ve Erkeklerin Toplumsal Cinsiyet Rolleriyle İlgili Algılarının Aile İşlevlerine Yansıması* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

359 Bolak, "Aile İçi Kadın-Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramlaştırılmasına Yönelik Öneriler", 214.

360 Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 63.

Tablo 79. "Erkeğin En Önemli Görevi Evini Geçindirmektir." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
24.Erkeğin en önemli görevi evini geçindirmektir.	f	196	279	27	203	30	2,44	1,26
	%	26,70	38,00	3,70	27,60	4,10		

Ankette katılanların %65'e yakın kısmı, erkeğin en önemli görevinin, evin geçimini sağlama olduğu önermesini onaylamıştır. Onların %26,70'inin bu önermeye tamamen katıldığını söylemesi, kesinlikle katılmayanların oranının ise sadece %4,10 olması, çalışmamıza katılan Kur'an kursu öğreticilerinin evi geçindirme sorumluluğunun erkeğe ait olduğu konusundaki kararlılıklarını göstermektedir. Mülakat yaptığımız katılımcıların yarıya yakın kısmı ailenin geçim sorumluluğunun tek başına erkekte; neredeyse tamamı da kadının desteği olsa bile asıl sorumluluğun erkekte olduğunu düşünmektedir. Geçim sorumluluğu erkeğin, bütçeyi idare etmek kadının rolü diyen üç kişiyi ve "Asıl sorumlu erkek ancak kadın geçime katkıda bulunabilir ve uygun ortam olursa çalışabilir" cevaplarını da ilave ettiğimizde derinlemesine görüşme yaptığımız 15 katılımcı, aile geçiminden asıl sorumlu olanın erkek olduğunu belirtmiştir. Bu sonucun arka planında, dini öğretilerde ailenin geçim sorumluluğunun erkekte olması yatmaktadır.

Tablo 80. "Erkeğin En Önemli Görevi Evini Geçindirmektir." Önermesi ile Yaşların Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Yaş		Erkeğin en önemli görevi evini geçindirmektir.						X^2	p
		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
25 ve altı	n	27	24	0	9	6	66	28,848	0,025*
	%	40,9	36,4	0	13,6	9,1	100		
26-30	n	29	44	7	29	3	112		
	%	25,9	39,3	6,3	25,9	2,7	100		
31-40	n	97	147	14	94	14	366		
	%	26,5	40,2	3,8	25,7	3,8	100		
41-50	n	36	53	5	59	6	159		
	%	22,6	33,3	3,1	37,1	3,8	100		
51 ve üstü	n	7	11	1	12	1	32		
	%	21,9	34,4	3,1	37,5	3,1	100		

X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir

Tablo 80 incelendiğinde katılımcıların "Erkeğin en önemli görevi evini geçindirmektir." Önermesine verdikleri cevap ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 28.848; p=0.025<0.05). Yaşı daha küçük olanların erkeğin en önemli görevinin evi geçindirmek olduğunu onaylamaması beklenirken bu önermeye "Tamamen katılıyorum" diyen gruplar arasında en yoğun katılımı (%40,90), yaşı 25 ve altı olanlar; en az katılımı (%21,9) yaşı 51 ve üstü olanlar sağlamıştır. 25 yaş ve altı grubun toplam %77,3'ü erkeğin en önemli görevinin evi geçindirmek olduğunu düşünmektedir.

Tablo 81. "Erkeğin En Önemli Görevi Evini Geçindirmektir." Önermesi ile Medeni Durumun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Medeni durum		Erkeğin en önemli görevi evini geçindirmektir.						X^2	p
		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
Bekâr	n	44	53	3	19	8	127	21,260	0,006*
	%	34,60	41,70	2,40	15,00	6,30	100,00		
Evli	n	144	217	24	172	19	576		
	%	25,00	37,70	4,20	29,90	3,30	100,00		
Boşanmış	n	8	9	0	12	3	32		
	%	25,00	28,10	0,00	37,50	9,40	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir									

Tablo 81 incelendiğinde katılımcıların "Erkeğin en önemli görevi evini geçindirmektir." önermesine verdikleri cevaplar ile medeni durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 21.260; p=0.006<0.05). "Erkeğin en önemli görevi evini geçindirmektir." önermesine en çok katılımı bekârlar sağlamıştır. Bu önermeye kesinlikle katılmayan (%9,40) ve katılmayanlarda (%37,50) en yüksek oran, boşanmış katılımcılardadır. Yani erkeğin en önemli görevinin evi geçindirmek olduğuna en çok itiraz boşanmış katılımcılardan gelmiştir.

Katılımcıların "Erkeğin en önemli görevi evini geçindirmektir." önermesine verdikleri cevap ile eğitim durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı görülmüştür (X^2: 17.856; p=0.120>0.05).

2.1.1. Sorumluluğun Erkekte Olması

Geleneksel aile yapısında geçim sorumluluğu erkeğin üzerinde iken günümüzde kocanın tek başına evi geçindirmek zorunda olduğu düşüncesi gittikçe geçerliliğini kaybetmekte ve bu anlayışın yerine evliliklerde her iki tarafın da aile gelirine katkıda

bulunması beklentisi yaygınlaşmaktadır. Tek maaşla bir ailenin geçiminin zorlaşması, çiftlerin ikisinin de çalışmasını zorunlu kılmaktadır.[361] Ancak çalışan kadın statüsündeki kadın din görevlilerinin yarıdan fazlası, kadın her ne kadar geçime yardımcı olsa da geçim sorumluluğunun erkekte olması gerektiğini düşünmektedir. Bu düşüncenin temelinde dinin erkeğe yüklediği geçim sorumluluğu gelmektedir. Ankete katılanların %65'i, mülakata katılanların tamamına yakını, kadının çalışmak zorunda olmadığını, çalışırsa kendi istek ve iradesiyle çalışabileceğini düşünmektedir.

Doktora öğrencisi Hümeyra, düşüncesinin temelinde dini öğretilerin bulunduğunu söyleyerek geçimin erkeğin sorumluluğunda olduğunu fıtrat kavramıyla ilişkilendirerek anlatmıştır:

> *"Din görevlisi olduğum için dini okumalarla burada olduğum için benim için kadın ne iş yaparsa yapsın ailenin geçiminden sorumlu kişi erkektir. Kadın kendi rızasıyla evin geçimine katkıda bulunur. Fıtratı da budur… Ne olursa olsun kendisinden daha yüksek gelirli bir işte çalışıyor olsa dahi ailenin geçiminden erkek sorumludur. (…) karısına sitem etme dahi olmamalı."*

Geçim sorumluluğundan bahsederken "kavvam" kavramına vurgu yapan Şeyma'ya göre kavvam, dini literatürde erkeğin evin reisi olmasını ve geçim sorumluluğunu da erkeğin taşıması gerektiğini ifade eder.

> *"Bizim ailemizde baba. Kendi ailemde, kendi ailemde de baba. Benim ailemde de baba. Kur'an-ı Kerim'de kavvam olarak erkek dediği için. Maddi manevi olarak erkek olmalı. Erkek olarak algılıyorum ben onu."*

Fatma, doğrudan kavvam kavramına göndermede bulunmasa bile maddi sorumluluğun erkekte olduğunu belirtirken bu kavram bağlamında Allah'ın, sorumluluğu erkeğe verdiği için maddi sorumluluğun erkekte olması gerektiğini düşünmektedir. Fatma'nın cinsiyet eşitliği taraftarı olmadığını ayrıca belirtmesinden bununla ilgili okumalar yaptığı anlaşılmaktadır. O, son dönemde daha çok konuşulan toplumsal cinsiyet eşitliği konularına tepki göstermekte ve erkeklerin yaratılış olarak dışarıda çalışmaya çok daha uygun olduğunu savunmakta ve kadınların çalışma ortamları uygunsa kocasına destek olmak için çalışabileceğini düşünmektedir:

---

361 Zeybekoğlu Dündar, "Değişen ve Değişemeyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri", 43.

> *"Maddi olarak düşünürsek bence erkek. O konuda net söylüyorum. Genel olarak düşünürsek eğer bayan uygun ortamı bulabilirse destek sağlaması gerektiğini düşünüyorum. Her işte çalışmaması gerekiyor bence bir bayanın. Ben böyle düşünüyorum. İslami bakış açısından Allahu Teala o sorumluluğu erkeğe vermiştir. Erkeğe verdiği için öyle düşünüyorum. Ayrıca erkeklerin yapı itibariyle de dış ortama çok daha uygun varlıklar olduklarını düşünüyorum yani cinsiyet eşitliği taraftarı değilim"*

Ailesiyle yaşayan ve henüz bekâr olan Nilüfer, maişetten sorumlu kişinin erkek olması gerektiğini düşünmekle birlikte geçim sıkıntısı olduğunda kadının destek olabileceğini söylemektedir. Kadınların çalışmasını şartların uygunluğuna bağlayan Nilüfer, geçim sıkıntısında tedbirli olunması gerektiğini ve kadınların uygun olmayan ortamlarda çalışmaması gerektiğini ifade etmiştir.

> *"Baba yani bence baba, yani ailenin geçiminden sorumlu olan kişi erkek. Eğer ki erkek bu noktada sıkıntı çekiyorsa tek başına geçim sağlayamıyorsa ya da işte maaş yeterli değilse vesaire. Hani o zaman bir noktada bayan da kendisine uygun bir bayanın çalışabileceği bir ortam bulabiliyorsa çalışmalı ama aksi takdirde ayaklarını yorganına göre uzatsınlar hocam."*

Kadınların uygun ortamda çalışma imkânı varsa çalışabileceğini söyleyen Kardelen, kadının çalışmadığı durumlarda erkeğin gelirine duyulan ihtiyacı, 'mahkûm olma' ifadesiyle anlatmıştır.

> *"Harcama hususunda eğer ki tek eş çalışıyorsa dediğin gibi elin ona mahkûm oluyor. Ama dediğin gibi bayan da çalışıyorsa ve çalıştığı ortam erkeklerle kargaşa içinde olacak gibi değil. İnsanın eğer bir bayan olarak çalıştığı ortam kendi şahsiyetine, yaşadığı hayat tarzına uyumluysa hani haramlardan kendini koruyarak olduğu bir ortamsa, hani şu vicdanı da rahatsa çok güzel."*

Kadının çalışmasını uygun ortam şartına bağlama, 2021'de yapılan *Türkiye Aile Yapısı Araştırmasında* da görülmektedir. Türkiye genelinde yapılan araştırmada, araştırma grubunun %73,4'ü, "Kadınların çalışması için iş ortamı, mahremiyete uygun olmalıdır." önermesini onaylamıştır.[362]

Asiye, toplumun, erkeği sorumlu gördüğünü ama artık geçim şartları zorlaştığı için kadının da çalışma durumunda kalabileceğini söyleyerek var olan durumun resmini bize sunuyor. Ancak sözlerinin sonuna doğru geçimin ağır bir yük olduğunu, bu

[362] *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021*, 109.

sorumluluğun erkekte olması gerektiğini, kadının asıl vazifesinin annelik olduğunu vurgulamaktadır.

> *"Genel olarak toplumumuzda erkeğin üzerinde ama bazen şartlar birlikte olmayı da gerektirebiliyor. Evlilik müşterek diyoruz. Şartlara göre iki taraf da olabiliyor bazen tek taraf da olabiliyor. Yani bazen bu kadın olabiliyor bazen sadece erkek olabiliyor ya da her ikisi de olabiliyor. Ama genel olarak toplumumuzun yargısı ve algısı, evi geçindirecek olan erkektir. Sorumluluk erkeğin üzerinde olmalı. Bu, kadın için ağır bir yük. Çünkü kadın her zaman çalışamayabilir. Kadının bence en önemli asli vazifesi annelik."*

Yeliz kadının çalışmak zorunda olmadığını, ailenin geçim yükünün dinen de örfi olarak da erkeğin üzerinde olduğunu söylemektedir. Kadının ancak şartlar gerektiriyorsa veya şartlar uyuyorsa kocasını destekleme rolü bulunmaktadır. Yeliz'e göre, kadın çalışıyorsa, kocası bunu bir zorunluluk şeklinde düşünmemelidir.

> *"Erkek. Hem örfi hem de dini sorumluluğu olduğunu düşünüyorum. Erkek geçimi sağlamalı kadın da şartlara göre onu desteklemeli. Sorumluluk erkeğe ait ama eşi ona çalışarak destek olmaya çalışıyorsa bir lütuf olduğunu, sorumlu olmadığını bilmesi lazım. Yani karısını zorunlu olarak görmemeli. Çünkü örfte de dinde de yok."*

"Bence erkektir ama hani hanım çalışıp yine aileye katkı da sağlayabilir. Dinen de öyle örfi olarak da öyle. Asıl sorumluluk geçimde erkekte. Hanım da katkı sağlaması güzel oluyor." diyen Kübra da sorumluluğun erkekte olduğunu, kadının rolünün sadece geçime yardım etmek ve katkıda bulunmak olduğunu düşünmektedir.

Karadenizli olduğunu söyleyen Arzu, daha öncesinde erkeklerin daha az iş yapmalarına karşın kadınların çoğunlukla bağda bahçede çalışırken günümüzde işbölümünün artık ortaklaşa yapıldığını belirtmiştir. Düşünülenin aksine Arzu, kadın faktörünün Anadolu'da daha ön planda olduğunu belirtmektedir:

> *"Hani ailede vardır ya bir anaç ruhu, işte aileyi çekip çeviren kadındır gözüyle hep bakarız. Batı ekseninin haricindeki yerlerde genelde annedir evin reisi, evi koruyup kollayan da. Mesela ben Karadenizli olduğum için söylüyorum. Karadeniz'de genelde hep bu yöndedir. Anneler, anne faktörü daha doğrusu kadın faktörü daha öndedir. Yani benim izlenimlerim, benim çevrem öyle diyelim."*

Arzu, Karadeniz'de kadınların geçimi tamamen üstlendiklerini belirtmekte fakat günümüzde bu dengenin değiştiğini, erkeklerin de tarlada bahçede çalıştıklarını

söylerken Karadeniz'de bu kadar aktif çalışan kadınların parayı istediği gibi harcayıp harcayamadıkları konusuna ise değinmemektedir:

> *"... Mesela orada (Karadeniz'de) çiftçilikle geçinenlere bakıyoruz işte fındıkla geçinenler olsun diğer tarım işleri ile ilgilenenler olsun çoğunluk bayanlarda. Erkeklerin sorumluluğunu ve yükümlülüğünü tamamen kendi üstlerine alıp biz bunu yapabiliriz. Belki de çok inatçı yapılarından mı bilmiyorum ama böyle bir izlenim var. Şu anda biraz daha o dengeyi sağlamışlar gibi duruyor. Kadın erkek iş bölümünü ortaklaşa yapabiliyorlar."*

Kadın din görevlilerinden oluşan araştırma grubu, ağırlıklı olarak geçimden asıl sorumlunun erkek olduğunu düşünmektedir. Bu düşünce, Kur'an'da geçimin erkeklerin üzerinde olduğunu söyleyen ayetten[363] beslenmektedir. Kadın din görevlileri, kadının çalışmasına değil kadının çalışmak zorunda olmasına karşı çıkmış, geçim sorumluluğunun erkekte olması gerektiğini ifade etmiştir. Maddi geçim sorumluluğunun erkekte fakat geliri idare etmenin kadının sorumluluğunda olduğunu düşünen katılımcılar olduğu gibi hayat şartlarının zorluğundan dolayı kadının bütçeye katkıda bulunması gerektiğini düşünen katılımcılar da bulunmaktadır.

2.1.2. Aile Üyelerinin Geçimi Beraber Sağlaması

Geleneksel aileden çekirdek aileye geçişle birlikte evin geçiminin zorlaşması ve kent hayatının getirmiş olduğu ekonomik zorluluklar gibi nedenlerle ailenin geçim yükünün paylaşılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Karı-kocanın ücretli işte çalışıp ailenin geçimini beraber omuzlamaları, kadın ve erkeğin ekonomik katkıya birbirini tamamlayıcı özellik kazandırmıştır.[364]

Ayşe Sena, geçim şartlarının ağırlaşmasını göz önüne alarak bu ağır şartlardan dolayı geçimi sadece erkeğin değil kadın ve erkeğin birlikte yüklenmesi gerektiğini ifade etmiştir:

> *"Şimdi herkes artık tek başına bir hane olduğu için şartlar da çok yükseldiği için işte bir kiranın ödenmesi, işte faturalar... Veya işte alınan şeyler çocukların bile ellerinde herkesin birer tane cep telefonu var, bilgisayarı var. Bunların hepsinin giderini sağlamak, bir erkek için kolay değil. Şu şartlarda bu nedenle ister istemez hanım da devreye giriyor, katkıda*

363 Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali*, 83.
364 Zeybekoğlu Dündar, "Değişen ve Değişemeyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri", 59.

bulunma adına. Beraber paylaşmış oluyorlar böylece. Hani tek başına erkeğe artık onu yükleyemiyoruz diyelim."

İki çocuk annesi Hayme de geçim sorumluluğunun günümüz şartlarından dolayı hem kadında hem erkekte olması gerektiğini düşünmektedir:

"Aslında en çok erkek gibi görünüyor ama günümüz koşullarında bence kadın da erkek de ailenin geçiminden sorumlu. Mesela erkeğin geliri eğer yeterli gelmiyorsa bence kadın da ona destek olmalı. İmkanları, yetenekleri çerçevesinde çalışıp katkı sağlamalı. Geçime ortak olmalı."

Boşanmış ve iki çocuk annesi Zeynep, ailenin geçimiyle ilgili doğrudan erkek ya da kadın diye belirtmek yerine bunun ailenin durumuna göre değişebileceğini vurgulamıştır:

"Ailenin durumuna göre düşünüyorum. Sadece onun ya da sadece bunun demiyorum. Mesela eş hasta ise kadın mecburen çalışmak zorunda kalacaktır veya kadının gerçekten belli kabiliyetleri vardır mutlaka çalışması gerektiğini düşünürüm".

Kadının çalışmasına doğrudan geçimi sağlaması olarak değil kadının kabiliyetlerinin değerlendirilmesi yönünden bakan Zeynep'e göre kadın çalıştığında psikolojik olarak kendini iyi hissedecek ve hem aileyi hem toplumu iyileştirebilecektir:

"Yapabileceği, topluma bir katkısı varsa onun köreltilmemesi gerektiği taraftarıyım açıkçası. Sadece geçim olarak düşünmüyorum. Çünkü kadının ruh sağlığı da önemlidir. Kendisini iyi hissederse, o zaman sağlıklı bir aile, sağlıklı bir birey, sağlıklı bir toplum oluşur. Özellikle bizim kesimde kadının faaliyetlerinin olduğu düşünülmüyor."

Karar alma ve kavvamlık konusunda dini öğretilerin etkisiyle erkeğin sorumlu olduğunu söyleyen Meryem, İslam dininde erkeğin kavvam sorumluluğundan dolayı geçim sorumluluğunu erkeğe vermesine rağmen eşitlikçi düşünmekte, kadının da geçime yardımcı olması gerektiğini ifade etmektedir:

"Bence şu an eşit. Çünkü gerçekten bir erkek tek başına yeterli olamaz yani. Eğer kadının da elinden geliyorsa o noktada ona yardımcı olması gerekir diye düşünüyorum ama toplumun da genel bakışı erkek. Yani erkek karşılamalı evin giderlerini gibi bir algı olsa da şu an beraber karşılanıyor yani. Ben şu an tek bir kişinin yani normal şartlarda yeterli olamayacağını düşünüyorum. Yani bu memur da olsa işte asgari ücretle de çalışsa."

Kadın din görevlilerinde geçim sorumluluğunun erkekte olduğu düşüncesi hâkimdir. Kararların karı-koca beraber alınması gerektiğini ifade eden katılımcılar, dinen erkeğe

kavvam rolü verilmesinden hareketle evin reisinin erkek olduğunu ve geçim sorumluluğundan asıl sorumlu olanın erkek olduğunu düşünmektedir. Katılımcılara göre, geçim sorumluluğunda kadının rolü, yardımcı olmakla sınırlıdır.

2.2. Aile Bütçesi Yönetimi

Aile bütçesi denilince ailenin gelir ve giderleri akla gelmektedir. Ailenin bütçesini nasıl ve kimin yöneteceği, büyükşehirde yaşayan özellikle de çift gelirli aileler için önemli bir konudur. Aile, finansal olan ve finansal olmayan kararlar almak ve bu kararlar doğrultusunda hareket etmek zorundadır. Gelirin idaresi, harcama ve tasarruf gibi finansal olan; meslek seçimi, çocuk sahibi olup olmama, iş ve serbest zaman arasındaki seçim gibi finansal olmayan ekonomik kararların alınması ve uygulanması aile yönetiminde önemli bir husustur.[365] Bu kararlar ve uygulamalar, ailedeki bireylerin birbirlerine karşı taşıdığı sorumluluklar açısından da önemlidir.[366]

Ailede kazancın nasıl kullanılacağı -özellikle kadın da çalışıyorsa- önem kazanmaktadır ve bazen kazancın kullanımı aile içi tartışmalara sebep olmaktadır. Araştırma grubunun ailede kazancın kullanımıyla ilgili önermeye verdikleri cevap aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 82. "Ailede Kazancın Nasıl Kullanılacağına Erkek Karar Vermelidir." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
34.Ailede kazancın nasıl kullanılacağına erkek karar vermelidir.	f	51	207	37	294	146	3,38	1,27
	%	6,90	28,20	5,00	40,00	19,90		

Tablo 82'ye göre kadın din görevlilerinin %59,90'ı ailede kazancın kullanımı konusunda erkeğin karar vermesine karşı çıkmıştır. Katılımcıların %60,30'u ailenin reisinin erkek olmasını onaylamakta ve katılımcıların %64,7'si geçim sorumluluğunu erkeğe yüklemekte iken kazancın kullanımına karı-kocanın beraber karar vermesi gerektiğini düşünmektedir.

365 R. Günsel Terzioğlu, "Ekonomik Ünite Olarak Aile", *Türkiye Aile Yıllığı*, 1990, s. 111.
366 Ejder Ulutaş, "Ekonomik Ünite Olarak Aile", *Sistematik Aile Sosyolojisi*, ed. Mustafa Aydın, Konya: Çizgi Kitabevi, 2019, s. 291.

Katılımcıların "Ailede kazancın nasıl kullanılacağına erkek karar vermelidir." önermesine verdikleri cevap ile yaş düzeyleri (X^2: 22.228; p=0.136>0.05) ve eğitim durumları (X^2: 16.149; p=0.184>0.05) ve medeni durumları (X^2: 14.504; p=0.070>0.05) arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı görülmüştür.

Derinlemesine görüşmelerde katılımcılara "aile bütçesini kim idare etmeli" şeklinde soru yöneltilmiştir. Üç çocuk annesi Meryem'e göre bütçeyi, "Bu konuda kim daha becerikli ise o idare etmeli."dir. Becerikli derken kendisine neyi kastettiğini sorduğumuz Meryem, savurgan olmayan, bütçeyi en iyi şekilde idare edebilen kişiyi kastettiğini ifade etmiştir:

> *"Şöyle normalde bazen, bizim aile için geçerli değil de, bazı erkekler daha böyle savurgan olabiliyor yani hani kadınlar bu konuda biraz daha şey. Tam tersi de olabilir. Ama genelde bu şey genelde erkeklere yüklenir yani. O yüzden de işte kim daha iyi yapabilecekse o yapmalı."*

Bekâr olup ailesinden ayrı bir şehirde yaşayan Beyza'nın düşüncesi, parayı en iyi şekilde, iktisatlı bir biçimde, olması gerektiği yerde kullanan kişinin bütçeyi idare etmesi yönündedir:

> *"Bu, değişebiliyor. Bazen erkekler evet gerçekten parayı çok iyi kullanabiliyorlar bazen de kadınlar çok iyi kullanıyor. Mesela israfın önüne geçebiliyor, çok iktisatlı bir şekilde parayı kullanabiliyor. O yüzden evde kim gerçekten kim yerinde güzel kullanabiliyorsa o kullansın."*

Anne-babasıyla birlikte yaşayan 30 yaşındaki bekâr Nilüfer de bütçeyi idare etmede becerinin önemli olduğunun altını çizmektedir:

> *"Kim daha iyi idare ediyorsa o idare etsin hocam. Bazen bakıyorsunuz erkek bu konuda çok beceriksiz, yani nasıl harcayacağını bilmiyor, ona buna işte istedi verdim, şu borç istedi ona verdim, bi bakıyorsunuz elde olan para gitmiş, kadın mağdur bu sefer hani bu anlamda erkek bazen bu konuda çok beceriksiz olabiliyor kadın daha iyi ise muhasebe konusunda bu şey kadın da olmalı."*

Geçimi sadece eve para getirmek değil onu idare etmek olarak yorumlayan üç katılımcı, erkeğin geçimi sağlama zorunluluğu olduğunu, kadının da aileye giren geliri idare etme rolü olduğunu belirtmiştir. Nuran'a göre eve parayı getiren erkek, evi idare eden ise kadındır:

> *"Evet, gözle görülen erkektir ama evde onu döndüren kadındır.(...) Kadın çekip çeviren anlamında sorumludur. Getiren erkektir ama onu idare eden kadındır. Bence doğrusu bu yani. Benim fikrim o."*

Saadet, geçimde sorumluluk sahibini, gelirli idare etme olarak yorumlamış ve idare etmede sorumluluğun kadında olduğu gerekçesiyle çalışan kadının hem eve maddi gelir sağlamasına hem de evdeki sorumluluklarına dikkat çekmiştir. Burada Saadet'in, kadına atfettiği sorumluluk aslında doğrudan evin geçimini sağlama sorumluluğu değil, evi ve bütçeyi idare etme sorumluluğudur.

> *"Kadınlardır, kadınlardır. Öyledir, özellikle çalışanlar için diyorum. Hem dışarıda çalışıp hem evi idare edip hem de çocuklarla ilgilenmek, onları yetiştirmek, çift taraflı çalışmadır yani. Ev hanımlığı başlı başına bir iştir zaten yani evi idare eden evi idare edip çocukları büyüten eştir, ev hanımıdır. Bu ayrı, başlı başına ve hiç tatili olmayan bir iştir. Dolayısıyla bir de bunun dışında çalışıyorsa, dışarıda çalışan bir hanımsa, gerçekten çok büyük bir sorumluluk bu. Yani erkeklerin yaptığı yanında sadece küçücük bir şey kalır. Sorumluluk sahibi olarak kadındır."*

Kadının maaşının kullanımı ile ilgili derinlemesine görüşmelerde 'Maaş kartının kimde olması gerektiği' sorusuna 14 katılımcı, kadına ait maaş kartının yine kadında olması gerektiği şeklinde cevap vermiştir. 3 katılımcı kadının tercihine bırakılması gerektiğini söylemiştir. Katılımcıların hemen hepsi, kadının maaş kartının kendisinde olması gerektiğini düşünmektedir.

Tablo 82'ye göre katılımcıların %35,10'u kazancın nasıl kullanılacağına erkeğin karar vermesi gerektiğini yani bütçeyi erkeğin yönetmesi gerektiğini savunurken kadının maaş kartının erkekte olması gerektiğini düşünen biri yoktur. Katılımcıların bütçe idaresini erkeğe vermelerinin altında maddi sorumluluğun dini olarak erkeğe verilmesi yatmaktadır.

İki erkek çocuğu annesi Nesibe, nassları referans göstererek erkeğin 'kavvam' yani ailenin reisi olması gerekçesiyle maddi sorumluluğun erkek üzerinde olduğunu dolayısıyla bütçeyi de erkeğin idare etmesi gerektiğini söylemiştir:

> *"Bütçeyi herhalde erkek diye düşünüyorum. Çünkü Allah maddi sorumluluğu erkeğe vermiş. Dünyevi olarak da uhrevi olarak da erkeğin karşılaması gerekir. Çünkü Allahü Teala kavvam diyor ya Kur'an-ı Kerim'de "*

Nilüfer ilçesinde ikamet eden Şeyma, “Bizde yönetim eşimde. Maddi yönetim eşimde. Tümüyle onda.” ifadelerini kullanarak kendi ailesinde yönetimin eşinde olduğunu söylemiştir.

Bazı ailelerde bütçeyi idare edenin zaman zaman değiştiği görülmektedir. Sözgelimi Fatma, bütçeyi kendi idare ettiği zamanlarda kaygı yaşadığını, kocası idare ettiğinde ise daha rahat olduğunu belirterek bütçeyi idare etmenin kişinin kültürel yapısına göre değişeceğinin üzerinde durmuştur:

> *“Bence bu kişiye göre değişiyor herhalde. Kişinin kültürel yapısına göre değişir diye düşünüyorum. Mesela bizde eşim idare ediyor ama ben bundan çok memnunum. Çünkü hiç bir şekilde ben bir sorumluluk hissetmiyorum. Ama ortak idare edildiği zaman veya bütün sorumluluk bende olduğu zaman acaba yetişecek mi yetişmeyecek mi diye kaygısı oluyor ki ben onu da yaptım. Benim idare ettiğim zamanlar da oldu. Biz en son bunda anlaştık, bu beni çok rahatlatıyor. Ama bazı evlerde illa ki ben de bileceğim, ben de yapacağım tarzında kuruşu kuruşuna hesap soran insanlar oluyor.”*

Ayşe Sena, ilk ifadesinde erkeğin idare etmesi gerektiğini, konuyu biraz açtığında ise erkeğin bu konuda başarılı olmadığında kadının da bütçeyi idare edebileceğini söylüyor. Ancak bu söylemde bütçeyi yönetmek önce erkeğin görevi olarak ifade edilmiş ve erkek yapamadığında kadının da yapabileceği belirtilmiştir.

> *“Erkek idare etmeli de aslında hani hanımın da derler ya tutumlu olması çok önemli aslında. Gelişi güzel her şeyi hani çar çur etmemeli diye de düşünüyorum. Ama bazı erkekler de var eli çok açık diye de duyuyorum. Tamamen hanımların da hani erkeğin getirip parasını da hanıma bırakıp da ‘hanım ya evi de sen idare et’ diye böyle paylaşanlar da var. Öyle olması da normal diye düşünüyorum, eğer erkek yapamıyorsa bunu, eli çok açıksa, ayın sonunu getiremiyorsa, evin içindekiler mağdur oluyorsa e hanıma da bu konuda güvenmişse niye olmasın? Yani bu noktada olabilir diye düşünüyorum.”*

Evliliğinin 13. yılında göreve atanan Betül’de de Ayşe Sena’nın söylemine benzer bir söylem görülmektedir. Betül’ün söylemindeki fark ilk önce bütçeyi yönetmede kim daha iyiyse ona sorumluluğun verilmesi gerektiğini söyleyip sonra sorumluluğun erkekte olduğunu söylemesidir. Hafız ve evlendikten sonra üniversiteyi dışarıdan bitiren Betül’e göre evin geçim sorumluluğu erkeğin üzerinde olduğu için bütçeyi de erkek yönetmelidir:

> *"Aile bütçesini aslında kim daha dikkatli ise desek ama evet yani yine de her zaman için erkektir. Erkek biraz ön planda olmalı, idare etmeli. Bunu becerebiliyorsa o yapmalı. Bunu çok eşe kadına bırakmamalı bence. Neden? Çünkü şeyde sorumlu o. Evin sorumluluğunu onun üzerinde diye düşünürsek yani eğer Rabbim bunu verdiyse, bu şekilde erkeğe yüklediyse genel olarak bu sorumluluğu, idare edecek kişi de odur bence yani."*

İlahiyat Fakültesi mezunu İpek, kendi ailesinde bütçeyi eşinin idare ettiğini söylemiştir. Ancak İpek, diğer katılımcılardan farklı olarak kocasına bu sorumluluğu kendisinin verdiğini, kendisinin hesap işlerine karışmadığını ifade etmiştir:

> *"Eşim idare ediyor. O tamamıyla benim ona vermiş olduğum bir gönüllü vazife diyebiliriz. Zaten onun vazifesi de yani ben hesap da sormam asla. Bu parayı nereye harcadın gibi bir şey de sormam yani."*

Eşi lise mezunu, kendisi üniversite mezunu olan Arzu'ya göre, evin idaresinin kadının üzerinde olması sebebiyle maddi sorumluluk, kadının üzerinde olmalıdır. Evin genel idaresinin kadınların üzerinde olduğunu düşünen katılımcılar olmasına rağmen maddi yönetimin kadında olması gerektiğini düşünen tek katılımcı Arzu'dur:

> *"Yuvayı dişi kuş yapar… İşte market eksiği olsun, pazar eksiği olsun, çocukların ihtiyaçları olsun, kılık kıyafet her şey.. yine hanım da bitiyor. O yüzden bütün sorumluluk onda olduğu için de idari ve mali durumu eşitleyecek ve onu düzenli bir şekilde dağıtacak, bölecek olan yine kimdir? Hanım oluyor bu durumda, öyle düşünüyorum."*

Dört çocuk annesi 40 yaşındaki Kardelen, aile huzurunun sağlanması için çiftlerden birinin müsrif olması ve lüzumsuz harcama yapması durumunda, çiftlerden diğerinin harcamalara el koymasını önermiştir:

> *"Bence harcama hususunda eğer ki kadın harcadığı yeri bilmiyorsa adam ona el koyacak arkadaşım başka çare yok. Burada önemli olan harcama hususunda ortak olsunlar, ortak yapsınlar daha mantıklı. Ama kadın harcadığı yeri bilmiyorsa eşi el koysun en güzeli. Ya da erkek deli gibi harcıyorsa, bilmiyorsa, hanımı buna el koysun, en güzeli. Maksat huzuru sağlamak ya."*

Farklı cevap verenlerden Betül, kadın savurgansa ortak bir aile hayatı sürdürüldüğü için erkeğin müdahalesinin kabul edilebileceğini söylemiştir:

> *"Bu kadınla erkeğin psikolojik durumuna göre mi diyeyim karakterine göre belki, kişisine göre yani. Eğer kadın gerçekten savurgansa, har vurup harman savuruyorsa, lüzumsuz harcıyorsa evet orada biraz erkek şey*

yapabilir yani bence müdahale etmeli. Onun parası evet ama sonuçta evlisiniz. Ortak bir hayatı sürdürüyorsunuz."

Farklı cevaplardan biri de Şeyma'nın cevabıdır. Kocası öğretmen olan Şeyma, "Evet, bir süre bendeydi bir süre onda. Sonra bana geçti sonra tekrar ona geçti. Böyle gidip gelme oluyor bizde." diyerek maaş kartının bazen kendisinde bazen kocasında olduğunu ifade etmiştir:

Seda ve Hayme, ekonomik zorluklar nedeniyle idare edilecek bütçenin olmadığını söylemiştir. "İdare edilecek ortada bir para olsa, fazla bir şey olsa bence eşim idare edebilir. Bence bir sıkıntı yok. Ama günümüz koşullarında bence ekonomik sıkıntılar çok fazla. İdare edilecek bir şey yok yani ortada." diyen Seda, bütçeyi eşinin yönetmesinden rahatsızlık duymayacağını fakat ortada idare edilecek bütçe olmadığının altını çizmiştir. Aynı şekilde evli ve iki çocuk annesi Hayme de bütçeyi eşinin idare etmesinin sıkıntı olmayacağını fakat gelirin zaten borçlara gittiğini ve ortada idare edilecek bütçe kalmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

"Bence günümüzde zaten idare edilecek bir şey olmuyor ortada. Zaten herkes borç içerisinde. Benim düşüncem bu. Yani ortada bir para yok. Gelen maaş zaten borca gidiyor. En azından bizim açımızdan o şekilde. İdare edilecek ortada bir para olsa, fazla bir şey olsa bence eşim idare edebilir. Bence bir sıkıntı yok. Ama günümüz koşullarında bence ekonomik sıkıntılar çok fazla. İdare edilecek bir şey yok yani ortada."

2 kişi hariç katılımcıların hepsinde, kadının maaşının aile giderlerine kullanılması gerektiği düşüncesi hâkimdir. Çalışan kadının maaşının sınırlı bir dairede özgürce kullanılması, kadının kazancının aile giderleri için kullanılması ve kazancın ortak kullanılması cevapları birlikte değerlendirildiğinde Bursa'da görev yapan kadın din görevlilerinin çalışan kadınların maaşlarını diledikleri gibi, sınırsızca kullanımını kabul etmediği ortaya çıkmaktadır.

2.2.1. Havuz Hesabı Bütçe

Havuz hesabı yöntemi, evliliğin başından itibaren kazançların birleştirilmesini öngören bir yöntemdir.[367] Bu yöntemde eşlerin kazancı tek bir yerde toplanmakta ve harcamalar ortak olmaktadır.

[367] Demir, *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*, 182.

Görüşme yaptığımız Kur'an kursu öğreticilerinin bir kısmı, aile bütçesinin ortak yönetilmesi gerektiğini, bir kısmı ise bütçe yönetimini ortak yürütmektense "daha iyi kim idare ederse o idare etsin" diyerek ehliyet sahibine bırakılması gerektiğini düşünmektedir. Aile bütçesini, buna kabiliyeti olan kişinin idare etmesi gerektiğini düşünen katılımcılar da bütçenin ortak olması gerektiğini düşündükleri için böyle ailelerin bütçeleri 'havuz hesabı bütçe' olarak değerlendirilmiştir.

Katılımcılardan dört kişi, bütçenin yönetiminin ortak olmasının doğru olduğunu belirtmişlerdir. Hümeyra, bütçeyi illa bir kişinin yönetmesinin gerekmediğini, kişilerin harcamalarını istediği gibi yapabilmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Burada hem ortak idare etmeyi hem de bütçe ayrılığını görmekteyiz:

> *"Ortak idare edebilmeliler. Kadın çalışıyorsa erkeğin onun parasının üzerine dahli olmamalı. Kadın kendi rızasıyla yapmalı ne yapıyorsa. Yeri gelince ikisi de büyük bir borcun altına girebilirler. Yeri gelince ikisi de keyfi bir harcama yapabilir. Duruma göre değişir. İlla bi ekonomi bakanı olmak zorunda değil."*

Kübra da net bir ifadeyle "Ortak olmalı bence." şeklinde görüşünü söylemiştir. Göreve evliliğinin 15. yılında başlayan Kardelen, bütçenin ortak idare edilmesi gerektiğini savunmuş, bunun için de havuz hesabı denilen bir yöntem önererek, çiftler arasında ekonomik problemlerden kaynaklanabilecek sorunları aza indirgemeyi hedeflemiştir:

> *"Bütçe idare edilirken gerçekten ortak olunmalı. Eşlerin kartları herkesin yanında dursun. Eğer toplu para varsa zarfın içine konulup "Paramızın yeri burası, kimin ihtiyacı varsa buradan verebiliriz." denilsin. Senin benim yok bak bizim bu, bu bizim."*

Aile bütçesini havuz hesabında toplamayıp kendi gelirlerini birbirlerinden bağımsız harcayan çiftlerin harcama konusunda birbirlerinden beklenti içinde olmalarının sorun oluşturduğu anlaşılmaktadır. Zeynep, biriktirme merkezli değil yardım etmeye dayalı bir sistemde yani iyilik yapma konusunda yarışın olduğu bir ailede, bütçeyi idarenin sorun olmayacağını düşündüğü için çiftlerin kendi kazandıklarından hayır yapabilmesi üzerinden konuyu ele almıştır.

> *"Hani bir insan bir evde beraber yaşıyor değil mi normalde… Beraber kazanılmıyorsa bile siz birliktesiniz neden beraber harcanmasın ki? Markete gideceksek neden onun yarısını ben ödemeyeyim? O an mesela onun bir ödemesi vardır bir yere bir borcu vardır eve yeni bir şey alınmıştır, neden benim param harcanmasın? Neden o mutlulukta o sadakada benim param*

> *olmasın. Ben hayatı şöyle düşünüyorum hocam aslında düşünsene Ramazanda birine yardım edeceksin, ben benim paramdan gitsin isterim. Anlatabiliyor muyum? O sadaka benim olsun isterim açıkçası eğer iyilikte yarışın diyorsa Allah, ben eşimin parasından daha çok benimkinin gitmesini isterim. Benim mantığım bu. Öyle olunca bence hani kavganın hiç çıkacağını düşünmüyorum. Biriktirme merkezli yaşamadığınız zaman sıkıntı olacağını düşünmüyorum açıkçası."*

Kadının maaş kartının kendisinde olması gerektiğini belirten 35 yaşındaki Beyza, maaş harcama konusunda "Bu tamamen benim" düşüncesine karşı çıkmış, gelirin ortak kullanılması gerektiğini savunmuştur:

> *"Maaş harcama konusunda da "Bu tamamen benim" düşüncesi olmaması gerekiyor. Biraz kadınlarda o biraz fazla var hani 'benim maaşım' şeyi, sahiplenme daha fazla var erkeklere nazaran. Tabi ki her iki taraftan gelen gelir de ortak bir şekilde kullanılmalı."*

Kübra da "Ben maaş kartımı eşime vermeyeceğimi söylemiştim ama bütün paramı da eve harcıyorum." diyerek maaş kartı kendisinde olmasına rağmen kazancını eve harcadığını söylemiştir.

Aile bütçesini idare etmesi gereken kişinin, aile içi sorumluluklarından dolayı kadın olması gerektiğini savunan 38 yaşındaki Arzu, kadının maaş kartının kadında olması gerektiğini düşünmektedir. Bununla birlikte Arzu, bunun kadının maaşını istediği gibi kullanabileceği anlamına gelmediği, aile giderlerine kadının da katkı sağlaması gerektiğini, maaşın "Yine eşinin nezaretinde yine ortak kararlar neticesinde" kullanılmasının uygun olduğunu ifade etmiştir.

Kadınların ekonomik meselelerde doğrudan sorumluluk almak istemediği durumlarda maaşlarının kullanımını eşlerine devrettiği görülmektedir. Para işleriyle uğraşmak istemeyen kadının maaş kartını isterse kocasına verebileceğini düşünen Asiye, maaşın harcama konusunda da ayrı olarak bütçe oluşturulmasına karşı çıkmaktadır:

> *"Sorumluluk almak istemiyorsa ve aileyi de bir kurum olarak ortak müşterek yuva olarak düşünüyorsa, bu benim paramdır deyip ayırmamalı. Erkeğin de bunu suiistimal etmemesi lazım."*

Bununla birlikte büyük miktardaki harcamalar, katılımcıların görüşünü değiştirmektedir. Lisansüstü mezunu 33 yaşındaki Kübra, ev almadan önce kadının maaşında istediği gibi harcama yapabileceğini düşünmekte iken ev aldıktan sonra

düşüncesinin değiştiğini söylemektedir. Kübra'ya göre ailenin bütünlüğü ve aile bireylerinin ortak ihtiyaçları, kadının kazancının harcamasını sınırlandırmaktadır.

Ailesiyle birlikte yaşayan ve maaşını harcama noktasında serbest bir alana sahip Nilüfer de evliliğin kadının maaşının birlikte harcanmasını gerektirdiğinin altını çizmiştir:

> *"Ona katılmıyorum. Sonuçta artık bir oldun yani evlendin. Senin paran, benim param işin içine girerse zaten boşanmalar biraz da ondan çıkıyor ortaya hocam. Kadın diyor ki benim param ben vermem, sen ne yapıyorsan yap. Öyle bir şey yok. Artık evlendin, ortak bir işte kasa olmalı"*

Dinen erkek, evi geçindirmek ve kazandığından aile fertlerine harcama yapmak zorunda iken kadın, -aile fertlerine bakma yükümlülüğü olmadığı için- kadın kendi mülkündeki parayı ailesi için harcamak mecburiyetinde değildir.[368] Bu fıkhi hükme rağmen çalışan dindar kadınların oluşturduğu katılımcı grubunda, kadının çalıştığı paranın ortak harcanması gerektiği düşüncesi hâkimdir. Ancak yine de gelirlerin ayrı tutulması gerektiğini söyleyen katılımcılar da bulunmaktadır.

2.2.2. Gelirlerin Ayrı Tutulduğu Bütçe

İlahiyat Fakültesi mezunu 43 yaşındaki Yeliz, bütçelerin ayrı olmasını ve kadının kendi kazandığı geliri istediği gibi harcayabilmesini savunmaktadır. Yeliz'e göre erkek kendi kazandığını idare edecek, kadın da kazandığından istediği kadarını ailenin bütçesine verecektir. Bu düşüncenin İslam dininde kadının kazancının kendisine ait olma fetvasından beslendiği söylenebilir:

> *"Kadın çalışıyorsa bütçeyi erkek idare etmeli. Kadın kendi maaşını istediği kadar kendi iradesiyle vermeli. Çünkü hocam burada mecbur görünme noktası var ya benim takıldığım şey. Kadın kendi maşını kendi çekmeli. Kendi iradesiyle istediği kadar destek olmalı istişare ile. Erkek yönetecek bütçeyi ama benim bütçemi değil kendi bütçesini."*

Kendi ailesinde bütçelerin ayrı olduğunu söyleyen ve yirmi yıldan fazladır Kur'an kursu öğreticisi olarak çalışan Nuran, "Herkesin bütçesi evet herkes eve harcar. Ama hani bu benim param bu da senin paran koyalım üst üste yok. Bizde o yok. Bu böyle." diyerek kendi aile bütçelerinin ayrı olduğundan bahsetmiştir.

---

368 Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 471; Hayreddin Karaman, *İslam'da Kadın ve Aile* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 212.

İkinci evliliğini yapan 45 yaşındaki Saadet, bütçelerinin eşiyle farklı olduğunu, eşinin ayrı birikim yaptığını, kendi kazancının satın aldıkları eve gittiğini, ortak giderleri beraber karşıladıklarını ifade etmiştir:

> *"Onu nasıl söylesek bilmiyorum ki. Bizimkisi seninki ayrı benimki ayrı diyor ama tabii ki de ortak giderler var. Ortak giderlerde o yardımcı oluyor sağ olsun. Şöyle; eşim doğalgaz, elektrik, su... bu faturaları ödüyor ama biriktirdiği birikimine hiç karıştırmaz bizi mesela. Çok mecburda kaldıkça evin giderlerini şey yapıyor, karşılıyor. Benim aldığımda olduğu gibi eve gidiyor."*

Katılımcılardan iki kişi maaşı harcama konusunda özgür olunması gerektiğini ifade ederken aile giderlerine katkıdan bahsetmemişlerdir.

Aile bütçesini idare sorumluluğunun erkekte olması gerektiğini söyleyen 42 yaşındaki Sema'ya göre "Maaşı harcama konusunda özgür olmalı. Bence özgür olmalı. Kazanıyorsa nasıl harcanacağı da bilir yani. Kendi hayat görüşüne göre harcar.". Sema'nın çalışan kadının maaşını nasıl harcaması gerektiği bildiğini ifade etmesi, kadının üzerinde erkeğin söz sahibi olmasına verilen bir tepki olarak yorumlanabilir.

Aile bütçesini idare sorumluluğunun erkeğe ait olduğunu düşünen iki çocuk sahibi İpek, kadının gelirinin harcama yetkisinin tamamen kadında olduğunu nasslara dayanarak açıklamaktadır:

> *"Dinimiz herhangi bir mesuliyet yüklememiş çünkü ona. Maaşını harcama noktasında %100 özgür olmalı. Verirse, ailenin geçimine katkıda bulunursa aile bağlarının daha da kuvvetleneceğine inanmakla birlikte eşi bu özgürlüğü de eşinin yani erkeğin kadına vermesi gerektiğini düşünüyorum."*

Bekâr ve ailesiyle birlikte yaşayan Hümeyra, çalışan kadının maaş kartını kocası veya babasına vermesine karşı tepkisini şahsiyete yapılan saygısızlık şeklinde belirtmiştir. Kadın, kendi istediği kadar yani eşinin sınırlaması olmaksızın kazandığından aile bütçesine katkıda bulunması gerektiğini düşünen Hümeyra, bu durumun kadının otokontrolünü sağlayacağını ifade etmiştir.

> *"Ama şuna kesinlikle karşıyım asla hiçbir kadın kartını kocasının eline bırakmamalı. Çocuk da dâhil. Çalışan kızdan babası isterse o da vermemeli. Bu şahsiyete yapılan yanlış. Para kazanılmak zorunda değil. Eşi bütçe sınırlaması koymadan nereye harcadın diye sormadan para vermeli. Bu şekilde kadın otokontrol sağlar."*

Emekliliğine çok az kaldığını belirten Nuran, devlet memuru olduğu ilk yıllarda maaşın elden verildiğini ve maaşı almaya hep kocasının gittiğini söylemiştir:

> *"Ben ilk evlendiğimde elden alıyorduk maaşları biz, müftülükten alıyorduk. (...) Eşim müftülükten, o alıp getirirdi maaşımı bana vermezdi ilk 6 ay. (...) Ziyaretlerine gidiyordu onların. Ne hikmetse hep ayın 15'inde giderdi o da. Bunun altını çiziyorum. (gülüşmeler ha ha) Öyle olurdu ama mesela ek derslerimi bile o gider alırdı. Ek ders, maaş aynı anda alırdık. Hepsini o alırdı yani."*

Fakat gelinen aşamada Nuran, maaşların bankamatikten verilmesini özgürlük olarak tanımlamakta ve kadının maaş kartının kendisinde durması gerektiğini ifade etmektedir:

> *"...Ben özgürlüğümü de ne zaman elime aldığımı bahsetmiş oluyorum. (...) Kartı elime geçirince, sen sağ ben selamet. Bir daha vermedim. O da zaten istemedi sağ olsun öyle bir sıkıntımız olmadı. Mesela ben ameliyat olduğumda bile üç sene önce, oğluma verdim bankamatik kartımı, eşime vermedim maaşımı gidip çeksin diye."*

Nuran'ın uzun süredir çalışıyor olmasına ve belirli bir yaşta olmasına rağmen maaş kartını zaruri durumlarda oğluna verirken kocasına hiç vermemesi dikkat çekmektedir. Bunda Nuran'ın çalışmaya başladığı ilk yıllarda eşinin yukarıda bahsettiği tutumu ve oğlundan istediği zaman kartı tekrar alabileceğini düşünmesinin etkili olduğu söylenebilir. Aile bütçelerinin ayrı olduğunu ifade eden Nuran, kadının kendi maaşını harcama konusunda sınırlı bir şekilde özgür olması gerektiğini ifade etmiştir.

> *"Özgür olmalı. Tabii ki olmalı. Ama tabii ki hepsini kendine harcayıp evine bir katkıda bulunmaması da olmaz. Hani ona da karşıyım yani. Ben çalışıyorum, ben kendime harcarım yerim, içerim, gezerim yok."*

Aile bütçesinin idare sorumluluğunun erkekte olduğunu düşünen boşanmış ve iki erkek çocuğu annesi Nesibe, kadının maaşını harcamada özgür fakat sınırları olmasını savunmuş ve maaşı sınırsızca kullanmayı bencillik olarak tanımlamıştır:

> *"Kadın özgür olmalı ama eve de, eşine de faturalardır ne bileyim çocuklara bir katkıda bulunabilir diye düşünüyorum.. Neticede eş de çoluğu çocuğu için çalışıyor erkek de. Hayat müşterek diye düşünüyorum. Tamamen kendisine harcaması da bencillik olur."*

Üç çocuk annesi Saadet, kadının maaşını "kişisel birtakım herkese söylenilmeyecek bir şeyleri varsa" özgürce harcayabileceğini fakat "genel olarak bütün maaşını sorumsuz bir

şekilde sadece kendisine harcaması" şeklindeki bir özgürlüğün doğru olmadığını belirtmiştir.

İki çocuk annesi 38 yaşındaki Fatma, kadının gelirini baskı aracı olarak görmemesi gerektiğini vurgulamış; kadının gelirini harcarken aile odaklı düşünmemesini bencillik şeklinde değerlendirerek kadının harcamalarında serbest bir alanı da olmasının üzerinde durmuştur:

> *"Baskı, güç olarak kullanmamalı. Ama tabi bir alanı olmalı, ailesini de düşünerek alan oluşturmalı. Çok bencilce de harcamamalı, aile odaklı düşünmeli. Ama yine de dışarı çıktığında serbestte harcayabilmeli. Mesela bir arkadaşına yemek ısmarlayabilmeli kadın. Eşim ne der tarzında para harcamaya korkmamalı, böyle düşünüyorum."*

Yeliz de Fatma gibi çalışan kadının kendi harcamalarında ailenin ihtiyaçlarını gözetmesiyle birlikte kendi bütçesini oluşturmasının üzerinde durmuştur. Üç çocuk annesi Yeliz, bütçe ayrılığı yöntemini benimsemiş, aile için ev alma gibi büyük harcamalar olsa da kadının kendisine ait bütçesinin olmasının gerekliliğini ifade etmiştir:

> *"İstediği gibi harcama özgürlüğü var. Harcamaktan çok hiç olmazsa eli değmeli. Belki o zaman ondan azıcık da olsa özel inisiyatifi olacak, hayrını yapabilecek. Ufacık bir bütçe kendine oluşturabilmeli kadın. Maaş kartını verirse bütçe oluşmayacak. Yine ortak harcamalara katkıda bulunuyorsa böyle bir şey oluşturmuşlarsa bir irade orada ek ders gibi bir şeyler kendine ait, küçük bütçe oluşturabilecek o kartın kendinde olma iradesi olmalı, tamamen vermemeli."*

Kocasından boşanan Nesibe, maaş kartını erkekler aldığında kadının yaşayabileceği mağduriyete "Kadında olmalı. Erkekler kartı alınca kadınlar sonra para yüzü görmüyor" diyerek değinmiştir.

Bekâr ve ön lisans mezunu Beyza da emeğe vurgu yaparak maaş kartının emek verende olmasını emek verenin hakkı olarak görmekle birlikte maaş kartının kişilerin kendilerinde olsa da yine de beraber değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir:

> *"Maaş kartı kiminse onda kalmalı bence. Ama tabi ki 'senin paran benim param' mevzusu olmamalı ev içerisinde. Her iki maaş da birlikte kullanılmalı, değerlendirilmeli. Ben kadının maaş kartının kendisinde olması taraftarıyım. Sonuçta o emek veriyor, kendi emeği, o emeğini görmesi, maaşını kendi çekmesi… O kadar da hakkı olmalı diye düşünüyorum."*

Evli ve iki çocuk sahibi Fatma'ya göre maaş kartı kadında olmalıdır. Fakat bu, maaşını özgürce kullanabilmesi anlamına gelmemelidir.

> *"Bence kadında olmalı ama kadın bunu bir güçmüş gibi kullanmamalı. Benim param tarzında bir şey yapmamalı. O noktada mütevazı davranmalı. Tamam, hani şey var. İslamiyet'te servet ayrılığı diye bir şey var ama bizim toplumumuz çok onu kaldırabilecek konumda değil."*

Fatma, İslam dininde kadının kazancını istediği gibi kullanabilmesine değinmekle birlikte bunun sorunlara yol açabileceğini belirtmektedir.

Kocası lise mezunu olup özel bir sektörde çalışan ve kendisi açıktan eğitim ile üniversite mezunu olan Arzu, maaş kartının kadında olmasına üstünlük değil ihtiyaçlar noktasından bakmaktadır. "Kadın müsrifse maaş kartını erkeğe vermeli." diyen katılımcıların aksine Arzu, çalışan bir kadının kartını bilinçli kullanacak sorumluluğu taşıdığını düşünmektedir:

> *"Herkesin maaş kartı kendinde olmalı. Bu egoistlik değil ama. Yani hocam şöyle bir şey var kim çalışıyor, kim emek veriyor yani kartının orada olması ya da kartın eşinde durmasının pek bir mantıklı açıklaması yok yani. Ya acil durum oldu, eşimde kartım bir saniye alıp geleyim mi diyecek yani? Hani sürekli bunları olası durumlar için değerlendirmek lazım. O açıdan... yoksa bunda üstünlük ya da ben seni hakir görüyorum yada hor görüyorum işte "sen kartına dahi sahip çıkamazsın senin kartın bende kalsın" diyen eşler de belki olabilir ama hani ben bu mantıkla bakmıyorum. Herkes çalışıyor kendi iradesi var. O sorumluluğu alamayacak kapasitede biriyse zaten çalışamaz diye düşünüyorum. Yani kendinde durması bence daha mantıklı. Dediğim gibi olası durumda ihtiyaç hasıl oldu ne olacak, nasıl ulaşacak? Kendinde olması daha mantıklı. Hep yıllardan bu yana alışılagelmiş bir şey var, evin idaresi kimdedir? Kadındadır."*

Aile bütçelerinin ayrı olduğunu belirten Saadet, maaş kartının kendisinde olduğundan dolayı kocasının evin ihtiyaçlarına çok da yardımcı olmadığını ve maaşının evin giderlerine gittiğini belirtmiştir. Saadet'in birikim yapamamasına rağmen maaş kartını kocasına vermemesi dikkat çekicidir. Bu durum, kadın çalışanların tüm harcadıkları evin ihtiyaçlarına gitmesine rağmen kartın kendisinde olmasını tercih ettiklerine örnektir:

> *"Bende. Maaş kartım bende. Yani benim aldığım şöyle eve gidiyor. Evi yeni aldığımız için yarısı zaten ev kredisine gidiyor. Eşim daha evvelinde biriktirdiği (...) o biriktirdiğini peşin olarak verdi kalanı da ben kredi çektiğim için. Ev de benim üzerime. Ev kredisi ödediğim için yarısı eve*

gidiyor kalan da çocuklara eve gidiyor. Herhangi bir birikim yapamıyorum. Maaş kartı bende olduğu için onun için bir şeye dokunmuyor bizim adam".

İstanbul'da 1986-1987 yıllarında yapılan çalışmada kadınların, evin geçiminden sadece erkeğin sorumlu olmasındansa evin geçimine katkıda bulunup özerk olmayı tercih ettikleri sonucu ortaya konmuştur.[369] Bizim çalışmamızda da din görevlisi olarak çalışan kadınların birikim yapamasalar da maaş kartlarını kocalarına vermedikleri ortaya çıkmıştır.

Uygulanan ölçeğe göre, kazancın kullanımına erkeğin karar vermesine katılanların oranı %35,10'dur. Mülakatlarda da kazancın kullanımına erkeğin karar vermesini savunanların oranı benzerlik göstermektedir. Bütçe idaresini erkeğe bırakmayan katılımcılar ise birlikte idare etmenin veya becerisi olan kişinin idare etmesinin altını çizmiştir.

3. SORUMLULUKLARIN PAYLAŞILMASI

Aile; eşler, çocuklar, aile çatısı altında bulunan yakın akrabalar ile aileye dışarıdan katılan kimseler tarafından teşekkül eden bir sosyal birliktir. Bir bütünlük içerisinde devam edebilmesi için aileyi oluşturan her bireyin, üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi beklenir. Üyeler, sorumluluklarını yerine getirmediğinde aile huzuru bozulur ve aile birliği sarsılabilir.[370] Aile içi sorumlulukları paylaşmada karı ve kocaya düşen rolleri çoğunlukla toplumsal cinsiyet belirlemektedir.[371]

Sorumluluk paylaşımı, yapılması gereken ev işlerinde veya çocuk-yaşlı bakımında erkeğin kadın kadar sorumluluk alması yani her iki eşin de geleneksel olarak kadına ait olarak görülen işleri aynı oranda üstlenmesi demektir. Ailedeki bireylere, özellikle karı ve kocaya düşen roller; ülkelere, topluma ve zamana göre değişebilmekte ise de genel olarak çağdaş kent ailesinde ücretsiz ev içi işler kadının, ücretli kamusal alana ait işler erkeğin olacak şekilde bir işbölümü vardır.[372] Çalışan kadının hayatında yer alan en önemli iki şey, işi ve ailesidir. Geleneksel aile yapısında ev işleri kadının sorumluluğunda olarak kabul edildiğinden kadın, ev dışında ücretli çalışmaya başlasa bile ev işlerinden sorumlu olmaya devam etmektedir. Ancak çalışan kadın hem işinde

369 Bolak, "Aile İçi Kadın-Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramlaştırılmasına Yönelik Öneriler", 215.
370 Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, 33.
371 Outhwaite, *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, 788.
372 Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, 169.

hem evinde sorumlulukları yerine getirmede zorlandığı için ev içi işlerde kocasından destek alma ihtiyacı hissetmektedir. Erkek işi kadın işi ayrımındaki keskinlik, kadının çalışmaya başlamasıyla esnemiştir.

Sanayileşmeyle birlikte el emeğinin değeri azalmış ve kentleşme hızla görünür şekilde artmıştır. Kentleşme ve eğitim düzeyinin yükselmesiyle birlikte aile kurumu, işlevlerini diğer kurumlarla paylaşmış ve bunun sonucunda ailenin geleneksel rolleri tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışma, kadının geleneksel rollerinin de tartışılmasına ve kadının ev dışında çalışmasına imkân hazırlayarak [373] kadınların farklı sektörlerde iş hayatına atılmasını sağlamıştır. Kadınların iş hayatında aktif olması ise hem iş yaşamında hem de aile yaşamında bazı değişiklikleri doğurmuştur. [374] Böylelikle günümüzde evlilikten beklenti hem kadın hem erkek açısından artmıştır.

2016 yılında Bingöl Üniversitesinde %44,1'i akademik personel olan 68 kadınla yapılan bir çalışmada katılımcıların yaklaşık %68'i hayattaki en önemli önceliğin "Evini ve işini ortak bir dengede yürütmelidir." olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %26,5'i de hayattaki önceliklerini eşi ve çocukları olarak belirtmiştir. [375] Aynı çalışmada katılımcılar, eşler arasında en çok sorun yaşanan konunun evle ilgili sorumluluklar olduğunu belirtmişlerdir.[376]

Toplumdan topluma küçük farklılıklar olsa bile genellikle ev içi alan, kadınların; ev dışı alan, erkeklerin sorumluluğundadır. Yükseköğrenim görmüş çalışan kadınlar ve eşleriyle yapılan çalışmada[377] ise erkek işi-kadın işi olarak keskin ayrımın azaldığı, kadının çalışması durumunda erkeğin ev işlerine yardımcı olmasının ötesinde sorumluluk almakla birlikte ev içi işlerin sorumluluğunun hala büyük oranda kadınlarda olduğu ancak kadınların çalışma oranı arttıkça erkeklerin ev işi ve çocuk bakımında aldıkları rollerin de arttığı tespit edilmiştir. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021'*de de

---

373 Cihan - Karaş Aydın, "Kadının İş Gücüne Katılımını Etkileyen Sosyo-Ekonomik Değişkenlerin Ekonometrik Bir Analizi", 276.

374 Halim Tatlı - Beşir Koç, "Çalışan Kadın Bakış Açısıyla Kadınların İş ve Aile Yaşamında Karşılaştığı Sorular Hakkında Bir Uygulama", *İktisadiyat* 1/1 (2017), 146.

375 Tatlı - Koç, "Çalışan Kadın Bakış Açısıyla Kadınların İş ve Aile Yaşamında Karşılaştığı Sorular Hakkında Bir Uygulama", 153.

376 Tatlı - Koç, "Çalışan Kadın Bakış Açısıyla Kadınların İş ve Aile Yaşamında Karşılaştığı Sorular Hakkında Bir Uygulama", 165.

377 Ünalan Turan, *Toplumsal Cinsiyet Tutumları Bağlamında Aile İçi Sorumluluk Paylaşımı: Yükseköğrenim Görmüş Çalışan Dindar Kadınlar ve Eşleri Örneği*.

kadınların çalışma hayatında yer almasının gözle görünür şekilde artmasına rağmen ev işleri ve çocuk bakım sorumluluğunun hala kadınlarda olduğu belirtilmektedir.[378]

Hem çalışan hem dindar olma özelliğini taşıyan kadın din görevlileri ile yapılan bu çalışmada aile içerisinde sorumluluk paylaşımında keskin sınırların kalktığı; kadınların ev geçimine ve erkeklerin ev işine yardımcı olduğu tespit edilmiş olsa da kadının ev içi işlerle ilgili sorumluluğunun devam ettiği; ev ve işini dengede tutmaya çalıştığı anlaşılmıştır.

3.1. Ev İşlerinin Eşit Paylaşımı

Son dönemlerde kadının ücretli olarak ev dışında çalışmasının da etkisiyle birçok erkeğin ev içi işlerde sorumluluk aldığı görülmektedir. Araştırmamıza katılanların hepsinin çalışan kadın olduğu göz önüne alındığında ev işlerinin eşit paylaşılması düşüncesine katılımın yüksek olması beklenen bir sonuçtur. Ancak katılımcıların hepsinin tam gün çalışmadığı düşünüldüğünde ev işlerinin eşitlikçi paylaşımının desteklenmesi daha az beklenmesine rağmen ev işlerinde eşitlikçi paylaşımı destekledikleri tespit edilmiştir.

Kadın din görevlilerinin ev işlerini ilgilendiren soruya verdikleri cevaplar aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Tablo 83. "Ailede Ev İşleri, Eşler Arasında Eşit Paylaşılmalıdır." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
8.Ailede ev işleri, eşler arasında eşit paylaşılmalıdır.	f	0	1	78	341	315	4,32	0,66
	%	0,00	0,10	10,60	46,40	42,90		

Tablodan anlaşıldığına göre katılımcıların neredeyse tamamı (yaklaşık %90'ı) ailede ev işlerinin eşit olarak yapılması gerektiğini düşünmektedir. %42,90 oranında "Tamamen katılıyorum" cevabının işaretlenmesi dikkat çekicidir. Katılımcıların esnek çalışma şartlarına sahip olmasına ve önermede "çalışan kadın"la ilgili bir ifade geçmeksizin

[378] *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021*, 2. (Çocuk bakımı %94,4; evin temizliği, ütü, çamaşır, bulaşık ve ev işleri sorumluluğu ayrı ayrı %80'in üzerinde kadınlarda çıkmıştır.)

genel ifade kullanılmasına rağmen katılımcıların %42,90'ı ev işlerinin kesinlikle paylaşılması gerektiğini düşünmektedir. Ev işleri sorumluluğu, geleneksel olarak kadında olmasına rağmen katılımcıların neredeyse tamamının ev işlerinin eşit olarak paylaşılması gerektiğini düşünmelerinde temel etken dinde ev işleri sorumluluğunun doğrudan kadına verilmemesiyle ilgilidir.[379] Bilindiği üzere İslam hukukunda kadın, ev işlerinden doğrudan sorumlu tutulmamıştır. Son dönemlerde yapılan çalışmalarda geleneksel anlamda tanımlanan rollerin değiştiği gözle görülür bir şekildedir. Geçer ve Çelik'in öğretmen ve memur kadınlarla yaptıkları çalışmada[380] ev işleri ve çocuk bakımını karı-koca birlikte yapanların oranı %55,5 çıkarken tek başıma yapıyorum diyen kadın oranı %20,2'dir. Aynı çalışmada katılımcıların %92,2'si çocuğun yetiştirilme sorumluluğunu karı-kocanın beraber üstlenmesi gerektiğini düşünmektedir.

Tablo 84: "Ailede Ev İşleri, Eşler Arasında Eşit Paylaşılmalıdır." ile Katılımcıların Yaşlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Yaş		Ailede ev işleri, eşler arasında eşit paylaşılmalıdır.					X^2	p
		Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam		
25 ve altı	n	0	5	24	37	66	31,744	0,002*
	%	0,00	7,60	36,40	56,10	100,00		
26-30	n	0	8	48	56	112		
	%	0,00	7,10	42,90	50,00	100,00		
31-40	n	1	38	159	168	366		
	%	0,30	10,40	43,40	45,90	100,00		
41-50	n	0	24	86	49	159		
	%	0,00	15,10	54,10	30,80	100,00		
51 ve üstü	n	0	3	24	5	32		
	%	0,00	9,40	75,00	15,60	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir								

"Ailede ev işleri, eşler arasında eşit paylaşılmalıdır." önermesi ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 31.744; p=0.002<0.05). Buna göre tablo incelendiğinde "Ailede ev işleri, eşler arasında eşit paylaşılmalıdır." önermesine yaşı 25 ve altı olan katılımcıların yarıdan fazlasının (%56,10) ve yaşı 26-30 olan katılımcıların yarısının bu önermeye tamamen katıldığı belirlenmiştir. 51 ve üstü olan katılımcıların büyük çoğunluğunun (%75.00) bu önermeye katıldıkları, ancak tamamen

379 Ünalan Turan - Bilgin, "Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Din ve Aile İçi Roller", 483.

380 Geçer - Çelik, "Kadının Çalışma Hayatına Girmesiyle Oluşan Aile İçi Roller Sistemindeki Değişim ve Din İlişkisi (Niğde Örneği)", 20.

katılımda en az orana sahip olan grup oldukları görülmüştür. Daha genç yaştakilerin önermeye tamamen katılma oranı daha yüksektir.

Tablo 85: "Ailede Ev İşleri, Eşler Arasında Eşit Paylaşılmalıdır." ile Katılımcıların Eğitim Durumlarının Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Eğitim durumu		Ailede ev işleri, eşler arasında eşit paylaşılmalıdır.					X^2	p
		Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam		
Lise	n	1	11	40	45	97	17,421	0,043*
	%	1,00	11,30	41,20	46,40	100,00		
İki yıllık üniversite	n	0	43	173	128	344		
	%	0,00	12,50	50,30	37,20	100,00		
Üniversite	n	0	21	117	125	263		
	%	0,00	8,00	44,50	47,50	100,00		
Yüksek Lisans	n	0	3	11	17	31		
	%	0,00	9,70	35,50	54,80	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir								

"Ailede ev işleri, eşler arasında eşit paylaşılmalıdır." önermesi ile eğitim durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 17.421; p=0.043<0.05). Tablo incelendiğinde "Ailede ev işleri, eşler arasında eşit paylaşılmalıdır." önermesine en yoğun katılım %54.80 oranı ile lisansüstü mezunlarında, sonra %47.50 ile lisans mezunlarında olmuştur. Önermeye en az katılımın lise mezunları olması gerekirken ön lisans mezunlarının olması, ön lisans mezunlarının genelde lisede de örgün eğitim almadıklarından kaynaklanıyor şeklinde yorumlanabilir.

Katılımcıların "Ailede ev işleri, eşler arasında eşit paylaşılmalıdır." önermesi ile medeni durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı görülmüştür (X^2: 11.364; p=0.078>0.05).

Alışveriş yapma ve fatura ödeme işleri geleneksel aile yapısında erkek işi olarak kabul edilmektedir. Geleneksel toplumlarda kadın işi olarak görülen ev işlerinin karı-kocanın ortak sorumluluğunda olduğunu düşünen katılımcıların, erkek işi olarak görülen alışveriş yapma ve fatura ödeme işlerini erkeğin halletmesi gerektiği ile ilgili tutumları aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Tablo 86. "Alışveriş Yapma, Fatura Ödeme Gibi Ev Dışı İşlerle Erkek Uğraşmalıdır." Önermesine Katılım Puanları

Maddeler		1 Puan	2 Puan	3 Puan	4 Puan	5 Puan	$\bar{X}$	ss
32.Alışveriş yapma, fatura ödeme gibi ev dışı işlerle erkek uğraşmalıdır.	f	145	279	59	216	36	2,62	1,23
	%	19,70	38,00	8,00	29,40	4,90		

Bu önermeye 'Tamamen katılıyorum' cevabı 1 puan, 'kesinlikle katılmıyorum' cevabı 5 puan olarak belirlenmiştir. Buna göre, ev işlerinin eşit olarak paylaşılmasını katılımcıların yaklaşık %90'ı onaylarken ev dışı işlerin erkeğin yapması görüşünün kısmen devam ettiği görülmektedir. Katılımcıların %57,70'i erkeklerin evin dış işleriyle uğraşması gerektiğini düşünmektedir.

Tablo 87. "Alışveriş Yapma, Fatura Ödeme Gibi Ev Dışı İşlerle Erkek Uğraşmalıdır." Önermesi ile Eğitim Durumunun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Eğitim durumu		Alışveriş yapma, fatura ödeme gibi ev dışı işlerle erkek uğraşmalıdır.						X^2	p
		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
Lise	n	28	32	12	19	6	97	23,832	0,021*
	%	28,90	33,00	12,40	19,60	6,20	100,00		
İki yıllık üniversite	n	61	122	31	117	13	344		
	%	17,70	35,50	9,00	34,00	3,80	100,00		
Üniversite	n	53	111	15	70	14	263		
	%	20,20	42,20	5,70	26,60	5,30	100,00		
Yüksek Lisans	n	3	14	1	10	3	31		
	%	9,70	45,20	3,20	32,30	9,70	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir									

Tablo 87 incelendiğinde katılımcıların "Alışveriş yapma, fatura ödeme gibi ev dışı işlerle erkek uğraşmalıdır." önermesine verdikleri cevaplar ile eğitim durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 23.832; p=0.021<0.05). Geleneksel ailelerde erkek işi olarak kabul edilen alışveriş, fatura gibi işleri erkeğin görevi olarak görülmesine kesinlikle katılmayanlarla birlikte toplam katılmayanlarda lise mezunlarının oranı 25,80; ön lisans mezunlarının oranı 37,80; üniversite mezunlarının oranı %31,90 ve lisansüstü mezunlarının %42'dir. Lisansüstü mezunlarının geleneksel tutum içeren bu cümleye katılmama oranının en fazla olması beklenen bir durumken ön lisans mezunlarının üniversite mezunlarına oranla katılmama oranının fazla olması yani daha eşitlikçi tutum içerisinde olması ilgi çekmektedir. Aynı

şekilde önermeye katılımda da ön lisans mezunları (%53,20) üniversite mezunlarından (%62,40) daha az oranda yani daha az geleneksel tutum içerisindedir.

Tablo 88. "Alışveriş Yapma, Fatura Ödeme Gibi Ev Dışı İşlerle Erkek Uğraşmalıdır." Önermesi ile Medeni Durumun Karşılaştırılmasına Ait Analiz Sonucu

Medeni durum		Alışveriş yapma, fatura ödeme gibi ev dışı işlerle erkek uğraşmalıdır.						X^2	p
		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam		
Bekâr	n	37	48	13	25	4	127	18,660	0,017*
	%	29,10	37,80	10,20	19,70	3,10	100,00		
Evli	n	102	221	45	180	28	576		
	%	17,70	38,40	7,80	31,30	4,90	100,00		
Boşanmış	n	6	10	1	11	4	32		
	%	18,80	31,30	3,10	34,40	12,50	100,00		
X^2:Ki-Kare Analizi Yapılmıştır. #Yüzdeler satırlara göre verilmiştir									

Tablo 88 incelendiğinde katılımcıların "Alışveriş yapma, fatura ödeme gibi ev dışı işlerle erkek uğraşmalıdır." önermesine verdikleri cevap ile medeni durumları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (X^2: 18.660; p=0.017<0.05). Bekârların bu önermeye kesinlikle katılma oranı diğer gruplardan daha yüksektir. Yani bekâr katılımcılarda, alışveriş yapma ve fatura ödeme gibi ev dışı işleri erkeğin yapması gerektiğini düşünme oranı diğerlerinden fazladır. "Kesinlikle katılmıyorum" cevaplarında da boşanan grubun bu önermeye diğerlerinden daha fazla itiraz ettiği görülmektedir.

Katılımcıların "Alışveriş yapma, fatura ödeme gibi ev dışı işlerle erkek uğraşmalıdır." önermesi ile yaş düzeyleri arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı görülmüştür (X^2: 25.596; p=0.060>0.05).

Aile içi sorumlulukların eşit olarak paylaşılmasında eşitlikçi bir yaklaşım olsa da ataerkil yapının etkisi ile ev dışı işlerin erkekte olması gerektiği düşüncesi hâkim görüş olarak devam etmektedir. En son yapılan *Türkiye Aile Yapısı Araştırmasında* da aylık faturaların ödenmesinden sorumlu olan erkek oranı %74,1 olduğu görülmektedir.[381] Dolayısıyla Türkiye genelinde hanedeki işlerden olan faturaların ödenmesi erkek sorumluluğunda denilebilir. Bizim araştırma grubumuz Türkiye geneline göre faturaların ödenmesi konusunda daha eşitlikçi düşünmektedir.

[381] *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021*, 4.

İslam dini, bir yandan kadına evine ve kocasına bağlı iyi bir eş ve anne olmasını önermekte diğer taraftan kadın ve erkeğe karşılıklı hak ve sorumluluklar yüklemekte, kadın ve erkek arasında iş bölümü önermektedir. İslam dininin bu iki tutumu arasında ikilem gören görüşlerin [382] aksine kadın din görevlilerinin bu konuda ikilem yaşamadıkları, evli çiftlerin hem paylaşımcı bir rol alabileceğine hem de kadının iyi bir ev kadını rolünü üstlenebileceğine inandıkları tespit edilmiştir.

Boşanmış kadın statüsündeki Zeynep, işleri kadın-erkek olarak kendimizin belirlediğini söyleyip erkeğin evdeki işleri kadın işi olarak görmesini eleştirmiş ve bu durumun da daha çok dindar kesimlerde görüldüğünü ileri sürmüştür.

Kadın çalışsa da çalışmasa da ev işleri konusunda "artık erkeklerin elini taşın altına koymalarının vakti çoktan geldi." diye düşünen 37 yaşındaki evli Hayme'ye göre kadın çalışmasa da "çocukların sağlığı, sıhhati, psikolojisi açısından da babalarının işin içinde olması" çok önemli bir husustur.

45 yaşındaki Saadet, hayatı beraber paylaşmamayı yani karı-kocadan herhangi birine daha fazla sorumluluk yüklenmesini adaletsizlik olarak tanımlamıştır.

Anne-babası ve kendisi lisans mezunu olan Seda, çalışmayan kadının da evde akşama kadar yorulduğunu, kadının ücretli bir işte çalışmaması durumunda da akşama kadar evde çalıştığını; bu yüzden ev işleri sorumluluğunu karı-kocanın beraber üstlenmesi gerektiğini vurgularken erkeğin ev işlerindeki sorumluluğunun dinin bir öğretisi olduğunun altını çizmiştir:

> *"Sonuçta eğer erkek dışarıda para kazanmak zorunda ise evin işleri ve çocuk bakımı da kadına ait olmuş oluyor ama erkeğin geri kalan vakitlerinde kadına destek olması doğru ve güzel bir şey. Hem dinimizin bir öğretisi hem vicdani olarak erkek yardımcı olmalı. Erkeğin de dinlenmeye ihtiyacı var ama kadın da yaptığı işlerden dolayı evde tatilde değil. O da devamlı çalışır bir durumda. Kadın çalışmasa da sonuçta akşama kadar o da bir şeyler yaptı. O da devamlı yoruluyor."*

Esnek çalışma imkanlarına sahip de olsa kadın din görevlileri, ev içi sorumlulukları, karı-kocanın beraber paylaşmaları gerektiğini düşünmektedir. Erkeğin ev içine katkısı istenen düzeyde olmasa da kadının ev dışında ücretli işte çalışması, erkeğin ev içi işlere

[382] Toprak, "Türk Kadını ve Din", 369.

zorunlu katkısını doğurmaktadır. Kadın din görevlilerinin bir kısmında sadece çalışan kadına değil ev hanımı da olsa her durumda erkeğin kadına yardımcı olması gerektiği görüşü hâkimken bir kısmı kadın çalışmıyorsa erkeğin ev içi işlerde sorumlu değil sadece yardımcı olması gerektiği düşüncesi vardır.

3.2. Ev İşlerinde Erkeğin Yardımcı Olduğu Statü

Kadınlar ister ev hanımı olsun ister ücretli bir işte çalışıyor olsun ev işi ve çocuk bakımında daha çok rol almaktadır[383] ve ev işleri genel olarak kadına ait bir sorumluluk olarak görülmektedir. Kadının ücretli olarak ev dışında çalıştığı durumlarda erkeğin ev işlerine yardım etmesi, kadının ev hanımı olduğu durumlarda yardım etmesinden daha kolay kabul edilmektedir.

Sancar'ın 2005-2007 yılları arasında farklı toplumsal kesitlerden erkekler ile yaptığı çalışmada toplumda cinsiyete dayalı katı bir işbölümünün olduğu, kadın ve erkeğin sorumluluklarının biyolojik ayrım gibi keskin bir ayrıma tabi tutulduğu görülmüştür. Erkeklerin idealinde olan evine bağlı, ev işlerini yapan, misafirlere hizmet eden ve 'hamarat' olan kadın profilini sadece kadının çalışması değiştirebilmektedir. "Hanımım çalışsaydı mutfakta yardım ederdim"[384] cümlesi kadının çalıştığı durumlarda erkeğin kendisini ev işlerinde yardımcı olmaya zorunlu hissetmesine neden olduğunu göstermektedir. Sancar'ın yaptığı çalışmadaki gibi bizim araştırmamızda da katılımcıların beşi, erkeğin ev işi yapması gerekliliğini özellikle kadının çalışması şartına bağlamış, kadının çalışması durumunda erkeğin ev işlerini ve varsa küçük çocukların bakımını karı-kocanın paylaşması gerektiğini belirtmiştir. Mühendis bir baba ve ev hanımı bir annenin kızı olan Hümeyra, erkeğin fiziksel özelliklerini dikkate alarak karı-kocanın çalışması durumunda kadının fiziki olarak daha zayıf olduğu için daha yorgun olacağını, erkeğin daha güçlü olduğu için ev işlerini daha kolay yapabileceğini ifade etmiş ancak erkeğin bu kadar çok sorumluluk almasını kadının çalışması şartına bağlamıştır. Hümeyra'nın ifadelerinde eşi çalışan erkeğin evdeki sorumlulukları paylaşmanın ötesinde daha fazla sorumluluk alması gerektiği düşüncesi hâkimken eşi çalışmayan erkek ev işlerinde 'yardımcı' rolündedir:

---

383 Outhwaite, *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, 789.
384 Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 69.

> *"Çalışan karısı varsa aynı anda aynı yorgunlukla eve geliyorlarsa o erkeğin daha çok empati kurması lazım. Erkek fiziksel olarak daha güçlüdür. Kendisinden pay biçip ben bu halde bu kadar yorulmuşsam eşim daha fazla yorulmuştur diyebilmeli. Kendilerini dinlendirmek yerine çocuklarıyla ilgileniyorlar. Bu süreçte çok yıpranmış iki yetişkin ve eksik kalmış bir çocuk oluyor. Çalışan karısı olan erkek her işi yapabilmeli. Misafir geldiğinde ortak. İki kadının bir anda işe girişmesi gibi olmalı. Bu konuda o egolardan sıyrılmış olması lazım. Ya da hazır alacak falan. Karısını telafi etmeli. Ona yüklenmemeli. Erkeğe çok iş düşüyor."*

Lisansını uzaktan eğitimle bitiren ve anne-babası ilkokul mezunu Ayşe Sena, şartların değiştiğini erkeğin de kendisini bu şartlara göre değiştirebilirse evlilikteki iletişimin sağlıklı olacağını belirtmiştir. Erkeğin kendini kadının dışarıda çalıştığına göre düzenleyemediğinde aile bireylerinin en çok da çocukların bu durumdan olumsuz etkileneceğini düşünmektedir:

> *"Şartların da değiştiği gibi erkeklerin de düşünce yapısı o konuda değişiyorsa eğer, hani nasılsa ben tek başıma götüremiyorum bu işi, bir hanımında desteği var bana, e hanım bana maddi anlamda destek oluyorsa benim de evin içinde ona destek olmam lazım diye erkek de bu düşüncede olursa belki en azından hanımın yükü biraz daha hafiflemiş olur. Ama erkek; ben dışarıda çalışıyorum, eve geldiğimde de ev işi yine senin, yani işte ben geldiğimde sofra hazır olmalı, işte sofrayı sen toplayacaksın, çocukların ödevleriyle de sen ilgileneceksin diye düşünürse bu sefer hanım yıpranır tabii ki de. Bu sefer ne olur? Yıpranmış bir evde, hele bir hanım yıpranmışsa güzel bir şekilde ne diyalog olur ne bir geçim olur. Bundan en çok etkilenenler de herhalde çocuklar olur diye düşünüyorum."*

40 yaşındaki Kardelen, genç çiftlerin ev işlerini paylaşmasını *"çok güzel bir durum"* olarak nitelemiş, ön lisans mezunu ve bir erkek çocuğu annesi Asiye, ev işlerinin eşit paylaşılması gerektiğini peygamberimiz Hz. Muhammed'den örnek vererek desteklemiştir:

> *"En güzel örnek Peygamberimiz (s.a.v.), eşlerine yardım etmiş. Bir kadın çalışıyorsa evet o da eşinden yardım bekliyor doğal olarak. Çünkü ikisi de çalışmış ve eve yorgun olarak gelmişler. Evlilik de müşterek ise birlikte yapılmalı. Saygı ve sevgi çerçevesinde birlikte yapıldığında hem birlikte zaman da geçirilmiş oluyor hem kadın da yıpranmamış oluyor. Yani ben hem dışarıda çalışacağım hem de gelip evde çalışacağım. Kocasından yardım ve destek aldığında ne olmaz bu kadar çok yıpranmış olmaz."*

Her ne kadar katılımcılar, ev işlerinin yapılmasına eşitlikçi olarak yaklaşmakta ise de ancak bu yaklaşımın idealde kaldığı ve pratiğe pek yansımadığı anlaşılmaktadır.

Nitekim ev işlerini kocasıyla ortak yaptığını söyleyen bir katılımcı olmamıştır. İdeal olarak her katılımcı, ev işleri sorumluluğunun eşit olmasını veya erkeğin yardımcı olmasını desteklemekte ancak bunun uygulamaya geçtiği ile ilgili örnekler verememektedir.

Bununla birlikte ailede kadın çalışıyorsa erkeklerin ev işini paylaşmaktan ziyade çocuk bakımına yardımcı olma suretiyle eşine yardım ettiği anlaşılmaktadır. 33 yaşında üç çocuk annesi Kübra, "Eşim çocuk bakımında yardımcı oluyor ama ev işlerinde olmuyor." şeklinde durumu ifade etmiştir. Çocuk bakımının annenin görevi olduğuna dair ataerkil düşüncenin[385] son dönemde değişime uğradığı katılımcıların ifadelerinde yer almaktadır. Yoğunluğu azaltılamaz olarak tanımlanan[386] bakım hizmetlerinde erkeğin desteğiyle kadının üzerindeki yükün hafifletilmesi, çalışan kadına yardım olarak görülmektedir:

> *"Çalışıyorsa karı koca beraber paylaşılmalı diye düşünüyorum. En azından yemekte falan destek alınabilir hani. Paylaşılmalı yoksa hanım çok yıpranıyor hele çoluk çocuk varsa ama erkekler bunun çok paylaşılmasını istemeyebiliyor. O yüzden yapabildiği kadar (...) Ama çalışan karı koca olarak konuştuğumuzda mümkünse paylaşılmalı. Paylaşılmıyorsa dışarıdan destek alınmalı. (...) Ev işlerinde olamıyor yani açıkçası. Süpürmede falan bazen. Genel olarak bende. Ama çocuk bakımında Allah razı olsun çok yardımcı oluyor."*

Babası emekli öğretmen ve doktoralı olan 43 yaşındaki dört çocuk annesi Yeliz, görüşme yaptığımız katılımcılardan çok farklı olarak her cinse ait sorumlulukları keskin bir ayrıma tabi tutmuştur. Yeliz'e göre kadın, kadın işi; erkek, erkek işini yapmazsa kadın ve erkek kimlikleri bozulacaktır. Yeliz'in ifadelerinde sorumluluklar, kadın ve erkek işi olarak ayrıma tabi tutulmakla birlikte her iki taraf da birbirlerine yardımcı olmaları gerekmektedir:

> *"Sorumluluğun kadına ait olması erkeğin de destek olması gerektiğini düşünüyorum. Çalışıyor olsa da en azından çocuk bakımında destek olabilir. Kadın çalışıyorsa erkek, beklentileri asgariye indirebilir. Eğer bu sorumlulukları paylaşırsa erkek ve kadın kimliğinin bozulduğunu düşünüyorum. Ev işini çok yapan, yemek yapan erkekler bence kendi*

---

385 Yıldız Ecevit, "Türkiye'de Çocuk Bakımı ve Erken Çocukluk Eğitimine İki Paradigmadan Doğru Bakmak", *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2012), 260.

386 Ecevit, "Türkiye'de Çocuk Bakımı ve Erken Çocukluk Eğitimine İki Paradigmadan Doğru Bakmak", 259.

> *kimliğinin dışına çıkıyor. Yardım etmek başka, sorumluluk almak başka. Yardım edebilir ama sorumluluğu paylaşırsa erkeklerin kadınlaştığını düşünüyorum, ruhen kadınlaştığını düşünüyorum. Ev işlerinde de aynı şeyi düşünüyorum. Erkeğin kadından beklentisi çok olmamalı. Kadın gerektiğinde yardımcı alabilmeli. Erkek yardım etmeli ama sorumluluk almamalı."*

Babası emekli öğretmen olan bir diğer Kur'an kursu öğreticisi Betül de sorumlulukları cinsiyete göre ayrıma tabi tutmuştur. Her iki öğreticide de dikkat çeken nokta, işleri keskin bir ayrıma tabi tutmalarına rağmen özellikle kadının çalıştığı noktalarda 'kadın işi' olarak niteledikleri ev işi sorumluluklarına erkeğin yardımcı olmaları gerektiğini düşünmeleridir:

> *"İşte o da yani ev işi de kadının rolü bana göre kadının sorumluluğunda. Yani dış işler erkekte, evdeki genel sorumluluk; evdeki temizlik, bulaşık, çamaşır da bayanın olması gerekiyor. Çünkü Rabbim öyle yaratmış. Benim düşüncem öyle… Kadınlar da çalışıyor ve erkek de bir şekilde işin ucundan tutsa evde kadına yardımcı olsa amenna."*

49 yaşındaki Nuran, "Ama bir işin ucundan tutmalı yani hanımı çalışıyorsa." diyerek erkeğin ev işi yapmasını kadının çalışması şartına bağlamaktadır. Nuran'ın "…cam silsin demiyorum" ifadesinde de cam silmek gibi ev işlerini geleneksel düşüncedeki gibi kadın işi olarak belirlediği görülmektedir.

Aynı şekilde Kübra da erkeğin ev işi yapmasını, kadının çalışmasıyla ilişkilendirerek kadının çalışmadığı durumlarda sorumlulukları 'erkek işi' ve 'kadın işi' olarak ayrıma tabi tutmuş, erkeğin dışişleriyle, kadının ev işleriyle uğraşmasının uygun olduğunu belirtmiştir.

Kadın din görevlileri kendileri çalışarak ailenin geçimine yardımcı olsalar da erkeklerin özellikle "kadın işi" olarak tanımlanan işlere (cam silmek gibi) yardımcı olmadıkları veya direndikleri; kadının, ev geçimine yardımcı olduğu ölçüde erkeğin ev işine yardımcı olmadığı anlaşılmaktadır. Geleneksel rollerdeki değişikliklere rağmen erkek parayı kazanan, kadın 'ev bakımcısı' rolünde olmaya devam etmektedir.[387] Geleneksel olarak kadının ev hanımlığı rolü, 'çalışan kadın' rolü olarak değiştiği ölçüde erkeğin ev işlerinin sorumluluğunu alması değişmemiştir. Ancak bu, hiçbir sosyal değişimin olmadığı anlama gelmez. Esnek çalışma imkânlarına sahip ve dini eğitim almalarına

[387] Linda Thomson - Alexis J. Walker, "Gender in Families: Women and Men in Marriage, Work, and Parenthood", *Journal of Marriage and Family* 51/4 (1989), 845-871.

rağmen sanılanın aksine kadın din görevlileri, ev işlerinin ortak yapılmasını; bu sağlanamadığında ise erkeğin ev işlerine yardımcı olması gerektiğini düşünmektedir. Burada erkeğin ev işlerini üstlenme oranı kadının çalışmasına göre değişmektedir. Çalışan kadına erkeğin destek olması konusunda tüm katılımcılar aynı düşünse de katılımcıların çoğunluğuna göre kadın çalışmadığında erkeğin desteği 'yardımcı' rolünde kalmaktadır.

Derinlemesine görüşme yaptığımız katılımcıların hepsi, pratikte pek gerçekleşmese de kadının çalışması durumunda erkeğin ev işlerini paylaşmasını beklemektedir. Katılımcılar, kadın çalışmasa da ev işlerinin sorumluluğunun tamamen kadında olmasına karşı çıkmakta, erkeğin yardımcı olması gerektiğini düşünmektedir. Beş katılımcı, görevlerin eşit yapılması durumunu, kadının çalışması şartına bağlamıştır. Bu katılımcılar, çalışmayan kadının ev işlerini üstlenmesi gerektiğini, erkeğin rolünün yardım etmekle sınırlı kalmasının uygun olduğunu belirtmişlerdir.

3.3. Yardımcı Desteği

Ev işlerine yardımcı alma, özellikle tam gün çalışan kadınlar için önemli bir destektir. Ev işlerine yardımcı alma konusunun son dönemlerde kadın din görevlileri açısından kabul görmekte olduğu, bu alanda yapılan çalışmalarda görülmektedir. Kadınların iş hayatında aktif olmaları, erkeklerin de çalışıyor olması, ev işlerinin ortaklaşa yapılması veya çiftlerin dışında birinden yardım almaları zorunluluğunu doğurmuştur.

Ankara'da görev yapan Kur'an kursu öğreticileri ile 2014 yılında yapılan bir çalışmada katılımcıların önceden eve yardımcı almaları ayıp olarak görülürken artık makul karşılandığı ortaya konmuştur.[388] TÜİK'in 2016 yılında yaptığı *Aile Yapısı Araştırmasında* ev işlerinin daha çok kadınlar tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Ev işlerine erkekler yardımcı olsalar bile asıl sorumluluk kadınlarda olduğu için çalışan kadınlar, ev işlerini yapmada ücretli yardımcı desteğine ihtiyaç duymaktadır.

2016 yılında Bingöl Üniversitesinde %44,1'i akademik personel olan 68 kadınla yapılan bir çalışmada katılımcıların önemli kısmı (%82,3), "çalışan kadınlar ev işlerini yetiştiremedikleri için dışarıdan ücretli yardımcı desteği almaları gerekiyor" önermesine

388 Sümeyya Akyol Kahveci, *Türk Modernleşmesi ve Din-Devlet İlişkileri Bağlamında Kur'an Kursu Öğreticilerinin Yetkeleri Ve Toplumsal Cinsiyet Algıları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 255.

katılmıştır.[389] Ancak aynı yıl TÜİK'in yaptığı *Aile Yapısı Araştırmasında* ev temizliğinin ücretli olarak yaptırılmasının oranı %4,7'dir. Kadın çalışanların çoğunluğu evin genel temizliğinde 'yardımcı' almayı uygun bulurken bunun gerçekleşme oranı düşük kalmaktadır. Bizim çalışmamızda da evde düzenli olarak yardımcı kadın istihdam ettiğini belirten katılımcı olmamıştır.

Ev temizliğini ücretli olarak yaptırmanın maliyetli olması, eve temizlik için yardımcı almanın önündeki engellerden biridir. "Üst üste borca girince şu anda alamıyoruz" diyen Fatma, yardımcı almayı bir insanı istihdam etme olarak değerlendirmekte hatta bunu sevap olarak görmektedir.

> *"Onda da aynı düşünüyorum, yani yardımcı alınabilir eğer durumu varsa. Hatta yardımcı almanın sevap olduğunu düşünüyorum. Bir insanı istihdam etmek anlamında ona da faydalı olmak anlamında. Üst üste borca girince şu anda alamıyoruz ama alsak güzel olur."*

Aynı doğrultuda üç çocuk annesi Meryem de "paraları yetiyorsa alsınlar" diyerek yardımcı almanın ekonomik boyutuna değinmiştir.

Ev işleri için yardımcı almanın temelinde erkeğin ev işlerine yardım etmemesi, tüm ev işlerinin kadın işi olarak görülmesi yatmaktadır. Şöyle ki tüm ev işleri kadın işi olarak görülüp erkeğin desteği asgari düzeyde kalmaktadır. Kadın çalışıyorsa ev işlerini yetiştiremediği için ev işlerinde ücretli destek alması normal görülürken kadının çalışmadığı durumlarda ev işlerini kadının yapması beklenmektedir. Katılımcılardan Asiye, ev işlerinin detaylı bir iş olduğunu, detaylı işleri erkeğin yapamayacağını, kadının bu işleri yetiştiremediğinde destek alması gerektiğini ifade etmiştir:

> *"Olabilir. Yani düşünce olarak erkek, kadın gibi düşünemediği için ev işlerini bir erkeğin yapması mümkün değil zaten. Yani temizlik anlamında, düzen anlamında, çamaşırı ayırma, beyazları, renklileri, derecesi şu bu gibi bu tarz ince detaylar erkeklere pek göre değil. Kadın da yetiştiremiyorsa o zaman bence yardımcı alınabilir."*

Betül ve Saadet, genel olarak evine başka birini almayı tercih etmemekle birlikte hastalık, bayram temizliği vs. gibi zor veya sıkışık durumlarda yardımcı almak zorunda kaldığını belirtmektedir. Şeyma da yardımcı alma konusunda "misafir, yabancı misafir

[389] Tatlı - Koç, "Çalışan Kadın Bakış Açısıyla Kadınların İş ve Aile Yaşamında Karşılaştığı Sorular Hakkında Bir Uygulama", 156.

geldiği zaman özellikle ihtiyaç" olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte çocuklarının yaşları küçük olduğu için Kübra, yardımcıyı büyük bir ihtiyaç olarak nitelemiştir.

> *"Büyük bir ihtiyaç diyorum çalışan bir hanım için. Zaten çocuklarımıza bakıcı tutmak zorunda kalıyoruz mesaide olduğumuz saat içerisinde. Bakıcı aslında ev işini rahatlatacak biri değil. Sadece çocuğun başında.. Ama en azından işte ayda bir kere bir temizlik için yardımcı çalışan bir hanımın bence olmazsa olmazı."*

Diğer taraftan Nuran, Kardelen ve Arzu, eve yardımcı alma konusunda diğer öğreticilerden daha olumsuz bakış açısına sahiptir. Nuran, eve yardımcı almayı gereksiz görmekte kendi işini kendisinin yaptığını söylemektedir. Nuran gibi Arzu da eve yardımcı almamakta, eve yardımcı almayı çok zaruri şartlara bağlamaktadır:

> *"Yardımcı alma konusunda bilmiyorum ben. Hani çok içinde yaşadığı ortam neye müsaitse yani belki evin artık fiziki şartları, hem bayan hem erkek çalışıyor da yani eğer ki yetişemediği durumlarda, belki sürekli olmamak kaydıyla, alınabilir diye düşünüyorum ama benim açımdan bakıldığında ben almıyorum. Gerekli değil ama olmalı mesela çok büyük bir ortamda yaşayan biridir, çok yoğun çalışan biridir, zor durumlarda kaldığı zaman dışarıdan destek alabilir diye düşünüyorum."*

Ev geçindirme ve ev dışı işlerin sorumluluğunun erkekte olduğuna ve anneliğin kadının temel görevi olduğuna dair algı devam etmesine rağmen ev işlerinin eşit paylaşılması gerektiği düşüncesi, bu alanın sorumluluğunu doğrudan kimsenin üstlenmek istemediği sonucunu doğurmaktadır.[390] Bu sonuç özellikle kadın çalışıyorsa ev işlerini yapmada yardımcı desteğine ihtiyacı doğurmaktadır. Kur'an kursu öğreticilerinin ders saatlerinin tüm günü kapsamaması ve yarı esnek çalışmaları, günlük ev işlerini kendilerinin yapabilme imkânını sağlamaktadır. Ancak bayram temizliği, yaz temizliği gibi günlük rutinin dışına çıkan işlerde yardımcı alındığı veya alınmasının bir ihtiyaç olarak görüldüğü tespit edilmiştir.

390 Ünalan Turan - Bilgin, "Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Din ve Aile İçi Roller", 484.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'de üniversitelerde 1970'li yıllarda başlayan kadın araştırmaları, günümüzde sadece kadın sorununa değil, aynı zamanda kadın ve erkek rollerine de yoğunlaşmaktadır. Biz de aynı doğrultuda doğrudan İslam'da kadın konusunu değil, toplumun kadın ve erkeğe yüklediği rolleri yani toplumsal cinsiyet rollerini ele aldık. Toplumsal cinsiyet konusunun genelde kadın üzerinden tartışılması, bu çalışmanın kadın odaklı ele alınmasını sağlamıştır. "Kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet algılarının sosyolojik analizi", araştırmanın temel odağını oluşturmakta; mekânsal odağında ise Bursa ve ilçeleri bulunmaktadır. Araştırmanın yöneldiği kitle, Türkiye'de dini alanda resmi otorite olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev yapan Kur'an kursu öğreticileridir.

Araştırmamızda Bursa il merkezinde ve ilçelerinde görev yapan kadın Kur'an kursu öğreticileri üzerinden kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet algıları, karma araştırma yöntemi kullanılarak nicel ve nitel tekniklerle sosyolojik olarak analiz edilmiştir. Nicel teknik olarak demografik bilgilerin sorulduğu kişisel bilgi formu ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği uygulanmıştır. Nicel verileri çözümlemek ve toplumsal cinsiyet algılarını öğrenmek için 20 Kur'an kursu öğreticisiyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Nicel ve nitel aşamalar, birbirinden bağımsız olarak gerçekleştirildiğinden her bir aşamadan elde edilen bulgular, farklı türden cevaplar sunsa da nitel ve nicel bulgular ilgili başlık altında beraber yorumlanmıştır. Her iki bulgu türünün birbiriyle uyumundan ziyade nicel araştırmanın nitel sonuçlarla açıklanması tercih edilmiştir.

Katılımcılara demografik bilgilerin sorulduğu form ve beş alt boyutun bulunduğu Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği uygulanmıştır. Araştırmada kadın Kur'an kursu öğreticilerinin "evlilikte cinsiyet rolü" (ortalama 4,40 puan), "eşitlikçi cinsiyet rolü" (ortalama 4,33 puan) ve "erkek cinsiyet rolü" (ortalama 3,38 puan) alt boyutlarına ilişkin eşitlikçi tutuma sahip oldukları, "kadın cinsiyet rolü" (ortalama 1,76 puan) ve "geleneksel cinsiyet rolü" (ortalama 2,77 puan) alt boyutlarına ilişkin geleneksel tutuma sahip oldukları belirlenmiştir. Beş alt boyut düzeyinde katılımcıların toplumsal cinsiyet tutum puanları incelendiğinde; en yüksek puanın evlilikte cinsiyet rolü boyutunda, en

düşük puanın kadın cinsiyet rolü boyutunda olduğu tespit edilmiştir. Bursa'da görev yapan kadın Kur'an kursu öğreticilerinin genel olarak toplumsal cinsiyet tutumlarının ortalamasının toplam 5,00 puan üzerinden 3,33 puan olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre dini eğitim almış ve yaygın eğitim kurumlarında din eğitimi veren kamu görevlisi kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet rol tutumları, gelenekselden ziyade eşitlikçiye meyilli şeklinde değerlendirilebilir.

Tezin bağımlı değişkeni Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinin bağımsız değişkenler olan demografik bilgiler üzerindeki etkisi incelenmiş ve katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri tutumunun mesleki statü, yaş, medeni durum, eğitim durumu, çocuk sayısı, eşleriyle tanışma biçimleri, evli kalınan süre ve evlendikleri yaşa göre farkının istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği; gelir durumu, eşin eğitim durumu, anne-baba mesleği ve eşin mesleğine göre farkının istatistiksel olarak anlamlılık göstermediği tespit edilmiştir.

Geçici görevli Kur'an kursu öğreticilerinin evlilikte cinsiyet rol tutumları, resmi görevlilere göre daha gelenekselken erkek cinsiyet rol tutumları daha eşitlikçidir. Yaşı genç olanların daha eşitlikçi tutuma sahiptir. Medeni durum değişkeninin toplumsal cinsiyete ilişkin tutumlar üzerindeki etkisine bakıldığında bekâr katılımcılar, eşitlikçi cinsiyet rolü ve kadın cinsiyet rolü alt boyut düzeylerinde diğerlerine göre daha eşitlikçi iken geleneksel cinsiyet rolü alt boyutunda daha gelenekseldir. Boşanmış katılımcılar, geleneksel cinsiyet rolü boyutunda en eşitlikçi tutuma sahipken eşitlikçi cinsiyet rolü boyutunda en geleneksel tutuma sahiptir.

Hem evlilikte cinsiyet rolü ve eşitlikçi cinsiyet rolü alt boyutlarında hem de genel olarak toplumsal cinsiyet rolleri boyutunda eğitim seviyesi yükseldikçe toplumsal cinsiyet rol tutumlarının ortalama puanlarının arttığı görülmektedir. İmam Hatip Lisesi mezunlarının geleneksel cinsiyet rolü ve evlilikte cinsiyet rolü alt boyutları ile genel toplumsal cinsiyet rolleri tutumunda Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi mezunlarına göre daha yüksek puana sahip olduğu tespit edilmiştir.

Kendi tanışarak evlenenlerin kadın cinsiyet rol tutumları, aile büyüklerinin tanıştırmasıyla evlenenlere ve akraba evliliği yapmış olanlara göre daha eşitlikçidir. Ayrıca arkadaşlarının tanıştırmasıyla evlenenlerin kadın cinsiyet rolü tutumları, aile

büyüklerinin tanıştırmasıyla evlenenlere ve akraba evliliği yapmış olanlara göre daha eşitlikçidir. 18 yaşından küçük evlenenlerin eşitlikçi cinsiyet rolü tutumları en gelenekseldir. Evlenme yaşı büyüdükçe katılımcıların eşitlikçi tutumları artmaktadır. Yeni evli çiftler eşitlikçi cinsiyet rolü alt boyutunda en eşitlikçi tutuma sahip olan gruptur. Araştırmamız sonucunda evlenme yaşı yükseldikçe geleneksellik azalırken evli kalınan süre arttıkça gelenekselliğin arttığı tespit edilmiştir. Çocuğu olmayan katılımcıların kadın cinsiyet rolü alt boyutunda diğer gruplara göre daha eşitlikçi olduğu görülmüştür.

Toplumsal cinsiyet tutum puanının en yüksek olduğu önerme; 4,80 puanla "Bir erkeğin karısını aldatması normal karşılanmalıdır." önermesidir. İkinci olan önerme ise 4,73 puanla "Kadının erkek çocuk doğurması onun değerini artırır." önermesidir. Her iki önerme de evlilikte cinsiyet rolü alt boyutundadır. Geleneksel aile yapısında erkeğin aldatması tolere edilebilen hata olarak görüldüğü için ve erkek doğuran kadın, erkek doğuramayana göre değerli kabul edildiği için her iki önermenin geleneksel tutumu gösterdiği kabul edilmektedir. İslam dininde hem kadın için hem erkek için yasaklanan aldatma fiiline ve İslam dininin kaldırmaya çalıştığı erkek çocuğun ve dolayısıyla erkek doğuran kadının değerli olması fikrine Kur'an kursu öğreticilerinin yüksek bir puanla karşı durması, onların geleneksel değil İslami tutum içerisinde olduklarını gösterir.

Toplumsal cinsiyet tutum puanının en düşük olduğu yani katılımcıların en geleneksel tutum gösterdiği önerme; 1,24 puanla "Bir kadın cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşamalıdır." önermesidir. Bu önermeyi 1,43 puanla "Bir genç kızın, flört etmesine ailesi izin vermelidir." önermesi takip etmektedir. En düşük puandaki bu iki önerme de kadın cinsiyet rolü alt boyutunda yer almaktadır. Her iki önermeyi incelediğimizde evlilik öncesi cinsel ilişki ve kız-erkek arkadaşlığı dinen yasaklandığı için bu iki önermeye itiraz oranının yüksek olduğu görülmüştür. Katılımcılar, bu iki önermeye sadece kadın boyutunda itiraz etmemiş, aynı durumun erkek için de uygun olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle bu iki önermenin puanlarının düşük olmasını, geleneksel tutum ile ilişkilendirmek yanlış olur. Gerek anketin kenarlarına yazılan "erkek için de aynı durum geçerli" notları gerek anket uygulamasında kadın için uygun olmayan durumların erkek için de geçerli olduğunun söylenmesi, kadın din görevlilerinin eşitlikçi tutum içinde olduklarının bir göstergesidir. İslam dininde yasaklanan

durumların ölçekte geleneksel kabul edilmesi, katılımcıların toplumsal cinsiyet rol tutumlarının düşük çıkmasına neden olmuştur. Kadın din görevlileri, kadının aldatmasına karşı çıkarken erkeğin aldatmasına da karşı çıkmış, erkek-kız arkadaşlığının her iki cins için de belirli sınırları olması gerektiğini ifade etmiştir.

Katılımcılar, çalışan kadının aile sorumluluklarını dengede tutması üzerinde durmuştur. Geçim sorumluluğunun kadında olmayıp kadının çalışmasının kendi tercihine bırakılması, neredeyse tüm katılımcıların dile getirdiği bir husustur. Çalışma hayatının kendine has zorlukları ve yıpratıcılığı olduğunu vurgulayan kadın din görevlileri, her çalışan kadının mutlu ve güçlü olmadığını, kadının mutlu ve güçlü olmasının aile içi huzur, kişisel özellikler ve yaptığı işi sevip sevmemesiyle ilişkili olduğunu ifade etmiştir.

Çalışma hayatında kadının yönetici olması, katılımcıların fıtrata çokça vurgu yaptığı, kadın-erkek arasındaki biyolojik farkların en çok gündeme geldiği bir konu olmuştur. Yöneticilikte kişilik özelliklerinin özellikle liyakat ve adalet sahibi olmanın önemli olduğunu vurgulayan katılımcılar daha fazla olsa da titiz ve baskıcı olma gibi kadınsı özelliklere, erkeklerin olumsuz tavırlarına ve toplumun kadın yöneticiye olumsuz bakışına odaklanan katılımcılar da vardır.

Araştırmamızda kadın din görevlilerinin tek başına seyahatini etkileyen en önemli faktör, toplumsal cinsiyet norm ve beklentilerinden öte güvenlik endişesi olarak ortaya çıkmıştır. Güvenlik şartı sağlandığında cinsiyet ayrımı olmaksızın kadının da erkeğin de tek başına yolculuk yapabileceğini belirten katılımcılar, kadının akşamları tek başına dışarı çıkmasını daha az onaylamış, kadının sokakta olmasını şehir dışına yapılan yolculuklardan daha tehlikeli bulmuştur.

Kadın din görevlilerinin hepsi kadının çalışmasını zorunlu olarak görmemekle birlikte kız çocuğunun eğitiminin önemli ve zaruri olduğuna inandıkları, eğitimde cinsiyet farkını gözetmeyip meslek sahibi olmada kız çocuklarının ‘kadına uygun’ mesleklere yönelmelerini tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Kadın din görevlileri, çok kadınla evlilikte adaleti vurgulamış, ancak toplumsal şartlar ve şahsi düşünceler bu konuda daha çok ön plana çıkmıştır. Katılımcıların erkeğin çok

eşliliğini kabul etmedikleri, bunu fıtrata ve topluma aykırı gördükleri, bununla ilgili ayeti özel şartlar çerçevesinde değerlendirdikleri tespit edilmiştir.

Çoğu katılımcı, mirasın medeni hukuka göre paylaştırılabileceğini düşünmekle birlikte bazı katılımcılar, mirasta kız ve erkek çocuklara eşit pay verilmemesi ile ilgili hükmü denge açısından yorumlamış, erkeğin "kavvam" olmasından dolayı evi geçindirme ve belli durumlarda annesi ve kız kardeşi gibi kadın yakınlarına bakma sorumluluğunu taşıması yönünden ele alarak yorumlamıştır.

Miras hükmünde veya çok kadınla evlilikte modern yorumlar yapan kadın din görevlilerinin iddeti geleneksel olarak değerlendirdikleri; kocasından ayrılan kadının iddet sürecine uymasını, soy bağının belirlenmesi açısından değil psikolojik ve toplumsal yönleriyle ele aldıkları tespit edilmiştir.

Aldıkları dini eğitim ve icra ettikleri mesleklerinden dolayı dindar olarak kabul ettiğimiz kadın din görevlilerinin teolojik referanslara doğrudan başvurmadıkları fakat aldıkları dini eğitim sebebiyle eşitlikten daha çok dengeleyici ve tamamlayıcı bir dil kullandıkları gözlenmiştir. Dolayısıyla ayetlere ters düşmeme kaygısı güden katılımcıların eşitlik tartışmalarına girmeden adalet kavramına vurgu yaptıkları tespit edilmiştir.

Kadının çalışması, aile içinde alınan kararlarda söz sahibi olmasını sağlamıştır. İdeal olanın, ailede ortak bir şekilde karar alınabilmesi olduğu hususu, katılımcıların ifadelerinden tespit edilse de aile içinde karar verme yetkesinin erkekte olma durumunun bazı ailelerde devam ettiği görülmüş; aile içi ilişkilerde geleneksel özelliklerin ve son sözü söylemede erkeğin otoritesinin devam ettiği çalışmamızda ortaya konmuştur.

İslam dininde aile reisliği konusu 'kavvam' başlığı altında ele alınmaktadır. Kavvam kelimesi üstünlük anlamında değil, sorumluluk anlamında yorumlansa da erkeğin aile reisliği konumunun katılımcıların çoğu tarafından onaylandığı görülmüştür. Aileyi yönetmekle sorumlulukları üstlenmenin ilişkili olarak ele alındığı kavvam konusu, yaratılıştan gelen farklılıkların söz konusu edildiği konulardan biridir. Katılımcıların çoğu, erkeğin aile reisi olması gerektiğini düşünmektedir. Ancak burada dikkat çeken detay, aile reisliğinin sorgusuz sualsiz erkeğe verilmesi değil, bazen dış işlerde sorumlu

diyerek bazen %51 söz hakkı vererek, bazen aile içi kararlarda beraber karar vermeyi önceleyerek genel olarak da ailenin geçimini sağlama şartıyla erkeğin aile reisliğinin kabulüdür. Katılımcılar, kavvamlık rolünün, ailenin geçimini sağlama, aileyi birlikte tutma, emniyet ve güvenini sağlama gibi belirli sorumlulukları beraberinde getirdiğini ifade etmiştir.

Maddi geçim sorumluluğunun erkekte olduğunu fakat geliri idare etmenin kadının sorumluluğunda olduğunu düşünen katılımcılar olduğu gibi sayıları az da olsa hayat şartlarının zorluğundan dolayı kadının bütçeye katkıda bulunması gerektiğini belirten katılımcılar da olmuştur. Kadının maaşının sınırlı bir dairede özgürce kullanılması, kadının kazancının aile giderleri için kullanılması ve kazancın ortak kullanılması cevapları birlikte değerlendirildiğinde Bursa'da görev yapan kadın din görevlilerinin çalışan kadınların maaşlarını istediği gibi, sınırsızca kullanımını kabul etmediği ortaya çıkmıştır.

Tam zamanlı çalışmayan ve ev işlerindeki temel sorumluluklarının çoğunu yerine getirmeye devam ettikleri anlaşılan kadın din görevlilerinin ev işleri sorumluluğunun eşit olarak paylaşılması fakat ev dışı işlerin erkekte olması gerektiğini düşündükleri tespit edilmiştir. Bu görüşün devam etmesinde ataerkil yapının etkisinden ziyade kadın katılımcıların, sorumluluk üstlenmek istememelerinin etkili olduğu gözlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda burada kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet algısının sosyolojik analizi yapılmış ve kadınla ilgili tartışılan bazı konularda görüşleri değerlendirilmiştir. Araştırmamızdan elde edilen sonuçlara göre, Bursa'da ve tüm ilçelerde görev yapan kadın Kur'an kursu öğreticilerini tamamen eşitlikçi veya geleneksel olarak sınıflandıramayız. Bu tutumlar birbiri içine girmiş ve konuların kadın-erkek ayrımından daha üst ve kuşatıcı bir kimlik olan insan olma yönüyle ele alındığı görülmüştür. Kadın din görevlilerinin kadın ve erkeği insan olma yönüyle eşit, toplumsal cinsiyet rolleri bakımından farklı olarak gördükleri ancak kadın-erkek farklılıklarını eksiklik değil; bir değer olarak ele aldıkları tespit edilmiştir. Farklılıkların her iki cinsi tamamlayıcı özellikte olması düşüncesi ve tamamlayıcı görüşün eşitlikçi görüşten daha baskın olması, katılımcıların söylemlerinde genel olarak göze çarpmaktadır. Aile reisliği, mirasın paylaşılması, çok kadınla evliliğe bakış gibi çalışmamızda ele alınan başlıca konularda, katılımcılar, içinde oldukları toplumun

yaşadığı değişimden etkilense de genel olarak İslami zihniyetin kendine özgü bakış açısına sahiptir. İslami zihniyetle seküler düşüncenin birbirinden ayrıldığı temel noktalar vardır. Mesela, seküler zihniyet, emanete nesne olarak bakarken İslami zihniyet "kutsal" olarak ele alır. Kadının emanet olması seküler zihniyete göre erkeğin elinde bir nesne iken İslam'a göre kutsaldır. Çalışmamıza katılan kadın din görevlileri de erkeğin aile reisi olmasını, erkeğin üstünlüğü olarak değil, sorumluluk sahibi olması yönünden ele almış; kadını emanet olarak gören çizgiyi devam ettirmiş; cinsel ahlak gibi geleneğin ve İslami tutumun birbirinden ayrıldığı temel noktalarda gelenekten uzaklaşıp İslami bakış açısıyla cevap vermişlerdir. Bu tezde, kadın din görevlilerinin aldıkları dini eğitimin doğrultusunda asıl etken olarak İslam dininden etkilendikleri, gelenekle İslami tutumun birbirinden ayrıldığı namus meselesi gibi meselelerde geleneğin etkisinin çok az olduğu ancak gelenek ve kültürden kopmadıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların, din ve kadın konularında kendi fikirlerini serbestçe söyledikleri ve kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi oldukları görülmüştür.

Elbette ki araştırmamızın sonuçları tüm Türkiye için genelleştirilemez. Araştırmamızın sonucunu tüm Türkiye'ye genelleştirebilecek şekilde yeni çalışmalar yapılabilir. Araştırma sonuçları çerçevesinde ileride yapılacak benzer çalışmalar için sadece kadın değil erkek din görevlilerinin toplumsal cinsiyet algısı üzerine çalışma yapılması teklif edilebilir.

Araştırmamızda kullandığımız Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği, Din Sosyolojisi alanında kullanılmış olsa da üniversite öğrencilerine yönelik olarak geliştirilmiş bir ölçektir. İslami tutum ile gelenekselliği ayırt edebilecek ve doğrudan kategorize etmeden rol tutumlarını ölçebilecek toplumsal cinsiyet ve din konulu çalışmalarda kullanılmak üzere ölçek geliştirme çalışması yapılabilir.

Kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyet rol tutumlarını etkileyen faktörlerin ele alındığı niteliksel araştırmaların yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Akgül Gök, Fulya. *Evli Kadın ve Erkeklerin Toplumsal Cinsiyet Rolleriyle İlgili Algılarının Aile İşlevlerine Yansıması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Akpınar, Ali. "Ailevî Sorunlara Kur'anî Çözümler (Nisâ Suresi 34. Âyet Bağlamında)". *Kadın Ve Aile Sorunları Sempozyumu*. ed. Şemsettin Kırış. 63-77. Konya: Dizgi Ofset, 2015.

Aktan, Hamza. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

Akyol Kahveci, Sümeyya. *Türk Modernleşmesi ve Din-Devlet İlişkileri Bağlamında Kur'an Kursu Öğreticilerinin Yetkeleri Ve Toplumsal Cinsiyet Algıları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Arda, Erhan (ed.). *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2003.

Arslan, Mustafa. *Kadın Kur'an Kursu Öğreticilerinde İş ve Aile Hayatının Dengelenmesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Arslantürk, Elif - Unur, Kamil. "Yalnız Seyahat Eden Kadınların Seyahat Deneyimleri". *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi* 16/3 (2019), 493-514.

Arslantürk, Zeki. *Uygulamalı Sosyal Araştırma Metot Ve Teknikler SPSS*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 4. Basım, 2016.

Arslantürk, Zeki - Amman, M. Tayfun. *Sosyoloji Kavramlar/ Kurumlar/ Süreçler/ Teoriler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.

Aydın, Mustafa. "Ailenin Geleceği". *Umran* Mayıs (2011), 30-35.

Baki, Adnan - Gökçek, Tuba. "Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 1/42 (2012), 1-21.

Bal, Hüseyin. *Sosyolojide Yöntem Ve Araştırma Teknikleri*. Ankara: Sentez Yayınları, 2014.

Bandura, Albert. *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs: Prentice-Halls, 1986.

Bandura, Albert. *Social Theory*. New Jersey: Prentice-Halls, 1977.

Başak, Suna. "Toplumsal Cinsiyet". *Sosyoloji'ye Giriş*. ed. Çapcıoğlu İhsan - Beşirli Hayati. İstanbul: Grafiker Yayınları, 2013.

Baykal, Serçin. *Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet Rolleri İle Ilgili Kalıp Yargılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1988.

Birekul, Mehmet - Yılmaz, Mehmet Fatih. *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat Ve Aile*. Konya: Yediveren Kitap, 2001.

Bolak, Hale. “Aile İçi Kadın-Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramlaştırılmasına Yönelik Öneriler”. *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. 209-219. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. bs., 2010.

Bora, Aksu. “Aile, Ataerkillik ve Toplumsal Cinsiyet”. *Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar*. ed. Emre Gökalp. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 4. Basım, 2014.

Borlandi, Massimo vd. *Sosyolojik Düşünce Sözlüğü*. çev. Bülent Arıbaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Bourdieu, Pierre. *Eril Tahakküm*. çev. Bediz Yılmaz. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2014.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. çev. Mehmed Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.

Büyüköztürk, Şener vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem, 29. Basım, 2020.

Can, Züleyha Meryem - Tuksal, Hidayet. “Kadın Din Görevlilerinin Kadın Yöneticilere Yönelik Tutumları: Kırıkkale İl Müftülüğü Örneği”. *Kalemname* 7/14 (2022), 332-355.

Carli, Linda L. “No: Biology Does Not Create Gender Differences in Personality”. *Women, Men and Gender:Ongoing Debates*. ed. Mary R. Walsh. 44-53. New Haven: Yale Unversity Press, 1997.

Cesur, Müesser. *Tek Başına Seyahat Eden Kadın Turistlerin Seyahat Kısıtlayıcıları*. Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Cihan, Ümran - Karaş Aydın, Elçin. “Kadının İş Gücüne Katılımını Etkileyen Sosyo-Ekonomik Değişkenlerin Ekonometrik Bir Analizi”. *Toplumsal Cinsiyet Algısına Ekonomik ve Sosyolojik Bir Bakış*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2018.

Connell, R. W. *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.

Creswell, John W. *Araştırma Deseni*. çev. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap, 3. Basım, 2017.

Creswell, John W. - Plano Clark, Vicki L. “Understanding Mixed Methods Research”. *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. ed. John W. Creswell. 1-19. California: Sage, 3. Basım, 2007.

Çağrıcı Zengin, Ayşe. *Dindarlık ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Çaha, Havva vd. *Türkiye’de Cam Tavan Sendromu: Hizmet Sektöründe Kadın*. İstanbul: Kadem, 2016.

Çitçi, Oya. “1979’dan 2010’a Neo-Liberal Dönemde Kadın Memurlar”. *Birkaç Arpa Boyu… 21 Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan,*. ed. Serpil Sancar. 415-457. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.

Çokluk, Ömay vd. *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik*. Ankara: Pegem, 6. Basım, 2021.

Dedeoğlu, Saniye. "Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emeği". *Toplum ve Bilim* 86 Güz (2000), 139-170.

Demir, Zekiye. *"İş"te Kadın/Çalışma Hayatında Kadın ve Dindarlık*. Bursa: Sentez Yayınları, 2020.

Demir, Zekiye. "Kadının Ücret Karşılığı Çalışması Konusunda Din İşleri Yüksek Kurulu'na Gelen Sorular". *Dini Araştırmalar* 21/54 (2018), 81-106.

Demir, Zekiye. "Kadının Ücret Karşılığı Çalışması Konusunda Din İşleri Yüksek Kurulu'na Gelen Sorular". *Dini Araştırmalar* 21/54 (2018), 81-106.

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Basım, 2019.

Doğan, İsmail. *Dünden Bugüne Türk Ailesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2009.

Dökmen, Zehra Y. *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 6. Basım, 2015.

Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Altınoluk, 1995.

Dönmezer, Sulhi. *Sosyoloji*. Ankara: Savaş Yayınları, 1988.

Durmuşoğlu, Kadriye. *Kadın: Gelenekleştirilen Dinde Öteki*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2023.

Durmuşoğlu, Kadriye - Kurt, Abdurrahman. "Üç Kur'an Yorumunda Kadının Ötekiliği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 621-648.

Ecevit, F. Yıldız. "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri". *1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. 105-114. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Basım, 2010.

Ecevit, Yıldız. "Türkiye'de Çocuk Bakımı ve Erken Çocukluk Eğitimine İki Paradigmadan Doğru Bakmak". *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2012.

Elnur, Ahmet. *Kadınların Ve Erkeklerin Tek Başına Seyahat Deneyimlerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Analizi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Ersoy, Ersan. "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/2 (2009), 209-230.

Ferree, Myra Marx. "Class, Housework and Happiness: Women's Work and Life Satisfaction". *Sex Roles*. 11/1057-1074, 1984.

Fichter, Joseph H. *Sosyoloji Nedir?* çev. Nilgün Çelebi. Ankara: Anı Yayıncılık, 3. Basım, 2016.

Fidan, Hafsa. *Kur'an'da Kadın İmgesi*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2006.

Fisher, Berenice - Strauss, Anselm. "Etkileşimcilik". çev. Kurtuluş Dinçer. *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. ed. Tom Bottomore - Robert Nisbet. 459-496. Ankara: Ayraç Yayınları, 1997.

Geçer, Harun - Çelik, Celaleddin. "Kadının Çalışma Hayatına Girmesiyle Oluşan Aile İçi Roller Sistemindeki Değişim ve Din İlişkisi (Niğde Örneği)". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2017), 1-30.

Göğüş Tan, Mine vd. "Kadın Öğretmenler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliklerinin Derslikte Yeniden Üretimi". *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2012.

Greene, Jennifer C. vd. "Toward a Conceptual Framework for Mixed-Method Evaluation Designs". *Educational Evaluation and Policy Analysis* 11/3 (1989), 255-274.

Gültekin, Mücahit - Şahin, Meryem. *Türkiye'de ve Dünya'da Kadına Şiddet*. İstanbul: Sekam Yayınları, 2016.

Günindi Ersöz, Aysel. *Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti, Tutum, Davranışlar ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı (Kamuda Çalışan Yönetici Kadınlar Örneği)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.

Günindi Ersöz, Aysel. *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2016.

Günlük Şenesen, Gülay. "Üniversite Üst Yönetiminde Kadınların Konumu". *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği*. 403-434. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2012.

Gürhan, Nazife. "Toplumsal Cinsiyet ve Din". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi* 4 (2010), 58-80.

Gürsakal, Necmi. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2001.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık, 2015.

İmamoğlu, Olcay. "Değişen Dünyada Değişen Aile İçi Roller". *Kadın Araştırmaları Dergisi* 1 (1993), 58-68.

Johnson, Robert Burke - Christensen, Larry B. *Educational Research: Quantitative, Qualitative, And Mixed Approaches.* California: Sage, 6. Basım, 2017.

Kaba, Bahar - Emekli, Gözde. "Turizmde Yükselen Bir Eğilim: Yalnız Seyahat Eden Kadın Gezginler (Türkiye Örneği)". *Ege Coğrafya Dergisi* 27/2 (2018), 111-126.

Kan, Adnan - Akbaş, Ahmet. "Lise Öğrencilerinin Kimya Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çabası". *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/2 (2005), 227-237.

Kandiyoti, Deniz. "Kadınlarda Psiko-Sosyal Değişim". *Türk Toplumunda Kadın*. İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, 2. Basım, 1982.

Kara, Zülküf - Gürhan, Nazife. "Eşit/sizliğin Tarafı Olmak: Mardin'de Toplumsal Cinsiyet Algısı". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 3/5 (2013), 65-92.

Karaman, Hayreddin vd. (ed.). *İlmihal I İman ve İbadetler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Karaman, Hayreddin vd. (ed.). *İlmihal II İslam ve Toplum*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Karaman, Hayreddin. *İslam'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2006.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2006.

Kasapoğlu, M. Aytül. "Aile Ve Kadın Araştırmaları Için Yedi Temel Rol Ve Statü". *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Araştırma Dergisi* 15 (1994), 217-233.

Kaval, Musa. "Kadına Uygulanan Şiddetin Çözümüne Dair Yaklaşım Problemi". *Kadın ve Aile Sorunları Sempozyumu*. ed. Şemsettin Kırış. 356-373. Konya: Dizgi Ofset, 2015.

Kaya, F. Şule - Uysal, Veysel. "Günümüzde Dindarlık Ve Toplumsal Cinsiyet Rolü Algıları Üstüne Bir Araştırma". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (2015), 646-662.

Kemper, E vd. "Mixed Methods Sampling Strategies in Social Science Research." *Handbook of Mixed Methods in Social & Behavioral Research*. 273-296. CA: Sage: Thousand Oaks, 2003.

Kenevir, Fatma - Kurt Koçak, Şeyda. "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Din Temalı Tez Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme". *Dini Araştırmalar* 19/49 (2016), 347-383. https://doi.org/10.15745/da.267290

Kirk, Jerome - Miller, Marc L. *Reliability and Validity in Qualitative Research*. Beverly Hills: Sage Publications, 1986.

Kloot, Louise. "Women and Leadership in Universities: A Case Study of Women Academic Managers". *The International Journal of Public Sector Management* 17/16-7 (2004), 470-485.

Kurt, Abdurrahman. *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1998.

Kurt, Abdurrahman. "Çağdaş Ailevi Sorunların Çözümünde İslami Aile Değerlerinin Katkısına Dair Sosyolojik Bir Analiz". *Journal of Analytic Divinity* 6/2 (2022), 284-314. https://doi.org/10.46595/jad.1198127

Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. Bursa: Sentez Yayınları, 19. Basım, 2018.

Kurt, Abdurrahman. "Dindarlığı Etkileyen Faktörler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (13 Mayıs 2014), 1-26.

Kurt, Abdurrahman. *İslam Çalışma Ahlakı*. Bursa: Emin Yayınları, 2009.

Kurt, Abdurrahman. "İslâm'ın İlk Döneminde Ailenin Sosyolojik Analizi". *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*. ed. Abdullah Kartal. 128-146. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2019.

Lamouse, Annette. "Family Roles of Women: A German Example". *Journal of Marriage and Family* 31/1 (1969), 145-152.

Macionis, John J. *Sosyoloji*. çev. Vildan Akan. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 13. Basımdan Çeviri., 2015.

Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005.

Martı, Huriye vd. *Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Din Görevlilerinin Katkısının Sağlanması*. Ankara: Uzerler Matbaacılık, 2. Basım, 2013.

Martı, Huriye. "Şiddet ve Kültür: Kadına Yönelik Şiddeti Kültürel Kodlar Eşliğinde Değerlendirmek". *Kadın Olmak*. ed. Şule Albayrak. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.

Meriç Yazan, Ümit. *Türkiye Kanatlarınızın Altında*. İstanbul: Timaş Yayınları, 3. Basım, 2012.

Mischel, Walter. "A Social Learning View of Sex Differences in Behavior". *The Development of Sex Differences*. ed. Eleanor E. Maccoby. 56-82. Stanford: Stanford University Press, 1966.

Müslim. *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*. çev. Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1978.

Neseî, Hâfız Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr en-. *Sünen'ün-Neseî*. çev. Muhtar A. Büyükçınar vd. İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981.

Newman, Isadore - Benz, Carolyn R. *Qualitative-Quantitative Research Methodology: Eploring the Interactive Continuum*. Carbondale and Edwardsville: Southern Illionis University Press, 1998.

Nirun, Nihat. *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1994.

Outhwaite, William (ed.). *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*. çev. Melih Pekdemir. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Öğüt, Adem. "Türkiye'de Kadın Girişimciliğin ve Yöneticiliğin Önündeki Güçlükler: Cam Tavan Sendromu". *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 1/1 (2013), 56-78.

Önder, Mustafa - Dölek, Adem. "'Hepiniz Yöneticisiniz' Hadisi Bağlamında Hz. Peygamber'in Sorumluluk Eğitimi". *EKEV Akademi Dergisi* 13/40 (2009), 407-426.

Öngen, Burcu - Aytaç, Serpil. "Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları Ve Yaşam Değerleri İlişkisi". *Sosyoloji Konferansları* 48 (Şubat 2013), 1-18.

Özbay, Ferhunde. "Türkiye'de Kırsal /Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerindeki Etkisi". *Türk Toplumunda Kadın*. İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, 2. Basım, 1982.

Özdeş, Talip. "İslam Açısından Kadının Konumu ve Kadına Yönelik Şiddetin Değerlendirilmesi". *Eskiyeni* 12 (ts.), 68-76.

Özdeş, Talip - Özdeş, Sema. *Kur'an ve Cinsiyet Ayrımcılığı*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2. Basım, 2017.

Özüdoğru Erdoğan, Halide Nur. *Kırsal Yaşamda Kadın ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2010.

Paçacı, Mehmet. "Bir Yorum Eleştirisi: Çağdaş Kur'an Yorumu Üzerine". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 5/1 (25 Ocak 2009), 0-46.

Paçacı, Mehmet. "Çağdaşçı 'Kur'an'da Kadın' Yorumunun Eleştirisi". *Tarihten Günümüze Kur'an'da Yaklaşımlar*. ed. Bilal Gökkır vd. 559-585. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2010.

Parlaktuna, İnci. "Türkiye de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi". *Ege Akademik Bakış* 10/4 (01 Ekim 2010), 1217-1217.

Ritzer, George - Stepnisky, Jeffrey. *Sosyoloji Kuramları*. çev. Himmet Hülür. Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd.şti., 10. Basım, 2019.

Sancar, Serpil vd. *Bir de Buradan Bak Cinsiyet Eşitsizliği Bir Kadın Sorunu Değil Toplumun Sorunudur*. Ankara: Ka-der Yayınları, 2006.

Sancar, Serpil. "Diyanet'in 'Kadınlaşması': Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yeni Kadın ve Aile Politikası". *Kadın Odaklı*. ed. Çiğdem Kağıtçıbaşı vd. 203-239. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016.

Sancar, Serpil. *Erkeklik: İmkânsız İktidar*. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

Saraç, Simge. "Toplumsal Cinsiyet". *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*. ed. Lerzan Gültekin vd. 27-32. Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2013.

Sarmış, İbrahim. *Rivayet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 3. Basım, 2013.

Schaefer, Richard T. *Sosyoloji*. çev. Coşar Simten. Ankara: Palme Yayıncılık, 2013.

Scherer, Robert F. vd. "Dimensionality of Coping: Factor Stability Uing the Ways of Coping Questionnaire". *Psychological Reports*. 62/763-770, 1988.

Schermelleh-Engel, Karin vd. "Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures." 8/2 (2003), 23-74.

Sezen, Yümni. *İslâm'ın Sosyolojik Yorumu*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.

Slattery, Martin. *Sosyolojide Temel Fikirler*. ed. Ümit Tatlıcan. çev. Özlem Balkız vd. Bursa: Sentez Yayınları, 2. Basım, 2008.

Subaşı, Necdet. "Din ve Kadın Konulu Çalışmalarda Akademik Özgünlük ve Sahicilik Sorunu". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 32 (2012), 39-55.

Şişman, Nazife. "'İslam ve Kadın' Tartışmalarının Arka Planındaki Sosyo-Politik". *Osmanlı'dan Günümüze Cinsiyet, Mahremiyet ve Mekân -Çalıştay-*. 142-164. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

Tabachnick, Barbara G. - Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics*. Allyn and Bacon: Boston, 6. Basım, 2013.

Tam, Gülşah. *Diyanet Çalışanlarının Toplumsal Cinsiyet Rolleri ile İlgili Tutumları*. Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Tarhan, Esin. *Kadın Akademisyenlerin Sınırsız ve Çok Yönlü Kariyer Tutumları: Kişilik Ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Bir İnceleme*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Tatlı, Halim - Koç, Beşir. "Çalışan Kadın Bakış Açısıyla Kadınların İş ve Aile Yaşamında Karşılaştığı Sorular Hakkında Bir Uygulama". *İktisadiyat* 1/1 (2017), 145-170.

Tatlıcan, Ümit. *Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar*. ed. Emre Gökalp. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 4. Basım, 2012.

Tekin, Mustafa. *Kutsal, Kadın ve Kamu*. İstanbul: Açılım Kitap, 2004.

Terzioğlu, Hülya. "Gençlerin Toplumsal Cinsiyet Anlayışına Katkısı Bağlamında Dini Söylemin Etkisi". *Gençliğin Gelişimi ve Problemleri Karşısında Din Görevlileri-7. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu Bildirileri*. ed. Abdullah İnce - Kübra Cevherli. 333-348. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.

Terzioğlu, Hülya. "Toplumsal Cinsiyet Anlayışına Katkısı Bağlamında Dini Söylemin Etkisi". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016), 541-558.

Terzioğlu, R. Günsel. "Ekonomik Ünite Olarak Aile". *Türkiye Aile Yıllığı*, 110-113.

Tezcan, Mahmut. *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık, 8. Basım, 2015.

Thomson, Linda - Walker, Alexis J. "Gender in Families: Women and Men in Marriage, Work, and Parenthood". *Journal of Marriage and Family* 51/4 (1989), 845-871.

Toker, İhsan. "Eşitlik Ve Adalet Kavramları Çerçevesinde Müslüman Kadınlarda Toplumsal Cinsiyet Örüntüleri". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2009), 142-165.

Toprak, Binnaz. "Türk Kadını ve Din". *Türk Toplumunda Kadın*. 361-373. İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, 2. Basım, 1982.

Tuksal, Hidayet. *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. Ankara: Kitabiyat, 2000.

Tunç, Harun. *Din ve Toplumsal Cinsiyet -Lise Gençliği Üzerine Bir Araştırma-*. Ankara: İksad Publishing House, 2021.

Tunç, Harun. *Türk Toplumunda Sekülerleşme Ve Toplumsal Cinsiyet: Beden Odaklı Gündelik Yaşam Pratikleri Üzerine Bir Araştırma*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Tunç, Harun. "Türkiye'de Kadın ve Din Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma". *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2021), 175-190.

Türköne, Mualla. *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*. Ankara: Ark Yayınevi, 1995.

Ulutaş, Ejder. "Ekonomik Ünite Olarak Aile". *Sistematik Aile Sosyolojisi*. ed. Mustafa Aydın. Konya: Çizgi Kitabevi, 4. Basım, 2019.

Uzun, Gizem. *Kadın Ve Erkek Yöneticilerin Liderlik Davranışları Arasındaki Farklılıklar Ve Bankacılık Sektöründe Uygulama*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Ünal, İsmail Hakkı. *40 Hadis 40 Yorum*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2018.

Ünalan Turan, Sümeyra. *Toplumsal Cinsiyet Tutumları Bağlamında Aile İçi Sorumluluk Paylaşımı: Yükseköğrenim Görmüş Çalışan Dindar Kadınlar ve Eşleri Örneği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Ünalan Turan, Sümeyra - Bilgin, Vejdi. "Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Din ve Aile İçi Roller". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 (Aralık 2020), 459-493.

Vagle, Mark. *Crafting Phenomenological Research*. United Kingdom: Routledge, 2014.

Vatandaş, Celalettin. "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı". *Sosyoloji Konferansları* 35 (2007), 29-56.

Vedud-Muhsin, Amine. *Kur'an ve Kadın*. çev. Nazife Şişman. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2005.

Wallace, Ruth A. - Wolf, Alison. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. çev. Leyla Elburuz - M. Rami Ayas. İzmir: Punto Yayıncılık, 2004.

Wilson, Erica Christine. *A 'Journey of Her Own?: The Impact of Constraints on Women's Solo Travel*. Quesland: Griffith University, Department of Tourism, Leisure, Hotel and Sport Management, Doktora Tezi, 2004.

Wilson, Erica Christine - Little, Donna E. "A 'Relative Escape'? The Impact of Constraints on Women Who Travel Solo". *Tourism Review International* 9/2 (2005), 155-175. https://doi.org/10.3727/154427205774791672

Wolfe, Donald. *Power and Authority in the Family*. Michigan, 1959.

Yaman, Ahmet. *İslam Aile Hukuku*. Konya: Yediveren Kitap, 4. Basım, 2004.

Yapıcı, Asım. *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın*. Çamlıca Yayınları, 2016.

Yasdıman, Necla. *Kur'an-Sünnet-Fıkıh Bağlamında Kadının Evlilikteki Hakları*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 2003.

Yaşaroğlu, Kamil. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

Yeter, Elife. "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Özneliği ve Din". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 15/2 (2015), 189-210.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin, 10. Basım, 2016.

Yıldırım, Erdal. "Kur'an Sosyolojisi Açısından Toplumsal Cinsiyet Meselesi". *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 14/1 (2014), 437-460.

Zeybekoğlu Dündar, Özge. "Değişen ve Değişemeyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri". *Değişen Toplumda Değişen Aile*. 39-64. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012.

Zeyneloğlu, Simge. *Ankara'da Hemşirelik Öğrenimi Gören Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

Zeyneloğlu, Simge - Terzioğlu, Füsun. "Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi Ve Psikometrik Özellikleri". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 40 (2011), 409-420.

Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2022.

EKLER

Ek.1. Anket soruları

Kıymetli Kuran Kursu Öğreticileri,

Cinsiyet kavramı, kişinin sahip olduğu genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri ifade ederken toplumsal cinsiyet, insana toplum tarafından yüklenen rolleri ifade eder. Toplumsal cinsiyet son yıllarda Türkiye'de de ele alınan, tartışmalara konu olan bir konudur. Doktora tezi olarak hazırlanan bu araştırmanın amacı, **"Kadın Din Görevlilerinin Toplumsal Cinsiyete Bakışını Etkileyen Sosyo-Kültürel ve Dini Faktörler –Bursa Örneği"** başlığı altında, kadınlarla, gençlerle ve çocuklarla birebir birlikte olan, onların hayata bakışını değiştiren kadın din görevlilerinin toplumsal cinsiyete bakışlarını, toplumsal cinsiyet rollerinde yaşanan değişimlere nasıl baktıklarını ve onların bakışını etkileyen sosyo-kültürel ve dini faktörleri ele almaktır.

Bu çalışmanın doktora tezi olarak hazırlanacağı göz önünde bulundurulacak olursa, kişisel bilgi formunun ve tutum ölçeğinin siz değerli kadın din görevlileri tarafından ciddiyetle cevaplandırılması oldukça önem taşımaktadır. **VERECEĞİNİZ YANITLAR, SADECE BİLİMSEL BİR ÇALIŞMA İÇİN KULLANILACAKTIR.** Bütün bilgiler genel olarak değerlendirileceğinden **İSMİNİZİ BELİRTMENİZE GEREK YOKTUR.** Cevaplarınızda içten ve samimi olacağınıza inanıyor ve ilgi ve katkıdan dolayı sizlere şimdiden çok teşekkür ediyorum.

Saygılarımla

Esma Simav

Osmangazi Müftülüğü Vaizi

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi A.B.D.
Doktora Öğrencisi

Size uygun olan seçeneği (X) ile işaretleyiniz.

Kişisel Bilgi Formu

1. Mesleğinizde çalışma statünüz nedir?
   a) Resmi Öğretici b) Geçici Öğretici

2. Kaç yaşındasınız? .....
3. Eğitim düzeyinizi belirtiniz.
   a) Lise b) İki Yıllık Üniversite c) Üniversite d) Yüksek lisans e) Doktora

4. Liseyi aşağıdakilerin hangisinde okudunuz?
   a) İHL b) Lise c) Açık öğretim İHL d) Açık öğretim Lise
5. Üniversite mezunu iseniz aşağıdakilerin hangisinden mezunsunuz?
   a) Örgün İlahiyat Fakültesi b) İLİTAM c) Diğer Fakülte
6. Annenizin mesleği nedir? .....
7. Babanızın mesleği nedir? .....
8. Sizden başka kaç kardeşiniz var? Kız kardeş sayısı: Erkek Kardeş Sayısı:
9. Mevcut hanenize giren aylık ortalama geliriniz ne kadardır? .....TL
10. Medeni Durumunuz:
    a) Bekâr b) Sözlü/Nişanlı c) Evli

    d) Boşanmış e) Eşi vefat etmiş f) İkinci evliliği

    (Bundan sonraki soruları evli-boşanmış-eşi vefat etmiş olanlar cevaplandıracaktır.)

11. Evli iseniz kaç yıldır evlisiniz veya boşanmış (eşiniz vefat etmiş) iseniz kaç yıl evli kaldınız?
    a) 0-5 b) 6-10 c) 11-20 d) 21-30 e) 30 ve daha fazlası

12. Çocuğunuz var mı? Varsa cinsiyetlerini yazınız.
    a) Yok b) Var. Kız çocuk sayısı: Erkek çocuk sayısı:
13. Evliliğiniz nasıl gerçekleşti? (İlk evlilikler için cevap verilecektir.)
    a) Kendim tanışarak b)Anne babamın tanıştırmasıyla c) Akraba evliliği yaptım d) İnternetten tanışarak e) Arkadaşlarımın tanıştırmasıyla
14. Kaç yasında evlendiniz? (İlk evlilikler için cevap verilecektir.)
    a) 18 yaşından küçük b) 18-20 c) 21-25 d) 26-30 e) 31-35 f) 35 yaşından büyük

15. Eşinizin eğitim durumu nedir?
    a) Lise b) Ön Lisans c) Üniversite d) Lisansüstü

16. Eşinizin mesleği nedir? .....

TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ TUTUM ÖLÇEĞİ

Ölçek, Gaziantep Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Simge Zeyneloğlu tarafından hazırlanmıştır. Bu ölçekteki cümleler, siz din görevlilerinin **toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarınızı** belirlemek için hazırlanmıştır. SONUÇLAR YALNIZCA ARAŞTIRMA AMACIYLA KULLANILACAKTIR. Bu cümlelerden hiçbirisinin doğru ya da yanlış cevabı yoktur. Her cümle ile ilgili görüş, kişiden kişiye değişebilir. Bunun için vereceğiniz cevaplar sizin kendi görüşünüzü yansıtmalıdır. Her cümle ile ilgili görüşünüzü belirtirken, önce cümleyi dikkatlice okuyunuz sonra, cümlede belirtilen düşüncenin, sizin düşünce ve duygularınıza ne derecede uygun olduğuna karar veriniz. Bir cümleyi okuduktan sonra aklınıza ilk geleni işaretleyiniz ve **lütfen bütün cümleleri işaretlemeyi unutmayınız**.

Katılımınız için teşekkür ederim.

Tutum İfadeleri	**Kesinlikle Katılmıyorum**	**Katılmıyorum**	**Kararsızım**	**Katılıyorum**	**Tamamen Katılıyorum**
1. Kızlar, ekonomik bağımsızlıklarını kazandıklarında ailelerinden ayrı yaşayabilmelidir.					
2. Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır.					
3. Kadının yapacağı meslekler ile erkeğin yapacağı meslekler ayrı olmalıdır.					
4. Evlilikte çocuk sahibi olma kararını eşler birlikte vermelidir.					
5. Bir genç kızın evleneceği kişiyi seçmesinde son sözü baba söylemelidir.					
6. Kadının erkek çocuk doğurması onun değerini artırır.					
7. Kadının doğurganlık özelliği nedeniyle, iş başvurularında erkekler tercih edilmelidir.					
8. Ailede ev işleri, eşler arasında eşit paylaşılmalıdır.					
9. Kadının yaşamıyla ilgili kararları kocası vermelidir.					
10. Kadınlar kocalarıyla anlaşamadıkları konularda tartışmak yerine susmayı tercih etmelidir.					
11. Bir genç kız, evlenene kadar babasının sözünü dinlemelidir.					
12. Ailenin maddi olanaklarından kız ve erkek çocuk eşit yararlanmalıdır.					

Tutum İfadeleri	**Kesinlikle Katılmıyorum**	**Katılmıyorum**	**Kararsızım**	**Katılıyorum**	**Tamamen Katılıyorum**
13. Çalışma yaşamında kadınlara ve erkeklere eşit ücret ödenmelidir.					
14. Bir erkeğin karısını aldatması normal karşılanmalıdır.					
15. Kadının çocuğu olmuyorsa erkek tekrar evlenmelidir.					
16. Kadının temel görevi anneliktir.					
17. Evin reisi erkektir.					
18. Dul kadın da dul erkek gibi yalnız başına yaşayabilmelidir.					
19. Bir genç kızın, flört etmesine ailesi izin vermelidir.					
20. Ailede kararları eşler birlikte almalıdır.					
21. Bir kadın akşamları tek başına sokağa çıkabilmelidir.					
22. Eşler boşandığında mallar eşit paylaşılmalıdır.					
23. Kız bebeğe pembe, erkek bebeğe mavi renkli giysiler giydirilmelidir.					
24. Erkeğin en önemli görevi evini geçindirmektir.					
25. Erkeğin maddi gücü yeterliyse kadın çalışmamalıdır.					
26. Evlilikte, kadın istemediği zaman cinsel ilişkiyi reddetmelidir.					
27. Mesleki gelişme fırsatlarında kadınlara ve erkeklere eşit haklar tanınmalıdır.					
28. Evlilikte erkeğin öğrenim düzeyi kadından yüksek olmalıdır.					
29. Bir kadın cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşamalıdır.					
30. Ailede erkek çocuğun öğrenim görmesine öncelik tanınmalıdır.					

Tutum İfadeleri	**Kesinlikle Katılmıyorum**	**Katılmıyorum**	**Kararsızım**	**Katılıyorum**	**Tamamen Katılıyorum**
31. Erkeğin evleneceği kadın bakire olmalıdır.					
32. Alışveriş yapma, fatura ödeme gibi ev dışı işlerle erkek uğraşmalıdır.					
33. Erkekler statüsü yüksek olan mesleklerde çalışmalıdır.					
34. Ailede kazancın nasıl kullanılacağına erkek karar vermelidir.					
35. Bir erkek gerektiğinde karısını dövmelidir.					
36. Evlilikte gebelikten korunmak sadece kadının sorumluluğudur.					
37. Bir kadın hastaneye gittiğinde kadın doktora muayene olmalıdır.					
38. Evlilikte erkeğin yaşı kadından büyük olmalıdır.					

Teşekkür ederim

Ek.2. Mülakat Soruları

1. Ailenin geçiminde sizce en fazla sorumluluk sahibi olan kimdir? Neden böyle düşünüyorsunuz?
2. Çocuk bakımı ve ev işlerinin paylaşılması konusunda ne düşünüyorsunuz?
    - 2a. Süt izni, ücretsiz izinler hakkında ne dersiniz?
3. Eve yardımcı alma konusunda ne dersiniz?
4. Ailede önemli konularda karar alırken son sözü kim söylemeli? Neden?
5. Kadının kariyerce üstte olması evliliği sizce nasıl etkiler?
6. Ailenizin bütçesini kim idare ediyor?
    - 6a. Maaş kartı kimde olmalı
    - 6b. Maaşı harcama konusunda kadın özgür olmalı mı?
7. Kadının çalışması konusunda ne düşünüyorsunuz?
   (Erkeğin maddi gücü yeterliyse kadın çalışmalı mıdır?)
    - 7a. Kadın çalıştığı zaman güçlü müdür? Daha mı mutludur?
8. Erkeğin kavvamlığı konusunu nasıl değerlendiriyorsunuz?
9. Aile içi şiddeti makul gösteren gerekçeler olabilir mi?
10. Bir kadının tek başına şehir dışına seyahate çıkmasıyla ilgili ne düşünüyorsunuz?
11. Kuran'da geçen erkeğin çok eşliliği ile ilgili ayetleri nasıl yorumluyorsunuz?
12. İslam'da miras taksiminde kadınlara daha az pay düşmesiyle ilgili görüşleriniz nelerdir? Erkek kardeşinizle eşit pay almak ister misiniz?
13. İslam'ın tarihi sürecinde kadının ezildiğini düşünüyor musunuz? Neye dayanarak böyle düşünüyorsunuz?
14. Bir kadının sportif faaliyetlere katılmasıyla ilgili ne düşünüyorsunuz?
15. Kadınların yönetici olmasıyla ilgili ne düşünüyorsunuz?
16. İddet konusunda ne söylersiniz?
17. Kız çocuklarının okuyup meslek sahibi olmasını erkek çocuklara göre gereklilik durumunu nasıl görüyorsunuz?
18. Kuran kurslarında, imam hatip okullarında, DİB seminerlerinde kadın öğreticilerin erkeklere eğitim vermesini nasıl karşılıyorsunuz?
19. Erkek çocuklarını yetiştirirken neye dikkat etmeli?
20. Kadın olarak ayrımcılık yaşadığınız alanlar neler?
21. Bu kurumu ve işi tercih etmenizdeki sebepler neler?
22. Kursiyerlerinizi kadın hakları konusunda nasıl yönlendiriyorsunuz?

Ek.3. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Statü Dağılımı	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Resmi görevli	427	58,1
Geçici görevli	308	41,9
Toplam	735	100,0
Yaşanılan İlçe	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Osmangazi	201	27,3
Kestel, Gürsu	51	6,9
Gemlik, Mudanya, İznik, Orhangazi	122	16,6
Kemalpaşa, Karacabey, Yenişehir	68	9,3
Nilüfer	100	13,6
Yıldırım	93	12,7
Dağ ilçeleri	21	2,9
İnegöl	79	10,7
Toplam	735	100,0
Yaş	**Sayı**	**Yüzde(%)**
25 yaş ve altı	66	9,0
26-30 yaş	112	15,2
31-40 yaş	366	49,8
41-50 yaş	159	21,6
51 yaş ve üstü	32	4,4
Toplam	735	100,0
Eğitim Durumu	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Lise	97	13,2
Ön Lisans Üniversite	344	46,8
Üniversite	263	35,8
Yüksek Lisans	31	4,2
Toplam	735	100,0
Lise Türü	**Sayı**	**Yüzde(%)**
İHL	479	65,2
Lise	30	4,1
Açık Öğretim İHL	186	25,3
Açık Öğretim Lise	40	5,4
Toplam	735	100,0
Üniversite Türü	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Örgün İlahiyat Fakültesi	163	22,2
İLİTAM	122	16,6
Diğer Fakülte	32	4,4
Üniversite mezunu değil	418	56,9
Toplam	735	100,0

Anne Mesleği	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Ev Hanımı	702	95,5
Çalışan	33	4,5
Toplam	735	100,0
Baba Meslek	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Serbest Meslek	221	30,1
Öğretmen	36	4,9
DİB Çalışanı	105	14,3
Emekli	112	15,2
Diğer	44	6,0
İşçi	165	22,4
Memur	52	7,1
Toplam	735	100,0
Gelir Durumu	**Sayı**	**Yüzde(%)**
4500 TL ve altı	313	42,6
4600-6500 TL	161	21,9
6600-8500 TL	194	26,4
8500 TL üstü	27	3,7
Belirtilmemiş	40	5,4
Toplam	735	100,0
Medeni Durum	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Bekâr	127	17,3
Evli	576	78,4
Boşanmış	32	4,4
Toplam	735	100,0
Evli Kalınan Süre	**Sayı**	**Yüzde(%)**
0-5 yıl	99	16,3
6-10 yıl	128	21,1
11-20 yıl	252	41,4
21-30 yıl	82	13,5
30 yıl ve üstü	18	3,0
Belirtilmemiş	29	4,8
Toplam	735	100,0

Çocuk Sayısı	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Yok	62	10,2
Sadece kız çocuk	132	21,7
Sadece erkek çocuk	142	23,4
Hem kız çocuk hem erkek çocuk	244	40,1
Belirtilmemiş	28	4,6
Toplam	608	100,0
Evliliği Gerçekleşme Şekli (ilk evlilikler için)	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Kendim Tanışarak	154	25,3
Aile Büyüklerimin Tanıştırmasıyla	233	38,3
Akraba Evliliği Yaptım	28	4,6
Arkadaşlarımın Tanıştırmasıyla	161	26,5
Belirtilmemiş	32	5,3
Toplam	608	100,0
Evlenme Yaşı (ilk evlilikler için)	**Sayı**	**Yüzde(%)**
18 yaşından küçük	19	3,1
18-20 yaş	99	16,3
21-25 yaş	334	54,9
26-30 yaş	95	15,6
31-35 yaş	24	3,9
35 yaşından büyük	10	1,6
Belirtilmemiş	27	4,4
Toplam	608	100,0
Eşin Eğitim Durumu	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Ortaokul	55	9,0
Lise	152	25,0
Ön Lisans	81	13,3
Üniversite	263	43,3
Lisansüstü	57	9,4
Toplam	608	100,0
Eşin Mesleği	**Sayı**	**Yüzde(%)**
İşsiz	43	7,1
Serbest Meslek	106	17,4
Öğretmen	110	18,1
DİB Çalışanı	62	10,2
Emekli	8	1,3
Diğer	80	13,2
İşçi	97	16,0
Memur	43	7,1
Belirtilmemiş	59	9,7
Toplam	608	100,0

Ek 4: Mülakat Yapılan Katılımcıların Sosyodemografik Bilgileri

	Görevli Olduğu İlçe	Yaş	Eğitim	Medeni Durum	Anne Eğitim-Meslek	Baba Eğitim-Meslek	Eş Eğitim Meslek	Evliliğin gerçekleşmesi	Evlenme yaşı
Hümeyra	Nilüfer	35	Doktora Öğrencisi	Bekâr	Ortaokul-Ev Hanımı	Y.Lisans- Makine Mühendisi			
Zeynep	Osmangazi	44	Doktora Öğrencisi	Boşanmış	İlkokul-Ev Hanımı	İlkokul-Aşçı	Lisans-İşletme(Eski eş)	Arkadaş tanıştırmasıyla	21-25
Ayşe Sena	Nilüfer	47	Lisans (İlitam)	Boşanmış	İlkokul-Ev Hanımı	İlkokul-Elektrikçi	Lise- işçi (Eski eş)	Anne baba tanıştırmasıyla	21-25
Nuran	Osmangazi	49	Ön Lisans	Evli 1 e.çocuk	İlkokul-Emekli Memur	İlkokul-Emekli İşçi	Lisans-Emekli Öğretmen	Arkadaş tanıştırmasıyla	21-25
Şeyma	Nilüfer	42	Lisans(İlitam)	Evli 2k1eÇocuk	İlkokul-EvHanımı	İlkokul-Ticaret	Lisans-Öğretmen	Arkadaş tanıştırmasıyla	21-25
Nesibe	Nilüfer	37	Ön Lisans	Boşanmış	Okur yazar değil Ev Hanımı	Okur yazar İnşaat Ustası	Yrd. Doç. Öğretim Üyesi (Eski Eş)	Arkadaş tanıştırmasıyla	18-20
Arzu	Osmangazi	38	Lisans(İlitam)	Evli 1 e.çocuk	İlkokul-Ev Hanımı	Lise-Serbest Meslek	Lise-Özel Sektör	Kendi Tanışarak	21-25
Asiye	Osmangazi	36	Ön Lisans	Evli 1 e.çocuk	Okur yazar değil Ev Hanımı	İlkokul-Güvenlik Görevlisi	Yüksek Lisans Öğretmen	Anne baba tanıştırmasıyla	21-25
Beyza	Nilüfer	35	Ön Lisans	Bekâr	Okur yazar-Ev Hanımı	Lise-İmam-Hatip			
Fatma	Yıldırım	38	Lisans(İlitam)	Evli 2 çocuk	Lise-Ev Hanımı	Lise-Emekli İşçi	Lisans-Satış Müdürü	Anne-Babamın tanıştırmasıyla	21-25
Yeliz	Nilüfer	43	Lisans	Evli 3k1eÇocuk	Okur yazar Ev Hanımı	Doktor Emekli Öğretmen	Üniversite-Ticaret	Anne Babamın tanıştırmasıyla	26-30
Saadet	Yıldırım	45	Ön Lisans	2. Evliliği 2k1eÇocuk	İlkokul-Ev Hanımı	Lisans İmam-Hatip	Ön Lisans İmam-	Arkadaş tanıştırmasıyla	2. Evliliği

							Hatip/Rehber		
Kübra	Yıldırım	33	Yüksek Lisans	Evli 2k1eÇocuk	Lise- Ev Hanımı	Lisans-Mühendis	Yüksek Lisans Öğretmen	Kendim tanışarak	21-25
Kardelen	Osmangazi	40	Lisans (Diğer Fakülte)	Evli 2k2eÇocuk	İlkokul- Ev Hanımı	İlkokul- İşçi	Lise- Burulaş amir	Arkadaş tanıştırmasıyla	21-25
Nilüfer	Nilüfer	30	Y.Lisans (Eğitim Fak.)	Bekâr	İlkokul- Ev Hanımı	Lisans- Vaiz			
Meryem	Osmangazi	36	Lisans(İlitam)	Evli 3k. Çocuk	İlkokul- Ev Hanımı	Ön Lisans İmam-Hatip	Lisans- Öğretmen	Kendim Tanışarak	26-30
İpek	Osmangazi	37	Lisans	Evli- 2kÇocuk	İlkokul- Terzi	Lisans- Mimar	Lisans- Gazeteci	Kendim Tanışarak	26-30
Betül	Osmangazi	36	Lisans(İlitam)	Evli- 3kÇocuk	İlkokul- Ev Hanımı	Lisans- Emekli Öğretmen	Ön Lisans Belediyede İşçi	Anne Babamın tanıştırmasıyla	21-25
Hayme	Osmangazi	37	Doktora Öğrencisi	Evli- 1k1eÇocuk	İlkokul- Ev Hanımı	İlkokul Esnaf	Yüksek Lisans- Öğretmen	Kendim tanışarak	21-25
Seda	Yıldırım	43	Lisans	Evli- 1kÇocuk	Lisans- Öğretmen	Lisans S. Meslek	Ön Lisans- AB Proje Asistanı	Arkadaş tanıştırmasıyla	35 yaşın dan büyük

Ek 5: Etik Kurul Onayı

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULLARI
(Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)
TOPLANTI TUTANAĞI

OTURUM TARİHİ	OTURUM SAYISI
27 Nisan 2018	2018-04

KARAR NO 26: Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Esma SİMAV'ın "Kadın Din Görevlilerinin Toplumsal Cinsiyete Bakışını Etkileyen Sosyo-Kültürel ve Dini Faktörler: Bursa Örneği" başlıklı tez çalışması kapsamında uygulanacak anket sorularının değerlendirilmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda; Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Esma SİMAV'ın "Kadın Din Görevlilerinin Toplumsal Cinsiyete Bakışını Etkileyen Sosyo-Kültürel ve Dini Faktörler: Bursa Örneği" başlıklı tez çalışması kapsamında uygulanacak anket sorularının, fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvurucuya ait olmak üzere uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı:	Esma		Simav
Doğum Yeri ve Yılı:			
Öğrenim Gördüğü Kurumlar:	**Başlama Yılı**	**Bitirme Yılı**	**Kurum Adı**
Lise:	1997	2000	Bursa İpekçilik Anadolu İmam-Hatip Lisesi
Lisans:	2000	2004	Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi
Lisans:	2001	2004	Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi/ İlköğretim Din Kültürü Ahlak Bilgisi Öğretmenliği
Lisans:	2014	2018	Anadolu Üniv. Sosyoloji
Yüksek Lisans:	2005	2009	Uludağ Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora:	2009		Uludağ Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Medeni Durum:	Evli		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi:	Arapça ve İngilizce		
Çalıştığı Kurum (lar):	**Başlama ve Ayrılma Tarihleri**		**Çalışılan Kurumun Adı**
Erzurum Müftülüğü	2005	2010	Diyanet İşleri Başkanlığı
Bursa Müftülüğü	2010		Diyanet İşleri Başkanlığı
Yurtdışı Görevleri:			
Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri:			
Yurt İçi ve Yurt Dışında Katıldığı Projeler:			
Katıldığı Yurt İçi-Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:			
Yayınlar	Kurt, Abdurrahman – Oruç Simav Esma, **"Erzurum ve Bursa Müftülüklerine 2005-2008 Yıllarında Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Talebinin Nedenleri"**, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/2, 2009, s. 299-325		
İmza: **Tarih:** **Adı Soyadı:**	Esma SİMAV		